

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΑΙΤΟΥΝΤΕΣ
ΑΣΥΛΟ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ
ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

-Συνοπτική προσέγγιση του προσφυγικού ζητήματος
στον ελληνικό χώρο-

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

Δεμένικα Κωνσταντίνα
Φλεμοτόμου Δήμητρα

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

Αλεξοπούλου Ουρανία

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΗΨΗ ΠΤΥΧΙΟΥ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΜΗΜΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ
Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

ΠΑΤΡΑ ΜΑΡΤΙΟΣ 2003

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	3424

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας στην κα. Αλεξοπούλου Ουρανία για την πολύτιμη καθοδήγηση και για την αμέριστη κατανόηση της στις δυσκολίες που συναντήσαμε κατά την διεκπεραίωση αυτής της μελέτης.

Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας στα πρόσωπα, δίχως την συμβολή των οποίων η μελέτη αυτή δεν θα δύναται να υλοποιηθεί.

Στην κα. Παπαθανασοπούλου Έλενα, προϊσταμένη της κοινωνικής υπηρεσίας του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες, για τις συμβουλές, τις επεξηγήσεις και την πάντα πρόθυμη ανταπόκριση της.

Στον κ. Βάντση Δημήτριο, προϊστάμενο της κοινωνικής υπηρεσίας του Ιδρύματος Κοινωνικής Εργασίας, για την αποσαφήνιση θεωρητικών εννοιών και την σημαντική του καθοδήγηση.

Στους νομικούς και τους κοινωνικούς λειτουργούς του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες για την παροχή πολύτιμων πληροφοριών και στοιχείων και τα όσα διδαχθήκαμε μέσα από την συνεργασία μας μαζί τους.

Στις οικογένειες μας για την ηθική και υλική συμπαράσταση σε όλη την διάρκεια υλοποίησης της πτυχιακής μας εργασίας.

Τέλος, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους πρόσφυγες, οι οποίοι αποτέλεσαν το έναυσμα της ενασχόλησης μας με το συγκεκριμένο θέμα και, πολύ περισσότερο, για τα όσα μας δίδαξαν για την δύναμη της θέλησης και της ψυχής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η εν λόγω μελέτη προσεγγίζει το πολυδιάστατο προσφυγικό ζήτημα μέσα από την πολιτισμική του διάσταση. Συγκεκριμένα, διερευνά τον ρόλο της πολιτισμικής διαφοράς στην διαδικασία προσαρμογής των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην κοινωνία υποδοχής. Η μελέτη αποτελείται από τρία συνολικά κεφάλαια και συμπληρώνεται από το παράρτημα.

Στο πρώτο κεφάλαιο παραθέτονται η συλλογιστική που οδήγησε στην ανάληψη του θέματος προς μελέτη, ο σκοπός της μελέτης, ο τρόπος που διενεργήθηκε η μελέτη και οι βασικότεροι ορισμοί των εννοιών.

Στο δεύτερο και εκτενέστερο κεφάλαιο πραγματοποιείται η ανασκόπηση σχετικών μελετών και συγγραμμάτων. Το κεφάλαιο έχει διαχωριστεί σε θεματικές ενότητες.

Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στο νομικό καθεστώς που ισχύει για τους πρόσφυγες. Παρουσιάζονται οι διεθνείς συμβάσεις που προσδιορίζουν την προσφυγική ιδιότητα, αποσαφηνίζεται η έννοια του «πολιτικού πρόσφυγα» από του «οικονομικού μετανάστη», αναφέρονται οι τρεις παραδοσιακές λύσεις του προσφυγικού ζητήματος, γίνεται συνοπτική παρουσίαση των ευρωπαϊκών συμβάσεων που αφορούν το προσφυγικό ζήτημα, καθώς, και της διαδικασίας χορήγησης ασύλου και των νομίμων δικαιωμάτων των προσφύγων στην Ελλάδα.

Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται σε πολιτισμικές έννοιες που βρίσκονται σε άμεση συσχέτιση με την προσαρμογή των προσφύγων. Παρουσιάζονται οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί γύρω από την πολιτισμική διαφορά και έννοιες πολύ βασικές στην διεργασία προσαρμογής των προσφύγων, όπως η πολιτισμική ταυτότητα, το πολιτισμικό σοκ και ο επιπολιτισμός. Κατά την ανάλυση της εξέλιξης του ρατσισμού και της θεωρίας του πολιτισμικού συσχετισμού, διαφαίνεται η χρήση της πολιτισμικής διαφοράς ως νέο μέσο ιδεολογικής στήριξης ρατσιστικών ιδεολογιών. Επίσης, γίνεται αναφορά στις γενικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Η τρίτη ενότητα είναι αφιερωμένη στην έννοια της προσαρμογής. Αρχικά προσεγγίζεται η προσαρμογή των εθνικών ομάδων μέσα από τις θεωρίες της φύσης των κρατών, οι οποίες διέπουν τις πολιτικές τους, και μέσα από τις κοινωνιολογικές θεωρίες προσαρμογής των εθνικών ομάδων προσφύγων και μεταναστών. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η προσφυγική εμπειρία, ώστε να γίνεται κατανοητό στον αναγνώστη από ποιες φάσεις διέρχονται οι πρόσφυγες πριν από την έναρξη της διεργασίας προσαρμογής στην χώρα που τους παρέχει προστασία. Παρουσιάζονται τα στάδια, οι τύποι και οι πηγές άγχους της προσαρμογής, η προσαρμογή της προσφυγικής οικογένειας και γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις ευάλωτες ομάδες και στην ψυχική υγεία των προσφύγων.

Η τέταρτη ενότητα επικεντρώνεται γύρω από το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα. Μετά από μια συνοπτική ιστορική αναδρομή, που αναδεικνύει τα προσφυγικά βιώματα του ελληνικού έθνους, παραθέτονται στοιχεία σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό των προσφύγων και την εξέλιξη των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας στον ελληνικό χώρο. Επίσης, αναφέρονται οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί που προσφέρουν αρωγή στους πρόσφυγες στην Ελλάδα.

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

Δ.Ο.Μ.	Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ECRE	European Council for Refugees and Exiles
Ε.Ο.Κ.	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Σ.Π.	Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες
Ο.Α.Ε.	Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας
Π.Ι.Κ.Π.Α. και Αντιλήψεων	Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας
U.N.H.C.R. Refugees	United Nations Higher Commissioner for
Υ.Α.	Ύπατη Αρμοστεία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο I – Εισαγωγή

1. Εισαγωγή.....	σ.2
2. Το πρόβλημα.....	σ.5
3. Σκοπός της μελέτης.....	σ.7
4. Μεθοδολογία.....	σ.8
5. Ορισμοί.....	σ.9

Κεφάλαιο II – Ανασκόπηση Μελετών και Σχετικών Συγγραμμάτων

Ενότητα Α : Νομικό Καθεστώς για τους Πρόσφυγες σε Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Ελληνικό επίπεδο

1. Συμβάσεις που καθορίζουν το καθεστώς του πρόσφυγα.....	σ.14
2. Διαχωρισμός των εννοιών «Πολιτικός πρόσφυγας» και «Οικονομικός μετανάστης».....	σ.19
3. Άλλες οριοθετήσεις σχετικά με τον όρο «πολιτικός πρόσφυγας».....	σ.21
4. Παραδοσιακές Λύσεις του προσφυγικού προβλήματος.....	σ.23
Α. Εθελοντικός Επαναπατρισμός.....	σ.23
Β. Ενσωμάτωση.....	σ.25
Γ. Μετεγκατάσταση σε τρίτη χώρα υποδοχής.....	σ.27
5. Το προσφυγικό ζήτημα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	σ.29
6. Η διαδικασία χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα.....	σ.33
Α. Κανονική εξέταση αιτήματος ασύλου.....	σ.33
Β. Ταχύρρυθμη εξέταση αιτήματος ασύλου.....	σ.36
⑦ Νόμιμα Δικαιώματα των προσφύγων στην Ελλάδα.....	σ.37
Α. Στέγαση.....	σ.37
Β. Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.....	σ.40
Γ. Κοινωνική Ασφάλιση.....	σ.40
Δ. Εργασία.....	σ.41
Ε. Εκπαίδευση.....	σ.41
ΣΤ.Οικογενειακή Συνένωση.....	σ.42
Ζ. Κτήση Ελληνικής Ιθαγένειας.....	σ.42

Ενότητα Β: Θεωρητική Προσέγγιση Πολιτισμικών Εννοιών

1. Η έννοια του Πολιτισμού.....	σ.45
1.1 Ο Πολιτισμός ως παράγοντας καθορισμού της ανθρώπινης συμπεριφοράς.....	σ.49
1.2 Μελέτες γύρω από την «Πολιτισμική Διαφορά».....	σ.53
Α. Το μοντέλο του Geert Hofstede για τις πολιτισμικές Διαστάσεις.....	σ.54
Β. Οι επικοινωνιακές διαστάσεις των πολιτισμών σύμφωνα με τους Edward T. και Mildred Reed Hall.....	σ.56
Γ. Το μοντέλο της διαπολιτισμικής ευαισθησίας του Milton H.Bennett.....	σ.58
2. Η έννοια της Πολιτισμικής Ταυτότητας.....	σ.62
3. Η έννοια του Πολιτισμικού Σοκ.....	σ.65
4. Θεωρίες Πολιτισμικών Επαφών.....	σ.69
4.1 Η θεωρία του «Επιπολιτισμού».....	σ.69

Η πέμπτη ενότητα αναφέρεται στην Κοινωνική Εργασία με πρόσφυγες, δηλαδή, τις ιδιαιτερότητες και τις επισημάνσεις που αφορούν την εργασία με αυτή τη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στην εισαγωγή της έννοιας της «πολιτισμικής κατανόησης» στην Κοινωνική Εργασία.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται τα συμπεράσματα της μελέτης και γίνονται προτάσεις σε επίπεδο τοπικό, εθνικό, διεθνές και εκπαιδευτικό, συγκεκριμένα για τους κοινωνικούς λειτουργούς.

Στο παράρτημα εκθέτονται στατιστικά στοιχεία για τις αιτήσεις και τις χορηγήσεις ασύλου στην Ελλάδα κατά τα τελευταία έτη, κυβερνητικοί νόμοι γύρω από τα δικαιώματα των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα και φωτογραφικό υλικό.

4.2 Η θεωρία της «Πολιτισμικής Πρόσκτησης».....	σ.75
5. Η εξέλιξη του Ρατσισμού και η έννοια του «Πολιτισμικού Συσχετισμού».....	σ.78
Α. Ρατσισμός.....	σ.78
Β. Πολιτισμικός Συσχετισμός.....	σ.79
Γ. Ο «Νεορατσισμός» στην Ευρώπη.....	σ.81
6. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.....	σ.83

Ενότητα Γ: Διαδικασία Προσαρμογής Ομάδων και Ατόμων στην Χώρα

Υποδοχής

1. Θεωρίες Προσαρμογής Εθνικών Ομάδων.....	σ.87
1.1 Θεωρίες σχετικές με τη Φύση του Κράτους.....	σ.87
Α. Η Φιλελεύθερη Άποψη.....	σ.87
Β. Η Κοινοτική Άποψη.....	σ.88
Γ. Η Εθνική Άποψη.....	σ.89
1.2 Θεωρίες Προσαρμογής Εθνικών Ομάδων.....	σ.91
Α. Αφομοίωση.....	σ.91
Β. Πολιτισμικός Πλουραλισμός.....	σ.93
Γ. Δομικές Θεωρίες.....	σ.94
Δ. Η προσέγγιση της Εθνικής Περιοχής.....	σ.95
Ε. Προσεγγίσεις Κοινωνικής Σύνθεσης.....	σ.97
2. Η Προσφυγική Εμπειρία.....	σ.98
Α. Η περίοδος της απειλής.....	σ.98
Β. Η απόφαση για φυγή.....	σ.98
Γ. Η περίοδος της φυγής.....	σ.100
Δ. Φτάνοντας στην ασφάλεια και το μέρος ασύλου.....	σ.100
Ε. Η εμπειρία των προσφυγικών καταυλισμών.....	σ.100
ΣΤ.Επανατοποθέτηση.....	σ.102
3. Η Διαδικασία Προσαρμογής των Προσφύγων στην Χώρα Υποδοχής.....	σ.105
3.1 Η έννοια της Προσαρμογής.....	σ.105
3.2 Στάδια και Τύποι Προσαρμογής.....	σ.106
3.3 Πηγές άγχους στην Διαδικασία Προσαρμογής των Προσφύγων.....	σ.109
Α. Εργασία.....	σ.110
Β. Πολιτισμός.....	σ.113
3.4 Η Προσαρμογή της Προσφυγικής Οικογένειας.....	σ.116
3.5 Ευάλωτες Ομάδες Προσφύγων.....	σ.119
Α. Θύματα Βασανιστηρίων.....	σ.119
Β. Γυναίκες Πρόσφυγες.....	σ.123
Γ. Παιδιά Πρόσφυγες.....	σ.125
Δ. Ηλικιωμένοι Πρόσφυγες.....	σ.127
3.6 Η Ψυχική Υγεία των Προσφύγων.....	σ.128

Ενότητα Δ: Το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα

1. Η Ελλάδα ως χώρα προσφύγων.....	σ.134
2. Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής προσφύγων.....	σ.138
3. Κοινωνικός αποκλεισμός των προσφύγων στον ελληνικό χώρο...σ.142	
4. Φαινόμενα Ρατσισμού και Ξενοφοβίας στον ελληνικό χώρο.....	σ.145
5. Οργανισμοί στήριξης των προσφύγων.....	σ.150

Ενότητα Ε: Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες

1. Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες.....	σ.158
1.1 Συμβουλευτική και Υποστηρικτική Εργασία.....	σ.160
Α. Το μοντέλο της Υποστηρικτικής Εργασίας.....	σ.160
Β. Αντιδράσεις Προσφύγων προς τις Οργανώσεις Βοήθειας και τους Κοινωνικούς Λειτουργούς.....	σ.163
Γ. Τεχνικές Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής.....	σ.164
Δ. Επισημάνσεις στην συνεργασία Κοινωνικών Λειτουργών και Μεταφραστών.....	σ.168
Ε. Το σύνδρομο Burn Out στην Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες.....	σ.169
1.2 Κοινωνική Εργασία με Θύματα Βασανιστηρίων.....	σ.172
1.3 Η έννοια της «Πολιτισμικής Κατανόησης» στην Κοινωνική Εργασία.....	σ.175
Α. Η έννοια της Πολιτισμικής Κατανόησης.....	σ.175
Β. Πολιτισμική Κατανόηση στην Κοινωνική Εργασία.....	σ.177

Κεφάλαιο III - Συμπεράσματα και Εισηγήσεις

1. Συμπεράσματα.....	σ.181
2. Εισηγήσεις- Προτάσεις.....	σ.186
Α. Σε τοπικό επίπεδο.....	σ.186
Β. Σε εθνικό επίπεδο.....	σ.186
Γ. Σε διεθνές επίπεδο.....	σ.187
Δ. Στην εκπαίδευση των Κοινωνικών Λειτουργών	σ.187

Κεφάλαιο IV - Παράρτημα

Βιβλιογραφία.....	σ.213

Κεφάλαιο Ι. - Εισαγωγή

1. Εισαγωγή

«Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι
και δε γίνεται Αυτοί χωρίς Εσένα
και δε γίνεται μ' Αυτούς χωρίς, Εσύ.
Βλέπεις, είπε, είναι οι Άλλοι
και ανάγκη πάσα να τους αντικρίσεις....»

Οδυσσεύς Ελύτης, «Το Άξιον Εστί»

«Το μεγαλείο ενός έθνους μπορεί να μετρηθεί με την συμπόνια του.»
Αριστοτέλης

«Ααχ! Δύσμοιρη πατρίδα μου,
με δάκρυα πικρά σ' αφήνω
κι εσένα σπίτι μου, που γέννησα το γιο μου.
Ω μοιρολόι και πένθος.
Τι δάκρυα και δάκρυα
κυλούν στα σπίτια μας.....»

«Τρωάδες», Ευρυπίδη

«Από τη στέρηση της γης της πατρικής, δεν είναι κι άλλος
καημός έτσι μεγάλος.»

«Μήδεια», Ευρυπίδη

«Κανείς δεν μπορεί να καταλάβει πως αισθανόμουν τότε. Κι ο ίδιος τώρα δεν μπορώ να πιστέψω ότι πέρασα τέτοιο δρόμο. Ήταν τρομαχτικό. Πάντα είναι στο μυαλό μου αυτοί που έχουν κάνει την ίδια διαδρομή και αυτοί που θα την κάνουν. Είναι ένας δρόμος που ποτέ δεν τελειώνει. Δεν ήμουν ούτε ο πρώτος, ούτε ο τελευταίος που τον πέρασα. Ένα δρόμο ανάμεσα σε δύο χώρες που δεν ήταν δικές μου, δεν με είχαν γεννήσει. Για κάποιους όμως λόγους έπρεπε να περάσω. Έκανε πάρα πολύ κρύο, τόσο κρύο που ένιωθα να παγώνω. Τα πόδια μου νόμιζα πως δεν θα τα 'βγαζαν πέρα. Κι εγώ δεν ξέρω πως πέρασε αυτή η στιγμή. Ήταν αλήθεια θαύμα που η ψυχή μου βγήκε αλώβητη. Αγνωστο από πού πήρα την δύναμη. Ίσως απ' την ελπίδα ότι κάποτε θα έρθει μια μέρα που θα ζήσω μια κανονική ζωή, που ην είχα αλλά την έχασα ή ας πούμε την εγκατέλειψα προσωρινά, για κάποιους λόγους πολύ σημαντικούς.

Ποτέ δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα ευχηθώ κάποτε να πεθάνει το φεγγάρι, ένα φεγγάρι τόσο όμορφο που χωρίς αυτό η ζωή ίσως να μην είχε το νόημα που έχει σήμερα για τον άνθρωπο. Θυμάμαι όμως καθαρά κάποια στιγμή που ευχόμουν να μη βγει το φεγγάρι, γιατί το φως του θα με πρόδιδε και θα έπιαναν. Ποτέ δεν είχα αισθανθεί μίσος για κάτι τόσο όμορφο. Ίσως ήταν ο φόβος του θανάτου, ίσως γιατί ο δρόμος πίσω μου ήταν συνώνυμος με τον θάνατο που με περίμενε αν δεν κατάφερα να περάσω.»

Χειρόγραφο Ιρακινού πρόσφυγα

Η έννοια του ασύλου, ως τόπου καταφυγής και προστασίας των διωκόμενων, γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα. Το δικαίωμα των προσφύγων να αναζητήσουν άσυλο διασφαλιζόταν από τους νόμους των ελληνικών πολιτειών. Το άσυλο θεωρείτο τόπος ιερός και απροσπέλαστος, εντός του οποίου δεν επιτρεπόταν καμία βία ή ενέργεια. Στους αρχαιοελληνικούς χρόνους οι πρόσφυγες ζητούσαν άσυλο σε ιερούς ναούς, βωμούς θεών ή ιερά άλση. Στην πόλη της Αθήνας παρεχόταν άσυλο στο ηρώο του Θησέως, στον Ελεούν βωμό στην αγορά, στο βωμό του Διός, στον βωμό των Δώδεκα θεών, στον βωμό των Ευμενίδων στον Άρειο Πάγο, στον ναό της Άρτεμις και σε πολλούς άλλους ιερούς τόπους. Γνωστοί τόποι ασύλου και πέρα από τα τότε σύνορα της Ελλάδος ήταν ο ναός του Ποσειδώνα στο Ταΐναρο και ο ναός της Αθηνάς στην Σπάρτη, όπου είχε καταφύγει ο Πausanias. (Δρανδάκης, 1960, σ.957)

Οι περισσότερες θρησκείες περιλαμβάνουν στο λεξιλόγιο τους έννοιες όπως αυτή του ασύλου, του καταφυγίου, του απαραβίαστου και της φιλοξενίας των ανθρώπων που βρίσκονται σε απόγνωση.(UNHCR, 2000, σ.1)

Η ζωή του ανθρώπου καθορίζεται από τις πρόσφορες προϋποθέσεις που βρίσκονται, κατά κανόνα, όχι πέρα από τα όρια της γενέθλιας κοινωνίας του και της αντίστοιχης εδαφικής περιοχής. Η αναγκαστική μετακίνηση είναι συνέπεια κρίσιμης δυσχέρειας, όχι του «ευ ζην», αλλά του απλού «ζην», των αποκομμένων από την κοινωνία τους και την χώρα τους υπό διωγμό ανθρώπων. Οι μετακινούμενοι αυτοί πληθυσμοί διώκονται επειδή ανήκουν σε μία διαφορετική φυλή, θρησκευτικό δόγμα, εθνικότητα, κοινωνική τάξη και για τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Οδηγούνται σε αναγκαστική φυγή πασχίζοντας να διατηρήσουν το δικαίωμα τους στην ζωή και την ελευθερία.(UNHCR, 2000, σ.xi-xii)

Όλη η παγκόσμια ιστορία είναι γεμάτη με περιστατικά ανθρώπων που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να αναζητήσουν προστασία σε άλλες χώρες. Με το πέρασμα των χρόνων ο αριθμός των προσφύγων, ανά τον κόσμο, αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο.(UNHCR, 2000, σ.1)

Το τέλος του ψυχρού πολέμου και η κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης είχαν ως συνέπεια μία διεθνής έλλειψη ενδιαφέροντος των ισχυρών κρατών για περιοχές που δεν αποτελούν πλέον οικονομικό ή στρατηγικό διακύβευμα. Ανακύπτει η έννοια ενός μονοπολικού κόσμου και η δημιουργία «γκρίζων ζωνών» στον πλανήτη.(Conesa, 2001, σ.29)

Στις γκρίζες αυτές ζώνες προκύπτει έντονη αναζωπύρωση συγκρούσεων για λόγους χάραξης νέων εθνικών συνόρων ή διαχείρισης των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Οι αποικιοκρατικές χώρες και οι αυτοκρατορίες (π.χ. Σοβιετική) χάρασαν σύνορα με γνώμονα την αρχή «διαίρει και βασίλευε», φθάνοντας μέχρι το σημείο να δημιουργούν εθνοτικούς θυλάκους στο εσωτερικό ορισμένων δημοκρατιών. Το τέλος της εποχής της αποικιοκρατίας και των αυτοκρατοριών σήμανε την έναρξη εθνικών και φυλετικών συγκρούσεων, ιδιαίτερα στην ήπειρο της Αφρικής και στην πρώην σοβιετική κεντρική Ασία. Άλλες συγκρούσεις αφορούν τον έλεγχο των πόρων, όπως ο ορυκτός πλούτος, π.χ. διαμάντια, χρυσός, ουράνιο (στις Αφρικανικές χώρες), τα ναρκωτικά (στην ζώνη της Λατινικής Αμερικής και της κεντρικής Ασίας), την ξυλεία κ.ά. (Conesa, 2001, σ.29-32)

Οι πρώτες εκδηλώσεις αστάθειας στις χώρες αυτές είναι η αποσύνθεση του κρατικού μηχανισμού, η επανεμφάνιση των εθνικών ή φυλετικών ταυτοτήτων και η άνοδος απολυταρχικών καθεστώτων. Μέσα στα πλαίσια του απολυταρχισμού αναδύεται, σε πολλές περιπτώσεις, και ο θρησκευτικός

φονταμελισμός. Το γενικευμένο κλίμα πολιτικής αστάθειας αποτελεί πρόσφορο έδαφος για καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για λόγους φυλετικούς, εθνικούς, θρησκευτικούς, ταξικούς και πολιτικούς. Αυτές οι χώρες αποτελούν τους κυριότερους τόπους προέλευσης πολιτικών προσφύγων. (Conesa, 2001, σ.34)

Πέραν την κοινή διαπίστωση των ανεπτυγμένων κρατών για ανάγκη αντιμετώπισης του διαρκώς διογκωμένου προσφυγικού προβλήματος, δεν παρατηρούνται προσπάθειες επέμβασης στις αιτίες που δημιουργούν τις συνθήκες αναγκαστικής μετακίνησης των προσφύγων. Οι ισχυρές δυνάμεις επιδιώκουν μάλλον την διατήρηση του στάτους κβο, παρά την προώθηση της παγκόσμιας ειρήνης. Ο ρόλος του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών συνεχώς αποδυναμώνεται και πολλές φορές παραμερίζεται. Ταυτόχρονα, διαπιστώνεται ότι η παροχή ασύλου δυσχεραίνεται, με αιτιολόγηση τον κίνδυνο διατάραξης της κοινωνικής ισορροπίας στις χώρες υποδοχής προσφύγων. (Conesa, 2001, σ.34)

Στην αρχή της νέας χιλιετίας, πολιτικές και κοινωνικές αναλύσεις προβλέπουν ότι όλο και περισσότεροι άνθρωποι θα έρθουν αντιμέτωποι με την βία και τους διωγμούς και θα αναγκαστούν να ακολουθήσουν τα μονοπάτια της προσφυγιάς. Η ανάγκη αντιμετώπισης των αιτιών του προβλήματος σε πολιτικό επίπεδο καθίσταται επιτακτική. Η ενεργός προστασία και αρωγή των πολιτικών προσφύγων ενισχύει την διασφάλιση των ανθρωπίνων ιδεωδών

2. Το πρόβλημα

Οι πολιτικές και οι κοινωνικές αλλαγές στον 2^ο αιώνα έχουν οδηγήσει σε μία συνεχή αναθεώρηση και ανασύνθεση παραδοσιακών δομών και εννοιών. Μία έννοια που τίθεται σε διαρκή επανεξέταση, υπό το πρίσμα των νέων κοινωνικών εξελίξεων, είναι και αυτή του πολιτισμού.

Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές, κυρίως στους τομείς της οικονομίας και της πληροφόρησης. Στα πλαίσια της συνεχώς αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης προωθείται και η συνάντηση των πολιτισμών. Οι αναπόφευκτες, πλέον, πολιτισμικές επαφές εγείρουν ερωτηματικά και φόβους γύρω από την διατήρηση, την αλλοίωση ή την εξαφάνιση πολιτισμών. Στις συνειδήσεις των λαών ο πολιτισμός ανάγεται σε αγαθό, το οποίο πρέπει να διαφυλάξουν ώστε να εξασφαλιστεί η εθνική τους οντότητα.

Οι συναντήσεις των πολιτισμών δεν πραγματώνονται αποκλειστικά σε εθνικό επίπεδο, αλλά και μεταξύ κοινωνικών ομάδων, οι οποίες ανήκουν σε πιο σύνθετες μορφές κοινωνιών. Οι κοινωνίες παύουν να είναι ομοιογενείς, καθώς αποτελούνται από, όλο και περισσότερο, διαφοροποιημένες πολιτισμικά ομάδες. Η εξέλιξη αυτή των κοινωνιών παρατηρείται κυρίως στα δυτικά, βιομηχανικά και οικονομικά, ανεπτυγμένα κράτη, τα οποία αποτελούν πόλο έλξης για τους οικονομικούς μετανάστες και εστίες παροχής προστασίας για πολιτικούς πρόσφυγες.

Σε αυτές τις σύνθετα δομημένες κοινωνίες η πολιτισμική διαφορά συχνά γίνεται αντιληπτή ως απειλή και χρησιμοποιείται ως μέσο χάραξης «συνόρων» ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Η κοινωνική ιεράρχηση τείνει να προεκτείνεται ως πολιτισμική ιεράρχηση, μέσω της επιβολής του πολιτισμού των κυρίαρχων ομάδων στις κυριαρχούμενες.

Παράλληλα, ο ρατσισμός, μετά την επιστημονική διάψευση των φυλετικών του επιχειρημάτων, αναζητά στον πολιτισμό το νέο ιδεολογικό του υπόβαθρο. Προκύπτουν ρατσιστικές θεωρίες περί ανωτερότητας και κατωτερότητας των πολιτισμών, που καθιστούν αδύνατη την συνύπαρξη ατόμων και ομάδων πολιτισμικά διαφορετικών.

Οι σύγχρονες αυτές τάσεις και εξελίξεις ωθούν τις κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές επιστήμες σε μία εκτενέστερη μελέτη των εννοιών που σχετίζονται με τον πολιτισμό. Ο νέος αυτός προσανατολισμός ακολουθείται, πέρα από την Κοινωνιολογία και την Ανθρωπολογία, και από τις επιστήμες της Ψυχολογίας, της Κοινωνικής Ψυχολογίας, της Ψυχανάλυσης, της Γλωσσολογίας, της Ιστορίας, της Οικονομίας κλπ. Η διερεύνηση αυτών των νέων μελετών καθίσταται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και πολύτιμη, ιδιαίτερα για ένα επιστημονικό κλάδο όπως αυτός της Κοινωνικής Εργασίας, ο οποίος βρίσκεται σε άμεση επαφή με άτομα και ομάδες διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου.

Οι πολιτικοί πρόσφυγες που αναζητούν προστασία εξαιτίας βάσιμων φόβων δίωξης στην πατρίδα τους, συχνά βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον στην χώρα ασύλου. Ως φορείς ενός άλλου πολιτισμού γίνονται αντιληπτοί ως διαφορετικοί μέσα στα πλαίσια της κοινωνίας υποδοχής. Ανακύπτει το καίριο ερώτημα σχετικά με το ποια είναι η επίδραση της πολιτισμικής τους διαφοράς στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν στην νέα κοινωνία. Με ποιους τρόπους επηρεάζονται οι ίδιοι οι πρόσφυγες και ποιες είναι οι στάσεις των κοινωνιών υποδοχής προς

αυτούς. Μέσα στο πολυσύνθετο πλαίσιο της ψυχολογικής προσαρμογής των προσφύγων, θα πρέπει να αναζητηθεί η συσχέτιση της πολιτισμικής διαφοράς με τους παράγοντες που επιδρούν στην διεργασία προσαρμογής σε μια νέα κοινωνία.

3. Σκοπός της μελέτης

Σκοπός αυτής της μελέτης είναι η διερεύνηση της σημασίας της πολιτισμικής διαφοράς, ως παράγοντα επίδρασης στην διαδικασία προσαρμογής των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην χώρα υποδοχής. Αναζητείται, δηλαδή, απάντηση στο εξής ερώτημα: επιδρά η πολιτισμική διαφορά των προσφύγων (το ότι μιλούν διαφορετική γλώσσα, έχουν διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, ήθη και έθιμα, αξίες και αντιλήψεις) στην διαδικασία προσαρμογής στην χώρα υποδοχής;

Ο σκοπός της μελέτης αναλύεται στους παρακάτω επιμέρους στόχους:

- Την παρουσίαση της διαδικασίας προσαρμογής των προσφύγων, σύμφωνα με τις υπάρχουσες θεωρητικές αναλύσεις.
- Την παρουσίαση της έννοιας του πολιτισμού και της πολιτισμικής διαφοράς σε συσχέτιση με την διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων.
- Την παρουσίαση των νέων προσανατολισμών στην επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας στον τομέα των προσφύγων.

Παραπλήσιο στόχο της μελέτης αποτελεί η συσχέτιση των συμπερασμάτων με το προσφυγικό ζήτημα όπως αυτό εξελίσσεται εντός του ελληνικού χώρου και η αναγωγή τους σε προτάσεις προώθησης λύσεων σε πιθανά προβλήματα.

4. Μεθοδολογία

Οι αρχικές εργασίες διεκπεραίωσης της μελέτης αυτής αφορούσαν την συγκέντρωση βιβλιογραφικού υλικού. Καθώς το θέμα δεν είχε μελετηθεί στον ελληνικό χώρο, η αναζήτηση βιβλιογραφικών θεμάτων επικεντρώθηκε στην διεθνή γραμματεία των κοινωνικών, κυρίως, επιστημών.

Αναζητήθηκαν έρευνες και θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω από την πολιτισμική διαφορά ως παράγοντα επίδρασης στην προσαρμογή των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στις χώρες υποδοχής. Στις μελέτες γύρω από την προσαρμογή των προσφύγων γινόταν σαφή αναφορά στην επίδραση της πολιτισμικής διαφοράς. Καθώς ο κύριος όγκος των ευρημάτων προήρθε από την αμερικανική βιβλιογραφία, ήταν άμεσα συσχετιζόμενος με έννοιες και θεωρίες που είναι ευρέως αποδεκτές και διαδομένες στον χώρο των αμερικανικών επιστημών, άγνωστες, όμως, ή δυσεύρετες στην ελληνική επιστημονική γραμματεία. Ο παράγοντας αυτός καθόρισε την κατανομή των βιβλιογραφικών ευρημάτων στην παρούσα μελέτη.

Απαραίτητη θεωρήθηκε, σε πρώτο στάδιο, η παρουσίαση και ανάλυση των εννοιών αυτών, ώστε ο αναγνώστης της μελέτης αυτής να έχει ήδη εισαχθεί στις θεωρητικές αυτές έννοιες και κατόπιν, να πληροφορηθεί για την συμβολή τους, θετική ή αρνητική, στην διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων. Αντίστοιχα, προηγείται η παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου, εντός του οποίου εντάσσεται το προσφυγικό ζήτημα σε διεθνές, ευρωπαϊκό και ελληνικό επίπεδο.

Στην ανασκόπηση των θεωρητικών συγγραμμάτων και ερευνών γύρω από τον πολιτισμό και τις πολιτισμικές διαφορές, η παρούσα μελέτη παρέμεινε επικεντρωμένη σε θεωρίες και μελέτες που βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με την προσαρμογή των προσφύγων.

Όπως έχει προαναφερθεί, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της μελέτης στηρίζεται σε ξένη βιβλιογραφία. Κατά την μετάφραση των θεωριών και των ερευνών που παραθέτονται στην παρούσα μελέτη, προέκυψε το πρόβλημα της εισαγωγής εννοιών δίχως αντιστοίχηση στην ελληνική γραμματεία. Αναγκαία κρίθηκε η συνδρομή επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών από τον χώρο των ελληνικών μη κυβερνητικών οργανώσεων, οι οποίοι είτε είχαν εργαστεί είτε είχαν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στο εξωτερικό και γνώριζαν την ακριβή απόδοση των εννοιών αυτών στην ελληνική γλώσσα. Ιδιαίτερα χρήσιμες και πολύτιμες υπήρξαν οι συμβουλές και οι καθοδηγήσεις των εν λόγω επαγγελματιών και στην κατανομή και παράθεση του βιβλιογραφικού υλικού.

5. Ορισμοί

Πολιτικός πρόσφυγας είναι το άτομο που λόγω βάσιμου και δικαιολογημένου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής ομάδας ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την ιθαγένεια και δεν μπορεί ή, εξαιτίας αυτού του φόβου, δεν επιθυμεί να απολαμβάνει της προστασίας της χώρας αυτής, ή εάν δεν έχει ιθαγένεια και βρίσκεται εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους διαμονής του δεν μπορεί, ή λόγω του φόβου αυτού, δεν επιθυμεί να επιστρέψει στην χώρα αυτή. (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.32:Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.37: UNHCR, 1993, σ.13, UNHCR, 1996, σ.2)

Αιτών άσυλο είναι το άτομο που έχει διασχίσει διεθνή σύνορα και κάνει αίτηση για αναγνώριση προσφυγικής ιδιότητας, συνέπεια φόβου δίωξης για πολιτικούς, εθνικούς ή θρησκευτικούς λόγους, ή συμμετοχή σε κάποια κοινωνική ομάδα. (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.33: Ποταμιανός, 1995, σ.7)

Αίτηση ασύλου είναι κάθε έγγραφη, προφορική ή κατά άλλο τρόπο αίτηση, η οποία υποβάλλεται από αλλοδαπούς στις αρμόδιες αρχές, προκειμένου να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας. (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.33)

Άσυλο θεωρείται η χορήγηση προστασίας από ένα κράτος στο έδαφος του, σε άτομο από ένα άλλο κράτος το οποίο αντιμετώπισε διωγμό ή σοβαρό κίνδυνο. Το άτομο στο οποίο χορηγείται άσυλο είναι πολιτικός πρόσφυγας. (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.32)

Τελών υπό ανθρωπιστικό καθεστώς. Το ανθρωπιστικό καθεστώς αναγνωρίζεται σε πρόσωπο που κρίνεται ότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις του καθεστώτος του πρόσφυγα της Σύμβασης του 1951, αλλά θα κινδυνεύσει σοβαρά αν επιστρέψει στην χώρα καταγωγής του, λόγω γενικευμένης βίας, μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ. Το άτομο αυτό απολαμβάνει της αρχής της μη επαναπροώθησης. (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.32)

Επαναπροώθηση θεωρείται η απομάκρυνση από το έδαφος ή η επιστροφή του πρόσφυγα σε σύνορα εδαφών όπου η ζωή του ή η ελευθερία του απειλούνται λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, πολιτικών πεποιθήσεων ή κοινωνικής ομάδας. (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.33)

Μετανάστης είναι το πρόσωπο που για λόγους διαφορετικούς από εκείνους που αναφέρονται στον ορισμό της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 εγκαταλείπει οικειοθελώς τη χώρα του με σκοπό να εγκατασταθεί αλλού. Μπορεί δε να ωθείται από την επιθυμία για αλλαγή ή για περιπέτεια ή από οικογενειακούς ή άλλους προσωπικούς λόγους. (Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.62)

Ως **οικονομικός μετανάστης** νοείται το άτομο που εγκαταλείπει τη χώρα του εθελοντικά για οικονομικούς λόγους, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ο οικονομικός μετανάστης απολαμβάνει της προστασίας της Κυβέρνησης της χώρας του. (ΔΟΜΕΣΠ, 2001, σ.32)

Ο **εθελοντικός επαναπατρισμός** αφορά το προσωπικό δικαίωμα ενός πρόσφυγα να επιστρέψει στη χώρα της ιθαγένειας ή της προηγούμενης συνήθους διαμονής του, όταν εκλείπει το καθεστώς διωγμού, με σκοπό την μόνιμη διαμονή του εκεί. Η επιλογή του επαναπατρισμού έγκειται στην προσωπική θέληση του ατόμου και συνεπάγεται, το καθήκον της χώρας προέλευσης να δεχτεί τους πολίτες της. Η νομική διαδικασία του επαναπατρισμού καθορίζεται από τη χώρα προέλευσης. (ΔΟΜΕΣΠ, 2001, σ.16)

Ως **ενσωμάτωση** νοείται μία διαδικασία αλλαγής που εγείρει αξιώσεις τόσο στις κοινωνίες υποδοχής όσο και στους μεμονωμένους πρόσφυγες ή τις κοινότητες τους. Από την πλευρά των προσφύγων η ενσωμάτωση απαιτεί μία προετοιμασία για υιοθέτηση του τρόπου ζωής της κοινωνίας υποδοχής, χωρίς ο πρόσφυγας να χρειάζεται να αποπιοηθεί την πολιτισμική του ταυτότητα. Προϋπόθεση για την κοινωνία υποδοχής είναι η πρόθεση της να αναπροσαρμόσει τους δημόσιους θεσμούς στην μεταβολή της πληθυσμιακής σύνθεσης και να αποδεχτεί τους πρόσφυγες ως μέρος των εθνικών κοινοτήτων. (Dumprel, 2000, σ.7: ECRE, 1999, σ.5)

Ο **πολιτισμός** είναι το σύνθετο όλον που περιλαμβάνει τη γνώση, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και τις άλλες ικανότητες ή συνήθειες που αποκτήθηκαν από τον άνθρωπο ως μέλος της κοινωνίας. (Cuche, 2001, σ.33)

Η έννοια της **πολιτισμικής διαφοράς** αναφέρεται στις διακριτές ανομοιότητες μεταξύ των στοιχείων των πολιτισμών, δηλαδή τις ετερομορφίες στη γλώσσα, στη θρησκεία, στα έθιμα και τις παραδόσεις, στις νόρμες και τις αξίες κ.ά. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.28)

Το **πολιτισμικό σοκ** έχει οριστεί ως μία κατάσταση αβεβαιότητας, σύγχυσης και αποπροσανατολισμού που βιώνει το άτομο όταν ζει σε ένα ανοίκειο πολιτισμικό περιβάλλον, έχοντας κοινωνικοποιηθεί σε διαφορετικές πολιτισμικές αξίες και μη γνωρίζοντας τις ενδείξεις κοινωνικής συνδιαλλαγής που επικρατούν στο νέο περιβάλλον. (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.2)

Ο **επιπολιτισμός** ως όρος αναφέρεται στην πολιτισμική αλλαγή που είναι το αποτέλεσμα της συνεχούς και άμεσης επαφής μεταξύ δύο διαφορετικών πολιτισμικά ομάδων. (Berry, 1991,σ.190: Berry, 1996, σ.62: Γεωργιάς-Παπαστυλιανού, 1993, σ.19)

Η έννοια της **πολιτισμικής πρόσκτησης** αναφέρεται στο σύνολο των φαινομένων που προκύπτουν από τη συνεχή και άμεση επαφή μεταξύ

ομάδων ατόμων με διαφορετικούς πολιτισμούς, η οποία επιφέρει μεταβολές στα αρχικά πολιτισμικά πρότυπα της μιας ή και των δυο ομάδων. (Cuche, 2001, σ.96)

Η **προσαρμογή** ως ψυχολογική διεργασία προκύπτει μέσα από τη δυναμική αλληλεπίδραση του ατόμου και του περιβάλλοντος του. Είναι μία διαδικασία αναγκαία και απαραίτητη, η οποία είτε γίνεται αυτόματα, όταν οι απαιτήσεις ατόμου και περιβάλλοντος ταυτίζονται ή έστω είναι απλώς αποδεκτές, είτε γίνεται συνειδητά, όταν το άτομο επιλέγει και υιοθετεί τρόπους συμπεριφοράς που θα του επιτρέψουν μια πιο εύκολη προσαρμογή στο περιβάλλον και στις κοινωνικές απαιτήσεις. (Καλούρη Αντωνοπούλου, 1994, σ.191)

Η **πολιτισμική κατανόηση** ορίζεται ως το σύνολο στάσεων, συμπεριφορών και πολιτικών που καθιστούν ικανά τα συστήματα, τις υπηρεσίες ή τους επαγγελματίες να εργαστούν αποτελεσματικά σε διαπολιτισμικές καταστάσεις. (Cross, Bazron, Dennis & Isaacs, 1989, σ.12: Hurdle, 2002, σ.183)

Κεφάλαιο II. - Ανασκόπηση Μελετών και Σχετικών Συγγραμμάτων

**Α. ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΕ
ΔΙΕΘΝΕΣ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ**

1. Συμβάσεις που καθορίζουν το καθεστώς του πρόσφυγα

«Αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς το πρόβλημα των προσφύγων δεν είχε λυθεί, έγινε αισθητή η ανάγκη για ένα νέο διεθνές νομικό κείμενο που να καθορίζει το νομικό καθεστώς των προσφύγων.» (Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.5) Η Σύμβαση της Γενεύης για το νομικό καθεστώς των προσφύγων υιοθετήθηκε από την Συνδιάσκεψη των Πληρεξουσίων των Ηνωμένων εθνών την 28^η Ιουλίου του 1951 και τέθηκε σε ισχύ την 21^η Απριλίου 1954. (UNHCR, 1993,σελ.6: UNHCR, 2000, σελ.26)

Σκοπός της Συμβάσεως είναι να ορίσει το «πολιτικό» πρόσφυγα και να διεκδικήσει για αυτόν κάθε δυνατή προστασία ώστε η υποδοχή του στη χώρα που υπέγραψε την σύμβαση να είναι ήπια χωρίς ποινική δίωξη, επαναπροώθηση προς τα σύνορα, κίνδυνο για τη ζωή του, απαλλαγή από κάθε αρχή αμοιβαιότητας που θα ήταν εις βάρος του, παρέχοντας του κάθε νομική υποστήριξη. (Ιακώβου, 1995, σελ.3)

Τα άρθρα 1 και 33 είναι τα πιο σημαντικά της Σύμβασης. (UNHCR, 2000, σελ.26)

Σύμφωνα με το άρθρο 1Α'(2)της Σύμβασης ο όρος πρόσφυγας εφαρμόζεται σε κάθε πρόσωπο που:

«εξαιτίας γεγονότων που συνέβησαν πριν την 1^η Ιανουαρίου 1951 και εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειας του και δεν μπορεί, ή εξαιτίας αυτού του φόβου, δεν θέλει να τεθεί κάτω από την προστασία της χώρας αυτής ή εάν δεν έχει ιθαγένεια και βρίσκεται εκτός της χώρας της συνήθους διαμονής του, δεν θέλει να επιστρέψει σε αυτήν.»

(Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.37: UNHCR, 1993, σ.13, UNHCR, 1996, σ.2)

Σύμφωνα με το άρθρο 33(1) της Σύμβασης «ουδεμία συμβαλλόμενη χώρα θα απευλαύνει ή θα επαναπροωθεί, κατ' οποιοδήποτε τρόπο, πρόσφυγες στα σύνορα εδαφών όπου η ζωή ή η ελευθερία αυτών απειλούνται για λόγους φυλής, θρησκείας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων.» (Παπασιωπη Πασιά, 1995, σ.90: UNHCR, 2000, σ.26)

Κατά το χρόνο υιοθέτησης της Σύμβασης τα συμβαλλόμενα κράτη δεν ήθελαν να «υπογράψουν ακάλυπτη επιταγή», καθώς ήταν ανήσυχα για την επίλυση των υπαρχόντων προσφυγικών προβλημάτων και δεν προτίθετο να αναλάβουν υποχρεώσεις, την έκταση των οποίων δεν ήταν σε θέση να προβλέψουν. (UNHCR, 1996, σ.18: Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.43) Τελικά οι κυβερνήσεις συμφώνησαν σε ένα γενικό, οικουμενικής εφαρμογής ορισμό, ο οποίος επικεντρώνεται στο «βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο δίωξης». (UNHCR, 2000, σ.28) Ταυτόχρονα, υιοθέτησαν δύο σημαντικούς περιορισμούς στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης.

Πρώτον, το χρονικό περιορισμό, όπου τα συμβαλλόμενα κράτη δεν δικαιούνταν να επικαλεστούν την Σύμβαση, για όσους ξεριζώθηκαν από την πατρίδα τους εξαιτίας γεγονότων μεταγενέστερων της 1^{ης} Ιανουαρίου του 1951, έστω κι αν πληρούσαν τις προϋποθέσεις του ορισμού του πρόσφυγα. Δεύτερον, το γεωγραφικό περιορισμό, ο οποίος προκύπτει από την απουσία ορισμού της λέξης «γεγονότα» στη Σύμβαση του 1951. Πάντως, κατά κοινή παραδοχή, η λέξη «γεγονότα» αναφέρεται σε «συμβίβοντα μείζονος σπουδαιότητας που αφορούν εδαφικές ή βαθιές πολιτικές μεταβολές, καθώς

επίσης και σημαντικά προγράμματα δίωξης που είναι μεταγενέστερα αποτελέσματα προηγούμενων μεταβολών». (UNHCR, 1996, σ.18: UNHCR, 2000, σ.28-29, Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.43: Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.13: Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.43) Κατά την υπογραφή της Σύμβασης παρέχόταν στα κράτη η δυνατότητα να προβούν σε δήλωση περιορίζοντας τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από την Σύμβαση στους Ευρωπαίους πρόσφυγες. Συνέπεια αυτού ήταν η δημιουργία δύο κατηγοριών συμβαλλόμενων κρατών: αυτά που επικαλούνταν την Σύμβαση για όλο τον κόσμο, και κράτη που επικαλούνταν την Σύμβαση μόνο για πρόσφυγες της Ευρώπης. (Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.45)

Με την πάροδο του χρόνου, τα προβλήματα αυξήθηκαν και πολλοί χαρακτήρισαν την Σύμβαση καθαρά ευρωκεντρική. Με την εμφάνιση νέων προσφυγικών ομάδων άρχισε να γίνεται ολοένα και περισσότερο αισθητή η ανάγκη να εφαρμοστούν οι διατάξεις της Σύμβασης του 1951 και σε παρόμοιους νέους πρόσφυγες. Ιδιαίτερα κατά την δεκαετία 1950-1960, όπου πλήθος προσφύγων, επί το πλείστον ερχόμενοι από την Αφρική, είχαν κατακλύσει τον ευρωπαϊκό, κυρίως, χώρο, συνέπεια πολιτικών αλλαγών και άλλων γεγονότων που συνέβησαν μετά το 1951. Για το λόγο αυτό, καταρτίστηκε, απ' την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, και τέθηκε σε ισχύ το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης 1967, το οποίο καταργεί τους δύο περιορισμούς, αποδίδοντας στην Σύμβαση πραγματικά παγκόσμιο χαρακτήρα. (UNHCR, 1996, σ. 19: Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.6: Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.44-45)

Το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης για το νομικό καθεστώς των προσφύγων είναι ένα σύντομο διεθνές κείμενο που τέθηκε σε ισχύ στις 4-10-1967. (UNHCR, 2000, σ.61) Το Πρωτόκολλο του 1967 είναι ένα ανεξάρτητο νομικό κείμενο, αν και συναφές με την Σύμβαση του 1951, αφού την συμπληρώνει ακυρώνοντας τους δυο περιορισμούς που αναφέρει στο άρθρο 1Α'(2). "Έτσι λοιπόν, τα κράτη που προσχωρούν στο Πρωτόκολλο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εφαρμόζουν τις διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 σε όλα τα άτομα που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του ορισμού του πρόσφυγα, αλλά χωρίς τον χρονικό και γεωγραφικό περιορισμό. Εντούτοις, τα περισσότερα κράτη προτίμησαν να κυρώσουν τα δύο κείμενα, Σύμβαση και Πρωτόκολλο, ενισχύοντας έτσι το κύρος των δυο κειμένων, που αποτελούν το θεμέλιο λίθο του διεθνούς προσφυγικού δικαίου. (UNHCR, 2000, σ.61: Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.6: Νάσκου-Περράκη, 1992, σ.91)

Η Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 περιλαμβάνουν τρεις τύπους διατάξεων:

(α) Διατάξεις που δίνουν το βασικό ορισμό για το ποιος είναι και ποιος δεν είναι πρόσφυγας, και για το ποιος ενώ ήταν πρόσφυγας έχει παύσει να είναι. Οι διατάξεις αυτές έχουν τιπολοποιηθεί αντίστοιχα ρήτρες «υπαγωγής», «παύσης» και «αποκλεισμού». (Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.11)

Οι ρήτρες υπαγωγής συνιστούν την θετική βάση, καθορίζοντας τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα σύμφωνα με το άρθρο 1Α'(2) της Σύμβασης της Γενεύης. (Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.12-13) Πιο αναλυτικά το εν λόγω άρθρο θέτει πέντε βασικές προϋποθέσεις προκειμένου ένα άτομο να χαρακτηριστεί ως πρόσφυγας:

- 1) Να υπάρχει δικαιολογημένος φόβος δίωξης.
- 2) Η δίωξη να βασίζεται στη φυλή, θρησκεία, εθνικότητα, κοινωνική τάξη ή πολιτικές πεποιθήσεις.
- 3) Να βρίσκεται εκτός της χώρας ιθαγένειας του ή εάν δεν έχει ιθαγένεια,

εκτός της χώρας της τελευταίας αυτού διαμονής.

- 4) Να μην μπορεί, ή λόγω του φόβου τούτου, να μην επιθυμεί να επιστρέψει σ' αυτήν.

(ΝάσκουΠερράκη, 1995, σ.40-43)

Αντίθετα, οι ρήτρες παύσης σύμφωνα με το άρθρο 1Γ'(1) μέχρι (6) της Σύμβασης αναφέρουν τις περιπτώσεις σύμφωνα με τις οποίες ένα πρόσωπο παύει να είναι πρόσφυγας, όπου συνεπάγεται ότι παύει να απολαμβάνει της διεθνούς προστασίας που του παρέχει η Σύμβαση της Γενεύης. Οι περιπτώσεις αυτές είναι οι εξής:

- 1) Εκούσια χρήση της προστασίας της χώρας της οποίας είχε την ιθαγένεια.
- 2) Εκούσια επανάκτηση της ιθαγένειας.
- 3) Απόκτηση νέας ιθαγένειας.
- 4) Εκούσια επανεγκατάσταση στην χώρα που υπήρχε ο φόβος δίωξης.
- 5) Όταν παύουν να υπάρχουν οι συνθήκες που τον οδήγησαν να αναγνωριστεί ως πρόσφυγας.
- 6) Ανιθαγενής ως προς τον οποίο έπαψαν να υπάρχουν λόγοι για τους οποίους αναγνωρίστηκε πρόσφυγας.

(Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.31-32, Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.51-52)

Οι ρήτρες αποκλεισμού αναφέρονται στα πρόσωπα που υπάγονται στις κατηγορίες που θέτουν τα άρθρα 1Δ', Ε' και ΣΤ' της Σύμβασης, όπου αποκλείονται από το καθεστώς του πρόσφυγα. Πρόκειται για πρόσωπα:

- 1) Που απολαμβάνουν προστασία άλλων οργάνων ή οργανισμών των Ηνωμένων Εθνών εκτός της Υπατης Αρμοστείας.
- 2) Που κρίνεται ότι δεν έχουν ανάγκη από διεθνή προστασία, επειδή έχουν γίνει δεκτοί σε μία χώρα, στην οποία τους απονεμήθηκαν τα περισσότερα από τα δικαιώματα που κανονικά απολαμβάνουν οι πολίτες της.
- 3) Που έχουν διαπράξει έγκλημα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου ή κατά της ανθρωπότητας, σοβαρό αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου πριν εισέλθουν στην χώρα ασύλου ή είναι ένοχοι ενεργειών αντίθετων με τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών.

(UNHCR, 1996, σ.29-30: UNHCR, 1993, σ.39-46 :Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.52-54)

(β) Διατάξεις που καθορίζουν το νομικό καθεστώς των προσφύγων, καθώς επίσης τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους στην χώρα καταφυγής. Αν και αυτές οι διατάξεις δεν έχουν καμία επίδραση στην διαδικασία αναγνώρισης του καθεστώτος των προσφύγων, αφού το θέμα της αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας επαφίεται στην εθνική νομοθεσία του εκάστοτε κράτους. Για αυτό το λόγο η αρμόδια αρχή του εκάστοτε κράτους θα πρέπει να τις γνωρίζει καλά, αφού η απόφαση της μπορεί πράγματι να έχει εκτεταμένες συνέπειες για τον ενδιαφερόμενο ή την οικογένεια του.

(γ) Άλλες διατάξεις που αφορούν την εφαρμογή κειμένων από διοικητική και διπλωματική άποψη. Το άρθρο 35 της Σύμβασης του 1951 και το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου του 1967 περιλαμβάνουν την υποχρέωση που έχουν αναλάβει τα Συμβαλλόμενα Κράτη να συνεργάζονται με το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην άσκηση των αρμοδιοτήτων του και ειδικότερα, να διευκολύνουν την αποστολή του να επιβλέπει την εφαρμογή των διατάξεων αυτών των κειμένων. (Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.7: UNHCR, 1996, σ.18)

Είναι βασικό να αναφερθεί ότι ο ορισμός του πρόσφυγα, σύμφωνα με την Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967, δεν καλύπτει καταστάσεις ατόμων που έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν την χώρα τους εξαιτίας φυσικών καταστροφών ή καταστροφών που έχουν προκληθεί από ανθρώπους – με την έννοια της υπερβολικής ένδειας, οφειλόμενης σε κακή οικονομική διαχείριση της χώρας – ή φυγής από πεδίο πολεμικών επιχειρήσεων και εσωτερικής αναταραχής (Perguchoud, 1994, σ.91) “Έτσι λοιπόν τα παραπάνω κείμενα δεν μπορούσαν να προσφέρουν ικανοποιητικές λύσεις σε πρόσφυγες που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους για αιτίες διαφορετικές από την φυγή, θρησκεία, πολιτικές πεποιθήσεις, εθνικότητα και συμμετοχή σε μία ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα. (Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.55)

Από τις αρχές του 1963 ο Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας (ΟΑΕ) έκρινε ότι ήταν αναγκαία η υιοθέτηση περιφερειακής σύμβασης για τον ορισμό του όρου πρόσφυγας, όπου θα λαμβάνονταν υπόψη όλες οι ιδιαίτερες όψεις του προσφυγικού προβλήματος στην Αφρικανική Ήπειρο. (UNHCR, 1996, σ.30: UNHCR, 2000, σ.65, Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.55) Το 1969 ο ΟΑΕ υιοθέτησε το νέο κείμενο της σύμβασης το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 1974. Η συγκεκριμένη σύμβαση επαναλαμβάνει στο άρθρο 1(1) τον ορισμό του πρόσφυγα σύμφωνα με την Σύμβαση της Γενεύης και τον διευρύνει περιλαμβάνοντας στο άρθρο 1(2) τον εξής συμπληρωματικό ορισμό του όρου «πρόσφυγας»:

«Ο όρος «πρόσφυγας» έχει επίσης εφαρμογή σε κάθε άτομο το οποίο εξαιτίας εξωτερικής επιδρομής, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων που διαταράσσουν σοβαρά την δημόσια τάξη σε ένα τμήμα ή σε ολόκληρη χώρα καταγωγής του ή ιθαγένειάς του, είναι υποχρεωμένο να εγκαταλείψει τον τόπο της συνήθους διαμονής του και να αναζητήσει καταφύγιο σ’ έναν άλλο τόπο εκτός της χώρας καταγωγής ή ιθαγένειάς του.»

(UNHCR, 2000, σ.63:UNHCR, 1996, σ.31: Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.55)

Η διεύρυνση αυτή δείχνει την τάση να συμπεριληφθούν στον ορισμό του πρόσφυγα και άλλες κατηγορίες ατόμων που δημιουργήθηκαν στο μεταξύ ή να ληφθούν υπόψη ιδιαιτερότητες που υπάρχουν σε ορισμένες περιοχές του πλανήτη. Ο ορισμός αυτός, ωστόσο, σε παγκόσμιο επίπεδο περιορίζεται από τον ορισμό της Σύμβασης του 1951, διατηρεί όμως τη σημασία του στην Αφρικανική Ήπειρο.

Με τον ίδιο τρόπο, τον Νοέμβριο του 1984 σε απάντηση της προσφυγικής κρίσης στην Κεντρική Αμερική, μία ομάδα αντιπροσώπων των κυβερνήσεων από την Κεντρική Αμερική, το Μεξικό και τον Παναμά συναντήθηκαν στην Καθραγένη της Κολομβίας και υιοθέτησαν την αποκαλούμενη «Διακήρυξη της Καθραγένης για τους Πρόσφυγες». Η εν λόγω διακήρυξη επιβεβαίωσε την αντίληψη ότι η έννοια του πρόσφυγα θα πρέπει να περιλαμβάνει άτομα που εγκαταλείπουν την χώρα τους «γιατί η ζωή τους, η ασφάλεια τους ή η ελευθερία τους κινδυνεύουν από γενικό κλίμα βίας, ξένων επιθέσεων, εμφυλίων συρράξεων, μαζικής παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή άλλων καταστάσεων που διαταράσσουν σοβαρά την δημόσια τάξη». (UNHCR, 1996, σ.31: UNHCR, 2000, σ.143, Perguchoud, 1994, σ.77-78)

Ο ορισμός είναι όμοιος με αυτόν της σύμβασης του ΟΑΕ, καθώς η Διακήρυξη της Καθραγένης έχει και αυτή τις βάσεις της στην Σύμβαση του 1951. Αν και δεν δεσμεύει νομικά τα κράτη, η Γενική Συνέλευση τα Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών την έχει κατ’ επανάληψη επικαλεστεί. Τα περισσότερα κράτη της Κεντρικής και Λατινικής Αμερικής έχουν προσχωρήσει στην Σύμβαση του 1951 ή στο Πρωτόκολλο του 1967 και στην πλειοψηφία τους

εφαρμόζουν το διευρυμένο ορισμό της έννοιας «πρόσφυγας». (UNHCR, 2000, σ.143: UNHCR, 1996, σ.31)

2. Διαχωρισμός των εννοιών «Πολιτικός Πρόσφυγας» και «Οικονομικός Μετανάστης»

Ο παγκοσμίως αποδεκτός ορισμός του πολιτικού πρόσφυγα διατυπώνεται από την Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967. Σύμφωνα με αυτά: «Πολιτικός πρόσφυγας είναι το άτομο που λόγω βάσιμου και δικαιολογημένου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής ομάδας ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την ιθαγένεια και δεν μπορεί ή, εξαιτίας αυτού του φόβου, δεν επιθυμεί να απολαμβάνει της προστασίας της χώρας αυτής, ή εάν δεν έχει ιθαγένεια και βρίσκεται εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους διαμονής του δεν μπορεί, ή λόγω του φόβου αυτού, δεν επιθυμεί να επιστρέψει στην χώρα αυτή.» (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.32)

Καθώς οι πολιτικοί πρόσφυγες και οι οικονομικοί μετανάστες συχνά ακολουθούν τα ίδια μονοπάτια μετανάστευσης και αντιμετωπίζονται, πολλές φορές, από τις δικτυικές αρχές και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με τον ίδιο τρόπο, είναι η απαραίτητη η διάκριση μεταξύ τους.

«Μετανάστης είναι το πρόσωπο που για λόγους διαφορετικούς από εκείνους που αναφέρονται στον ορισμό(της Σύμβασης της Γενεύης του 1951) εγκαταλείπει οικειοθελώς τη χώρα του με σκοπό να εγκατασταθεί αλλού. Μπορεί δε να ωθείται από την επιθυμία για αλλαγή ή για περιπέτεια ή από οικογενειακούς ή άλλους προσωπικούς λόγους. Εάν ωθείται αποκλειστικά από οικονομικά κίνητρα είναι οικονομικός μετανάστης.» (Υπατη Αρμοσεία, 1993, σ.62) Ως οικονομικός μετανάστης, λοιπόν, «νοείται το άτομο που εγκαταλείπει τη χώρα του εθελοντικά για οικονομικούς λόγους, αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ο οικονομικός μετανάστης απολαμβάνει της προστασίας της Κυβέρνησης της χώρας του.» (ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.32)

Ο Berry(1986) παρατηρεί ότι η διαφορά ανάμεσα στους πρόσφυγες και τους μετανάστες είναι ο εθελοντισμός στην μετακίνηση και η Nicassio(1985) συμπληρώνει ότι «οι πρόσφυγες είναι ακούσιοι μετανάστες, που μεταναστεύουν από φόβο και όχι από την λογική επιθυμία να εγκατασταθούν κάπου αλλού». (Ben-Porath, 1991, σ.2) Μία άλλη σημαντική διαφορά βρίσκεται στο ότι για τον πρόσφυγα δεν υπάρχει ιδιαίτερος προορισμός, ενώ ο μετανάστης έχει προτιμώμενο προορισμό. (Stein, 2001, σ.16)

Από μία θεωρητική οπτική ο Kunz(1973) μελετά την φυγή των προσφύγων με τους όρους ενός κινητικού μοντέλου. Το κινητικό μοντέλο του Kunz βασίζεται στην ιδέα της ώθησης. Δεν αποτελεί προσωπική επιλογή των προσφύγων να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, αλλά οδηγούνται σε αυτή την απόφαση από «παράγοντες απώθησης» (push factors), σε αντίθεση με τους «παράγοντες έλξης» ("pull factors") που οδηγούν τους μετανάστες σε μια άλλη χώρα. (Ben-Porath, 1991, σ.3; Stein, 2001, σ.18, Παπαθανασοπούλου, 2001, σ1. Γιαννακού, 2000. σ.88) Οι πρόσφυγες εγκαταλείπουν την πατρίδα τους γιατί δεν έχουν περιθώρια επιλογής. Σχεδόν όλοι από αυτούς ήταν λειτουργικοί και ανεξάρτητοι και πολλοί από αυτούς ήταν επιτυχημένοι, διαπρεπείς και πλήρως ενσωματωμένοι, αλλά αναγκάστηκαν να φύγουν εξαιτίας του φόβου δίωξης. (Stein, 2001, σ.16)

Αν και η έννοια του πολιτικού πρόσφυγα έχει αποδοθεί σαφώς από τις διεθνείς συμβάσεις, κατά την διαδικασία αναγνώρισης του, από τις αρχές της χώρας που εξετάζει την αίτηση ασύλου του, προκύπτουν πρακτικές δυσκολίες. Για να αναγνωρισθεί ένα πρόσωπο ως πρόσφυγας, πρέπει να επικαλεστεί

δικαιολογημένο φόβο δίωξης που να βασίζεται στη φυλή, θρησκεία, εθνικότητα, κοινωνική τάξη ή πολιτικές πεποιθήσεις. Όμως «ο αιτών δεν έχει συχνά επίγνωση των λόγων για τους οποίους φοβάται ότι θα υποστεί διώξεις. Δεν είναι ωστόσο υποχρέωση του να αναλύσει την υπόθεση του σε τέτοια έκταση ώστε να προσδιοριστούν οι λόγοι με λεπτομέρεια. Εναπόκειται στον εξεταστή, κατά τη διερεύνηση των γεγονότων της υπόθεσης, να εξακριβώσει λόγο ή τους λόγους που θεμελιώνουν το φόβο δίωξης και να αποφανθεί αν εμπίπτουν στον ορισμό της Σύμβασης του 1951.» (Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.6667,)

«Η διάκριση ωστόσο ανάμεσα στον οικονομικό μετανάστη και τον πρόσφυγα γίνεται μερικές φορές ασαφής όπως και η διάκριση ανάμεσα στα οικονομικά και τα πολιτικά μέτρα που ισχύουν στη χώρα προέλευσης του αιτούντος δεν είναι πάντοτε σαφής. Πίσω από οικονομικά μέτρα που επηρεάζουν την απόκτηση των μέσων διαβίωσης μπορεί να υπάρχουν φυλετικοί, θρησκευτικοί ή πολιτικοί στόχοι ή διαθέσεις εναντίον μιας ορισμένης ομάδας. Σε περιπτώσεις όπου τα οικονομικά μέτρα αφανίζουν την οικονομική υπόσταση ενός συγκεκριμένου τμήματος του πληθυσμού (όπως π.χ. η κατάργηση των δικαιωμάτων άσκησης εμπορίου ή η επιβολή άνισης ή υπερβολικής φορολογίας σε συγκεκριμένη εθνική ή θρησκευτική ομάδα), τα πρόσωπα που πλήττονται μπορεί ανάλογα με τις περιστάσεις να γίνουν πρόσφυγες όταν εγκαταλείπουν τη χώρα.» (Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.63)

«Εάν το ίδιο θα μπορούσε να ισχύσει και για τα πρόσωπα που πλήττονται από γενικά οικονομικά μέτρα (δηλ. μέτρα που αφορούν το σύνολο του πληθυσμού χωρίς διάκριση) εξαρτάται από τα δεδομένα της κάθε περίπτωσης. Αντιρρήσεις σε γενικά οικονομικά μέτρα καθαυτές δεν συνιστούν βάσιμους λόγους προς θεμελίωση της αίτησης προκειμένου να αναγνωρισθεί το καθεστώς του πρόσφυγα. Εξάλλου, καθετί που εκ πρώτης όψεως εκλαμβάνεται κατά κύριο λόγο ως οικονομικό κίνητρο για την αποδημία, μπορεί στην πραγματικότητα να εμπεριέχει και το πολιτικό στοιχείο, ενδέχεται δ να είναι οι πολιτικές πεποιθήσεις του ατόμου που τον εκθέτουν σε σοβαρές συνέπειες, και όχι οι αντιρρήσεις που προβάλλει στα οικονομικά μέτρα καθαυτά.» (Υπατη Αρμοστεία, 1993, σ.64) Για τους λόγους αυτούς οι εξεταστές των αιτημάτων ασύλου θα πρέπει να είναι ενήμεροι για την πολιτική κατάσταση και τις ιδιαίτερες κοινωνικές παραμέτρους (π.χ. σύσταση του πληθυσμού, αριθμός φυλών, μη αναγνωρίσιμες από το κράτος θρησκείες κλπ) που ισχύουν στις χώρες καταγωγής των προσφύγων.

«Συχνά όμως, ανακύπτει το γνωστό πρόβλημα του “εξαθλιωμένου” οικονομικού μετανάστη, που συρρέει σε μεγάλους αριθμούς σε χώρες που του αρνούνται την παραμονή, την οποία πετυχαίνει συχνά, δηλώνοντας αναληθώς ότι είναι πολιτικός πρόσφυγας, επιβαρύνοντας όμως έτσι ουσιαστικά και δυσκολεύοντας την ασυλία των πραγματικών πολιτικών προσφύγων.» (Gammelgaard, 1995, σ.104) Επίσης πολλοί είναι οι πρόσφυγες εκείνοι, που ενώ πληρούν τις προϋποθέσεις των διεθνών συμβάσεων, δεν γνωρίζουν ότι δικαιούνται να υποβάλλουν αίτηση ασύλου. Πολλοί από αυτούς αποφεύγουν κάθε επαφή με τις αρχές, γιατί τους τρομοκρατεί η ιδέα της επιστροφής στην πατρίδα, καθώς δεν είναι ενημερωμένοι για την αρχή της μη επαναπροώθησης που προκύπτει από τη Σύμβαση του 1951. (Στοιχεία από το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2001)

3. Άλλες Οριοθετήσεις σχετικά με τον όρο Πολιτικός Πρόσφυγας

Ο Leon Gordenker στην προσπάθεια του να αναλύσει την σύγχρονη αντίληψη της έννοιας του πρόσφυγα εστιάζει στον θεληματικό διαχωρισμό των φυσικών καταστροφών και των καταστροφών που έχουν προκληθεί από τον άνθρωπο, για να καταλήξει στο ότι «η δημιουργία των προσφύγων είναι μία πολιτική διαδικασία». (Gordenker, 1987, σ.12-13) Ως πολιτικοί πρόσφυγες χαρακτηρίζονται τα πρόσωπα που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις του ορισμού του πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951.

Επομένως οι εν λόγω πρόσφυγες διακρίνονται ευχερώς από άλλες κατηγορίες προσφύγων, για τους οποίους δεν ισχύουν οι ενεργητικές διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης, όπως οι πρόσφυγες πολέμου.

Ως πρόσφυγες πολέμου χαρακτηρίζονται όσα πρόσωπα αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα τους εξαιτίας διεθνών ή εθνικών ενόπλων συγκρούσεων. Ωστόσο, και οι εν λόγω πρόσφυγες μπορεί να τύχουν προστασίας που προβλέπεται από άλλα διεθνή κείμενα, όπως π.χ. η Σύμβαση της Γενεύης του 1949 για την προστασία των θυμάτων πολέμου και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977 στη Σύμβαση της Γενεύης του 1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων των Διεθνών Συγκρούσεων. (Σιδέρης, 1995, σ. 79)

Με την έννοια των «εσωτερικά εκτοπισμένων» αναφερόμαστε σε μια ανόμοια και ασαφώς προσδιορισμένη ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι είναι εκτοπισμένοι μέσα στην ίδια τους την χώρα. Έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, δίχως όμως να μπορέσουν να περάσουν τα σύνορα της χώρας προέλευσης τους και να ζητήσουν άσυλο σε μία άλλη χώρα. Οι λόγοι για την αναγκαστική παραμονή τους μπορεί να αφορούν εμπόδια γεωγραφικού/τοπογραφικού χαρακτήρα. Για παράδειγμα, η πλειονότητα των εκτοπισμένων του Περού προέρχεται από τις κεντρικές και ανατολικές περιοχές της χώρας, που περιβάλλονται από βουνά και απέχουν πολύ από τα σύνορα. Όμως, η αναχώρηση των εκτοπισμένων πληθυσμών συναντά, κατά κύριο λόγο, πολιτικά εμπόδια, όπως στην περίπτωση του πολέμου στην Βοσνία, όπου οι άνθρωποι δεν μπόρεσαν να εγκαταλείψουν την χώρα τους λόγω ταξιδιωτικών απαγορεύσεων και των σημείων ελέγχου των τοπικών αρχών. Καθώς οι εσωτερικά εκτοπισμένοι βρίσκονται εντός των συνόρων της χώρας τους και παραμένουν υπό την δικαιοδοσία της, η προστασία τους από τις διεθνείς ανθρωπιστικές οργανώσεις δεν είναι εφικτή, με μοναδική εξαίρεση την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών. (UNHCR, 1998, σ.140-154)

Ο πρόσφυγας ενώ είναι ένας αλλοδαπός, σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με αυτόν. Διότι, ενώ ο αλλοδαπός απολαμβάνει διπλωματικής προστασίας από τη χώρα της ιθαγένειάς του, ο πρόσφυγας στερείται παρόμοιας προστασίας, είτε διότι δεν έχει ιθαγένεια, είτε διότι έχει ιθαγένεια, αλλά δεν επιθυμεί να τεθεί υπό την προστασία της χώρας αυτής, είτε ακόμη λόγω του ότι η ιθαγένεια του αφαιρέθηκε ακριβώς επειδή εγκατέλειψε τη χώρα του και ζήτησε άσυλο αλλού. (Νάσκου-Περράκη, 1992, σ.89)

Επίσης, ο πρόσφυγας δε θα πρέπει να συγχέεται με τον ανιθαγενή. Ο ανιθαγενής είναι το άτομο εκείνο που δε θεωρείται υπήκοος καμιάς χώρας και στερείται οπιασδήποτε προστασίας. Ο πρόσφυγας βρίσκεται εκτός των ορίων της χώρας της ιθαγένειάς του και φοβάται να επιστρέψει σε αυτήν για να μην διωχθεί. Εάν οι λόγοι που τον οδήγησαν εκτός της πατρίδας του παύσουν να ισχύουν και δεν επιστρέψει, τότε θα πάψει να θεωρείται πρόσφυγας (ρήτρες

παύσεις). Ο ανιθαγενής είναι μια νομική κατάσταση, σ' αντίθεση με τον πρόσφυγα, που αντικατοπτρίζει μια πραγματική κατάσταση. Για το λόγο αυτό ο πρόσφυγας συχνά ονομάζεται *de facto* ανιθαγενής, για να διακριθεί από τον *de jure* ανιθαγενή, που είναι ο στερούμενος ιθαγένειας. Στην πράξη ο πρόσφυγας μπορεί να είναι ανιθαγενής. Ένας ανιθαγενής όμως, δεν είναι υποχρεωτικά και πρόσφυγας. Αμφότεροι στερούνται μιας εθνικής προστασίας, χαρακτηριζόμενοι στο διεθνές δίκαιο ως "μη προστατευόμενα άτομα". (Νάσκου – Περράκη, 1992, σ.89-90)

Διαφορετική είναι η περίπτωση των ατόμων εκείνων που βρέθηκαν σε μια άλλη χώρα και δεν επιθυμούν να επιστρέψουν στη χώρα τους λόγω των γεγονότων που συνέβησαν στο μεταξύ (π.χ. πραξικόπημα). Πρόκειται για την κατηγορία των ατόμων εκείνων που αναφέρονται στο διεθνές δίκαιο ως πρόσφυγες "επί τόπου" (*sur place*), που δεν είναι μεν πρόσφυγες με την στενή έννοια του όρου, αλλά δεν είναι ακριβώς μετανάστες διότι η έλλειψη επιθυμίας να επιστρέψουν στην χώρα της ιθαγένειας τους σχετίζεται με θεμελιώδεις ελευθερίες, όπως π.χ. αυτή που αναγράφεται στο άρθρο 13 της Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που κατοχυρώνει την ελευθερία του ατόμου να αφήσει τη χώρα του και να επιστρέψει σ' αυτή όποτε το επιθυμεί. Οι πρόσφυγες αυτοί φοβούνται να επιστρέψουν στη χώρα τους διότι οι πολιτικές τους πεποιθήσεις και η δραστηριότητα που ανέπτυξαν στο εξωτερικό θεμελιώνουν φόβο δίωξης από τις αρχές της χώρας καταγωγής τους. (Νάσκου– Περράκη, 1995, σ.40)

Τέλος, άλλη μία κατηγορία είναι οι κρυπτο-πρόσφυγες, που βρίσκονται "κρυμμένοι" σ' άλλες κατηγορίες αλλοδαπών, π.χ. ξένοι φοιτητές, και δεν επιθυμούν να επιστρέψουν στη χώρα της ιθαγένειας τους, λόγω φόβου δίωξης, αλλά και δεν απευθύνονται στις αρχές της χώρας υποδοχής για να υποβληθούν στη διαδικασία αναγνώρισης της ιδιότητας του πρόσφυγα. Οι περισσότεροι φοβούνται ότι η αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στους συγγενείς τους στην χώρα ιθαγένειας τους ή μελλοντική διάκριση σε βάρος τους όταν επιστρέψουν εκεί. Ωστόσο, υποχρεώνονται να παρουσιαστούν ενώπιον των αρχών για ανανέωση διαβατηρίου, για άδεια εργασίας ή ακόμη όταν θελήσουν να επιστρέψουν στη χώρα τους. (Νάσκου– Περράκη, 1995, σ.40)

4. Παραδοσιακές Λύσεις του προσφυγικού προβλήματος

Το προσφυγικό πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί με τρεις βασικούς τρόπους: οι πρόσφυγες μπορούν να επιστρέψουν εκούσια στην πατρίδα τους, να εγκατασταθούν μόνιμα στο κράτος ασύλου ή να μεταβούν σε μια τρίτη χώρα και να αρχίσουν εκεί μια νέα ζωή. Παραδοσιακά, οι τρεις μακροπρόθεσμες ή διαρκείς λύσεις που προτείνονται για τους πρόσφυγες είναι ο εθελοντικός επαναπατρισμός, η ενσωμάτωση και η μετεγκατάσταση σε τρίτη χώρα υποδοχής.

A. Εθελοντικός Επαναπατρισμός

Ο γενικός ορισμός του επαναπατρισμού αφορά «το προσωπικό δικαίωμα ενός πρόσφυγα να επιστρέψει στη χώρα της ιθαγένειας ή της προηγούμενης συνήθους διαμονής του, όταν εκλείπει το καθεστώς διωγμού, με σκοπό την μόνιμη διαμονή του εκεί. Η επιλογή του επαναπατρισμού έγκκειται στην προσωπική θέληση του ατόμου και συνεπάγεται, το καθήκον της χώρας προέλευσης να δεχτεί τους πολίτες της. Η νομική διαδικασία του επαναπατρισμού καθορίζεται από τη χώρα προέλευσης.» (ΔΟΜΕΣΠ, 2001, σ.16) Αποτελεί την ιδανική λύση, όταν οι σωθήκες στην χώρα προέλευσης το επιτρέπουν και εφόσον δεν κινδυνεύει η ασφάλεια και η αξιοπρέπεια των προσφύγων. (UNHCR, 1996, σ.57)

Σύμφωνα με το καταστατικό της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες η προαγωγή του εθελοντικού επαναπατρισμού αποτελεί ουσιαστική άποψη του έργου της. Στα πλαίσια της διευκόλυνσης του επαναπατρισμού των μεμονωμένων περιπτώσεων προσφύγων, που επιθυμούν να επιστρέψουν στην χώρα καταγωγής τους το έργο της Ύπατης Αρμοστείας συνιστάται στην:

- Διασφάλιση ότι παρέχεται στους ενδιαφερόμενους όλη η πληροφόρηση που αφορά την επιλογή τους.
- Διασφάλιση ότι η απόφαση για επαναπατρισμό λαμβάνεται ελεύθερα και χωρίς την άσκηση καμιάς μορφής πίεσης. Αποτελεί κανόνα η υπογραφή από τον πρόσφυγα, παρουσία αξιωματούχου της Ύπατης Αρμοστείας, της σχετικής δήλωσης επαναπατρισμού.
- Διασφάλιση ότι εκδίδονται για τους επαναπατριζόμενους πρόσφυγες τα αναγκαία ταξιδιωτικά έγγραφα και, εφόσον κρίνεται αναγκαίο, ότι εξασφαλίζεται η οικονομική βοήθεια για την κάλυψη των εξόδων του ταξιδιού της επιστροφής.

(UNHCR, 1996, σ.57)

Η ανάμειξη της Ύπατης Αρμοστείας στις περιπτώσεις μαζικού εθελοντικού επαναπατρισμού αποτελεί σημαντικό στοιχείο του έργου της τα τελευταία χρόνια. Οι επιχειρήσεις μαζικού εθελοντικού επαναπατρισμού μπορεί να είναι οργανωμένες ή αυθόρμητες. Οι οργανωμένες επιχειρήσεις πραγματοποιούνται με διεθνή χρηματοδότηση και με την έμπρακτη ανάμειξη της Ύπατης Αρμοστείας, ενώ οι αυθόρμητες πραγματοποιούνται χωρίς τέτοιου είδους υποστήριξη, κυρίως λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Επιπλέον, οι ίδιοι οι πρόσφυγες μπορεί να μην είναι πρόθυμοι να περιμένουν την εφαρμογή ενός

προγράμματος της Ύπατης Αρμοστείας ή μπορεί απλώς να προτιμούν να επιστρέψουν στα σπίτια τους κατά τον τρόπο που τα εγκατέλειψαν, δηλαδή χωρίς καμία βοήθεια. Οι επιχειρήσεις μαζικού εθελοντικού επαναπατρισμού αφορούν κυρίως πρόσφυγες στην Κεντρική Αμερική, στην Αφρική και στην Νότιο-Δυτική Ασία. (UNHCR, 1996, σ.57: UNHCR, 1998, σ.190-191)

Τα τελευταία χρόνια, ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να αναζητήσουν αλλού ασφάλεια. Αλλά και μεγάλοι αριθμοί εκτοπισμένων μπόρεσαν να επιστρέψουν στην χώρα και στις κοινότητες τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στην επίλυση πολλών μακροχρόνιων τοπικών συγκρούσεων. (UNHCR, 1998, σ.184)

Κατά την δεκαετία του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, χιλιάδες Χιλιανοί πολίτες κατέφυγαν σε άλλα μέρη του κόσμου προσπαθώντας να διαφύγουν από τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και από το απολυταρχικό σύστημα διακυβέρνησης της χώρας. Μετά την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, στα τέλη της δεκαετίας του 1980, πολλοί από αυτούς τους εξόριστους - εκ των οποίων ένα μεγάλο ποσοστό ήταν μορφωμένοι και ελεύθεροι επαγγελματίες - επέστρεψαν στην πατρίδα τους.

Ένα ακόμη παράδειγμα είναι ο επαναπατρισμός προσφύγων από την Αγκόλα, οι περισσότεροι από τους οποίους έμεναν στο Ζαΐρ, στη Ζάμπια και στο Κονγκό. Η Ύπατη Αρμοστεία κατήρτισε αρκετά σχέδια για την επιστροφή και την επανένταξη τους, δυστυχώς όμως η συνεχιζόμενη αστάθεια της χώρας, καθώς και η έλλειψη χρηματοδότησης εμπόδισε την εφαρμογή αυτών των σχεδίων. Αλλά ακόμη και υπό αυτές τις συνθήκες, υπολογίζεται ότι στην Αγκόλα έχουν επιστρέψει μεμονωμένα περίπου 60.000 πρόσφυγες μέσα στο 1996. (UNHCR, 1998, σ.186)

Παρ' ότι υπάρχει μία γενικά αποδεκτή θεμελιώδης διεθνής αρχή, σύμφωνα με την οποία ο επαναπατρισμός των προσφύγων θα έπρεπε να πραγματοποιείται σε «εθελοντική βάση» και «υπό συνθήκες ασφάλειας και αξιοπρέπειας», είναι αρκετά σαφές ότι ένα μεγάλο ποσοστό ανά τον κόσμο επαναπατριζόμενων έχει επιστρέψει στην χώρα προέλευσης του κάτω από κάποιας μορφής πίεσης. Η πίεση αυτή σε πολλές περιπτώσεις ασκήθηκε εσκεμμένα από κυβερνήσεις και κοινότητες υποδοχής και άλλους παράγοντες, με αποκλειστικό σκοπό να εξαναγκάσει τους πρόσφυγες να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Σε πολλές άλλες περιπτώσεις ο επαναπατρισμός των προσφύγων έχει προκληθεί από μία γενικότερη επιδείνωση των συνθηκών στην χώρα ασύλου, ως αποτέλεσμα είτε κοινωνικής και πολιτικής βίας, είτε φθινόντων οικονομικών ευκαιριών, είτε περικοπών της διεθνούς βοήθειας. Ένα δραματικό παράδειγμα είναι η επιστροφή 700.000 προσφύγων από την Ρουάντα μέσα σε λιγότερο από μια εβδομάδα στα τέλη του 1996. Οι πρόσφυγες αυτοί εκδιώχθηκαν από το ανατολικό Ζαΐρ, εξαιτίας της προέλασης επαναστατικών δυνάμεων. (UNHCR, 1998, σ.188-189)

Ακόμη, αρκετοί πρόσφυγες επιστρέφουν σε χώρες στις οποίες δεν έχει επικρατήσει εντελώς η ειρήνη. Με την μεσολάβηση ενός καθοριστικού πολιτικού γεγονότος, όπως οι εκλογές ή μια ειρηνευτική συμφωνία και χωρίς να έχει επέλθει καμιά ουσιαστική μεταβολή στο καθεστώς ή στις συνθήκες οι οποίες οδήγησαν αρχικά στη φυγή. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Αφγανιστάν, όπου μεταξύ 1992 και 1996 επαναπατρίζονται 2,7 εκατομμύρια πρόσφυγες από το Πακιστάν και το Ιράν, παρά τις συνεχιζόμενες συγκρούσεις που λάμβαναν χώρα στην πατρίδα τους και την απουσία κεντρικής κυβέρνησης. Έτσι, τον Ιούνιο του 1996, μία έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας για το Αφγανιστάν ανέφερε ότι περίπου 3 εκατομμύρια πρόσφυγες είχαν

επιστρέψει στην χώρα κατά τα τελευταία 3 χρόνια. «Η μετακίνηση αυτή πραγματοποιήθηκε χωρίς καμιά οργανωμένη επιχείρηση εποπτείας για την διάβαση συνόρων, χωρίς καμιά βοήθεια για τον επαναπατρισμό και την επανένταξη των προσφύγων εκ μέρους της Ύπατης Αρμοστείας και χωρίς να καταβληθούν σημαντικές προσπάθειες αποκατάστασης και αναδόμησης από την πλευρά των αναπτυξιακών οργανώσεων των Ηνωμένων Εθνών στις περιοχές όπου επέστρεψαν οι πρόσφυγες». (UNHCR, 1998, σ.123-124, 189-191) Η εθνική ομάδα των Αφγανών αποτέλεσε την μεγαλύτερη ομάδα αιτούντων άσυλο στην Ευρώπη κατά τα τελευταία έτη. Μέχρι τα μέσα του 2002, 1 εκατομμύριο Αφγανών προσφύγων είχε επαναπατριστεί με την συμβολή της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών. (Ελευθεροτυπία, 19 6-02: Τα Νέα, 20-6-02)

Οι επαναπατριζόμενοι, πολλές φορές, αντιμετωπίζουν σοβαρούς κινδύνους κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα τους. Στο Μπουρούντι, για παράδειγμα, οι επαναπατριζόμενοι Χούτου, γυρίζοντας παρά την θέληση τους από την γειτονική Τανζανία έπεσαν θύματα επιθέσεων και δολοφονήθηκαν από μέλη ένοπλων δυνάμεων των Τούτσι. (UNHCR, 1998, σ.196) Ακόμη, ιδιαίτερα δύσκολη την επιστροφή κάνει η ευρέως διαδεδομένη χρήση ναρκών. Παρόλο που έχουν υπογραφεί συνθήκες ειρήνης η διασπορά ναρκών κατά τη διάρκεια του πολέμου συνεχίζει να στερεί ζωές. Μόνο το 1996 υπολογίζεται ότι 26.000 σκοτώθηκαν ή ακρωτηριάστηκαν εξαιτίας ναρκών. Ferris, 1998, σ.3)

Ο επαναπατρισμός μπορεί να αποτελεί μόνιμη λύση μόνο όταν προηγηθούν άλλα στάδια, όπως η εδραίωση μιας αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, η αποστράτευση των μάχιμων, η αποκατάσταση της βασικής εκπαίδευσης και των υπηρεσιών υγείας, καθώς και η ανόρθωση της εθνικής οικονομίας Έτσι ώστε, να αποφευχθούν νέα ξεσπάσματα βίας και αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμών. (UNHCR, 1998, σ.183)

B. Ενσωμάτωση

Η τοπική ενσωμάτωση στη χώρα ασύλου αποτελεί μια δεύτερη λύση του προσφυγικού προβλήματος και πολλοί πρόσφυγες έχουν γίνει δεκτοί στις φιλοξενούσες χώρες. (Ferris, 1998, σ.1) Σύμφωνα με τον ορισμό του ECRE (European Council for Refugees and Exiles-Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για Πρόσφυγες και Εξόριστους) ως ενσωμάτωση νοείται «μία διαδικασία αλλαγής που εγείρει αξιώσεις, τόσο στις κανωνίες υποδοχής όσο και στους μεμονωμένους πρόσφυγες ή τις κοινότητες τους. Από την οπτική των προσφύγων η ενσωμάτωση απαιτεί μία ετοιμότητα προσαρμογής στον τρόπο ζωής της κοινωνίας υποδοχής, δίχως να είναι αναγκαία η απώλεια της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Από την οπτική της κοινωνίας υποδοχής απαιτεί την προθυμία να προσαρμοστούν οι δημόσιοι θεσμοί στις αλλαγές της κατανομής του πληθυσμού, την αποδοχή των προσφύγων ως τμήμα της εθνικής κοινότητας και την δραστηριοποίηση για να διευκολυνθεί η πρόσβαση στις πηγές και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.» (Dumper, 2000, σ.7: ECRE, 1999, σ.5)

Η ενσωμάτωση εκλαμβάνεται ως μία διαδικασία αλλαγής, η οποία είναι:

- A) Δυναμική και αμφίδρομη θέτει απαιτήσεις και στις κοινωνίες υποδοχής και στους πρόσφυγες.
- B) Μακροπρόθεσμη: από ψυχολογικής απόψεως, συχνά ξεκινά από την στιγμή της άφιξης στην χώρα ασύλου και ολοκληρώνεται όταν ο πρόσφυγας

γίνεται ενεργό μέλος της κοινωνίας, από νομική, κοινωνική, οικονομική, εκπαιδευτική και πολιτισμική άποψη.

Γ) Πολυδιάστατη: σχετίζεται με τις συνθήκες της πραγματικής συμμετοχής σε όλες τις διαστάσεις της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής, δημόσιας και πολιτικής ζωής στην χώρα ασύλου, καθώς επίσης και την προσωπική αντίληψη του πρόσφυγα για την αποδοχή του από τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής.

(ECRE, 1999, σ.5)

Για να αποτελέσει η τοπική ενσωμάτωση μακροχρόνια λύση και να έχει επιτυχή έκβαση θα πρέπει:

- 1) Οι κυβερνήσεις υποδοχής να συμφωνούν και να υποστηρίζουν ενεργά οποιαδήποτε προσπάθεια για την διευκόλυνση της τοπικής ενσωμάτωσης προσφυγικών πληθυσμών. Ο όρος αυτός βέβαια, είναι αδύνατον να ικανοποιηθεί στην περίπτωση μεγάλων προσφυγικών πληθυσμών.
- 2) Οι κάτοικοι της περιοχής εγκατάστασης των προσφύγων πρέπει να υποστηρίζουν την μακρόχρονη παρουσία των προσφύγων. Στην περίπτωση που υπάρχουν εθνολογικές, πολιτισμικές, γλωσσολογικές σχέσεις μεταξύ των προσφύγων και του τοπικού πληθυσμού, διευκολύνεται η διαδικασία της ενσωμάτωσης στη χώρα ασύλου.
- 3) Τα διεθνή προγράμματα ενσωμάτωσης θα πρέπει να βασίζονται στις ικανότητες και τις δυνατότητες των προσφύγων, καθώς θα πρέπει να προσπαθούν να προωθήσουν:
  - α) Την ενεργή συμμετοχή των προσφύγων στη δημόσια ζωή της κοινωνίας υποδοχής, η οποία δεν θα διαχωρίζεται από την ευρύτερη κοινωνία και θα εντάσσεται μέσα σε ένα πλαίσιο παροχής κοινωνικής πρόνοιας ισότιμο με τους πολίτες (στα πλαίσια του εισοδήματος, της εκπαίδευσης, της στέγασης και των υγειονομικών υπηρεσιών).
  - β) Τον σεβασμό της διαφορετικότητας σε σχέση με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, τις πολιτικές απόψεις και τα πολιτισμικά στοιχεία.
  - γ) Την αυτό-ανάπτυξη των προσφύγων, μέσω της χρηματοδότησης προγραμμάτων βασισμένων στις ικανότητες και τις γνώσεις τους, και την επαγγελματική απορρόφηση τους, ώστε να είναι αυτόνομοι. Αυτά τα προγράμματα για να έχουν επιτυχία θα πρέπει να εφαρμόζονται με κατάλληλη μορφή για τον κάθε προσφυγικό πληθυσμό ξεχωριστά.

(ECRE, 1999, σ.5: UNHCR, 1998, σ.127-130)

Η ενσωμάτωση των προσφύγων είναι στενά συνδεδεμένη με την περίοδο υποδοχής και την ποιότητα και διάρκεια της διαδικασίας καθορισμού ασύλου. Έχει παρατηρηθεί ότι όταν η διαδικασία χορήγησης ασύλου είναι συνοπτική, και όχι χρονοβόρα, σηματοδοτείται άμεσα η έναρξη της διαδικασίας ενσωμάτωσης των προσφύγων. Η αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα σχετίζεται με μείωση της ανασφάλειας και ενεργοποίηση των προσαρμοστικών του ικανοτήτων. (ECRE, 1999, σ. 6)

Η χορήγηση της υπηκοότητας έχει αναγνωρισθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης, στις 28 Σεπτεμβρίου 1993, «ως το πιο ισχυρό μέτρο ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής». (ECRE, 1999, σ.6) Δεν αποτελεί απλά έννοια ενσωμάτωσης, αλλά για κάποιους ανθρώπους μπορεί να υπογραμμίσει το τέλος της διαδικασίας της ενσωμάτωσης αυτό καθ' αυτό. Η χορήγηση της ιθαγένειας της χώρας υποδοχής δίνει στους πρόσφυγες την δυνατότητα να ασκούν όλα τα δικαιώματα που συνεπάγονται από το καθεστώς αυτό. Σε αυτά περιλαμβάνονται και τα εκλογικά δικαιώματα, μέσω των οποίων εξασφαλίζεται η πρόσβαση των προσφύγων στις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων και στην

πολιτική ζωή στη χώρα ασύλου, ως ισότιμων μελών της κοινωνίας υποδοχής. (ECRE, 1999,σ.6-7)

Η τοπική ενσωμάτωση υπήρξε κοινή απάντηση σε μεγάλης κλίμακας προσφυγικά προβλήματα, κατά την περίοδο μεταξύ του 1960 και των αρχών του 1980. Κατά την δεκαετία του 1980 πρόσφυγες από την Γουατεμάλα, την Νικαράγουα και το Ελ Σαλβαδόρ, οι οποίοι είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους εξαιτίας πολιτικών βιαιοτήτων, απέκτησαν άσυλο στο Μεξικό, την Μπελίζ και την Κόστα Ρίκα. Είχαν έτσι την ευκαιρία να εγκατασταθούν μόνιμα στις χώρες ασύλου, αποκτώντας πλήρη δικαιώματα στην εργασία, στην εκπαίδευση, στις κοινωνικές και νομικές υπηρεσίες και σε ενδεχόμενη χορήγηση ιθαγένειας. Στην περίπτωση των προσφύγων της Κεντρικής Αμερικής η διαδικασία της τοπικής ενσωμάτωσης διευκολύνθηκε, κυρίως, από την χορήγηση ιθαγένειας. (UNHCR, 1998, σ.128)

Γ. Μετεγκατάσταση σε Τρίτη Χώρα Υποδοχής

Η μετεγκατάσταση σε μια τρίτη χώρα υποδοχής αποτελεί την «ύστατη λύση» και εφαρμόζεται μόνο, σε περίπτωση όπου δεν είναι εφικτός ούτε ο εθελοντικός επαναπατρισμός, ούτε η τοπική ενσωμάτωση στην πρώτη χώρα ασύλου. Η μετεγκατάσταση έχει σχεδιαστεί ως ουσιαστική λύση και μέσο ανθρωπιστικής προστασίας για μεμονωμένες περιπτώσεις προσφύγων. Οι κατηγορίες προσφύγων που μπορεί να έχουν ανάγκη μετεγκατάστασης σε τρίτη χώρα για ανθρωπιστικούς λόγους είναι οι εξής:

- 1) Πρόσφυγες, όπου η πρώτη χώρα ασύλου δεν τους παρέχει ασφάλεια και απειλούνται με επαναπροώθηση. Επίσης για περιπτώσεις προσφύγων που απειλούνται επειδή παρακολουθούνται από πράκτορες της χώρας καταγωγής τους και τους οποίους δεν δύναται να προστατεύσει η χώρα πρώτου ασύλου.
- 2) Πρόσφυγες που απειλούνται με βιαιότητες, π.χ. γυναίκες πρόσφυγες που κινδυνεύουν να κακοποιηθούν σεξουαλικά, πρόσφυγες που κινδυνεύουν να κρατηθούν αυθαίρετα εξαιτίας της εθνικότητας τους, του θρησκευτικού ή του κοινωνικού τους υπόβαθρου.
- 3) Άτομα που έχουν ανάγκη ιατρικής βοήθειας και είναι ανέφικτη η αποκατάσταση της υγείας τους στην χώρα ασύλου. Άτομα που υποφέρουν από σοβαρούς τραυματισμούς, ψυχικά προβλήματα ή αναπηρίες.
- 4) Πρόσφυγες των οποίων μέλη της οικογένειας τους, με την στενή έννοια του όρου, έχουν ήδη αναγνωριστεί ως πρόσφυγες σε τρίτη ασφαλή χώρα. Αυτή η κατηγορία προσφύγων εντάσσεται στην αρχή της οικογενειακής συνένωσης.
- 5) Πρόσφυγες που ήδη μένουν για αρκετό καιρό στην πρώτη χώρα ασύλου, για τους οποίους είναι ανέφικτο να επιστρέψουν στην χώρα καταγωγής τους στο άμεσο μέλλον, και δεν υπάρχει η προοπτική ενσωμάτωσης στη χώρα ασύλου. Τέτοια ήταν η περίπτωση περισσότερων από 35.000 Ιρακινών προσφύγων, οι οποίοι κατέφυγαν στην Σαουδική Αραβία, μετά τον Πόλεμο του Κόλπου και στους οποίους είχε χορηγηθεί προσωρινό καταφύγιο. Μέχρι τις αρχές του 1997, περίπου τα δύο τρίτα των προσφύγων αυτών μετεγκαταστάθηκαν κυρίως στις Η.Π.Α., το Ιράν, τη Σουηδία, την Αυστραλία και την Ολλανδία

(UNHCR, 1998, σ.118-119: UNHCR, 1996, σ.17: UNHCR, 1996, σ.59-60).

Η μετεγκατάσταση αποτελεί σημαντικό μέσο καταμερισμού του προσφυγικού προβλήματος σε περισσότερα κράτη. Οι περισσότερες χώρες ασύλου συγκαταλέγονται σε αυτές του υπό ανάπτυξη κόσμου και είναι, τις περισσότερες φορές, χώρες γειτονικές σε αυτές της καταγωγής των προσφύγων. Η παρουσία των προσφύγων στις χώρες αυτές δημιουργεί νέες απαιτήσεις που επιβαρύνουν τις ανεπαρκείς πηγές τους. Η μετεγκατάσταση αποτελεί απόδειξη της παγκόσμιας αλληλεγγύης, βοηθώντας στην εξάλειψη των εντάσεων μεταξύ των χωρών που δέχονται τους πρόσφυγες και των χωρών καταγωγής τους. (UNHCR, 1996,σ.59-60: UNHCR, 1998, σ.119)

Από τα 185 κράτη μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, μόνο δέκα έχουν εφαρμόσει ουσιαστικά προγράμματα μετεγκατάστασης που συνεπάγονται οργανωμένες διαδικασίες υποδοχής. Τα κράτη αυτά είναι οι Η.Π.Α., Καναδάς, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Νορβηγία, Φιλανδία, Σουηδία, Δανία, Ελβετία και Ολλανδία. Παρόλο που ο βασικός σκοπός εφαρμογής της λύσης της μετεγκατάστασης αφορά την ανθρωπιστική προστασία ειδικών ομάδων προσφύγων, στην πράξη οι τρίτες χώρες χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια αποδοχής. Συνήθως, προτιμούνται μορφωμένοι πρόσφυγες με ισχυρούς οικογενειακούς και πολιτισμικούς δεσμούς, ακέραια οικογενειακή δομή και με πολλές δυνατότητες γρήγορης κοινωνικής ενσωμάτωσης. Δίνεται, δηλαδή, μεγαλύτερη έμφαση στην δυνατότητα ενός πρόσφυγα να προσαρμοστεί και να γίνει οικονομικά ανεξάρτητος μετά την μετεγκατάσταση του. Η τάση αυτή έχει ως συνέπεια να ελαχιστοποιούνται, συνεχώς, τα κράτη που δέχονται «δύσκολες περιπτώσεις», οι οποίες χρίζουν άμεση ανάγκη προστασίας, σύμφωνα με τις αρχές της μετεγκατάστασης. (UNHCR, 1996, σ.17-18, UNHCR, 1998,σ.118)

Το μεγαλύτερο πρόγραμμα μετεγκατάστασης που καταγράφηκε στην πρόσφατη ιστορία ήταν αυτό που διοργανώθηκε για τους Βιετναμέζους πρόσφυγες, γνωστοί ως «άνθρωποι των πλοιαρίων» (boat people), μετά την πτώση της Σαϊγκόν το 1975. Κάποιες γειτονικές χώρες αρνήθηκαν να δεχθούν τους νεοαφιχθέντες και τους έσπρωξαν πίσω στην θάλασσα. Χιλιάδες άλλοι παρέμειναν σε προσφυγικούς καταυλισμούς υπό άθλιες συνθήκες. Η σοβαρή αυτή ανθρωπιστική κρίση αντιμετωπίστηκε με την μετεγκατάσταση σχεδόν 700.000 Βιετναμέζων προσφύγων σε Αυστραλία, Καναδά, Γαλλία και, κυρίως, Η.Π.Α. (UNHCR, 1998, σ.118: UNHCR, 2000, σ.105)

5. Το προσφυγικό ζήτημα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ιδρύθηκε το 1957 με κύριο αντικείμενο της την οικονομική ενοποίηση. Τα θέματα που αφορούσαν την μετανάστευση, την δικαιοσύνη, το άσυλο και τις εσωτερικές υποθέσεις, για πολλά χρόνια, δεν αποτέλεσαν αντικείμενο κοινοτικής δραστηριότητας. Τα θέματα αυτά ανήκαν κατ' εξοχήν στην εθνική αρμοδιότητα των κρατών και αποτελούσαν βασικά στοιχεία της εθνικής κυριαρχίας τους.

Ωστόσο, οι διεθνείς εξελίξεις και η αύξηση των κοινών αναγκών ανάμεσα στα κράτη μέλη, επέβαλαν πρακτικά την αναζήτηση συντονισμένων δράσεων στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων. Ακόμη πιο επείγουσα κατέστη η ανάγκη αυτή όταν η ΕΟΚ αποφάσισε να προχωρήσει στην δημιουργία της ενιαίας αγοράς και την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων, δηλαδή των ελέγχων στα σύνορα ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Υπακούοντας στις πρακτικές ανάγκες που είχαν ανακύψει, τα κράτη μέλη αποφάσισαν να ξεκινήσουν την συζήτηση για κάποια θέματα δικαιοσύνης και εσωτερικών υποθέσεων, π.χ. τον έλεγχο των εξωτερικών συνόρων, την δράση κατά των ναρκωτικών, θέματα θεωρήσεων σε υπηκόους τρίτων χωρών, ζητήματα μετανάστευσης και ασύλου. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του '80, τα κράτη μέλη προχώρησαν σε συντονισμό των δράσεων τους για την αντιμετώπιση κάποιων από τα θέματα αυτά, αλλά σε καθαρά διακυβερνητικό επίπεδο. (Παπαγεωργίου, 2002, σ.4)

Σύμβαση Σένγκεν

Με σκοπό την κοινή αντιμετώπιση των ανωτέρω ζητημάτων από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπογράφηκε, στις 14 Ιουνίου του 1985 στην κωμόπολη Σένγκεν του Λουξεμβούργου, η Συμφωνία Σένγκεν, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1-9-1993, αν και σε μεμονωμένα κράτη εφαρμόστηκε από τον Μάρτιο του 1995. Συμβαλλόμενα στην Σύμβαση είναι όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Η Ελλάδα προσχώρησε στην Σύμβαση Σένγκεν στις 1996-92. (UNHCR, 2000, σ.182: Ποταμιανός, 1995, σ.1:Περράκης, 1995, σ.45)

Σκοπός της εν λόγω Σύμβασης είναι η ενίσχυση των συνοριακών ελέγχων στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε. και της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, με απώτερο στόχο την δημιουργία μίας ενιαίας εσωτερικής αγοράς χωρίς εσωτερικά σύνορα. Περιλαμβάνει διατάξεις που ενισχύουν την αστυνομική και δικαστική συνεργασία και εισάγει κοινή πολιτική για τις άδειες εισόδου (βίζες). Οι έλεγχοι που προωθούνται από την Σύμβαση Σένγκεν αφορούν όλες τις μεταναστευτικές κινήσεις, συμπεριλαμβανόμενων και των θεμάτων χορήγησης ασύλου. (ο.π.)

Η Σύμβαση Σένγκεν εισάγει το «Σύστημα Πληροφόρησης» με σκοπό να διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφοριών αναφορικά με διωκόμενα πρόσωπα και αντικείμενα που φέρουν τα πρόσωπα αυτά, για λόγους προστασίας της δημόσιας τάξεως και ασφάλειας. Πρόκειται για μία κεντρική τράπεζα πληροφοριών, η οποία εδρεύει στο Στρασβούργο, και της οποίας τα δεδομένα (πληροφορίες) είναι προσιτά σε κάθε κράτος μέλος μέσω ενός κεντρικού ηλεκτρονικού συστήματος. Στα πλαίσια του συστήματος αυτού, έχει καθιερωθεί ένας πολυδιάστατος μηχανισμός ανταλλαγής πληροφοριών σχετικά με το άσυλο και τους πρόσφυγες. (Ποταμιανός, 1995, σ.5: Περράκης, 1995 σ.113)

Σύμφωνα με τα κριτήρια που θέτει η Σύμβαση Σένγκεν για την εξέταση μιας αίτησης χορήγησης ασύλου και την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, ένα μόνο κράτος είναι αρμόδιο για την εξέταση μιας αίτησης ασύλου. Όπως αναφέρεται στο άρθρο 30 της Σύμβασης, υπεύθυνο για την εξέταση αιτήσεως παροχής ασύλου είναι το κράτος, από τα εξωτερικά σύνορα του οποίου έχει εισέλθει ο αιτών άσυλο. Η οποιαδήποτε μορφή θεώρησης ή άλλου τίτλου διαμονής στον αιτών άσυλο καθιστά το κράτος αυτό υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης ασύλου, ακόμη κι αν αυτός μεταβεί σε άλλη χώρα. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι για τον αιτών άσυλο που βρίσκεται σε ένα κράτος της Ε.Ε. και διαπιστωθεί, μέσω οποιουδήποτε εγγράφου, ότι εισήλθε στην ευρωπαϊκή περιφέρεια από άλλο κράτος μέλος της Ε.Ε., θα σταλεί πίσω σε αυτό. Για παράδειγμα, ένας αιτών άσυλο έχει εισέλθει στην Ευρώπη περνώντας τα εξωτερικά σύνορα της Ελλάδας και στη συνέχεια έχει μεταβεί στην Σουηδία. Εάν ο αιτών φέρει οποιοδήποτε έγγραφο που αποδεικνύει το πέρασμα του από την Ελλάδα, θα σταλεί πίσω σε αυτήν, καθώς είναι το υπεύθυνο κράτος για την εξέταση του αιτήματος ασύλου. (UNHCR, 1996, σ.308-309)

Σύμβαση Δουβλίνου

Στις 15 Ιουνίου 1990, τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσχώρησαν σε ένα νέο βήμα προς την κατεύθυνση της εγκαθίδρυσης ενός χώρου χωρίς σύνορα, στα πλαίσια του οποίου θα διασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων. Δώδεκα κράτη μέλη της Ε.Ε. υπέγραψαν στο Δουβλίνο την Σύμβαση σχετικά με το καθορισμό του κράτους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση μιας αίτησης χορήγησης ασύλου που υποβάλλεται σε ένα κράτος μέλος της Ε.Ε. Η Σύμβαση του Δουβλίνου τέθηκε σε ισχύ την 1-9-97. (UNHCR, 2000, σ.182: Περράκης, 1995, σ.45)

Σκοπός της εν λόγω σύμβασης είναι να σταματήσουν οι αιτούντες άσυλο να μετακινούνται από χώρα σε χώρα με αποτέλεσμα το αίτημα τους για άσυλο είτε να αξιολογείται πολλές φορές είτε καθόλου. Σχετικά με το καθορισμό του αρμόδιου κράτους για την εξέταση ασύλου, η Σύμβαση του Δουβλίνου ουσιαστικά επαναλαμβάνει το άρθρο 30 της Σύμβασης Σένγκεν. (ο.π.) Το στοιχείο που προστίθεται είναι η προτροπή για έγκαιρη περάτωση της εξέτασης ασύλου. Αυτό είναι ένα πρόβλημα στα θέματα προστασίας προσφύγων, ιδιαίτερα σε κράτη όπου η διαδικασία εξέτασης ασύλου είναι χρονοβόρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ελλάδα, καθώς αρκετές αποφάσεις αιτήσεων μπορεί να καθυστερήσουν δύο, τρία ή και περισσότερα χρόνια. (Νάσκου-Περράκη, 1995, σ.6)

Η Σύμβαση του Δουβλίνου επικρίνεται επειδή εισάγει περιορισμούς ως προς την δυνατότητα του αιτούντος άσυλο να υποβάλλει αίτηση ασύλου σε χώρα της επιλογής του. Η Σύμβαση της Γενεύης δεν επιβάλλει κανένα τέτοιο περιορισμό στο δικαίωμα αίτησης ασύλου, ούτε οποιαδήποτε άλλη υποχρέωση. Η προσέγγιση συνεπώς της Ευρωπαϊκής Ένωσης έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα της σύμβασης. (Παπαγεωργίου, 2002, σ.8)

Παράλληλα, επιβαρύνει δυσανάλογα τις χώρες της περιφέρειας της Ευρώπης (κυρίως Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία) σε σχέση με τις άλλες χώρες. Η Ελλάδα ειδικά, λόγω της γεωγραφικής της θέσεως αλλά και της ακτογραμμής της – μεγάλο αριθμό νησιών και εκτενή θαλάσσια σύνορα– αποτελεί σημείο εισόδου των αλλοδαπών που κατευθύνονται στην Ευρώπη με σκοπό να υποβάλλουν αίτημα ασύλου. Με βάση την Σύμβαση του Δουβλίνου τα αιτήματα αυτά οφείλουν να εξετασθούν από την Ελλάδα. Η αυστηρή εφαρμογή

του όρου αυτού θα είχε αρνητικές συνέπειες τόσο για την χώρα όσο και για τον αιτούντα άσυλο. Στη μεν χώρα θα δημιουργούσε αύξηση του αριθμού των αιτημάτων προς εξέταση και, άρα, αναπόφευκτες καθυστερήσεις στον χειρισμό και ολοκλήρωση των αιτημάτων ασύλου, στους δε αιτούντες άσυλο προβλήματα αβεβαιότητας για την νομική τους κατάσταση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Παρεπόμενη συνέπεια θα ήταν να οδηγηθεί η χώρα στην υιοθέτηση σκληρότερων πολιτικών για τους πρόσφυγες– τόσο για την είσοδο τους όσο και για τις διαδικασίες εξέτασης των αιτημάτων τους– ούτως ώστε να αντεπεξέλθει στην αύξηση του αριθμού τους. Ο κανονισμός θα πρέπει, συνεπώς, να περιλάβει συμπληρωματικά μέτρα για δικαιότερη κατανομή του οικονομικού και διοικητικού βάρους της εξέτασης των αιτημάτων ασύλου μεταξύ των κρατών μελών (το λεγόμενο «burden sharing»). (Παπαγεωργίου, 2002, σ.9-10)

Σύμβαση Μάαστριχτ

Με την Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Συνθήκη αυτή ενσωμάτωσε τις ήδη ισχύουσες ρυθμίσεις της ΕΟΚ. Τα θέματα δικαιοσύνης, ασύλου και εσωτερικών υποθέσεων εντάχθηκαν στην Συνθήκη ως ξεχωριστός τίτλος, τον λεγόμενο «τρίτο πυλώνα»(Συνθήκες Σένγκεν, Δουβλίνου, άλλα ψηφίσματα και συστάσεις), μαζί με τις καθαρά κοινοτικές δράσεις και την κοινή εξωτερική πολιτική. Η υπαγωγή των θεμάτων αυτών στο πεδίο αρμοδιότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτέλεσε βέβαια ένα σημαντικό πρώτο βήμα, η νομοθέτηση όμως και η εφαρμογή της συνεργασίας μεταξύ των κρατών, λόγω ακριβώς της δυσκίνητης δομής και λειτουργίας του τρίτου πυλώνα, δεν ήταν αποτελεσματική. (Παπαγεωργίου, 2002, σ.14)

Σύμβαση Άμστερνταμ– Σύνοδος Τάμπερε

Με την Σύμβαση του Άμστερνταμ, το 1999, οι διατάξεις για την δικαιοσύνη για τις εσωτερικές υποθέσεις προσαρμόστηκαν στις διαπιστωθείσες πραγματικές ανάγκες σε πολλούς τομείς, μεταξύ αυτών και τα θέματα ασύλου. Αποτυπώνει τη δέσμευση των κρατών μελών να αναπτύξουν κοινή πολιτική μετανάστευσης και ασύλου μέσα σε διάστημα πέντε ετών.

Η ασυντόνιστη αυτόνομη εθνική προσέγγιση σε θέματα ασύλου υπήρξε ατελέσφορη, καθώς οι διεθνείς εξελίξεις και η εμβάθυνση της ενοποίησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση απαιτούσαν την ενιαία αντιμετώπιση τους. Εκμεταλλευόμενη τις νέες δυνατότητες που της προσέφερε η Σύμβαση του Άμστερνταμ αλλά και πιεζόμενη από τα κράτη-μέλη η Ε.Ε. προσχώρησε στην εκπόνηση μιας σειράς νομοθετικών προτάσεων για τους τομείς αυτούς. Σε μια έκτακτη Σύνοδο κορυφής, στο Τάμπερε της Φιλανδίας, τον Οκτώβριο του 1999, τα κράτη μέλη συμφώνησαν ως προς την υιοθέτηση μέτρων για υλοποίηση ενός μακροπρόθεσμου στόχου: την εφαρμογή κοινής πολιτικής ασύλου. (Παπαγεωργίου, 2002, σ.1: Μπερσή, 2002, σ.24)

Ενώ η διαδικασία εναρμόνισης που επιτάσσει η Σύμβαση του Άμστερνταμ βρίσκεται σε εξέλιξη, παρατηρείται μία γενική τάση σκλήρυνσης της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ευρώπη. Η παρατηρούμενη, τον τελευταίο καιρό, άνοδος των λαϊκιστικών και ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη έχει «ευαισθητοποιήσει» τις κοινοτικές κυβερνήσεις, πολλές εκ των οποίων προσανατολίζονται στη λήψη αυστηρών μέτρων για τον περιορισμό του φαινομένου της λαθρομετανάστευσης. (Σπινθουράκης, 2002, σ.8) Οι επιτυχίες

της άκρας Δεξιάς σε Γαλλία, Ολλανδία, Αυστρία και Δανία έχουν απτές συνέπειες.

Η νέα ιταλική νομοθεσία περιλαμβάνει την λήψη δαχτυλικών αποτυπωμάτων από όλους τους μετανάστες και πρόσφυγες, την άμεση απέλαση όσων δεν έχουν χαρτιά, τη φυλάκιση επί ένα χρόνο όσων εισέρχονται για δεύτερη φορά παράνομα στη χώρα και περιπολίες πάνω από τις ακτές με πολεμικά σκάφη. Βορειότερα, στη Δανία ο νέος μεταναστευτικός νόμος αύξησε από τρία σε επτά χρόνια την περίοδο που χρειάζεται να περιμένουν οι πρόσφυγες για να έχουν πλήρη πρόσβαση στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, απέχοντας κατά πολύ από την παραδοσιακή σκανδιναβική ανθρωπιστική πολιτική. Η Βρετανία δε, πρότεινε στη Σύνοδο της Σεβίλλης(Ιούνιος 2002) την αποστολή πλοίων του πολεμικού της ναυτικού για την περιφρούρηση των μεσογειακών συνόρων της Ευρώπης. (Μπερσέ, 2002, σ.24)

Τα μέτρα κατά της λαθρομετανάστευσης πλήττουν ιδιαίτερως τους πρόσφυγες, οι οποίοι έρχονται στην πλειονότητα τους παράνομα με τα ίδια κυκλώματα που έρχονται και οι μετανάστες. Τα μέτρα ασφαλείας που υιοθετούνται στο «οχυρό Ευρώπη» καθιστούν ολοένα και πιο δυσπρόσιτη την προσέγγιση σε πρόσφυγες που χρειάζονται προστασία, κάτι που υποθάλλει την βιομηχανία του λαθρεμπορίου ανθρώπων.

Για μία ουσιαστική αντιμετώπιση του προβλήματος η ευρωπαϊκή πολιτική θα πρέπει να στραφεί στις αιτίες που παράγουν πρόσφυγες στις χώρες προέλευσης τους. Η Διεθνής Αμνηστία επισημαίνει την αντίφαση μεταξύ της σκλήρυνσης των μέτρων ασφαλείας και την συνεχόμενη εξαγωγή όπλων από χώρες της Ε.Ε. σε περιοχές βίαιων συγκρούσεων, όπως στις περιπτώσεις της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας που τροφοδοτούν με στρατιωτικό εξοπλισμό χώρες της Αφρικής που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση. (Σωτήρχου, 2002, σ.20-21)

6. Η διαδικασία χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα

Η Ελλάδα έχει κυρώσει την Σύμβαση της Γενεύης του 1951 με το ΝΔ 3989/1959 (ΦΕΚ 209, τ.Α') και το Πρωτόκολλο του 1967 με το ΑΝ 389/1968(ΦΕΚ, 125, τ.Α'). Σύμφωνα με το άρθρο 28 του Ελληνικού Συντάγματος, οι συμβάσεις αυτές αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού δικαίου και υπερισχύουν κάθε άλλης αντίθετης διάταξης- έχουν, δηλαδή, αυξημένη ισχύ. (Σιδέρης, 1995, σ.80: ΝάσκουΠερράκη, 1995, σ.34, UNHCR, 2000,σ.134)

Η αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα, στον αλλοδαπό που έχει υποβάλει αίτημα πολιτικού ασύλου είναι αποκλειστική αρμοδιότητα του ελληνικού κράτους. Η διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, μπορεί να είναι κανονική ή ταχύρρυθμη.

A. Κανονική εξέταση αιτήματος ασύλου

1) Υποβολή αιτήσεως. Η αίτηση αλλοδαπού για την αναγνώριση του ως πρόσφυγα πρέπει να υποβάλλεται προφορικώς ή εγγράφως, αμέσως κατά την άφιξη του στην μεθοριακή αρχή ή, σε περίπτωση παράνομης εισόδου, στην πλησιέστερη δημόσια αρχή, η οποία είναι υποχρεωμένη να τη διαβιβάσει στην αρμόδια αστυνομική αρχή. Το αίτημα παροχής ασύλου υποβάλλεται αυτοπροσώπως από τον αλλοδαπό, περιλαμβάνει δε και τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειας του που βρίσκονται μαζί του. Ως μέλη οικογένειας νοούνται ο/ η σύζυγος του αιτούντος, τα κάτω των 18 ετών άγαμα τέκνα, καθώς επίσης και οι γονείς που πάσχουν από πνευματική ή σωματική αναπηρία και δεν γίνεται να υποβάλλουν αυτοτελώς αίτημα ασύλου.

Με την υποβολή του αιτήματος ασύλου ο αλλοδαπός αποκτά την ιδιότητα του «αιτούντος άσυλο» και του χορηγείται «υπηρεσιακό σημείωμα», στο οποίο υπάρχει φωτογραφία του και αναγράφονται τα στοιχεία του και η ημερομηνία και ώρα κατά την οποία φείλει να παρουσιαστεί για συνέντευξη (συνήθως μετά από 3 μήνες). (UNCHR, 2000, σ.204, Συκιώτου-Ανδρουλάκη, 1998, σ.118- 119, ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.5)

Αίτημα ασύλου δύναται να υποβάλλουν αλλοδαποί ηλικίας 1418 ετών οι οποίοι δεν συνοδεύονται από τους γονείς τους («ασυνόδευτοι ανήλικες»), αλλά έχουν την πνευματική ωριμότητα να κατανοήσουν τις πράξεις τους. Σε περίπτωση που οι ανήλικοι δεν παρουσιάζουν επαρκή βαθμό ωριμότητας, η αρμόδια αστυνομική αρχή ενημερώνει εισαγγελέα ανηλίκων και όπου δεν υπάρχει τον κατά τόπο αρμόδιο εισαγγελέα πρωτοδικών, για να ενεργήσει ως ειδικός προσωρινός επίτροπος του ανήλικου μέχρι την οριστική κρίση του αιτήματος του. (UNHCR, 2000, σ.204-205: Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.61-62: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.5: Συκιώτου-Ανδρουλάκη, 1998, σ.118)

2) Κατάθεση εγγράφου. Μετά την υποβολή του αιτήματος, ο αιτών άσυλο καλείται σε προσωπική συνέντευξη από την Αστυνομία στην οποία υποβάλει τα ταξιδιωτικά έγγραφα που έχει στην κατοχή του και στοιχεία που πιστοποιούν την ταυτότητα του ίδιου και των μελών της οικογένειας του, την χώρα προέλευσης και τον τόπο καταγωγής του, καθώς και την οικογενειακή του κατάσταση. Η αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα δεν προϋποθέτει απαραίτητως την υποβολή των τυπικών αποδεικτικών στοιχείων. (UNHCR, 2000, σ.205: Συκιώτου-Ανδρουλάκη, 1998, σ.118-119)

Πράγματι, λόγω της καταστάσεως, στην οποία βρίσκονται οι πολιτικοί πρόσφυγες στην χώρα καταγωγής τους, σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι σε θέση να εκπληρώσουν τις τυπικές προϋποθέσεις εισόδου σε μια χώρα. Συχνότατα δεν έχουν τα προσωπικά τους έγγραφα αφού διαφεύγουν από την χώρα τους επειδή διώκονται. (Σιδέρης, 1998, σ.84: Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.56-57) Για αυτό το λόγο δεν πρέπει να επιβάλλονται ποινικές κυρώσεις στους εν λόγω πρόσφυγες και όταν αυτοί, προκειμένου να διαφύγουν απ' την χώρα τους και να πετύχουν την είσοδο στην χώρα υποδοχής, χρησιμοποιούν πλαστά ταξιδιωτικά έγγραφα (διαβατήριο, ταυτότητα). Στην προκειμένη περίπτωση, η τέλεση της χρήσης πλαστών πιστοποιητικών, η οποία προβλέπεται και τιμωρείται από τις διατάξεις του άρθρου 217, παρ.1 του Ελληνικού Κώδικα, δεν πρόκειται να τους καταλογιστεί. Ακόμη δεν επιτρέπεται η κράτηση εγκλεισμού σε αστυνομικά κρατητήρια ή φυλακές των συγκεκριμένων αλλοδαπών, μέχρι να ρυθμιστεί το εν λόγω αίτημα τους. (Σιδέρης, 1998, σ.84-85: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.6)

Η εξέταση του αιτήματος ασύλου περιλαμβάνει συνέντευξη του αιτούντα με την βοήθεια διερμηνέα, προκειμένου να επιβεβαιώσει όσα αναφέρει στην αίτηση του και να δώσει εξηγήσεις, ιδίως σε ότι αφορά τα ακριβή στοιχεία της ταυτότητας του, την κατοχή διαβατηρίου ή άλλου επίσημου ταξιδιωτικού εγγράφου, το ακριβές δρομολόγιο που ακολούθησε για να εισέλθει στο ελλαδικό έδαφος και τους λόγους που τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει την χώρα της υπηκοότητας ή της μόνιμης διαμονής του, ζητώντας άσυλο στη χώρα μας. Εάν η συνέντευξη αφορά γυναίκα, η οποία, λόγω των εμπειριών της ή για λόγους πολιτισμικούς, δυσκολεύεται να εκθέσει τους λόγους της αιτήσεως της, η συνέντευξη δίνεται σε ειδικευμένη γυναίκα υπάλληλο, παρουσία γυναίκας διερμηνέα. Μετά το στάδιο της συνέντευξης ο αιτών δαχτυλοσκοπείται και του χορηγείται «δελτίο αιτούντος άσυλο» (κάρτα ροζ χρώματος). (UNHCR, 2000, σ.208, ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.5)

Το δελτίο αιτούντος άσυλο με την φωτογραφία του ενδιαφερομένου αναγράφει τα πλήρη στοιχεία του και την πλήρη διεύθυνση της διαμονής του στην χώρα. Η διάρκεια του είναι συνήθως έξι μηνών, αλλά μπορεί να ανανεωθεί η ισχύ του για ίσο χρόνο από τις αρμόδιες υπηρεσίες του τόπου κατοικίας του, μέχρι την έκδοση οριστικής απόφασης του αιτήματος ασύλου του. Με τις ίδιες προϋποθέσεις εφοδιάζονται με αντίστοιχο δελτίο και τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειας του ενδιαφερόμενου. Όταν εκδοθεί η οριστική απόφαση του ασύλου, το «δελτίο αιτήσαντος ασύλου» παραδίδεται υποχρεωτικά στην αρμόδια υπηρεσία και στην συνέχεια καταστρέφεται. (ο.π.)

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι ο αιτών άσυλο πρέπει να παραμένει στην διεύθυνση που έχει δηλώσει. Σε περίπτωση αλλαγής της διεύθυνσης οφείλει να ενημερώσει άμεσα τις αστυνομικές αρχές. Σε περίπτωση μη ενημέρωσης των αρχών, διακόπτεται η διαδικασία εξέτασης της αίτησης του με απόφαση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης. Ακόμη δεν δικαιολογείται συνέχιση της διαδικασίας αναγνώρισης με την επανεμφάνιση του, εκτός εάν αποδείξει ότι η απουσία οφείλεται σε λόγους ανωτέρας βίας. (UNHCR, 2000, σ.208: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.6)

3) Έκδοση απόφασης Σε πρώτο βαθμό, την απόφαση παίρνει αρμόδια τριμελής επιτροπή, την οποία καλείται να επικυρώσει ή να αναιρέσει ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, ως υπεύθυνος για την αναγνώριση ή μη της προσφυγικής ιδιότητας. (Σταυρίδη, 1998, σ.142)

Η απόφαση αυτή μπορεί να είναι θετική, οπότε αναγνωρίζεται στον αιτούντα άσυλο η ιδιότητα του πρόσφυγα και του χορηγείται «δελτίο ταυτότητας

πρόσφυγα» (λευκή κάρτα) πενταετούς διάρκειας. Η απόφαση μπορεί να είναι απορριπτική και μια τρίτη περίπτωση είναι να εκδοθεί στον αιτούντα άσυλο «άδεια παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους».

Η «άδεια παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους» χορηγείται στις περιπτώσεις που ο αιτών άσυλο δεν ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις για την αναγνώριση του ως πρόσφυγα, ωστόσο, λόγοι σοβαροί και έκτακτες καταστάσεις που επικρατούν στην χώρα καταγωγής του υπαγορεύουν την προσωρινή παραμονή και προστασία του στην Ελλάδα. Οι λόγοι αυτοί συμπεριλαμβάνουν σοβαρά προβλήματα υγείας του αιτούντος ή μέλους της οικογένειάς του, διεθνή αποκλεισμό της χώρας του, εμφύλιες συρράξεις συνοδευόμενες από μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή εφαρμογή στο πρόσωπο της «αρχής της μη επαναπροώθησης» (UNCHR, 2000, σ.217: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.13)

Ο αλλοδαπός στον οποίο έχει εγκριθεί προσωρινή παραμονή στη χώρα μας, εφοδιάζεται από την αρμόδια κατά τόπο αστυνομική αρχή με ειδικό δελτίο παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους ετήσιας διάρκειας (ροζ κάρτα). Αντίστοιχο δελτίο χορηγείται και στα μέλη της οικογένειάς του. Ο κάτοχος του δελτίου αυτού οφείλει να αναχωρήσει, χωρίς άλλη ειδοποίηση, μέχρι την ημερομηνία της λήξης της ισχύος του, εκτός κι αν, 15 τουλάχιστον ημέρες πριν από την εκπνοή της προθεσμίας, υποβάλει στην αρμόδια αστυνομική αρχή αίτηση για ισόχρονη παράταση, επί της οποίας αποφαινεται ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης. (UNCHR, 2000, σ.217: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.13, Συκιώτου-Ανδρουλάκη, 1998, σ.123)

4) Διαδικασία Προσφυγής. Σε περίπτωση που η απόφαση είναι απορριπτική, ο αιτών άσυλο ενημερώνεται σε γλώσσα που κατανοεί για τους λόγους απόρριψης της αιτήσεώς του και την δυνατότητα προσφυγής για επανεξέταση της. Ο αιτών άσυλο έχει δικαίωμα να ασκήσει προσφυγή εντός 30 ημερών από την ημερομηνία επιδόσεως της απορριπτικής απόφασης, όταν υπάγεται στην κανονική διαδικασία εξέτασης αίτησης ασύλου. (Σταυρίδης, 1998, σ.142: Δροσόπουλος, 1996, σ.29: Ύπατη Αρμοστεία, 1993, σ.56: UNHCR, 2000, σ.72)

Η διαδικασία εξέτασης της προσφυγής περιλαμβάνει τη παρουσία των ενδιαφερομένων ενώπιον εξαμελούς επιτροπής. Στη φάση αυτή, η αρμόδια επιτροπή η αρμόδια επιτροπή καλείται να διερευνήσει μέσα από προσωπική συνέντευξη του αιτούντος το βάσιμο των ισχυρισμών του, δηλαδή εάν πράγματι συντρέχουν οι προϋποθέσεις της Σύμβασης της Γενεύης για τον χαρακτηρισμό του ως πολιτικού πρόσφυγα. Η τελική απόφαση για την επανεξέταση του αιτήματος ασύλου είναι αποκλειστική αρμοδιότητα του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης. Πρόκειται για μία απόφαση που επηρεάζει άμεσα ανθρώπινες ζωές. Οι εξεταστές θα πρέπει να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν ένα άτομο άγνωστο προς αυτούς, το οποίο, επιπλέον, δεν γνωρίζει την γλώσσα τους και η συνεννόηση γίνεται μέσω διερμηνέα ή πολλές φορές μέσω δύο διερμηνέων. Για αυτό το λόγο οι εξεταστές πρέπει να εφαρμόζουν τα κριτήρια με πνεύμα δικαιοσύνης, κατανόησης και η κρίση τους δεν πρέπει φυσικά να επηρεάζεται από προσωπικές εκτιμήσεις. Είναι ευνόητο ότι πολλές φορές τα άτομα αυτά δυσκολεύονται, λόγω γλώσσας, των εμπειριών τους και της ψυχολογικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται, να περιγράψουν με ακρίβεια την περίπτωση τους και να πείσουν τους εξεταστές για τους κινδύνους που διατρέχουν στην χώρα τους. Συνεπώς, οι εξεταστές θα πρέπει να κατέχουν αρκετές γνώσεις γύρω από την τρέχουσα πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατεί στην χώρα του αιτούντος.(ο.π.)

B. Ταχύρρυθμη εξέταση αιτήματος ασύλου

Ο Ν.2452/96 στο άρθρο 2, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 25 Ν.1975/91, προβλέπει την εξέταση αιτήσεως ασύλου με ταχύρρυθμη διαδικασία σε τρεις περιπτώσεις.

Πρώτον, σε περίπτωση αιτήσεως ασύλου που είναι προδήλως αβάσιμη, δηλαδή όταν οι ισχυρισμοί του αιτούντος ότι έχει υποστεί δίωξη είναι αβάσιμοι ή δόλιοι και καταχρηστικοί. Ο ενδιαφερόμενος έχει δυνατότητα προσφυγής εντός 10 ημερών.

Δεύτερον, σε περίπτωση που ο αιτών προέρχεται από τρίτη ασφαλή χώρα υποδοχής, στο έδαφος της οποίας δεν κινδυνεύει να διωχθεί, ούτε υφίστανται απειλές κατά της ζωής ή της ελευθερίας του. Ο ενδιαφερόμενος έχει δυνατότητα προσφυγής εντός 10 ημερών.

Τρίτον, σε περίπτωση που ο αιτών άσυλο βρίσκεται σε ζώνη διερχομένων λιμένων ή αερολιμένων (ζώνη αναμονής). Σημειωτέον, ότι σε αυτή την περίπτωση ως ζώνη αναμονής θεωρείται ο χώρος που εκτείνεται από το σημείο επιβίβασης και αποβίβασης μέχρι το σημείο ελέγχου διβατηρίων. Στην εν λόγω ζώνη επιτρέπεται η πρόσβαση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. Ο αιτών είναι υποχρεωμένος να παραμείνει καθ' όλο τον χρόνο εξετάσεως της αιτήσεως του στην ζώνη αναμονής. Η εξέταση διενεργείται αυθημερόν και η απόφαση λαμβάνεται από τον προϊστάμενο του κλάδου αστυνομίας και του Υπουργού Δημοσίας Τάξεως. Σε περίπτωση που η αίτηση απορριφθεί, ο αιτών έχει δικαίωμα να προσφύγει εντός 5 ημερών στο Γενικό Γραμματέα του Υ.Δ.Τ. , ο οποίος θα πρέπει να αποφανθεί εντός 15 ημερών, σύμφωνα με το άρθρο 25, παρ.3, Ν.1975/91. (UNHCR, 2000, σ.45,137,212-214: Συκιώτου-Ανδρουλάκη, 1998, σ.121-122: Καψωμενάκης, 1998, σ.130-131)

Εάν απορριφθεί η προσφυγή του αιτούντος άσυλο, είτε εξετάζεται με την κανονική είτε με την ταχύρρυθμη διαδικασία, τότε απελαύνεται, καθώς δεν έχει δικαίωμα δεύτερης επανεξέτασης της αίτησης ασύλου. Οι απελάσεις πραγματοποιούνται με απόφαση του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας. (UNHCR, 2000, σ.139)

7. Νόμιμα δικαιώματα των προσφύγων στην Ελλάδα

A. Στέγαση

Ένα από τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα είναι αυτό της στέγασης, καθώς ο αριθμός των υπαρχόντων Κέντρων Υποδοχής είναι περιορισμένος συγκριτικά με τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες. Τα Κέντρα Υποδοχής για αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα είναι τα εξής:

- 1) Το βασικό κατάλυμα για τους αιτούντες άσυλο βρίσκεται στο Λαύριο Αττικής, όπου φέρει τον τίτλο «Κέντρο Περιθαλψής Αλλοδαπών Πολιτικών Προσφύγων Λαυρίου», υπάγεται διοικητικά και λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας και Προνοίας, τη δε σίτιση και λειτουργία του ιατρείου με μόνιμο προσωπικό την έχει αναλάβει ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός (UNHCR, 2000, σ.222: Μίτος, 2001, σ.166, Παπασιώπη-Πασιά, 1995, σ.101, Χριστοφορίδου, 1992, σ.130)
Σκοπός του Κέντρου είναι η παροχή φιλοξενίας στους αλλοδαπούς που καταφεύγουν στο ελληνικό έδαφος και υποβάλλουν αίτηση για αναγνώριση της προσφυγικής ιδιότητας κατά τα οριζόμενα από τον Ν.2452/1996. (UNHCR, 2000, σ.222) Πάγια τακτική του υπεύθυνου για τους πρόσφυγες υπουργείου είναι να διαμένουν στο χώρο αυτό μέχρι την έγκριση ή την απόρριψη χορήγησης ασύλου.
Το Κέντρο στεγάζει 200 περίπου πρόσφυγες σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους για μικρές ή μεγάλες οικογένειες, ζευγάρια, αλλά και συγκατοίκηση μονών ατόμων. Φιλοξενούνται οικογένειες Κουρδικής εθνικότητας από την Τουρκία και το Ιράκ, οικογένειες από το Ιράν, καθώς και μονά άτομα από τη Συρία και τη Ρουάντα, οι οποίοι δεν έχουν μεταξύ τους οικογενειακούς δεσμούς. (Λαψάτς, 1999, σ.445: Χριστοφορίδου, 1992, σ.130)
Το τμήμα κοινωνικής υπηρεσίας του Κέντρου μεριμνά για την ενημέρωση, την ψυχοκοινωνική στήριξη των φιλοξενούμενων και την εύρεση εργασίας. Στο Κέντρο λειτουργεί νηπιαγωγείο και υλοποιούνται προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων και ανηλίκων στην ελληνική και αγγλική γλώσσα και ενισχυτικής διδασκαλίας για παιδιά που πηγαίνουν στο δημοτικό. Τέλος, διδάσκεται στα παιδιά που προέρχονται από το Ιράν η μητρική τους γλώσσα Φάρσι. (UNHCR, 2000, σ.223-224: Μίτος, 2001, σ.166)
- 2) «Κέντρο Υποδοχής και Προσωρινής Φιλοξενίας Αιτούντων Άσυλο και Εκτοπισθέντων» στη Νέα Μάκρη Αττικής. Υπεύθυνος φορέας είναι ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός. Το Κέντρο στεγάζει περίπου 120 πρόσφυγες ανεξαρτήτου εθνικότητας, κυρίως οικογένειες και μεμονωμένες περιπτώσεις μονών ατόμων.
- 3) «Κέντρο Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο» στην Πεντέλη Αττικής. Υπεύθυνος φορέας είναι οι Γιατροί του Κόσμου. Έχει την δυνατότητα να φιλοξενήσει 150 άτομα, ανεξαρτήτου εθνικότητας, οικογένειες και μονά άτομα. Κανονισμός του Κέντρου αποτελεί η εξαμηνιαία φιλοξενία προσφύγων, εξαιρέσεις γίνονται σε μεμονωμένες περιπτώσεις και ανάλογα με τις ανάγκες στέγασης του προσφυγικού πληθυσμού.

- 4) «Κέντρο Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο» στη Σπερχειάδα Φθιώτιδος . Υπεύθυνος φορέας είναι ο Ε.Ε.Σ. Φιλοξενεί 110 άτομα, ανεξαρτήτου εθνικότητας και οικογενειακής κατάστασης.
- 5) «Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης» στη Θεσσαλονίκη. Χρηματοδοτείται από την τοπική αυτοδιοίκηση και δωρεές. Φιλοξενεί 100 πρόσφυγες ανεξαρτήτου εθνικότητας, οικογένειες και μονά άτομα.
- 6) «Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας» στα Ανώγεια Κρήτης. Υπεύθυνος φορέας είναι το Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας. Φιλοξενεί ασυνόδευτα ανήλικα αγόρια. Πραγματοποιεί προγράμματα αγγειοπλαστικής, κεραμικής και ζωγραφικής, από τα οποία οι συμμετέχοντες αμείβονται με 1.50€uro ημερησίως. Ακόμη λειτουργεί γυμναστήριο στο χωριό στο οποίο οι ανήλικοι μπορούν να γυμνάζονται δωρεάν.
- 7) «Ελληνικό Ίνστιτούτο Αλληλεγγύης και Συνεργασίας με τις Αναπτυσσόμενες χώρες – ΕΛ.ΙΝ.Α.Σ.» Το συγκεκριμένο Κέντρο είναι αυτοδιοικούμενο και λειτουργεί με μη αμειβόμενο προσωπικό. Έχει δυνατότητες φιλοξενίας 100 ατόμων Αφγανικής, Τουρκικής και Ιρανικής εθνικότητας.

Σε όλα τα Κέντρα Υποδοχής παρέχεται σίτιση και ένδυση. Ακόμη πραγματοποιούνται μαθήματα Ελληνικών για ενήλικες και παιδιά. Οι κοινωνικές υπηρεσίες των Κέντρων μεριμνούν για την πληροφόρηση και την ψυχολογική υποστήριξη των φιλοξενουμένων, την επαγγελματική τους αποκατάσταση, την επίλυση προβλημάτων υγείας και την εκπόνηση εκπαιδευτικών και κοινωνικών προγραμμάτων. (στοιχεία από το ΕΣΠ)

Εκτός από τα μεγάλα Κέντρα Υποδοχής λειτουργεί επίσης ένας αριθμός ξενώνων που μπορεί να προσφέρει προσωρινή φιλοξενία σε αιτούντες άσυλο. Οι ξενώνες προσωρινής φιλοξενίας είναι οι ακόλουθοι:

- 1) Ιεραπόστολοι της Αγάπης - «Αδελφές Τερέζες»στην Αθήνα. Είναι φιλανθρωπικό σωματείο που λειτουργεί δύο ξενώνες. Ο πρώτος ξενώνας (Αίμωνος 79, Κολωνός) φιλοξενεί μητέρες με παιδιά για 8 με 12 μήνες. Στον ξενώνα λειτουργεί σχολείο όπου διδάσκονται στα παιδιά Αγγλικά και Μαθηματικά. Ο δεύτερος ξενώνας (Ιθάκης 97) φιλοξενεί μόνο γυναίκες για μικρό χρονικό διάστημα. Και στους δύο ξενώνες προσφέρονται σίτιση και ένδυση.
- 2) Κέντρο Υποστήριξης Νέων «Άρσις»στην Αθήνα (Ισαύρων 48, Εξάρχεια). Γίνονται δεκτά αγόρια ηλικίας 16-21 ετών ανεξάρτητα από την καταγωγή τους. Παρέχεται σίτιση.
- 3) «Κοινωνικοί Ξενώνες Ενηλίκων» στην Αθήνα. Χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Λειτουργούν τρεις ξενώνες, εκ των οποίων ο πρώτος (Πειραιώς & Επικούρου 34) φιλοξενεί ενήλικες γυναίκες και άνδρες, ο δεύτερος (Λητούς 20, Βουλιαγμένη) μόνο ενήλικες γυναίκες και ο τρίτος (Λ.Καρέα 116, Καρέας) μόνο ενήλικους άνδρες. Παρέχεται στους φιλοξενούμενους στέγη και διατροφή για τρεις μήνες. Ακόμη γίνεται συμβουλευτική για την αντιμετώπιση κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων.
- 4) «Ξενώνας Προσωρινής Φιλοξενίας Ευάλωτων Νεοαφιχθέντων» στο Πικέρμι Αττικής. Υπεύθυνος φορέας είναι το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Φιλοξενεί μόνο ευάλωτες περιπτώσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν ασυνόδευτους ανήλικους, γυναίκες σε κίνδυνο, δηλαδή γυναίκες μόνες ή σε κατάσταση εγκυμοσύνης, μονογονεϊκές

οικογένειες, θύματα βασανιστηρίων, νεοαφιχθέντες με αναπηρίες, και υπερήλικες πολυμελείς οικογένειες.

Η διάρκεια φιλοξενίας στον ξενώνα είναι βραχεία και δεν μπορεί να υπερβαίνει το εξάμηνο. Εξαίρεση γίνεται στους ασυνόδευτους ανήλικους, οι οποίοι μπορούν να παραμείνουν ένα χρόνο. Προσφέρεται στους φιλοξενούμενους σίτιση και ένδυση. Ακόμη πραγματοποιούνται προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, ομάδες κοινωνικοποίησης και δημιουργικών δραστηριοτήτων, ατομική συμβουλευτική και βοήθεια για εξυπηρέτηση από υπηρεσίες υγείας.

Οι περισσότεροι ξενώνες ανήκουν σε μη κυβερνητικούς οργανισμούς με περιορισμένους οικονομικούς πόρους και επομένως η διαθεσιμότητα θέσεων και ο χρόνος παραμονής είναι περιορισμένα. Βασικό μειονέκτημα των περισσότερων ξενώνων είναι η απουσία κοινωνικής υπηρεσίας με αποτέλεσμα την μη υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικοποίησης που θα ενίσχυαν την διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. (στοιχεία από το Τμήμα Υποδοχής του ΕΣΠ, υπεύθυνο για την παραπομπή των νεοαφιχθέντων προσφύγων σε Κέντρα Υποδοχής και Ξενώνες)

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι δικαίωμα στέγασης σε Κέντρα Υποδοχής και Ξενώνες έχουν μόνο όσοι έχουν υποβάλλει αίτηση ασύλου και έχει ξεκινήσει η διαδικασία εξέτασης της. Με την είσοδο τους στην χώρα οι πρόσφυγες διαμένουν σε «Προσωρινούς Χώρους Κράτησης» μαζί με άλλα άτομα, ως λαθρομετανάστες. Αυτοί οι προσωρινοί χώροι κράτησης είναι σχεδόν τελείως ανοργάνωτοι και προσφέρουν τις στοιχειώδεις συνθήκες διαβίωσης. Οι χώροι αυτοί είναι στενά φρουρούμενοι και δεν επιτρέπεται η απομάκρυνση από αυτούς. Μπορούν να έρθουν σε επικοινωνία μόνο με τα άτομα της Ύπατης Αρμοστείας και του ΕΣΠ, οι οποίοι ενημερώνουν και βοηθούν τους πρόσφυγες που ζητούν προστασία στην υποβολή αιτήσεων ασύλου. (Μπουγάνης, 2002, σ.48)

Χώροι κράτησης	
Τόπος	Χώροι
ΡΟΔΟΣ	Παλιό κτίριο
ΚΩΣ	Παλιό κέντρο διασκέδασης
ΛΕΡΟΣ	Ξενοδοχεία
ΜΥΤΙΛΗΝΗ	Παλιές Φυλακές
ΣΑΜΟΣ	Παλιά κτίρια της Αστυνομίας
ΧΙΟΣ	Στρατόπεδο με κοντέινερς
ΚΡΗΤΗ	Παλιό αεροδρόμιο Χανίων, Παλιά βάση Σούδας, Δημοτικό κάμπινγκ Ρεθύμνου, Ξενοδοχεία
ΗΓ/ΝΙΤΣΑ	Δημοτικό κάμπινγκ
ΜΑΝΤΟΥΔΙ	Παλιές σχολές ΟΑΕΔ
ΒΟΛΟΣ	Κλειστό δημοτικό Γυμναστήριο
ΚΑΡΥΣΤΟΣ	Παλιές αποθήκες, Παροπλισμένο πλοίο
ΚΑΛΑΜΑΤΑ	Αποθήκες τελωνείου
ΓΥΘΕΙΟ	Στρατιωτική Κατασκήνωση
ΖΑΚΥΝΘΟΣ	Ξενοδοχεία
ΝΑΞΟΣ	Παλιά γεωργική σχολή, Σπίτια κατοίκων
ΜΥΚΟΝΟΣ	Ξενοδοχείο
ΣΥΡΟΣ	Κρατητήρια
ΑΝΔΡΟΣ	Κρατητήρια

(Μπουγάνης, 2002, σ.48)

B. Ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη

Στο άρθρο 16 του Π.Δ.266/99 ορίζεται η παροχή δωράν ιατροφαρμακευτικής και νοσοκομειακής περίθαλψης στις παρακάτω κατηγορίες ατόμων:

α) Σε άτομα που τους έχει αναγνωριστεί η προσφυγική ιδιότητα. Πρέπει να φέρουν, ως απαραίτητο δικαιολογητικό, το δελτίο ταυτότητας πρόσφυγα (λευκή κάρτα).

β) Σε άτομα που έχουν υποβάλλει αίτημα για αναγνώριση της προσφυγικής ιδιότητας, η οποία βρίσκεται στο στάδιο της εξέτασης από το Υπουργείο Δημοσίας Τάξης. Πρέπει να φέρουν, ως απαραίτητο δικαιολογητικό, το δελτίο αιτήσαντος ασύλου (ροζ κάρτα).

γ) Σε άτομα που έχει εγκριθεί η παραμονή τους για ανθρωπιστικούς λόγους. Ως απαραίτητο δικαιολογητικό πρέπει να φέρουν το δελτίο άδειας παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους (ροζ κάρτα).

Η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη περιλαμβάνει:

α) Εξέταση στα εσωτερικά ιατρεία των κρατικών νοσοκομείων, των κέντρων υγείας και των κρατικών περιφερειακών ιατρείων και διενέργεια παρακλινικών εξετάσεων.

β) Παροχή φαρμάκων με συνταγή γιατρού που υπηρετεί στα παραπάνω ιδρύματα, θεωρημένα από το διευθυντή της κλινικής. Τα φάρμακα δίνονται από τα εσωτερικά φαρμακεία των κρατικών νοσοκομείων.

Η νοσοκομειακή περίθαλψη περιλαμβάνει νοσηλεία σε κλινική της Γ' θέσεως των κρατικών νοσοκομείων. (UNHCR, 2000, σ.229: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.6)

Όσοι πρόσφυγες είναι μισθωτοί σε έναν εργοδότη και είναι συνεπώς, ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ, δικαιούνται βιβλιάριο ασθενείας. Με την παραλαβή του βιβλιαρίου έχουν πλήρη νοσοκομειακή, ιατροφαρμακευτική και οδοντιατρική περίθαλψη στα ιατρεία του ΙΚΑ ή στους υγειονομικούς σταθμούς. Μέσω του οικογενειακού βιβλιαρίου δικαιούνται να ασφαλιστούν και τα μέλη της οικογένειάς τους. Ομοίως, αν είναι ασφαλισμένοι σε άλλο φορέα κοινωνικής ασφάλισης, δικαιούνται την νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη που ο φορέας αυτός εξασφαλίζει στα μέλη του. (ΔΟΜΕΣΠ, 2001, σ.6)

Γ. Κοινωνική ασφάλιση

Με το ψήφισμα του Π.Δ.189/98 το ελληνικό κράτος δίνει την δυνατότητα μόνο σε αναγνωρισμένους πρόσφυγες να κατοχυρώσουν τα ασφαλιστικά τους δικαιώματα. Σύμφωνα με το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα η ασφάλιση των αναγνωρισμένων προσφύγων που εργάζονται στην Ελλάδα είναι ισότιμο δικαίωμα με αυτό των Ελλήνων εργαζομένων. Οπότε, έχουν τα ίδια με τους Έλληνες πολίτες κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, ανάλογα με το φορέα ασφάλισης τους. Όταν, δηλαδή συμπληρώσουν τριτοπτικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις που ορίζονται από το νόμο και τις σχετικές εγκυκλίους για τους εργαζόμενους Έλληνες, δύναται να απολαύσουν τις ίδιες ασφαλιστικές παροχές, όπως επιδόματα ανεργίας, παροχές ασθένειας, συντάξεις αναπηρίας, οικογενειακά επιδόματα, παροχές μητρότητας, σύνταξη γήρατος, παροχές εργατικών ατυχημάτων και παροχές εργατικών ατυχημάτων. (Καλαντζή, 1998, σ.154-155:ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.7)

Α. Εργασία

Σύμφωνα με το Π.Δ.189/1998 και τις διατάξεις Ν.2452/1996, χορηγείται άδεια εργασίας σε αναγνωρισμένο πολιτικό πρόσφυγα, ισόχρονης διάρκειας με την άδεια παραμονής του, δηλαδή πενταετούς ισχύος. Η άδεια εργασίας χορηγείται από τις κατά τόπο αρμόδιες υπηρεσίες Επιθεωρήσεως Εργασίας και Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, εφόσον υποβάλλει αυτοπροσώπως τα παρακάτω δικαιολογητικά:

- 1) Αίτηση, η οποία χορηγείται δωρεάν από την αρμόδια διεύθυνση.
- 2) Θεωρημένο φωτοτυπικό αντίγραφο ταυτότητας πρόσφυγα ή απόφαση της αναγνώρισης πρόσφυγα.
- 3) Πιστοποιητικό κρατικού υγειονομικού φορέα, περί μη μολυσματικής ασθένειας.
- 4) Οποιοδήποτε άλλο δικαιολογητικό απαιτείται και για τους Έλληνες για την άσκηση της συγκεκριμένης εργασίας.

Η αρχική άδεια εργασίας δεν υπόκειται σε τέλη, δηλαδή χορηγείται δωρεάν. Για την ανανέωση της άδειας εργασίας απαιτείται η προσκόμιση φορολογικής δήλωσης.

Προβλέπεται η δυνατότητα χορήγησης άδειας εργασίας, όχι μόνον στον ίδιο τον αναγνωρισμένο πρόσφυγα, αλλά και στα μέλη της οικογένειας του με τις ίδιες ακριβώς προϋποθέσεις, εφόσον αυτά αφίχθησαν στην Ελλάδα στα πλαίσια της οικογενειακής συνένωσης και έχουν, επίσης, αναγνωρισθεί ως πρόσφυγες. (UNHCR, 2000, σ.231-232: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.13)

Για τους αιτούντες άσυλο και τους προσωρινά διαμένοντες στη χώρα για ανθρωπιστικούς λόγους, η διαδικασία έκδοσης άδειας εργασίας είναι ίδια με αυτή που ισχύει για τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες και η διάρκεια της είναι αντίστοιχη με αυτή της άδειας παραμονής τους. (UNHCR, 2000,σ.234: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.15)

Αποκλειστικά για τους αναγνωρισμένους πολιτικούς πρόσφυγες ισχύει το δικαίωμα έκδοσης άδειας ασκήσεως ελεύθερου επαγγέλματος. Ο πρόσφυγας θα πρέπει να υποβάλει αυτοπροσώπως στις αρμόδιες υπηρεσίες τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την έκδοση άδειας εργασίας και, πρόσθετα, θα πρέπει να καταθέσει αίτηση, στην οποία θα αναγράφεται η έδρα της επιχείρησης ή του επαγγέλματος που πρόκειται να ασκήσει, και αποδεικτικά στοιχεία κατοχής του κεφαλαίου που απαιτείται για επένδυση. (UNHCR, 2000, σ.232-233: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.12: Παπασιώπη-Πασιά, 1995, σ.99)

Ε. Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι δωρεάν για τους αιτούντες άσυλο, τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες και όσους έχει εγκριθεί η παραμονή τους στη χώρα για ανθρωπιστικούς λόγους, σε όλες τις βαθμίδες (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια). (Νάσκου-Περράκη, 1992, σ.94: Μίτος, 2001, σ.49)

Με ειδική ρύθμιση προβλέπεται η απαλλαγή των μαθητών που ανήκουν σε άλλο δόγμα ή θρήσκευμα από τον εκκλησιασμό, εφόσον οι γονείς τους το ζητήσουν με γραπτή δήλωση. Οι προαναφερόμενοι συμμετέχουν στις εθνικές εορτές και στις υπόλοιπες εκδηλώσεις του σχολείου. (UNHCR, 2000, σ.317) Επίσης προβλέπεται η ίδρυση τάξεων υποδοχής και φροντιστηριακών τμημάτων σε δημόσια σχολεία με σκοπό την ομαλή προσαρμογή των παιδιών

στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Τα τελευταία χρόνια λειτουργούν σε περιοχές της Ελλάδας και διαπολιτισμικά σχολεία. (Μίτος, 2001, σ.59-60)

Οι ενήλικες πρόσφυγες μπορούν να διδαχθούν τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα σε ελληνικά πανεπιστήμια, όπως το Διδασκαλείο της Νέας Ελληνικής του Πανεπιστημίου Αθηνών (Φιλοσοφική Σχολή) και το Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. (Μίτος, 2001, σ.60)

Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζει ετησίως ένα αριθμό εισακτέων προσφύγων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα κριτήρια για την εισαγωγή των υποψηφίων αφορούν το μέσο γενικό βαθμό του απολυτηρίου και τη σειρά προτίμησης των σχολών στα μηχανογραφικά τους δελτία. (UNHCR, 2000, σ.323)

ΣΤ. Οικογενειακή συνένωση

Σύμφωνα με το Ν1975/1991 οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες έχουν την δυνατότητα να ζητήσουν στα πλαίσια της οικογενειακής συνένωσης, την έλευση και την εγκατάσταση των μελών της οικογένειας του στο ελληνικό κράτος. Ως μέλη οικογένειας θεωρούνται ο/ η σύζυγος και τα άγαμα τέκνα ηλικίας κάτω των 18 ετών και οι γονείς. (Μπαρμπασίκα, 1996, σ.456: ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.10: UNHCR, 2000, σ.170-171)

Απαραίτητες προϋποθέσεις για την είσοδο και παραμονή των μελών της οικογένειας του αναγνωρισμένου πρόσφυγα στον ελληνικό χώρο είναι οι ακόλουθες:

- α) Η συγγενική σχέση να αποδεικνύεται με επίσημα έγγραφα.
- β) Να αποδεικνύεται με επίσημα έγγραφα ότι ο πρόσφυγας έχει επαρκές και σταθερό εισόδημα, το οποίο δεν μπορεί να είναι μικρότερο από το μισθό του ανειδίκευτου εργάτη, όπως αυτό προκύπτει από την φορολογική του δήλωση.
- γ) Τα προς έλευση μέλη που πρόκειται να μείνουν μαζί με τον πρόσφυγα θα πρέπει να κατέχουν κανονικά και ισχύοντα ταξιδιωτικά έγγραφα, καθώς και ισχύουσα θεώρηση από το ελληνικό προξενείο στην χώρα καταγωγής τους.
- δ) Η έλευση και διαμονή αυτών των προσώπων στο ελληνικό έδαφος να μην κρίνεται επικίνδυνη για την δημόσια τάξη, ασφάλεια και δημόσια υγεία της χώρας. (ο.π.)

Με την έλευση τους τα μέλη της οικογένειας του πρόσφυγα προμηθεύονται, από την αρμόδια υπηρεσία, ταυτότητες προσφύγων.

Το βασικό μειονέκτημα στην διαδικασία οικογενειακής συνένωσης είναι ότι οι προϋποθέσεις είναι ίδιες με τις προϋποθέσεις για την έλευση μελών οικογένειας αλλοδαπών εν γένει. Είναι ευνόητο ότι τα μέλη των οικογενειών των προσφύγων τις περισσότερες φορές αδυνατούν να προσκομίσουν τα παραπάνω έγγραφα, λόγω του καθεστώτος διωγμού που επικρατεί στην πατρίδα τους. (Συκιώτου-Ανδρουλάκη, 1998, σ.126)

Ζ. Κτήση ελληνικής ιθαγένειας

Σύμφωνα με το Ν3129/1955, ο αναγνωρισμένος πρόσφυγας που έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του, μπορεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με πολιτογράφηση. Για την πολιτογράφηση απαραίτητα είναι:

- α) Δήλωση στο δήμαρχο της κοινότητας διαμονής του με παρουσία δύο Ελλήνων πολιτών ως μάρτυρες.
- β) Δεκαετής συνολική διαμονή στην Ελλάδα.

γ) Αίτηση προς το Υπουργείο Εσωτερικών.

(UNHCR, 2000, σ.327-328:ΔΟΜ-ΕΣΠ, 2001, σ.20)

Η πολιτογράφηση γίνεται με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών μετά από έρευνα για το ήθος και γενικά την προσωπικότητα του πρόσφυγα. Σε περίπτωση που η αίτηση απορριφθεί δεν είναι η απαραίτητη η αιτιολογία και η υποβολή νέας αίτησης επιτρέπεται μετά την παρέλευση ενός έτους. (ο.π.)

**Β. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΕΝΝΟΙΩΝ**

1. Η έννοια του Πολιτισμού

Ο Αδαμάντιος Κοραής δίνει τον εξής ορισμό για τον πολιτισμό:

«η κατάσταση στην οποία ο άνθρωπος, οργανωμένος σε κοινωνίες, έχει απόσταση από την άμεση επίδραση της φύσης και έχει αναπτύξει τόσο τον υλικό όσο και τον πνευματικό του βίο». («Παιδεία», 1976, σ.896)

Ο άνθρωπος είναι, κατ' ουσία, ένα ον πολιτισμού. Η μακρά διαδικασία εξανθρωπισμού, που άρχισε εδώ και περίπου δεκαπέντε εκατομμύρια χρόνια, συνίσταται βασικά στη μετάβαση από τη γενετική προσαρμογή στο φυσικό περιβάλλον, στην πολιτισμική προσαρμογή. Κατά τη διάρκεια αυτής της εξέλιξης, η οποία κατέληξε στον πρώτο άνθρωπο τον Homo Sapiens, συντελέστηκε ένας καταπληκτικός κατευνασμός των ενστίκτων, που «αντικαταστάθηκαν» προοδευτικά από τον πολιτισμό, δηλαδή από την προσαρμογή που επινόησε και έθεσε υπό τον έλεγχο του ο άνθρωπος. Αυτή η προσαρμογή αποδεικνύεται πολύ πιο λειτουργική απ' ότι η γενετική, γιατί είναι περισσότερο ευέλικτη και μεταβιβάζεται ευκολότερα και ταχύτερα. Ο πολιτισμός επιτρέπει στον άνθρωπο όχι μόνο να προσαρμόζεται στο περιβάλλον του, αλλά και να προσαρμόζει το περιβάλλον στις ανάγκες και στα προγράμματα του, με άλλα λόγια ο πολιτισμός καθιστά δυνατό το μετασχηματισμό της φύσης. (Cuche, 2001, σ.11-12) Με αυτή την έννοια ο Herskovits(1948) όρισε τον πολιτισμό ως «το μέρος του περιβάλλοντος του επινόησε ο άνθρωπος». (Segall-Dasen-Berry-Poortinga, 1996, σ.49)

Κατά τον 18^ο αιώνα, οι στοχαστές του Διαφωτισμού συλλαμβάνουν την έννοια του πολιτισμού ως ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου, το οποίο υποδηλώνει την εκλέπτυνση των ηθών και την απομάκρυνση από την άγνοια και ανορθολογικότητα. Γι αυτούς, ο πολιτισμός είναι το άθροισμα των γνώσεων που συσσωρεύσε και μετέδωσε η ανθρωπότητα, θεωρούμενη ως ολότητα, κατά τη διάρκεια της ιστορίας της. Η χρήση της έννοιας του πολιτισμού τον 18^ο αιώνα αποτυπώνει την εμφάνιση μιας νέας αποκαθλωμένης σύλληψης της ιστορίας, όπου η φιλοσοφία αποδεσμεύεται από τη θεολογία. Εφεξής, ο άνθρωπος τοποθετείται στο κέντρο του στοχασμού και στο κέντρο του σύμπαντος. (Cuche, 2001, σ.20-21)

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, πολλοί επιστημονικοί κλάδοι προσεγγίζουν την έννοια του πολιτισμού προσπαθώντας να την αποσαφηνίσουν. Ο όρος «πολιτισμός» αποτελεί την έννοια κλειδί της ανθρωπολογίας. Τον πρώτο ορισμό της ανθρωπολογικής έννοιας του πολιτισμού τον οφείλουμε στον Βρετανό ανθρωπολόγο Burnett Tylor(1871):

«Πολιτισμός σημαίνει αυτό το σύνθετο όλον που περιλαμβάνει τη γνώση, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και τις άλλες ικανότητες ή συνήθειες που αποκτήθηκαν από τον άνθρωπο ως μέλος της κοινωνίας.» (Cuche, 2001, σ.33)

Ο Rehbein(1985) δίνει τον εξής ορισμό:

«Ο πολιτισμός νοείται ως σύστημα ενεργειών που αποκρυσταλλώνονται σε ιδεολογικές φόρμες...φόρμες σκέψης, άσθησης, ομιλίας, εκτιμήσεων, αντίληψης, πίστης, αξιολόγησης...Είναι ένα σύστημα αυτονόητων σημασιών...». (Κανακίδου-Παπαγιάννη, 1998, σ.23)

Σύμφωνα με τους Ember και Ember(1985), ο «πολιτισμός» περιλαμβάνει τις υποκείμενες σε μάθηση συμπεριφορές, πεποιθήσεις και στάσεις, οι οποίες χαρακτηρίζουν μία συγκεκριμένη κοινωνία ή πληθυσμό. Οι ίδιοι επίσης όρισαν

τον πολιτισμό ως «τα κοινά έθιμα μιας κοινωνίας». (Segall-Dasen-Berry-Poortinga, 1996, σ.48)

Κατά τον White(1947), ο πολιτισμός αφορά τη συμβολική συμπεριφορά, ιδιαίτερα της γλώσσας, η οποία διευκολύνει τη μετάδοση της γνώσης με τη μορφή τεχνικού χειρισμού του περιβάλλοντος, από γενιά σε γενιά. ΟWhite υποστήριξε ότι ο πολιτισμός είναι συνεχής, αθροιστικός και προοδευτικός. (ό.π.)

Για τους Moore και Lewis(1952) ο πολιτισμός είναι μία έννοια η οποία αναφέρεται «σε μια μεγάλη κατηγορία φαινομένων. Προσδιορίζει τη γνώση, τις δεξιότητες και τις πληροφορίες, οι οποίες έχουν επίκτητο χαρακτήρα. Είναι επίσης κοινωνική γνώση, με την έννοια ότι διδάσκαι και μαθαίνεται από πολλά άτομα και, επομένως, είναι κοινή. Αφού τείνει να διατηρείται μέσα από το πέρασμα των γενεών, ο πολιτισμός είναι λίγο ως πολύ προσαρμόσιμος. Τέλος, είναι λειτουργικά ενσωματωμένος – έχει, δηλαδή, περιεχόμενο αμοιβαία ενισχυτικό.» (ο.π.)

Ο Sigmund Freud, θεμελιώδης αναλυτής της ψυχαναλυτικής θεωρίας, αντιλαμβάνεται τον πολιτισμό, όπως και τα όνειρα, ως μία έκφραση της εσωτερικής σύγκρουσης των ανθρωπίνων επιθυμιών και ορμών. Στο έργο του «Σύγκρουση και Πολιτισμός», παρουσιάζει τον πολιτισμό ως το προϊόν των παρορμήσεων που δεν μπορούν να εκφραστούν με άμεσο (σεξουαλικό ή επιθετικό) τρόπο. Θαύμαζε τα πολιτισμικά επιτεύγματα ως δημιουργικούς μετασχηματισμούς, ή εξιδανικεύσεις, των βασικών επιθυμιών. Για παράδειγμα, στους πίνακες διάσημων καλλιτεχνών αναζητούσε ίχνη αυτών των μετασχηματισμών στα πρόσωπα των πορτραίτων. (www.loc.gov/exhibits/freud/freud03.html)

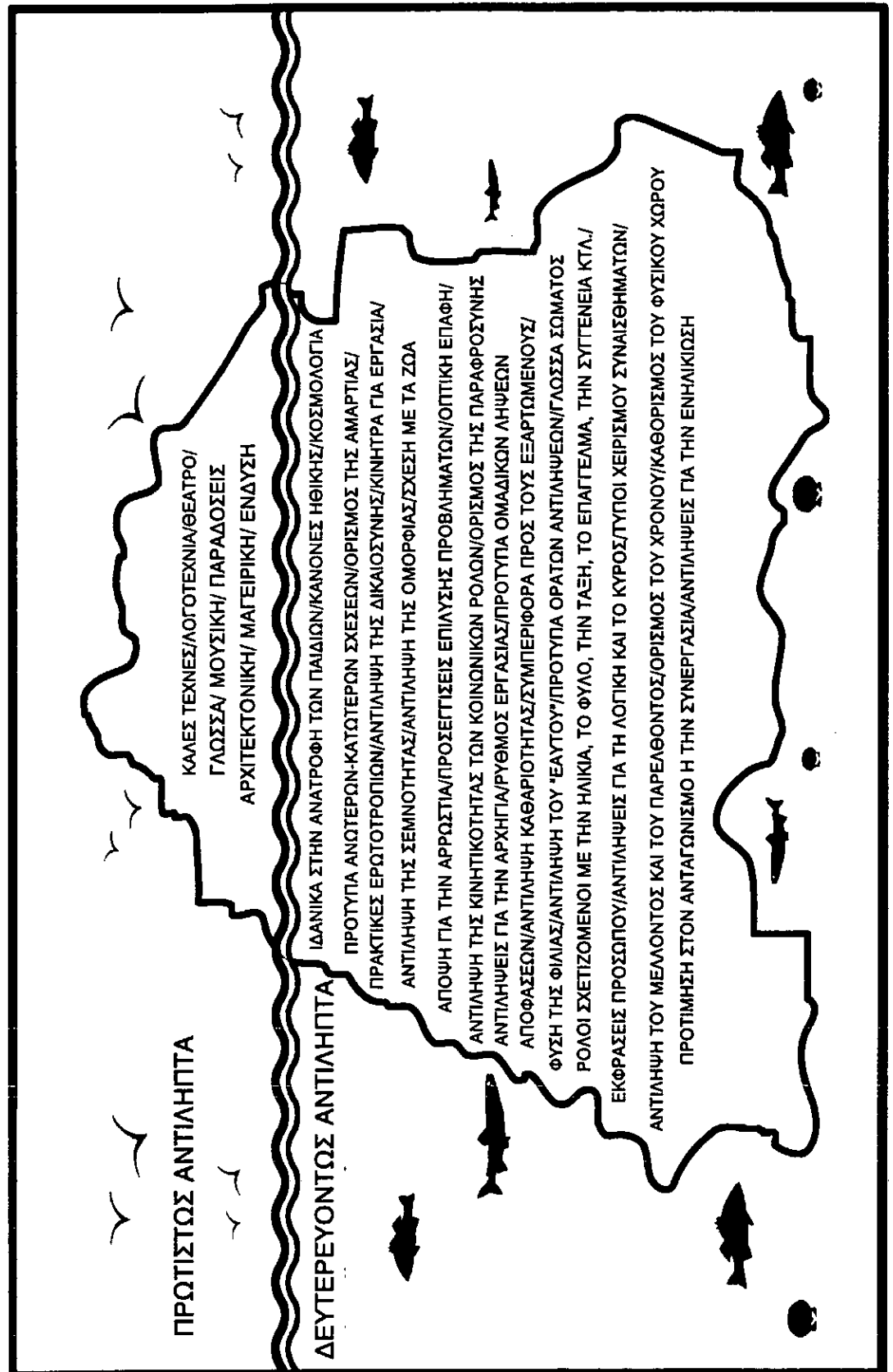
Στην κοινωνιολογική θεώρηση ο πολιτισμός θεωρείται «σύστημα ανεξάρτητο από τα υποκείμενα και τους φορείς του, το οποίο αποκτά όμως υποκειμενική διάσταση, γιατί χρειάζεται τους φορείς για να επιβιώσει. Αυτό το χαρακτηριστικό του πολιτισμού τον κατατάσσει στα δυναμικά κοινωνικά φαινόμενα με μία σημαντική ιδιαιτερότητα: ένας πολιτισμός μπορεί να καταστραφεί, μπορεί να συντηρηθεί, μπορεί να υποστεί μεταβολές, όπως κάθε ιστορικό φαινόμενο, μπορεί όμως και να εμπλουτίζεται σε αλληπάλληλες χρονικές στιγμές, χωρίς να αντικαθιστά ή να καταστρέφει τα στοιχεία του.» (Κανακίδου-Παπαγιάννη, 1998, σ.24)

Η κοινωνιολογία αποδέχεται ότι «ο πολιτισμός δεν είναι ένα δεδομένο, μια κληρονομιά, η οποία μεταβιβάζεται ανέπαφη από γενεά σε γενεά. Αυτό σημαίνει ότι είναι μία ιστορική παραγωγή, δηλαδή μία κατασκευή που εγγράφεται στην ιστορία, και ακριβέστερα, στην ιστορία των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων.» (Cuche, 2001, σ.119)

Ένα από τα πιο γνωστά μοντέλα για τον πολιτισμό είναι αυτό του «παγόβουνου» (Πίνακας 1). Εστιάζει κυρίως στα στοιχεία που συγκροτούν τον πολιτισμό και στο γεγονός ότι κάποια από αυτά τα στοιχεία είναι πολύ ορατά, ενώ άλλα είναι δύσκολο να ανακαλυφθούν.

Η ιδέα πίσω από αυτό το μοντέλο είναι ότι ο πολιτισμός μπορεί να απεικονιστεί ως ένα παγόβουνο. Ένα, μόνο, μικρό τμήμα του παγόβουνου μπορεί να ειδωθεί πάνω από τη γραμμή του νερού. Αυτή η κορυφή του παγόβουνου υποστηρίζεται από το πολύ μεγαλύτερο τμήμα του παγόβουνου,

ΠΙΝΑΚΑΣ 1, ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ "ΠΑΓΟΒΟΥΝΟ" ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.19)

που βρίσκεται κάτω από το νερό και είναι αόρατο. Εν τούτοις, αυτό το χαμηλότερο κομμάτι του παγόβουνου αποτελεί την ισχυρή του θεμελίωση. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.18)

Επίσης στον πολιτισμό, υπάρχουν κάποια ορατά τμήματα: η αρχιτεκτονική, η τέχνη, η μαγειρική, η μουσική, η γλώσσα κλπ. Αλλά τα ισχυρά θεμέλια του πολιτισμού είναι πιο δύσκολο να εντοπιστούν: η ιστορία του συνόλου των ανθρώπων που διατήρησαν τον πολιτισμό, οι νόρμες τους, οι αξίες τους, οι βασικές τους αντιλήψεις σχετικά με τον χώρο, την φύση, τον χρόνο κ.ά.

Το μοντέλο του παγόβουνου υπονοεί ότι τα ορατά κομμάτια του πολιτισμού είναι απλά εκφράσεις των αόρατων κομματιών του. Επίσης υποδεικνύει πόσο δύσκολο είναι κατά καιρούς να κατανοήσουμε ανθρώπους με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο- επειδή πιθανά να εστιάζουμε στα ορατά μέρη του «δικού τους παγόβουνου», αλλά δεν μπορούμε να δούμε άμεσα ποια είναι τα θεμέλια, όπου αυτά τα μέρη στηρίζονται. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.19)

Αναφορικά με την έννοια του πολιτισμού θα πρέπει να επισημάνουμε την διαφορετική χρήση της έννοιας ή άλλων σχετικών εννοιών σε διεθνή κλίμακα. Συχνή είναι η χρήση της έννοιας της κουλτούρας (culture) σε δοκίμια και μελέτες στην Γαλλία, την Γερμανία και κυρίως τις Η.Π.Α. «Οι δύο λέξεις ανήκουν στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο, αντανακλούν τις ίδιες βασικές αντιλήψεις, μερικές φορές συνδυάζονται, αλλά δεν είναι εντελώς ισοδύναμες. Η λέξη «κουλτούρα» (culture) αναφέρεται περισσότερο σε ατομικές προόδους, ενώ η λέξη «πολιτισμός» (civilization) σε συλλογικές προόδους.» (Cuche, 2001, σ.21) Στην ελληνική γλώσσα η έννοια culture αποδίδεται ως «πολιτισμικό μόρφωμα». (Αγραφιώτης. 2001, σ.41)

Επίσης απαραίτητη θεωρείται η διάκριση μεταξύ των επιθέτων «πολιτιστικό και «πολιτισμικό». Ο Αγραφιώτης(2001) αναφέρεται σε «διώνυμο επιθέτων» το οποίο έχει υποστεί πολλαπλή «διάβρωση», ώστε η χρήση του να πρέπει να γίνεται με εξαιρετική προσοχή και φροντίδα. Προχωρεί, παρόλα αυτά, σε μία λεπτή διάκριση σε σχέση με το χρόνο. Για παράδειγμα, σχετικά με την ελληνική κοινωνία αναφέρει ότι : «σε πολιτισμική(διαχρονική) προοπτική είναι μια κοινωνία με ισχυρό βάθος(αρχαίο ελληνικό, χριστιανικό), αλλά σε μία πολιτιστική(συγχρονική) προοπτική είναι μία «υβριδική» κοινωνία (με στοιχεία παραδοσιακής, βιομηχανικής, μεταβιομηχανικής κοινωνίας)». (σ.45)

1.1 Ο Πολιτισμός ως παράγοντας καθορισμού της ανθρώπινης συμπεριφοράς

Ο πολιτισμός, σύμφωνα με όλους σχεδόν τους ορισμούς, περιλαμβάνει τα προϊόντα της συμπεριφοράς του ανθρώπου, ιδιαίτερα των προγόνων του. Υποδηλώνει ένα σύνολο κοινωνικών ερεθισμάτων, τα οποία, σε μεγάλο βαθμό, προϋπήρχαν της γέννησης του. Με απλά λόγια ο πολιτισμός υπάρχει για όλους μας με το ξεκίνημα της ζωής μας. Περιέχει αξίες που πρέκειται να εκφραστούν αλλά και τη γλώσσα που θα τις εκφράσει. Περιέχει ένα τρόπο ζωής που οι περισσότεροι θα ακολουθήσουμε και που κατά τη διάρκεια της ζωής μας θα αξιολογήσουμε ως το πλέον ορθό. Ο Segall(1984) εξηγεί ότι ο όρος πολιτισμός αναφέρεται στα «μεμαθημένα νοήματα», όλα δηλαδή τα διαφορετικά χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας, τα οποία αποτελούν τις ανεξάρτητες μεταβλητές που πρέπει να χρησιμοποιήσουν οι επιστήμονες στη διερεύνηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. (Segall-Dasen-Berry-Poortinga, 1996, σ.49-50)

Ο πολιτισμός αποκτά νόημα και περιεχόμενο πάντα σε σχέση με την ανθρώπινη εμπειρία και τα ανθρώπινα βιώματα και συνδέεται με την αξία και την ανάγκη του ανθρώπου να «προσανατολίζεται» στην εκάστοτε πραγματικότητα. (Κανακίδου-Πατταγιάνη, 1998, σ.24) Τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος καταφέρνει να προσανατολίζει τις ενέργειες και την συμπεριφορά του μέσα από τον πολιτισμό, μας υποδεικνύουν οι μελέτες των Jacques Demorgon και Markus Molz.

Οι Demorgon και Molz(1996) υποστηρίζουν ότι ο πολιτισμός μπορεί να γίνει αντιληπτός μέσα από την σύνδεση του με την προσαρμογή. Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει διαρκώς την πρόκληση του να εδραιώσει μία σταθερή και διαρκή σχέση μεταξύ του εσωτερικού του κόσμου (ανάγκες, ιδέες κτλ) και του εξωτερικού κόσμου (περιβάλλον, άλλοι άνθρωποι κτλ). Επιχειρεί να στερεοποιήσει καταστάσεις, με τις οποίες θα πρέπει να σχηματίσει μία προσωπική βάση για ανάλυση. Σε όλες αυτές τις καταστάσεις, ο άνθρωπος διαμορφώνει το περιβάλλον του (κάθε άτομο μπορεί να επηρεάσει αυτό που συμβαίνει γύρω του) και διαμορφώνεται από το περιβάλλον του (κάθε άτομο επηρεάζεται από αυτό που συμβαίνει γύρω του). Η διαμόρφωση του περιβάλλοντος και η διαμόρφωση μέσα από αυτό αποτελούν τις δύο πλευρές του νομίσματος «προσαρμογή». (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.25)

Η μία πλευρά αυτού του νομίσματος ορίζεται, από τους Demorgon και Molz ως «αφομοίωση», εννοώντας την διαδικασία μέσω της οποίας ο άνθρωπος προσαρμόζει τον εξωτερικό κόσμο στην πραγματικότητα του. Αυτό που εκλαμβάνει από τον έξω κόσμο τοποθετείται στις ήδη υπάρχουσες δομές και αντιλήψεις της νόησης του. Ένα παράδειγμα αφομοίωσης θα μπορούσε να είναι το παιχνίδι των παιδιών, όπου κάθε μεγάλος σωρός άμμου (η πραγματικότητα του έξω κόσμου) μπορεί να ειδωθεί ως βουνό (μία εσωτερική φαντασίωση). Ενώ σκαρφαλώνουν σε αυτό το σωρό θεωρούν ότι ανεβαίνουν σε ένα ψηλό βουνό καθώς, έχουν αφομοιώσει την πραγματικότητα στην δική τους φαντασία και αυτή η ερμηνεία της πραγματικότητας έχει γίνει το πλαίσιο της δραστηριότητάς τους. Μία κοινή πρακτική της αφομοίωσης εφαρμόζεται όταν βλέπουμε κάποιον για πρώτη φορά και αυτόματα διαμορφώνουμε μία άποψη για αυτόν. Με δεδομένη την περιορισμένη πληροφόρηση, ερμηνεύουμε το ποιος μπορεί να είναι, χρησιμοποιώντας τις ήδη ενσωματωμένες

στερεότυπες αντιλήψεις, με σκοπό να αποφασίσουμε με ποιο τρόπο θα φερθούμε. (ο.π.)

Η άλλη πλευρά της προσαρμογής αποκαλείται, από τους Demorgon και Molz, «συμμόρφωση». Με αυτή εννοούν την διαδικασία με την οποία δομές μέσα στο μυαλό του ατόμου (αυτές που αποκαλούν «παραδοχές» ή «συμβολισμούς») μετατρέπονται σύμφωνα με τις πληροφορίες από τον εξωτερικό κόσμο. Σε σχέση με το παραπάνω παράδειγμα, όπου η αρχική κρίση για κάποιον είναι σύμφωνη με τα στερεότυπα του ατόμου, η συνεχόμενη λήψη πληροφοριών βοηθά το άτομο να αναγνωρίσει ότι η πραγματικότητα είναι διαφορετική και να μετατρέψει την άποψή του.

Ούτε η υπερβολική συμμόρφωση, ούτε η υπερβολική αφομοίωση μπορούν να είναι λειτουργικές για το άτομο. Σε μία μέθοδο υπερβολικής συμμόρφωσης το άτομο μπορεί να κατακλυστεί από τις εξωτερικές πληροφορίες, ενώ σε μία μέθοδο υπερβολικής αφομοίωσης, μπορεί να καταργηθεί η πραγματικότητα και το άτομο να μην μπορεί να λειτουργεί μέσα σε αυτή.(ο.π.)

Οι άνθρωποι, σε σύγκριση με τα ζώα, είναι γενετικά λιγότερο προσχηματισμένοι, δηλαδή λιγότερα πράγματα είναι ήδη βιολογικά «διευθετημένα» σε αυτούς. Επομένως, υπάρχουν πολλές καταστάσεις για τις οποίες δεν έχουν ενστικτώδεις ή βιολογικά προκαθορισμένες αντιδράσεις. Οι άνθρωποι είχαν την ανάγκη να αναπτύξουν ένα σύστημα που θα τους δίνει προσανατολισμό σε όλες αυτές τις καταστάσεις και θα τους βοηθά να προσαρμόζονται επιτυχώς. Αυτό το σύστημα οι Demorgon και Molz(1996) το ονομάζουν πολιτισμό. Η λειτουργία της προσαρμογής υπάρχει, συνεπώς, για να διατηρούν ή να διευρύνουν οι άνθρωποι την πιθανότητα να δρουν καταλλήλως σε όσες καταστάσεις μπορεί πιθανά να προκύψουν. Ο πολιτισμός είναι η δομή που δίνει προσανατολισμό σε τέτοιες καταστάσεις (πρέπει να γίνει αντιληπτός όπως οι δομές στο μυαλό που αποτελούν την βάση των διαδικασιών της αφομοίωσης και της συμμόρφωσης), είναι η προέκταση της βιολογικής φύσης των ανθρώπων. Ο πολιτισμός, με άλλα λόγια, υπάρχει εξαιτίας της αναγκαιότητας να βρίσκουν οι άνθρωποι προσανατολισμό, όπου δεν είναι βιολογικά προκαθορισμένος. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.26)

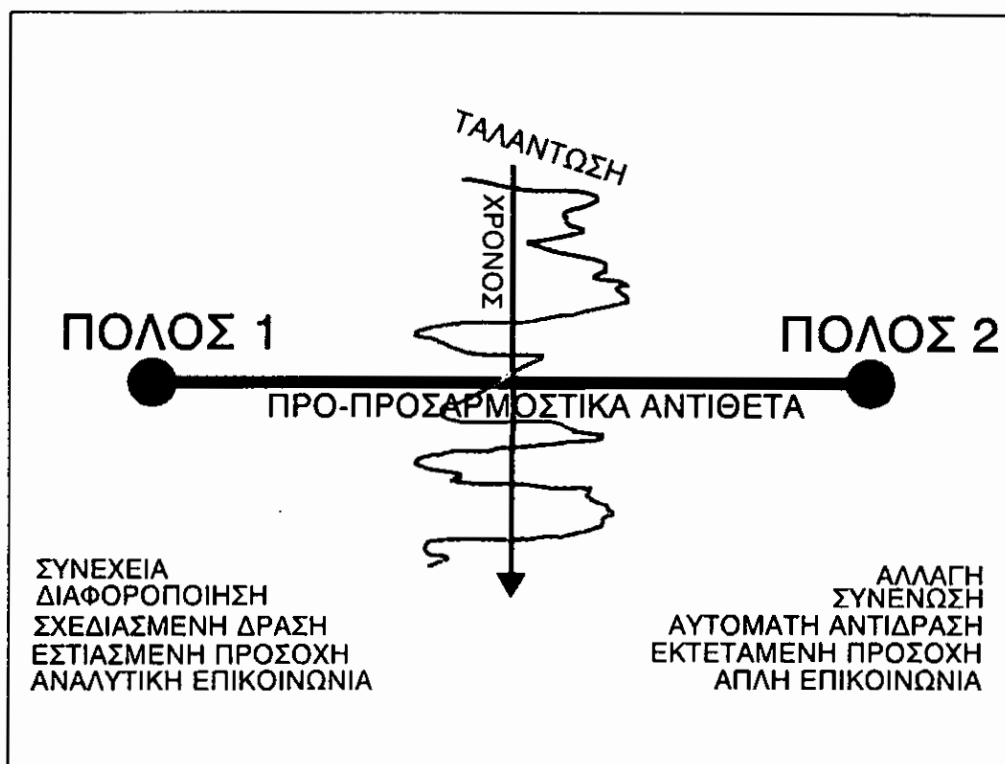
Αν η προσαρμογή αφορά την εύρεση προσανατολισμού, υπάρχει σε μία τάνυση μεταξύ αφομοίωσης και συμμόρφωσης. Από τη μία μεριά, τα άτομα έχουν την ανάγκη να αναπτύξουν σταθερές δομές, συστήματα συμπεριφορών, τα οποία θα μπορούν να γενικεύουν και να χρησιμοποιούν σε όλων των ειδών τις καταστάσεις. Ο Hofstede(1993) παρουσιάζει τον πολιτισμό ως το νοητικό λογισμικό του ανθρώπου, το οποίο επεξεργάζεται όλες τις πληροφορίες που διατίθενται στον έξω κόσμο. Αλλά, οι Demorgon και Molz επισημαίνουν ότι εάν ο πολιτισμός ήταν απλά ένα νοητικό λογισμικό, το οποίο προγραμματιζόταν στους ανθρώπους όταν αυτοί ήταν νέοι, δεν θα μπορούσαν να προσαρμοστούν σε νέες καταστάσεις και να αλλάξουν τον προσανατολισμό τους ανάλογα. Οι άνθρωποι χρειάζονται την ικανότητα για συμμόρφωση για να αλλάξουν τον προσανατολισμό τους και τα πλαίσια αναφοράς για να επιζήσουν. (ο.π.)

Η συμπεριφορά σε κάθε δεδομένη κατάσταση είναι, άρα, σχεδόν πάντα, ένα κράμα μεταξύ της επανάληψης ενός μαθημένου, επιτυχούς, πολιτισμικά προσανατολισμένου συνόλου δράσεων και προσεχτικής προσαρμογής στη δοσμένη κατάσταση.

Εξετάζοντας μία τέτοια κατάσταση, από την αρχή έχουμε μία ευρεία γκάμα εναλλακτικών συμπεριφορών μεταξύ αντιθέτων που προηγούνται της

προσαρμογής : τα άτομα μπορούν να αντιδράσουν γρήγορα, αλλά χωρίς πλήρη ενημέρωση ή να ενημερωθούν πλήρως, αλλά να αντιδράσουν με πιο αργή ταχύτητα. Μπορούν να επικεντρωθούν σε μία πλευρά της κατάστασης ή να διαχύσουν την προσοχή τους σε οτιδήποτε συμβαίνει γύρω τους. Μπορούν να επικοινωνήσουν καταλεπτώς (με πολλές εκβαθυμένες επεξηγήσεις) ή αυτονόητα (με τη χρήση πολλών συμβολισμών). Η αντίληψη μίας κατάστασης ως προσφορά πολλαπλών πιθανοτήτων μεταξύ δύο αντιθέτων, οδηγεί στην διαρκή αναγκαιότητα επιλογής, όπως σχηματίζεται στον Πίνακα 1. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.27)

Πίνακας 1

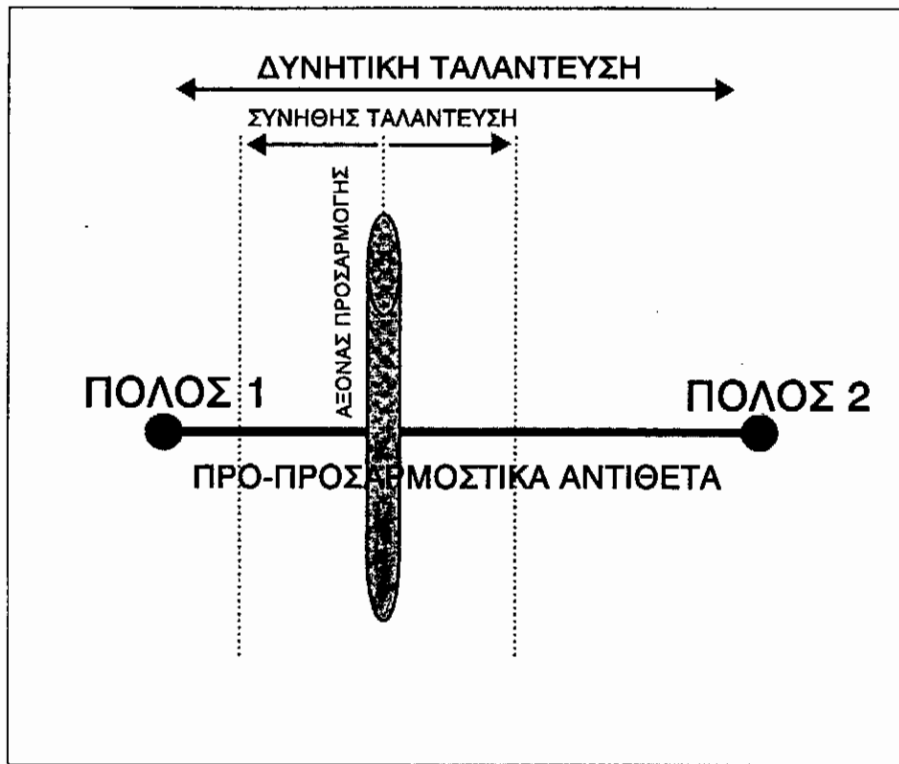

(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.27)

Στον Πίνακα 2 απεικονίζεται η επίδραση του πολιτισμικού προσανατολισμού στην επιλογή συμπεριφοράς. Η όλη ευθεία αντιπροσωπεύει όλο το φάσμα της δυνητικής συμπεριφοράς. Ο πολιτισμικός προσανατολισμός, σύμφωνα με τους Demorgon και Molz, αφορά την μείωση της δυνητικότητας, πάνω σε αυτή την ευθεία, σε μικρότερο πλαίσιο. Αν φανταστούμε τα σημεία αυτής της ευθείας αριθμημένα από το 0 ως το 10 (με το 0 να αποτελεί το ένα άκρο και το 10 το άλλο), ο πολιτισμικός προσανατολισμός θέτει την αρμόζουσα συμπεριφορά σε ένα συγκεκριμένο σημείο, π.χ. το 3. Ως πολιτισμένα όντα, παίρνουμε αυτό το σημείο ως εφελτήριο και επιλέγουμε την πιο κατάλληλη συμπεριφορά σύμφωνα με την κατάσταση γύρω από αυτό το σημείο. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνήθως επιλέγουμε, από συνήθεια, λύσεις ανάμεσα στο 2 και το 4. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.27)

Πίνακας 2

(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.27)

Ένα άτομο, για παράδειγμα, προέρχεται από ένα μέρος όπου οι άνθρωποι επικοινωνούν πολύ αυτονόητα (δηλαδή, αποφεύγοντας τις πολλές επεξηγήσεις και μεταφέροντας μέσα από τα συμφραζόμενα το αυτονόητο, «αυτό που όλοι γνωρίζουν»). Η επικοινωνία που είναι κοινώς αντιληπτή ως κατάλληλη, ως «φυσιολογική», είναι προφανώς η αυτονόητη. Επιλέγει αυτό ως σημείο εκκίνησης και αναπτύσσει ένα επαναληπτικό πλαίσιο συμπεριφοράς γύρω από αυτό το σημείο. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να επικοινωνεί περισσότερο ή λιγότερο αυτονόητα, ανάλογα με την κατάσταση, αλλά ποτέ δεν επικοινωνεί αναλυτικά. Μόνο με τη μάθηση, μέσω της εμπειρίας καταστάσεων όπου το «πλαίσιο» συμπεριφοράς δεν ήταν επιτυχές, θα μπορέσει να διευρύνει το «πλαίσιο» και να έχει την πιθανότητα να επικοινωνήσει αναλυτικά- παρόλο που αυτός ο τρόπος παραμένει άγνωστος σε αυτόν. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.28)

Ο πολιτισμός αφορά την οριοθέτηση των καταλλήλων αποφάσεων μεταξύ των δύο άκρων της προσαρμογής. Ο πολιτισμικός προσανατολισμός υποδεικνύει, με αφηρημένο τρόπο, ποια ήταν η επιτυχής συμπεριφορά για μια ομάδα ανθρώπων στο παρελθόν.

Όταν οι άνθρωποι πρέπει να ζήσουν με δύο προσανατολισμούς οι οποίοι επεκτείνουν το πλαίσιο της δυναμικής τους συμπεριφοράς, αναγκάζονται να επεκτείνουν το πλαίσιο της συνηθισμένης τους συμπεριφοράς για να συμπεριλάβουν και τους δύο πολιτισμικούς προσανατολισμούς. Ανάλογα με την κατάσταση, λοιπόν, θα έχουν περισσότερες εναλλακτικές δυνατότητες για να επιλέξουν. Όσο πιο ευρύ είναι το πεδίο, κατ' αρχήν, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα για συμμόρφωση, για προσαρμογή της συμπεριφοράς σύμφωνα

με τον εξωτερικό κόσμο. Το ευρύτερο πεδίο, ωστόσο, συνακολουθείται από μεγαλύτερη ανασφάλεια, αφού οι περισσότερες εναλλακτικές δημιουργούν λιγότερες σταθερές καταστάσεις.

1.2 Μελέτες γύρω από την «Πολιτισμική Διαφορά»

Σύμφωνα με την κλασική φράση του Cl. Levi-Strauss, το πολιτισμικό στοιχείο αναδύεται με τη «διαφορά, χάρη στη διαφορά και παρά τη διαφορά». (Αγραφιώτης, 2001, σ.43) Το φαινόμενο της πολιτισμικής ποικιλομορφίας μπορεί να γίνει αντιληπτό στα πλαίσια των διαφορών μεταξύ των πολιτισμών. Η «πολιτισμική διαφορά» αφορά «τις διακριτές ανομοιότητες μεταξύ των στοιχείων των πολιτισμών, δηλαδή τις ετερομορφίες στη γλώσσα, στη θρησκεία, στα έθιμα και τις παραδόσεις, στις νόρμες και τις αξίες κ.ά.» (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.28) Με την έννοια «πολιτισμική διαφορά» αναφερόμαστε στις ορατές και αισθητές διαφορές μεταξύ των πολιτισμών και όχι σε οποιαδήποτε, μεθοδευμένη ή μη, προσπάθεια κατηγοριοποίησης των πολιτισμών.

Ο εξελικτισμός του 19^{ου} αιώνα ταξινομούσε τους πολιτισμούς σε ένα μονογραμμικό σχήμα εξέλιξης. Με τον ίδιο τρόπο που ο αρχαίος ελληνορωμαϊκός κόσμος αποκαλούσε «βάρβαρους» τους φορείς διαφορετικών πολιτισμών, στην δυτική Ευρώπη ο όρος «άγριος» ή «πρωτόγονος» χρησιμοποιήθηκε με το ίδιο νόημα για να απορρίψει όσους δεν ανήκαν στον δυτικό πολιτισμό. (Cuche, 2001, σ.40)

Η πολιτισμική ανθρωπολογία ήρθε σε ολική ρήξη με αυτή την αντίληψη και εισήγαγε την ιδέα της α ριγοί αδύνατης ιεράρχησης των πολιτισμών. Χαρακτηριστικά ο Emile Durkheim(1913) διατύπωνε ότι:

«Η ανθρώπινη ανάπτυξη πρέπει να παρασταθεί, όχι υπό τη μορφή μιας γραμμής, όπου οι κοινωνίες θα διατάσσονταν οι μεν πίσω από τις δε, ως εάν οι πιο προωθημένες να ήταν η συνέχεια και η συνέχιση των στοιχειωδέστερων, αλλά ως ένα δένδρο με πολλαπλά και αποκλίνοντα κλαδιά. Τίποτα δεν μας λέει ότι ο πολιτισμός του αύριο θα είναι απλώς η προέκταση εκείνου που σήμερα θεωρείται ως ο πιο προωθημένος, αντίθετα ίσως έχει ως φορέα δράσης, λαούς, τους οποίους κρίνουν ως κατώτερους, και οι οποίοι θα του εγχαράξουν μία νέα και απρόσμενη κατεύθυνση.» (Cuche, 2001, σ.47)

Με τη λήξη του ψυχρού πολέμου ο κόσμος έχει εισέλθει σε μια «νέα φάση εντατικής, αλλά και ιδιαίτερα αντιφατικής παγκοσμιοποίησης, η οποία χαρακτηρίζεται από μία ολοένα εντεινόμενη οικουμενική συσσωμάτωση σε έναν ενιαίο χρηματικο-οικονομικό, επικοινωνιακό και διαπολιτισμικό χώρο». (Πασχαλίδης, 2001, σ.73) Η ισχυρή τάση για πολιτισμική ομογενοποίηση οδηγεί στην εξασθένηση της πολιτισμικής διαφοράς. Όμως, ενώ η πολιτισμική διαφορά αναιρείται, την ίδια στιγμή ανάγεται σε «δικαίωμα», «αγαθό» και πολλές φορές «υποχρέωση». (Αγραφιώτης, 2001, σ.43) Παράλληλα, ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, ο τοπικισμός, ο θρησκευτικός φονταμελισμός κ.ο.κ. «επιχειρούν να επαναφέρουν στο παιχνίδι τις εθνικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές, ως στοιχεία εσωτερικής συνοχής και εξωτερικής

υπεράσπισης, ακόμη και στην ακραία μορφή του αποκλεισμού και διωγμού του διαφορετικού/ άλλου.» (Ψημίτης, 2001, σ.98)

Παρόλο που η πολιτισμική διαφορά γίνεται, όλο και πιο συχνά, αντικείμενο επιστημονικών συζητήσεων, ενίοτε και φιλοσοφικών αναζητήσεων, ελάχιστες είναι οι εμπειριστατωμένες έρευνες γύρω από τις διαφορές των πολιτισμών. Οι κοινωνιολογικές επιστήμες και, ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. οι «πολιτισμικές επιστήμες»(cultural studies) ερευνούν, με βάση την πολιτισμική διαφορά, τις σχέσεις που δημιουργούνται εντός της κοινωνίας ως αποτέλεσμα των διαπολιτισμικών επαφών. Οι εστιασμένες έρευνες στην πολιτισμική διαφορά προέρχονται από ένα διαφορετικό τομέα, αυτό των επιχειρήσεων. Μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες (όπως η IBM) στην δεκαετία του '70, χρηματοδότησαν εκτεταμένες έρευνες γύρω από τις πολιτισμικές διαφορές. Το κίνητρο των εταιρειών ήταν να διασφαλίσουν την ομαλή λειτουργία και αντίστοιχη αποδοτικότητα των, πολλών ανά τον κόσμο, αντιπροσωπειών τους. Οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν, χάρη στην οικονομική στήριξη των εταιρειών, ήταν μεγάλου βεληνεκούς με ογκώδη εμπειρική βάση. Αν και πραγματοποιήθηκαν εξυπηρετώντας επιχειρησιακά κίνητρα, αξιολογήθηκαν θετικά από τις κοινωνιολογικές επιστήμες και χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για περαιτέρω μελέτες. Οι συνήθειες μελέτες που αναπαράγονται από την παγκόσμια βιβλιογραφία είναι αυτές των Creet Hofstede(1970) και Edward T. και Mildred Reed Hall(1976).

A. Το μοντέλο του Geert Hofstede για τις πολιτισμικές διαστάσεις

Μετά από πολλές έρευνες, ο Hofstede(1970) περιέλαβε τις διαφορές μεταξύ των πολιτισμών σε πέντε βασικές διαστάσεις συγκρότησης των κοινωνιών. Όλες οι άλλες διαφορές, δήλωσε, θα μπορούσαν να τοποθετηθούν σε μία ή αρκετές από αυτές τις βασικές πέντε διαστάσεις. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.20)

1) Απόσταση εξουσίας. Υποδηλώνει το εύρος της αντίληψης μίας κοινωνίας για το γεγονός ότι η εξουσία, σε θεσμούς και οργανισμούς, διανέμεται άνισα μεταξύ των πολιτών της. Η απόσταση εξουσίας αφορά την ιεραρχία, σχετίζεται με τις συνήθειες διαδικασίες λήψης αποφάσεων, για παράδειγμα το αν οι αποφάσεις λαμβάνονται συλλογικά ή μόνο από άτομα με θέσεις εξουσίας. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.20)

2) Αποφυγή ανασφάλειας. Υποδεικνύει την έκταση στην οποία μία κοινωνία νιώθει απειλούμενη από αμφίσημες καταστάσεις και προσπαθεί να τις αποφύγει με την εφαρμογή κανόνων ή άλλων μέσων ασφάλειας. Η αποφυγή ανασφάλειας σχετίζεται με τον βαθμό στον οποίο τα άτομα αναλαμβάνουν ρίσκα, το πόσο λεπτομερειακά γίνεται ο σχεδιασμός ενός έργου, πόσος χώρος αφήνεται για ενδεχόμενες αλλαγές, αυτοσχεδιασμούς κ.ά.(ο.π.)

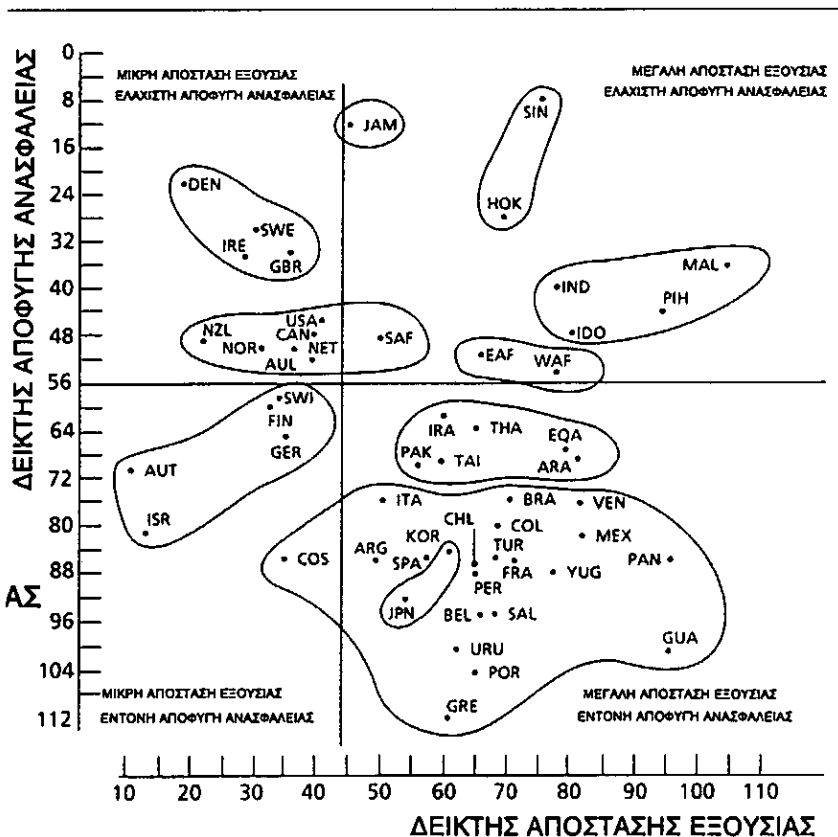
3) Ατομικό/ Συλλογικό Πνεύμα. Υποδεικνύει την έκταση στην οποία μία κοινωνία αποτελεί ένα χαλαρά οροθετημένο πλαίσιο, στο οποίο τα άτομα θα πρέπει να φροντίζουν μόνο για τους εαυτούς τους, και πιθανά την άμεση οικογένεια τους, αντί για ένα κλειστό κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο τα άτομα διακρίνονται σε έσω-ομάδες και έξω-ομάδες και προσανατολίζονται στην φροντίδα της δικής τους έσω-ομάδας. Σε πολιτισμούς συλλογικού πνεύματος, για παράδειγμα, τα άτομα νιώθουν στενά συνδεδεμένα με τις οικογένειες τους και υπεύθυνα για αυτές και αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως μέλη διαφόρων ομάδων.(ο.π.)

4) Αρρενωπότητα/ Θηλυκότητα. Υποδεικνύει την έκταση στην οποία το φύλο καθορίζει τους κοινωνικούς ρόλους που έχουν οι άνδρες και οι γυναίκες. Αν υπάρχει, για παράδειγμα, μία «φυσιολογική» διάκριση των καθηκόντων, ισότιμες ευκαιρίες κ.ά. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.20-21)

5) Χρονικός προσανατολισμός. Υποδεικνύει την έκταση στην οποία μία κοινωνία βασίζει τις αποφάσεις της στην παράδοση και τα γεγονότα του παρελθόντος ή στις προσδοκίες της για το μέλλον. Πόσο σημαντική θεωρούν, για παράδειγμα, την συμβολή του πολιτισμού τους ή αν, αναφέρονται συχνότερα στο παρελθόν, το παρόν ή το μέλλον της χώρας τους.(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.21)

Το μοντέλο του Hofstede έχει επαινεθεί για την εμπειρική του βάση. Πολύ δύσκολα μία οποιαδήποτε μελέτη ή θεωρία για τον πολιτισμό μπορεί να προσφέρει παρόμοια ποσοτικά δεδομένα. Η έκταση των δεδομένων είναι εμφανής στον Πίνακα 1, ο οποίος απεικονίζει την θέση 50 κρατών και 3 φυλών στην κλίμακα της «απόστασης εξουσίας» και της «αποφυγής ανασφάλειας». Ο ίδιος ο Hofstede γνωρίζοντας ότι η μελέτη του εμπεριέχει τον κίνδυνο μιας αυτονόητης αξιολόγησης των πολιτισμών, επιδιώκει την αποτροπή τέτοιων εκλογικεύσεων τονίζοντας ότι «οι πολιτισμοί δεν είναι στατικοί, αλλά δυναμικοί» και εξηγώντας ότι οι μελέτες του αναφέρονται στην συγκρότηση διαφορετικών πολιτισμικά κοινωνιών, μην αποκλείοντας το ενδεχόμενο αλλαγών.(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.21)

Πίνακας 1

(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.21)

B. Οι επικοινωνιακές διαστάσεις των πολιτισμών σύμφωνα με τους Edward T. και Mildred Reed Hall

Το ζευγάρι των Edward T. και Mildred Reed Hall(1976) ανέπτυξαν το ερευνητικό τους έργο γύρω από τις πολιτισμικές διαφορές που επιδρούν στην επικοινωνία μεταξύ ατόμων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.22) Προσδιόρισαν τις πολιτισμικές διαφορές στις εξής διαστάσεις:

1. Γρήγορα και αργά μηνύματα αναφέρεται στην ταχύτητα με την οποία ένα συγκεκριμένο μήνυμα αποκρυπτογραφείται και μεταβιβάζεται. Παραδείγματα γρήγορων μηνυμάτων περιλαμβάνουν τίτλους εφημερίδων, διαφημίσεις κ.α. ενώ τα αργά μηνύματα αφορούν π.χ. τα βιβλία, τις τέχνες κ.α. Η άμεση εξοικείωση με νέες καταστάσεις είναι τυπικό παράδειγμα ανθρώπων που τείνουν να αντιλαμβάνονται τα γρήγορα μηνύματα. Ξ πολιτισμούς που κατακλύζονται από γρήγορα μηνύματα χρειάζεται λιγότερος χρόνος για τη σύναψη σχέσεων, ενώ σε πολιτισμούς αργών μηνυμάτων απαιτείται περισσότερος χρόνος.(ο.π.)

2. Ευρύ και περιορισμένο πεδίο, αναφέρεται στις πληροφορίες που περιβάλλουν ένα γεγονός. Εάν στο άμεσα μεταβιβαζόμενο μήνυμα δίνονται λίγες πληροφορίες, σε δεδομένο χρόνο, και περισσότερες από τις πληροφορίες έχουν ήδη παρουσιαστεί στους ανθρώπους με τους οποίους γίνεται η επικοινωνία, η κατάσταση αφορά ευρύ πλαίσιο. Για παράδειγμα η επικοινωνία ανάμεσα σε ένα ζευγάρι που ζει μαζί για πολλά χρόνια, γίνεται σε ευρύ πεδίο, δηλαδή, μόνο λίγες πληροφορίες είναι απαραίτητο να μεταβιβαστούν, σε οποιοδήποτε δεδομένο χρόνο, ώστε να γίνουν αντιληπτοί ο ένας από τον άλλο. Το μήνυμα μπορεί να είναι πολύ μικρό, αλλά αποκρυπτογραφείται με την βοήθεια των πληροφοριών για το άλλο πρόσωπο, που έχουν αποκτηθεί από την κοινή ζωή χρόνων. (ο.π.)

Τυπικοί πολιτισμοί ευρέως πεδίου είναι, σύμφωνα με τους Hall & Hall, ο Ιαπωνικός, ο Αραβικός και οι πολιτισμοί της Μεσογείου, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από εκτεταμένα πληροφοριακά δίκτυα και εμπλοκή σε πολύ στενές προσωπικές σχέσεις. Συνεπώς, δεν χρειάζονται πολλές αναδρομικές πληροφορίες στην καθημερινή ζωή, και δεν επιζητούνται. Τυπικοί πολιτισμοί περιορισμένου πεδίου είναι αυτοί των Η.Π.Α., της Γερμανίας, της Σουηδίας και των Σκανδιναβικών χωρών. Οι προσωπικές σχέσεις τείνουν να διαχωρίζονται σύμφωνα με την εμπλοκή κάποιου σε διαφορετικούς τομείς, και υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη για πληροφορίες από το παρελθόν στις καθημερινές συναλλαγές. (ο.π.)

Παρερμηνεύσεις μπορεί να προκύψουν σε περίπτωση που δεν εκτιμούνται οι διαφορετικοί τρόποι επικοινωνίας, σύμφωνα με το ευρύ ή το περιορισμένο πεδίο του κάθε πολιτισμού. Ένα άτομο που ο τρόπος έκφρασης του εντάσσεται σε αυτόν του περιορισμένου πεδίου, μπορεί να εκληφθεί από ένα άτομο με τρόπο έκφρασης ευρύτερου πεδίου ως φλύαρος, σχολαστικός ή ότι παρέχει, γενικά, αχρείαστες πληροφορίες. Αντιστρόφως, ένα άτομο με τρόπο έκφρασης ευρέως πεδίου μπορεί να εκληφθεί από ένα άτομο με τρόπο έκφρασης περιορισμένου πεδίου ως ανειλικρινής (αφού υποκρύπτει πληροφορίες) και μη συνεργάσιμος. Τα άτομα περιορισμένου πεδίου χρειάζονται εκτεταμένες πληροφορίες όταν πρόκειται να πάρουν αποφάσεις, ενώ τα άτομα ευρέως πεδίου μπορούν να βασίσουν τις αποφάσεις τους σε λιγότερες πληροφορίες σε δεδομένο χρόνο, καθώς κρατούσαν διαρκώς επαφή

με την όλη διαδικασία και είναι ενήμεροι για το τι συμβαίνει. Ωστόσο, όταν ζητηθεί από άτομα ευρέως πεδίου να εκτιμήσουν ένα νέο εγχείρημα ζητούν να μάθουν τα πάντα, καθώς δεν αποτέλεσαν κομμάτι στην διαδικασία σύλληψης αυτής της νέας ιδέας. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.22-23)

3. Προσωπικός Χώρος, είναι η απόσταση που χρειάζεται ένα άτομο από τους άλλους για να νιώθει άνετα. Οι Halls περιγράφουν τον προσωπικό χώρο ως μία «φουσαλίδα» που ο κάθε άνθρωπος μεταφέρει γύρω του σε κάθε στιγμή. Το μέγεθος της αλλάζει ανάλογα με την κατάσταση και με τους ανθρώπους που συνδιαλεγόμαστε (π.χ. οι στενοί μας φίλοι επιτρέπεται να εισέρχονται στον προσωπικό μας χώρο). Η «φουσαλίδα» υποδεικνύει ποια αισθάνεται κάποιος ως την πρόποσα απόσταση για κάποιον άλλο. Κάποιος που κάθεται πιο μακριά μπορεί να θεωρηθεί απόμακρος, κάποιος που προσπαθεί να έρθει πιο κοντά από αυτή που εκλαμβάνουμε εμείς ως την κατάλληλη απόσταση μπορεί να θεωρηθεί προσβλητικός, εκφοβιστικός ή απλά αγενής. Εάν η φυσιολογική απόσταση συζήτησης σε έναν πολιτισμό είναι μάλλον κοντινή και επικαλύπτει την απόσταση που θεωρείται φιλική σε έναν άλλο πολιτισμό, ένα επικοινωνιακό πρόβλημα μπορεί να προκύψει άμεσα από τις διαφορετικές ερμηνείες του τι σημαίνει για τον καθένα η επιλεγόμενη σωματική απόσταση. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.23)

4. Μονοχρονικός και Πολυχρονικός Χρόνος αναφέρεται στην δόμηση του χρόνου του ατόμου. Ο μονοχρονικός χρόνος αναφέρεται στο να κάνεις ένα πράγμα σε δεδομένη στιγμή, να εργάζεσαι σε χρονοδιάγραμμα, όπου το ένα πράγμα ακολουθεί το άλλο και διαφορετικά καθήκοντα είναι επιφορτισμένα με τον δικό τους χρόνο. Ο χρόνος για τους μονοχρονικούς πολιτισμούς μπορεί, σχεδόν, να αγγιχτεί και εκλαμβάνεται ως μία πηγή : αναλώνεται, ξοδεύεται και αποταμιεύεται. Ο χρόνος είναι γραμμικός, εκτείνεται ως μία γραμμή από το παρελθόν διαμέσου του παρόντος προς το μέλλον. Ο χρόνος χρησιμοποιείται ως ένα εργαλείο δόμησης και ιεράρχησης της ημέρας, π.χ. η ευχέρεια του ελεύθερου χρόνου για προσωπικές ή ψυχαγωγικές ασχολίες.(ο.π.)

Ο πολυχρονικός χρόνος σημαίνει το αντίθετο: πολλά καθήκοντα επιτελούνται ταυτόχρονα, υπάρχει μεγάλη εμπλοκή με άλλα άτομα, η οποία υποδηλώνει μεγαλύτερη έμφαση στην συσχέτιση με τους άλλους παρά στην τήρηση ενός χρονοδιαγράμματος. Ο πολυχρονικός χρόνος δεν εκλαμβάνεται ως μία πηγή και θα μπορούσε να απεικονιστεί περισσότερο με ένα σημείο παρά με μία γραμμή.

Επιπρόσθετα στις διαστάσεις που αναφέρθηκαν, οι Hall & Hall εισήγαγαν και κάποιες άλλες αντιλήψεις στις οποίες θεωρούν ότι θα πρέπει να δοθεί προσοχή, π.χ. το πώς λειτουργεί ο προγραμματισμός σε ένα πολιτισμό, τι θεωρείται πρόπων με τους όρους της συνέπειας και το πόσο γρήγορα ρέουν οι πληροφορίες μέσα σε ένα σύστημα – αν η ροή είναι δεσμευμένη σε ένα ιεραρχικό σύστημα (από πάνω προς τα κάτω) ή αν οι πληροφορίες ρέουν σε ένα ευρύτερο δίκτυο προς όλες τις κατευθύνσεις. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.24)

Οι έννοιες που ανέλυσαν οι Hall & Hall στην περιγραφή διαφορετικών πολιτισμών, υποδεικνύουν μερικές σημαντικές και αναγνωρίσιμες διαφορές που βιώνουν τα άτομα σε διαπολιτισμικές συναντήσεις. Γίνεται σαφές ότι όσο καλύτερα ενημερωμένα είναι τα άτομα σε σχέση με αυτές τις διαφορές, τόσο περισσότερο διευκολύνεται η επαφή τους με άτομα-φορείς διαφορετικών πολιτισμών.

Γ. Το μοντέλο της διαπολιτισμικής ευαισθησίας του Milton H. Bennett

Το 1993 ο Milton J. Bennett αναπτύσσει το μοντέλο της διαπολιτισμικής ευαισθησίας, το οποίο σχετίζεται με την αντιμετώπιση και την αποδοχή της πολιτισμικής διαφοράς. Πριν, όμως, από την παρουσίαση του μοντέλου αυτού θα πρέπει να προχωρήσουμε στην διατύπωση της έννοιας του εθνοκεντρισμού, την οποία χρησιμοποιεί ευρέως ο Bennett.

Ο όρος «εθνοκεντρισμός» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην κοινωνιολογική πραγματεία του William Graham Sumner (1906), η οποία ανέλυε τους δεσμούς που συνδέουν τα άτομα τόσο με τις ομάδες στις οποίες ανήκουν, όσο και με τις υπόλοιπες ομάδες. ((Segall-Dasen-Berry-Poortinga, 1996, σ.372) Ο εθνοκεντρισμός είναι «ο τεχνικός όρος που ορίζει αυτή την οπτική για τα πράγματα, κατά την οποία, η δική μας ομάδα είναι το κέντρο όλων των πραγμάτων, και όλες οι άλλες ομάδες μετριούνται και αξιολογούνται σε σχέση με αυτήν... Κάθε ομάδα τροφοδοτεί την δική της υπερηφάνεια και ματαιοδοξία, επαίρεται για την ανωτερότητα της, εξυμνεί τις δικές της θεότητες και αντιμετωπίζει με περιφρόνηση τις ξένες.» (Cuche, 2001, σ.40) Ο εθνοκεντρισμός μπορεί να πάρει ακραίες μορφές πολιτισμικής, θρησκευτικής ή και πολιτικής μισαλλοδοξίας. (Cuche, 2001, σ.41)

Ο Bennett (1993) ορίζει την διαπολιτισμική ευαισθησία σύμφωνα με τα στάδια της προσωπικής ανάπτυξης. Στο εξελικτικό του μοντέλο διατυπώνει την αρχή μίας συνεχώς αυξανόμενης εκζήτησης στην αντιμετώπιση των πολιτισμικών διαφορών και μετατόπισης από τον εθνοκεντρισμό, διαμέσου σταδίων μεγαλύτερης παραδοχής και αποδοχής της διαφοράς, σε μία έννοια την οποία ο Bennett αποκαλεί εθνοσυσχετισμό. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.28)

Η βασική έννοια που υπογραμμίζεται στο μοντέλο του Bennett, είναι αυτή που ο ίδιος αποκαλεί «διαφοροποίηση», την δυνατότητα, δηλαδή, που αναπτύσσει το άτομο να αναγνωρίζει και να συμβιώνει με την διαφορά. Η «διαφοροποίηση» συνεπώς αναφέρεται σε δύο φαινόμενα: πρώτον, ότι οι άνθρωποι εκτιμούν ένα πράγμα με μία ποικιλία τρόπων, και δεύτερον ότι οι πολιτισμοί διαφέρουν ο ένας από τον άλλο, στον τρόπο με τον οποίο διατηρούν τύπους διαφοροποίησης ή κοσμοθεωρίες. Αυτή η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στο γεγονός ότι στην θεωρία του Bennett, ο πολιτισμός προσφέρει τρόπους για το πώς να ερμηνεύουμε την πραγματικότητα. Αυτή η ερμηνεία της πραγματικότητας, ή κοσμοθεωρία, είναι διαφορετική από τον ένα πολιτισμό στον άλλο. Άρα, το να αναπτύσσει διαπολιτισμική ευαισθησία σημαίνει, κατ' ουσία, να μαθαίνεις να αναγνωρίζεις και να αντιμετωπίζεις τις θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ των πολιτισμών σχετικά με την αντίληψη για τον κόσμο. (ό.π.) Το εξελικτικό μοντέλο της διαπολιτισμικής ευαισθησίας απεικονίζεται στον Πίνακα 1.

Τα εθνοκεντρικά στάδια

Ο Bennett περιγράφει τον εθνοκεντρισμό ως ένα στάδιο, στο οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται την δική του θεώρηση για τον κόσμο, ως προέχοντος κεντρική μέσα στην πραγματικότητα.

Η *άρνηση* είναι πρωτίστως σημαντική σε μία εθνοκεντρική κοσμοθεωρία και σημαίνει ότι το άτομο αρνείται ότι υπάρχει οποιαδήποτε διαφορά, ότι υπάρχουν άλλες απόψεις για την πραγματικότητα. Αυτή η άρνηση μπορεί να

Πίνακας 1

Τα Εθνοκεντρικά Στάδια	Τα Εθνοσυσχετιστικά Στάδια
<u>1. Άρνηση</u> Απομόνωση Διαχωρισμός	<u>4. Αποδοχή</u> Σεβασμός προς την διαφορετική συμπεριφορά, τις διαφορετικές αξίες
<u>2. Άμυνα</u> Υποτίμηση Ανωτερότητα Αντιστροφή	<u>5. Προσαρμογή</u> Εμπάθεια Πλουραλισμός
<u>3. Ελαχιστοποίηση</u> Φυσικός Διεθνισμός Υπερβατικός Διεθνισμός	<u>6. Ενσωμάτωση</u> Συνυφασμένη Αποτίμηση

(European Commission – Council of Europe, 2000, σ.29)

να βασίζεται στην απομόνωση, όπου υπάρχουν λίγες ή μηδαμινές ευκαιρίες να έρθει σε επαφή με τη διαφορά, ώστε η ύπαρξη της να μην μπορεί να γίνει αντιληπτή. Ή μπορεί να βασίζεται στον διαχωρισμό, όπου η διαφορά διαχωρίζεται σκόπιμα, όταν ένα άτομο ή μια ομάδα θέτει φραγμούς μεταξύ των ανθρώπων με την πρόθεση να μην έρθουν αντιμέτωποι με τη διαφορά. Ο διαχωρισμός, άρα, χρειάζεται μία, έστω στιγμιαία, αναγνώριση της διαφοράς και για αυτό το λόγο αποτελεί μία εξέλιξη σε σχέση με την απομόνωση. Ο φυλετικός διαχωρισμός αποτελεί ένα παράδειγμα του σταδίου του διαχωρισμού.

Άτομα από καταπιεσμένες ομάδες τείνουν να μην βιώνουν το στάδιο της άρνησης γιατί είναι δύσκολο να αρνηθούν ότι υπάρχει διαφορά, αφού το να είναι διαφορετικοί ή να αντιλαμβάνονται τον κόσμο διαφορετικά είναι ο λόγος που τους αρνούνται ή τους απορρίπτουν. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.29)

Σε ένα δεύτερο στάδιο ο Bennett περιγράφει την *άμυνα*. Η πολιτισμική διαφορά μπορεί να γίνει αντιληπτή ως απειλητική, διότι προσφέρει εναλλακτικές για την αντίληψη κάποιου για τον κόσμο, άρα και για την ταυτότητα του. Στο στάδιο της άμυνας, επομένως, η διαφορά γίνεται αντιληπτή και αντιπαλεύεται.

Η πιο συνήθης στρατηγική σε αυτή την πάλη είναι η υποτίμηση, όπου η διαφορετική θεώρηση του κόσμου αξιολογείται αρνητικά. Η στερεοτυπία, και στην ακραία της μορφή, ο ρατσισμός αποτελούν παραδείγματα στρατηγικών υποτίμησης. Η άλλη πλευρά της υποτίμησης είναι η ανωτερότητα, όπου η έμφαση δίνεται στα θετικά χαρακτηριστικά κάποιου πολιτισμού και καμία ή λίγη προσοχή στους άλλους, οι οποίοι αξιολογούνται, απόλυτα, ως υποδεέστεροι. Κάποιες φορές συναντάται και μία τρίτη στρατηγική αντιμετώπισης της απειλής της διαφοράς: αυτή αποκαλείται «αντιστροφή». Η αντιστροφή σημαίνει ότι κάποιος εκτιμά τον άλλο πολιτισμό, με τον οποίο έρχεται σε επαφή, ως ανώτερο και υποτιμά το δικό του πολιτισμικό παρελθόν. Αυτή η στρατηγική

μπορεί να μοιάζει πιο ευαίσθητη εκ πρώτης όψεως, αλλά ουσιαστικά σημαίνει την αντικατάσταση ενός κέντρου τουεθνοκεντρισμού (το πολιτισμικό υπόβαθρο κάποιου) από κάποιο άλλο. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.30)

Το τελευταίο στάδιο του εθνοκεντρισμού ο Bennett το αποκαλεί *ελαχιστοποίηση*. Η διαφορά αναγνωρίζεται, μπορεί να αντιπαλεύεται πλέω με τις στρατηγικές της υποτίμησης ή της ανωτερότητας, αλλά γίνεται προσπάθεια να ελαχιστοποιηθεί η σημασία της. Οι ομοιότητες παρουσιάζονται σαν να υπερβαίνουν κατά πολύ την πολιτισμική διαφορά, η οποία, μ' αυτό τον τρόπο, ευτελίζεται. Για παράδειγμα, ο φυσικός διεθνισμός εστιάζει στις βασικές βιολογικές ομοιότητες μεταξύ των ανθρώπων, δηλαδή στην ανάγκη για τροφή ή στην φυσική κατάληξη του θανάτου. Η αντιμετώπιση του πολιτισμού ως ένα είδος συνέχειας της βιολογίας ελαχιστοποιεί την αξία του. (ο.π.)

Τα εθνοσυσχετιστικά στάδια

Στα εθνοσυσχετιστικά στάδια, η διαφορά δεν γίνεται πλέον αντιληπτή ως απειλή αλλά ως πρόκληση.

Ο εθνοσυσχετισμός αρχίζει με την *αποδοχή* της πολιτισμικής διαφοράς. Αρχικά, ξεκινά με την αποδοχή του ότι η λεκτική και η μη-λεκτική συμπεριφορά ποικίλει από πολιτισμό σε πολιτισμό και πως όλες αυτές οι διαφορές αξίζουν σεβασμό. Στην συνέχεια, αυτή η αποδοχή προεκτείνεται στην επισήμανση των κοσμοθεωριών και των αξιών. Αυτό το δεύτερο στάδιο προϋποθέτει την γνώση των προσωπικών αξιών και την αντίληψη ότι αυτές οι αξίες είναι πολιτισμικά δημιουργήματα. Οι αξίες γίνονται αντιληπτές ως μία διαδικασία και ένα εργαλείο για την οργάνωση του κόσμου, παρά σαν κάτι που κάποιος «κατέχει». Ακόμη και οι αξίες που υπονοούν την υποτίμηση μιας συγκεκριμένης ομάδας μπορούν να ειπωθούν ως λειτουργικές στην οργάνωση του κόσμου, δίχως να αποκλείεται ότι μπορεί αυτή η αξία να αντικρουστεί. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.30)

Προστιθέμενη στην αποδοχή της διαφοράς, η *προσαρμογή* είναι το επόμενο στάδιο. Η προσαρμογή πρέπει να εξεταστεί σε αντίθεση με την αφομοίωση, όπου οι διαφορετικές αξίες, κοσμοθεωρίες ή συμπεριφορές, συμπτύσσονται, αφού το άτομο έχει αναγκαστεί να εγκαταλείψει την προσωπική του ταυτότητα. Η προσαρμογή είναι μία διαδικασία προσθήκης. Μία νέα συμπεριφορά, η οποία είναι κατάλληλη σε μια διαφορετική φιλοσοφία, μαθαίνεται και προστίθεται στο ρεπερτόριο συμπεριφοράς κάποιου και νέοι τρόποι επικοινωνίας έρχονται στο προσκήνιο. Ο πολιτισμός εδώ πρέπει να ειπωθεί ως μία διαδικασία, κάτι που αναπτύσσεται και ρέει, παρά ως κάτι το στατικό. (European Commission – Council of Europe, 2000, σ.31)

Σημαινουσα στην προσαρμογή είναι η εμπάθεια, η ικανότητα να βιώσουμε μία κατάσταση διαφορετική από αυτές που υφίστανται στο δικό μας πολιτισμικό χώρο. Είναι η προσπάθεια να καταλάβουμε τον άλλο αποδεχόμενοι την δική του οπτική.

Στο στάδιο του πλουραλισμού, η εμπάθεια διευρύνεται σε τέτοιο βαθμό, ώστε το άτομο να μπορεί να στηρίζεται σε διάφορα, ευδιάκριτα πλαίσια αναφοράς ή πολλαπλά πολιτισμικά πλαίσια. Η εξέλιξη αυτών των πλαισίων συνήθως καθίσταται αναγκαία όταν ζούμε σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό χώρο για αρκετό διάστημα. Η διαφορά τότε γίνεται αντιληπτή ως ένα κομμάτι του φυσιολογικού εαυτού, σαν να έχω εσωτερικεύσει κάποιος δύο ή περισσότερα πολιτισμικά πλαίσια. (ο.π.)

Ο Bennett ονομάζει το τελευταίο από τα στάδια *ενσωμάτωση*. Λαμβανομένου υπόψη ότι στο στάδιο της ενσωμάτωσης αρκετά πλαίσια

αναφοράς συνυπάρχουν μέσα σε ένα άτομο, στο στάδιο αυτό γίνεται προσπάθεια να συγχωνευθούν όλα αυτά τα πλαίσια σε ένα, το οποίο δεν θα αποτελεί επανασύσταση κάποιου πολιτισμού, ούτε μια απλή, ειρηνική συνύπαρξη διαφορετικών κοσμοθεωριών. Η ενσωμάτωση απαιτεί ένα συνεχόμενο επανακαθορισμό της ταυτότητας του ατόμου με βάση τις εμπειρίες που βιώνει. Μπορεί να οδηγήσει το άτομο στο να μην ανήκει σε έναν πολιτισμό πια, αλλά να είναι για πάντα ένας ενσωματωμένος «ξένος».

Η συνυφασμένη αποτίμηση ως στάδιο της ενσωμάτωσης, αφορά την ικανότητα της αποτίμησης διαφορετικών καταστάσεων και κοσμοθεωριών από ένα ή περισσότερα πολιτισμικά περιβάλλοντα. Σε όλα τα άλλα στάδια, η αποτίμηση είχε αποφευχθεί με στόχο να υπερνικήσει εθνοκεντρικές αποτιμήσεις. Στο στάδιο της συνυφασμένης αποτίμησης τα άτομα είναι σε θέση να ελίσσονται μεταξύ πολιτισμικών πλαισίων, ανάλογα με τις καταστάσεις.

2. Η έννοια της Πολιτισμικής Ταυτότητας

Μία φυσική συνέπεια του τέλους της αποικιοκρατίας και της συνεχούς κατάρρευσης πολυεθνικών κρατών (Ε.Σ.Σ.Δ. κ.α.) είναι οι πολλές διεκδικήσεις, που συχνά καταλήγουν σε βίαιες συγκρούσεις, με κεντρικό διακύβευμα τη θεσμική αναγνώριση και κοινωνική καταξίωση της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας διαφόρων εθνικών, φυλετικών, θρησκευτικών ομάδων και μειονοτήτων. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, το οποίο καθιστά υπαρκτή την απειλή της πολιτισμικής ομογενοποίησης, σε συνδυασμό με την αποικοδόμηση πρότερων συνεκτικών πολιτισμικών κοινοτήτων, οδηγεί «σε μία διαρκώς εξαπλωμένη, επίμονη και ενίοτε επιθετική, πολιτική της ταυτότητας». (Πασχαλίδης, 2001, σ.73) Μέσα στο σύγχρονο αυτό κοινωνικό πλαίσιο, η πολιτισμική ταυτότητα εμφανίζεται ως ένας τρόπος κατηγοριοποίησης της διάκρισης εμείς/ αυτοί, η οποία θεμελιώνεται στην πολιτισμική διαφορά.

Εξετάζοντας την έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας θα πρέπει να αναφερθούμε σε επιμέρους αντιλήψεις γύρω από αυτή. Μία από τις παλαιότερες αντιλήψεις παραπέμπει στην ομάδα καταγωγής και προέλευσης του ατόμου. «Η καταγωγή, οι «ρίζες», είναι, σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, το θεμέλιο κάθε πολιτισμικής ταυτότητας, δηλαδή αυτό που ορίζει το άτομο με τρόπο βέβαιο και αυθεντικό» (Cuche, 2001, σ.148) Αυτή η προσέγγιση δίνει έμφαση στην βιολογική κληρονομιά της πολιτισμικής ταυτότητας, υποστηρίζοντας ότι η ταυτότητα προϋπάρχει του ατόμου, το οποίο δεν μπορεί παρά να προσχωρήσει σε αυτή. Η ταυτότητα, συλλαμβανόμενη με αυτό τον τρόπο, εμφανίζεται ως μία έννοια που δεν είναι επιδεικτική εξέλιξης και στην οποία το άτομο ή η ομάδα δεν έχει καμία επιρροή.

Στα πλαίσια της κουλτουραλιστικής προσέγγισης, δίνεται έμφαση στην πολιτισμική κληρονομιά, η οποία συνδέεται με την κοινωνικοποίηση του ατόμου εντός της πολιτισμικής του ομάδας. Στην άποψη αυτή το άτομο εσωτερικεύει τα πολιτισμικά μοντέλα κατά την πορεία κοινωνικοποίησης του και, τελικά, ταυτίζεται με την ομάδα καταγωγής του. Και εδώ, η ταυτότητα ορίζεται ως προϋπάρχουσα του ατόμου. Ταυτόχρονα, εμφανίζεται ως ομοούσια με τον επιμέρους πολιτισμό. (Cuche, 2001, σ.148-149)

Άλλες θεωρίες της πολιτισμικής ταυτότητας, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως «πρωταρχικές», θεωρούν ότι «η εθνοπολιτισμική ταυτότητα είναι αρχετυπική, γιατί η ένταξη στην εθνική ομάδα είναι η πρώτη και η πιο θεμελιακή από όλες τις κοινωνικές εντάξεις, και είναι εκείνη μέσα στην οποία δημιουργούνται οι πιο καθοριστικοί δεσμοί». (Cuche, 2001, σ.149) Μέσα στο πλαίσιο της εθνικής ομάδας, τα άτομα μοιράζονται τις συγκινήσεις και τα πλέον βαθιά αισθήματα αλληλεγγύης. Ο ορισμός της πολιτισμικής ταυτότητας με αυτό τον τρόπο, την εμφανίζει ως μία ουσιώδη ιδιότητα, η οποία είναι εγγενής της ομῶς, καθώς μεταβιβάζεται μέσα και δια μέσου της ομάδας, χωρίς αναφορά σε άλλες ομάδες. (ό.π.)

Αυτές οι διαφορετικές θεωρίες συνδέονται με την ίδια κοινή προσπάθεια ορισμού και περιγραφής της πολιτισμικής ταυτότητας, με βάση έναν ορισμένο αριθμό καθοριστικών, «αντικειμενικών» κριτηρίων, όπως η κοινή καταγωγή, η γενεαλογία, η γλώσσα, η θρησκεία, η συλλογική ψυχολογία, ο δεσμός με έναν τόπο κ.λ.π. Σε αυτούς τους ορισμούς της ταυτότητας ασκήθηκε ισχυρή κριτική από όσους υπερασπίζονται μια, περισσότερη, «υποκειμενική» σύλληψη της πολιτισμικής ταυτότητας. (Cuche, 2001, σ.149-150)

Η υποκειμενική προσέγγιση της πολιτισμικής ταυτότητας αντιτίθεται στην στατική και παγιωμένη αντίληψη μίας αμετάβλητης κοινωνίας και μίας ταυτότητας που παραλαμβάνεται από το άτομο άπαξ δια παντός. Με βασικό επιχείρημα ότι η ιστορία των πολιτισμών είναι, ουσιαστικά, μία ιστορία ανταλλαγών, δανείων και αμοιβαίου εμπλουτισμού, αναφέρονται στην πολιτισμική ταυτότητα όχι ως μία κληρονομούμενη παράδοση, αλλά ως μία βιωμένη παράδοση. Με άλλα λόγια, «πρόκειται απλώς για κάποιο τρόπο ζωής, για ένα συγκεκριμένο τρόπο του να είσαι». (Πρυνεντύ, 2001, σ.52)

Το να ανήκει κάποιος σε μία εθνική ομάδα αποτελεί κάποιο είδος ντετερμινισμού. Οι άνθρωποι, όμως, κατέχουν όλοι την κοινή ιδιότητα να ξεπερνούν τους διαφόρους πολιτισμικούς ντετερμινισμούς, διαδικασία που περικλείει το βαθύ νόημα της «ελευθερίας». Διότι, στην πραγματικότητα το άτομο δέχεται την κοινωνία και τις αξίες της, τις υιοθετεί, μόνο όταν υπάρχει η δυνατότητα και να τις αρνηθεί. Σε περίπτωση, που αυτή η δυνατότητα δεν υπάρχει, δεν τις δέχεται αλλά, απλώς, τις υφίσταται. (Πρυνεντύ, 2001, σ.54) «Όταν δηλώνει κανείς ότι οι άνθρωποι ανήκουν πολιτισμικά οριστικά στη μία ή την άλλη κοινωνία, αρνείται, σε τελική ανάλυση, την αυνομία του υποκειμένου, αφού το να ανήκει κανείς σε μια θρησκεία, για παράδειγμα, αποτελεί (ή θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί κατά βάθος) μια πράξη εθελοντικής αποδοχής που μπορεί πάντα να αμφισβητηθεί από το ίδιο το υποκείμενο.» (Πρυνεντύ, 2001, σ.58)

Στο έργο του Frederick Barth(1969) η πολιτισμική ταυτότητα διατυπώνεται ως μία σχεσιακή εκδήλωση, η οποία επιτρέπει την υπέρβαση του δίπολου αντικειμενισμός/ υποκειμενισμός. Κατά τονBarth, η σύλληψη της πολιτισμικής ταυτότητας θα πρέπει να επιδιώκεται στο επίπεδο των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. «Η ταυτότητα είναι ένας τρόπος κατηγοριοποίησης, ο οποίος χρησιμοποιείται από τις ομάδες για να οργανώνουν τις ανταλλαγές τους. Επίσης, για να ορίσουμε την ταυτότητα μιας ομάδας, αυτό που ενδιαφέρει, δεν είναι η καταγραφή του συνόλου των διακριτών πολιτισμικών γνωρισμάτων της, αλλά ανάμεσα σ' αυτά τα χαρακτηριστικά, ο εντοπισμός εκείνων που χρησιμοποιούνται από τα μέλη της ομάδας για να δηλώνουν και να διατηρούν μία πολιτισμική διάκριση.» (Cuche, 2001, σ.151) Ο Barth καταλήγει στο έργο του ότι, «ταυτότητα και ετερότητα συνδέονται και βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση. Η ταυτοποίηση και η διαφοροποίηση πάνε μαζί.» (Cuche, 2001, σ.152)

Με αυτό τον τρόπο εξηγείται και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των θεωριών πολιτισμικής ταυτότητας γύρω από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Πρωτίστως στις Η.Π.Α., στην δεκαετία του '50, και κατόπιν στην Γαλλία, στην δεκαετία του '70, γίνεται λόγος για το φαινόμενο μεικτών ταυτοτήτων σε μετανάστες και πρόσφυγες. Εμφανίζεται η έννοια της «διπλής ταυτότητας», η οποία επιχειρεί να περιγράψει την κατάσταση των νέων, κυρίως, μεταναστών και προσφύγων. Υπάρχουν, δηλαδή, «δύο ταυτότητες που αντιπαρατίθενται εντός τους και ανάμεσα στις οποίες αισθάνονται διχασμένοι και έτσι εξηγείται η ταυτοτική τους δυσφορία και η ψυχολογική ή/ και κοινωνική τους αστάθεια». (Cuche, 2001, σ.160)

Παρόλο που η έννοια της «διπλής ταυτότητας» προσεγγίζει τα πιθανά προβλήματα πολιτισμικής προσαρμογής μεταναστών και προσφύγων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί αρνητικά, ως μέσο κοινωνικού αποκλεισμού αυτών των ομάδων. Θα πρέπει, συνεπώς, να υπογραμμισθεί η δυνατότητα του ατόμου που συμμετέχει σε πολλούς πολιτισμούς να κατασκευάσει, με βάση αυτά τα διαφορετικά υλικά, τη μοναδική προσωπική του ταυτότητα επελώντας μία

πρωτότυπη σύνθεση, όπως κάνει κάθε άνθρωπος με βάση τις διαφορετικές κοινωνικές του εντάξεις (φύλου, ηλικίας, κοινωνικής τάξης). (ο.π.)

Αυτή την αντίληψη υποστηρίζει ο Mostwin με μελέτες του σε Πολωνούς πρόσφυγες του Δευτέρου Παγκοσμίου Γβλέμου στις Η.Π.Α. Αρχικά, αποδέχεται την ύπαρξη μιας πολιτισμικής ταυτότητας διπλής κατεύθυνσης, καταγράφοντας ότι «η δυναμική διαδικασία της διαμόρφωσης της ταυτότητας του πρόσφυγα, που υποβάλλεται στις αλλαγές του εκπατρισμού, επηρεάζει την υπάρχουσα δομή των εσωτερικών συνδέσεων και οδηγεί στην μορφοποίηση μίας ευρύτερης, διπλής κατεύθυνσης, ταυτότητας– συνοπτικά, στην ταυτότητα της πατρίδας και της χώρας υποδοχής». (Mostwin, 1976, σ.113) Στην συνέχεια παρατηρεί ότι η διπλής κατεύθυνσης ταυτότητα υπβάλλεται σε συγκεκριμένες αλλαγές, τις οποίες μπόρεσε να υποστηρίξει θεωρητικά με την αντίληψη της «Τρίτης Λογικής Αξίας».

Αν εξεταστεί με την Αριστοτέλεια λογική, ο εκπατρισμός ως αιτία θα μπορούσε να παράγει ως αποτέλεσμα μία ταυτοποίηση με την χώρα υποδοχής ή θα μπορούσε να «κλειδώσει» τους εκπατρισμένους μέσα στην παλιά τους ταυτότητα. Σύμφωνα με την Λογική της Τρίτης Αξιολόγησης, η οποία δεν περιορίζει την λογική ως μία αναπαραγωγή γεγονότων, αλλά την αντιλαμβάνεται ως την «ελεύθερη βούληση των ανθρώπων», η τρίτη αξία είναι συνέπεια του εκπατρισμού. Η διαδικασία της ανάδυσης αυτής της τρίτης αξίας στην προσωπικότητα ενός εκπατρισμένου μπορεί να περιγραφεί ως «η δημιουργία μίας νέας μορφής πολιτισμικής ταυτότητας που δεν είναι ταυτόσημη με αυτή της χώρας καταγωγής, ούτε και με αυτή της χώρας υποδοχής, αλλά συντελεί μία τρίτη αξία, την ενσωμάτωση των συνολικών πολιτισμικών προτύπων που είναι ιδιαίτερα για το άτομο και την μοναδική κατάσταση του εκπατρισμού του». (Mostwin, 1976, σ.114)

Αυτή η ανάδυση μίας νέας ταυτότητας, που σύμφωνα με τον Lukaszewicz(1918) «είναι προϊόν της ελεύθερης δράσης των ανθρώπων, παρόμοια με την καλλιτεχνική δημιουργία», αντιπροσωπεύει μία κρίση και ως τέτοια εισάγει μία εμβολή στο σταθερό επίπεδο του προσωπικού συστήματος που είχε επιτευχθεί στο παρελθόν. Η κρίση αυτή χαρακτηρίζεται από την συναισθηματική προσκόλληση σε παλιές αξίες και την διαμάχη μεταξύ των αξιών που διατηρούνται και υιοθετούνται, μπορεί να έχει ένα περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκό αποτέλεσμα και για κάποιους πρόσφυγες μπορεί να καταλήξει στην επίτευξη μιας νέας ομοιόστασης. (Mostwin, 1976, σ.115)

3. Η έννοια του Πολιτισμικού Σοκ

Ο ανθρωπολόγος Kalvero Oberg (1960), περιέγραψε πρώτος την δυσφορία που γίνεται αισθητή κατά την ανθρώπινη μετακίνηση και πρότεινε τον όρο «πολιτισμικό σοκ». «Ένα άτομο βρίσκεται σε κατάσταση πολιτισμικού σοκ όταν αλληλεπιδρά με άτομα ενός πολύ διαφορετικού πολιτισμού και οι συνήθειες, οι πεποιθήσεις και οι αξίες του συγκρούονται ή συναγωνίζονται τις αντίστοιχες του νέου πολιτισμικού περιβάλλοντος του.» (Triandis, 1994, σ.73) Σύμφωνα με τον Pedersen(1995) το πολιτισμικό σοκ έχει οριστεί ως «μία κατάσταση αβεβαιότητας, σύγχυσης και αποπροσανατολισμού που βιώνει το άτομο όταν ζει σε ένα ανοίκειο πολιτισμικό περιβάλλον, έχοντας κοινωνικοποιηθεί σε διαφορετικές πολιτισμικές αξίες και μη γνωρίζοντας τις ενδείξεις κοινωνικής συνδιαλλαγής που επικρατούν στο νέο περιβάλλον». (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.2)

Το πολιτισμικό σοκ αν και αποτελεί κοινή εμπειρία για άτομα που χρειάζεται να ζήσουν σε ένα ξένο και διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο, όπως φοιτητές, επαγγελματίες, διπλωμάτες κ.α, έχει μελετηθεί ιδιαίτερα αναφορικά με του πολιτικούς πρόσφυγες. Για τον πρόσφυγα το πολιτισμικό σοκ «αποτελεί μια δοκιμασία, στην οποία υποβάλλονται η προσωπικότητα και η σταθερότητα του, όταν εγκαθίσταται σε ένα άγνωστο και ευμετάβλητο περιβάλλον. Η απώλεια του πολιτισμού του, η από-κοινωνικοποίηση και η κοινωνικοποίηση εκ νέου, η απώλεια της οικογένειας, των φίλων και, γενικά, όλων όσων είναι οικείων, μπορεί να αποτελέσουν απειλή για την ταυτότητα του και να οδηγήσουν σε πένθος, θλίψη, απόγνωση και νοσταλγία.» (Roer-Strier & Rosental, 2001, σ.215)

Κατά τον Pedersen(1995) το πολιτισμικό σοκ είναι μία διαδικασία η οποία περιλαμβάνει πέντε στάδια:

- 1) Στάδιο «μήνας του μέλιτος». Κατά το στάδιο αυτό το άτομο αισθάνεται αισιοδοξία και ευφορία σχετικά με τον συναρπαστικό νέο πολιτισμό.
- 2) Στάδιο αποδιοργάνωσης. Στην φάση αυτή ο νέος πολιτισμός έχει πάψει να έχει την αίγλη του καινούργιου. Είναι ανάγκη να επιλυθούν πρακτικά προβλήματα και το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με σημαντικές δυσκολίες, νιώθοντας συχνά σύγχυση και αποπροσανατολισμό. Οι διαφορές ανάμεσα στους πολιτισμούς της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής γίνονται εμφανείς, ιδιαίτερα σε επίπεδο αξιών. Η αίσθηση της διαφορετικότητας μπορεί να οδηγήσει το άτομο σε αυτοκατηγορία, κατάθλιψη και απόσυρση.
- 3) Στάδιο αναδιοργάνωσης. Στη φάση αυτή το άτομο κατευθύνει τον θυμό του προς τα έξω και νιώθει απόρριψη από την κοινωνία υποδοχής.
- 4) Στάδιο της αυτονομίας. Στη φάση αυτή το άτομο αποκτά μία νέα αντίληψη για την ταυτότητα του. Αρχίζει να κατανοεί τον νέο πολιτισμό και βρίσκεται σε καλύτερη επαφή με τον εαυτό του.
- 5) Στάδιο αλληλεξάρτησης. Στη φάση αυτή το άτομο έχει ενσωματώσει στην ταυτότητα του στοιχεία και από τους δύο πολιτισμούς.

(Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.2)

Η διαδικασία αυτή παίρνει συχνά πολλά χρόνια μέχρι να ολοκληρωθεί, και κάποια άτομα δεν επιτυγχάνουν να φτάσουν ποτέ στα δύο τελευταία στάδια. Ο Oberg συμπληρώνει ένα τελευταίο στάδιο για τις περιπτώσεις επαναπατρισμού

προσφύγων, όπου το άτομο επιστρέφει στην πατρίδα του και βιώνει αντίστροφο πολιτισμικό σοκ. (Triandis, 1994, σ.75)

Το πολιτισμικό σοκ χαρακτηρίζεται από ψυχολογικά και σωματικά συμπτώματα. Ο Oberg(1960) αναφέρει τις εξής συναισθηματικές εκδηλώσεις:

1. Άγχος, το οποίο προκύπτει απ' την προσπάθεια που απαιτείται για να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές, όπως η εκμάθηση νέας γλώσσας, νέα συναλλάγματα κτλ.
2. Αίσθηση απώλειας και αποστέρησης. Η κοινωνική θέση που είχε κάποιος πριν χάνεται, προσωρινά ή μόνιμα, καθώς επίσης και η αίσθηση αξίας.
3. Αίσθηση απόρριψης από τους κατοίκους της χώρας υποδοχής, επειδή η διαφορετικότητα του είναι εμφανής από το χρώμα του δέρματος, τα ρούχα ή την προφορά.
4. Σύγχυση. Το πολιτισμικό σοκ επιφέρει απώλεια της ταυτότητας. Ο «κάποιος» γίνεται ξαφνικά «κανένας».
5. Οι πολιτισμικές διαφορές αναδύουν συναισθήματα έκπληξης, αγωνίας, ακόμη και αηδίας.
6. Αδυναμία. Η κατάσταση μπορεί να είναι κρίσιμη για άστεγους, άνεργους, θύματα κλοπής κ.ά.

(Triandis, 1994, σ.76)

Τα συμπτώματα του πολιτιστικού σοκ μπορεί να περιλαμβάνουν ένα συνδυασμό των ακόλουθων : υπερβολική πλύση χεριών και ενδιαφέρον για την υγιεινή (ποιότητα πόσιμου νερού και τροφής κτλ), φόβος φυσικής επαφής, αφηρημάδα, ανάπτυξη ήπιων ψυχοσωματικών διαταραχών, υπέρμετρος φόβος για το ενδεχόμενο εξαπάτησης, βίαιης επίθεσης, κλοπής κτλ, υπερβολική αντίδραση σε ασήμαντα σωματικά συμπτώματα, όπως ανεπαίσθητοι πόνοι και δερματικοί ερεθισμοί, κατάχρηση αλκοόλ ή ναρκωτικών, ισχυρά συναισθήματα νοσταλγίας. (Roer-Strier & Rosental, 2001, σ.216)

Μια εξήγηση για το πολιτισμικό σοκ οφείλεται στο ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της συμπεριφοράς μας ελέγχεται από ήδη διαμορφωμένες συνήθειες. Αντιδρούμε σε ειδικές υποδείξεις και προσμένουμε οι άλλοι να συμπεριφερθούν με τρόπους που ήδη γνωρίζουμε. Όταν βρισκόμαστε σε μη οικείο περιβάλλον και οι άνθρωποι που μας περιβάλλουν συμπεριφέρονται με τρόπους που δεν κατανοούμε, νιώθουμε ότι χάνουμε τον έλεγχο (Triandis, 1994,σ.76)

Ειδικά η ικανότητα αποδοτικότητας εξαρτάται από το συναίσθημα ικανότητας ελέγχου του περιβάλλοντος. Όταν είμαστε σε θέση να προβλέψουμε τις αντιδράσεις των άλλων και γνωρίζουμε τους κατάλληλους τρόπους κινητοποίησης για την επίτευξη των στόχων μας, νιώθουμε ότι έχουμε τον έλεγχο. «Η αδυναμία πρόβλεψης της συμπεριφοράς των άλλων και το γεγονός ότι, κάποιες φορές, άνθρωποι διαφορετικών πολιτισμών εκλαμβάνονται ως αδιαπέραστοι, θεωρούνται ως εμπόδια στην προσέγγιση και την επικοινωνία μαζί τους.» (Triandis, 1994, σ.77).

Η αποδοτικότητα εξαρτάται και από την έκταση των εμπειριών κυριαρχίας του περιβάλλοντος. Μέσα σ' ένα διαφορετικό και άγνωστο κοινωνικό περιβάλλον, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με καταστάσεις στις οποίες δεν έχουμε προηγούμενες εμπειρίες κυριαρχίας. «Γεγονότα που προσδοκούμε να συμβούν δεν συμβαίνουν, και ταυτόχρονα, συμβαίνει αυτό που δεν προσδοκούμε. Συνεπώς, η ασυμφωνία στις προσδοκίες ενισχύει την αίσθηση απώλειας της αποτελεσματικότητας και του ελέγχου.» (Harry C. Triandis, 1994, σ. 77) Η αποδοτικότητα αυξάνεται καθώς γινόμαστε ικανοί να ξεπεράσουμε όλο και περισσότερα εμπόδια. Οι δυνατότητες συνεργασίας με μέλη άλλου

πολιτισμού ενισχύουν την ανάκτηση του ελέγχου και μέσω αυτής της πρακτικής αναπτύσσονται οι επικοινωνιακές ικανότητες. (ο.π.)

Ως παράγοντες που προκαλούν απώλεια ελέγχου και δυσχεραίνουν τις ανθρώπινες επαφές έχουν αναφερθεί : η ιστορία συγκρούσεων μεταξύ των δύο πολιτισμών (η διάρκεια και η ένταση των συγκρούσεων, αναμνήσεις πολέμων), πολιτισμική απόσταση, άγνοια για τον άλλο πολιτισμό, γλωσσική ανεπάρκεια, έλλειψη κοινωνικής στήριξης, απουσία ευκαιριών αλληλεπίδρασης, απώλειες οικείων και φίλων (Triandis, 1994, σ. 78). Άλλοι παράγοντες που ρυθμίζουν τα επίπεδα άγχους αφορούν την δυνατότητα αναπλήρωσης των πολιτισμικών απωλειών και την ετοιμότητα αποδοχής της νέας πολιτισμικής πραγματικότητας. Για το λόγο αυτό το πολιτισμικό σοκ επηρεάζει ιδιαίτερα εκείνους τους πρόσφυγες που δεν είχαν προβλέψει, σχεδιάσει ή προετοιμάσει την φυγή τους. Επίσης, η ένταση του πολιτισμικού σοκ είναι ανάλογη και με τις προηγούμενες διαπολιτισμικές εμπειρίες του ατόμου. (Berry-Kim-Minde-Mok, 1987, σ. 497)

Οι Furnham και Bochner(1986) επανεξέτασαν οκτώ θεωρίες που εμφανίζονται σχετικές στην εξήγηση του πολιτισμικού σοκ και κατέληξαν στο ότι η απώλεια ελέγχου, οι ατελέσφορες προσδοκίες, η έλλειψη κοινωνικής στήριξης και οι ανεπαρκείς κοινωνικές δεξιότητες είναι οι πιο σημαντικοί παράγοντες που εξηγούν το φαινόμενο. (Roer-Strier & Rosental, 2001, σ.217)

Οι Gao και Gudykunst(1986) πειραματίστηκαν και υποστήριξαν ότι η πολιτισμική απόσταση μεταξύ δύο πολιτισμών, οι ελλιπείς πολιτισμικές γνώσεις και οι μη ικανοποιητικές κοινωνικές επαφές προκαλούν πολιτισμικό σοκ, το οποίο εκφράζεται από υψηλό επίπεδο αγωνίας και έλλειψη αυτοπεποίθησης. (Roer-Strier & Rosental, 2001, σ.217-218)

Οι πολιτισμοί είναι όμοιοι ή διαφορετικοί (απόμακροι) στο βαθμό που εμπεριέχουν όμοια ή διαφορετικά στοιχεία. Εμπειρικές ανακαλύψεις υποδεικνύουν ότι η αντικειμενική πολιτισμική απόσταση καθορίζει σημαντικά την άνεση των ανθρώπων στις διαπροσωπικές σχέσεις (Harry C. Triandis, 1994). Σημειωτέον ότι οι γεωγραφικές αποστάσεις δεν είναι ενδεικτικές για την πολιτισμική απόσταση. Όπως υποστηρίζουν οι Furnham και Bochner «είναι πολύ πιθανό άνθρωποι που διανύουν σχετικά μικρή απόσταση, σε μίλια/χιλιόμετρα, να βιώσουν έντονες κοινωνικοπολιτισμικές, οικονομικές και πολιτικές διαφορές, ενώ και το αντίθετο μπορεί επίσης να είναι αληθές, για ανθρώπους που διανύουν μεγάλες αποστάσεις και βρίσκονται σε μια κοινωνία, πανομοιότυπη με αυτή που άφησαν» (Curtan, 1994, σ.93).

Ο Berry(1987) είχε παρατηρήσει ότι ένας ρυθμιστικός παράγοντας της αναλογίας του άγχους που βιώνει ο πρόσφυγας είναι και η φύση της κοινωνίας υποδοχής. Εάν είναι μία πολυπολιτισμική κοινωνία και έχει πολιτική ανοχής προς την πολιτισμική διαφορά, τα επίπεδα άγχους είναι χαμηλότερα από ότι σε μια κοινωνία αφομοιωτική, στην οποία ο νεοεισερχόμενος θα πρέπει να συμμορφωθεί σε καθορισμένα πολιτισμικά πρότυπα. (Berry-Kim-Minde-Mok, 1987, σ. 498-499)

Είναι φυσιολογικό οι πρόσφυγες να νιώθουν άγχος όταν δεν μπορούν να επικοινωνήσουν εύκολα με τα μέλη της νέας τους κοινωνίας, δεν μπορούν να εξασκήσουν την θρησκεία τους, δεν μπορούν να προμηθευτούν τα παραδοσιακά τους τρόφιμα και (τουλάχιστον σε πολλές περιπτώσεις) τα παιδιά τους δεν μπορούν να βρουν σύντροφο μέσα από την εθνική τους ομάδα. Ο τρόπος με τον οποίο γίνονται αποδεκτοί κάποιοι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο (κράτηση σε αεροδρόμια ή κρατητήρια, άρνηση ασύλου, ακατανόητη συμπεριφορά σε κέντρα υποδοχής και απερίφραστη εχθρότητα με την μορφή

ξενοφοβίας, διακρίσεων και ρατσισμού) μεγεθύνει το επίπεδο του πολιτιστικού σοκ και το έντονο άγχος που προέρχεται από το σοκ.(Berry-Kim-Minde-Mok, 1987, σ.499)

4. Θεωρίες Πολιτισμικών Επαφών

Οι συναντήσεις ή διασταυρώσεις των πολιτισμών είναι ένα φαινόμενο το οποίο αναφέρεται από όλες σχεδόν τις επιστήμες, με κυρίαρχες αυτές της ιστορίας και της ανθρωπολογίας. Λίγες, όμως, υπήρξαν οι εργασίες που αφιερώθηκαν στην διαδικασία πολιτισμικής μεταβολής, η οποία συνδέεται με αυτές τις πολιτισμικές επαφές. Από τις βασικότερες μελέτες γύρω από τις πολιτισμικές επαφές είναι αυτή του John W. Berry (1980) σχετικά με την θεωρία του «επιπολιτισμού» και των Herskovits, Linton και Redfield (1936) γύρω από την «πολιτισμική πρόσκτηση». Αν και οι δύο αυτές θεωρίες έχουν αρκετά κοινά σημεία, διαφέρουν στο ότι η θεωρία του «επιπολιτισμού» είναι εφαρμόσιμη και σε ομαδικό και σε ατομικό επίπεδο, ενώ η θεωρία της «πολιτισμικής πρόσκτησης» εστιάζει στις μεταβολές που επιφέρουν οι πολιτισμικές επαφές σε επίπεδο κοινωνικών ομάδων.

4.1 Η θεωρία του «Επιπολιτισμού»

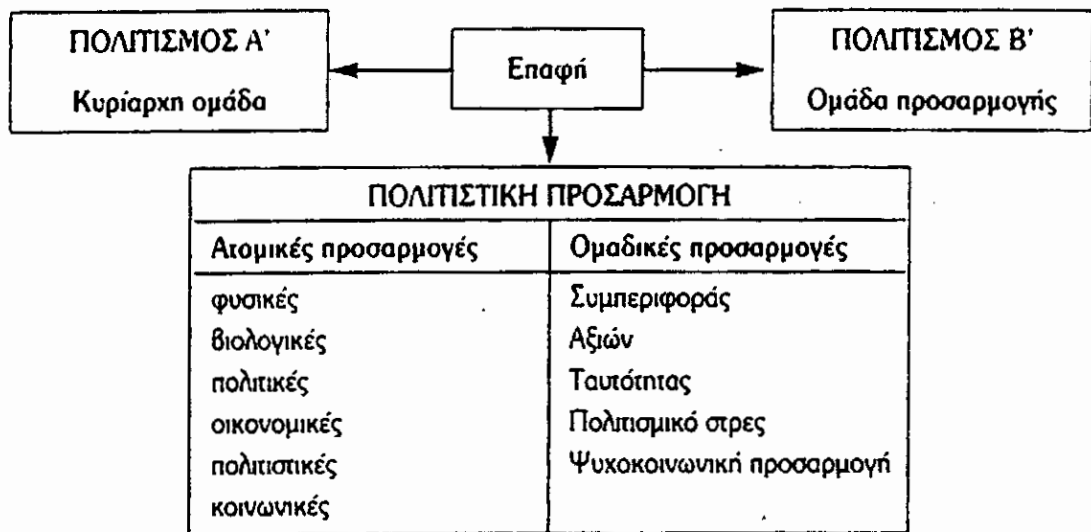
Η θεωρία του «επιπολιτισμού» (acculturation) του John W. Berry (1980) αποτελεί την πιο πλήρη μελέτη γύρω από την συνάντηση διαφορετικών πολιτισμών μέσα στα πλαίσια της κοινωνίας. Ο Berry έχει εργαστεί εκτεταμένα με πρόσφυγες στις Ηνωμένες Πολιτείες και η θεωρία του είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες της προσφυγικής εμπειρίας και την ψυχολογική προσαρμογή των προσφυγικών πληθυσμών στις κοινωνίες υποδοχής. Η χρήση της έννοιας του επιπολιτισμού σε όλη τη μετέπειτα επιστημονολογική βιβλιογραφία, αλλά και το γεγονός ότι αποτέλεσε και αποτελεί βάση για εμπειρικές έρευνες, αποδεικνύει την πλήρη παραδοχή της θεωρίας.

Ο επιπολιτισμός ως όρος αναφέρεται «στην πολιτισμική αλλαγή που είναι το αποτέλεσμα της συνεχούς και άμεσης επαφής μεταξύ δύο διαφορετικών πολιτισμικά ομάδων.» (Berry, 1991, σ.190: Berry, 1996, σ.62: Γεωργιάς-Παπαστυλιανού, 1993, σ.19)

Αρχικά ο επιπολιτισμός είχε επισημανθεί ως φαινόμενο σε επίπεδο ομάδων. Στην συνέχεια αναγνωρίζεται ευρέως ως ένα φαινόμενο σε ατομικό επίπεδο και ορίζεται ως ψυχολογικός επιπολιτισμός. Σε αυτό το δεύτερο επίπεδο, ο επιπολιτισμός αναφέρεται σε αλλαγές στο άτομο (φανερές και στη συμπεριφορά και στα χαρακτηριστικά), του οποίου η ομάδα βιώνει συλλογικό επιπολιτισμό. (βλ. Πίνακα 1) Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ο ορισμός του επιπολιτισμού υπονοεί αμοιβαίες αλλαγές και για τις δύο ομάδες. Στην κυρίαρχη ομάδα (Πολιτισμός Α), και ανάμεσα στα μεμονωμένα μέλη της, συμπεριφορές και αξίες μπορεί να αλλάξουν ανταποκρινόμενες στις αφίξεις προσφύγων, οι οποίες θα διαμορφώσουν ένα λιγότερο ή περισσότερο φιλόξενο κλίμα για την επανατοποθέτηση των προσφύγων. Οι οικονομικοί και πολιτικοί θεσμοί μπορεί, επίσης, να ανταποκριθούν στις αφίξεις των νεοεισερχόμενων και να καθορίσουν την καταλληλότητα της κοινότητας για περαιτέρω προγράμματα ενσωμάτωσης. Οι περισσότερες, ωστόσο, αλλαγές πραγματοποιούνται στην μη κυρίαρχη ομάδα (Πολιτισμός Β), ως αποτέλεσμα της επίδρασης της κυρίαρχης ομάδας (Πολιτισμός Α). Οι περισσότερες από αυτές τις αλλαγές κινητοποιούνται από την διεργασία του επιπολιτισμού, αλλά συνεχίζονται με αυτόνομη δυναμική από την διαρκή επιρροή της κυρίαρχης

κοινωνίας. Η θεωρία επικεντρώνεται στις μη κυρίαρχες(ή επιπολιτιζόμενες) ομάδες σε μια προσπάθεια σύνδεσης του επιπολιτισμού με την ψυχολογική προσαρμογή των προσφύγων. (Berry, 1991, σ.191: Berry, 1996, σ.63)

Πίνακας 1

(Γιαννακού, 2000, σ.91)

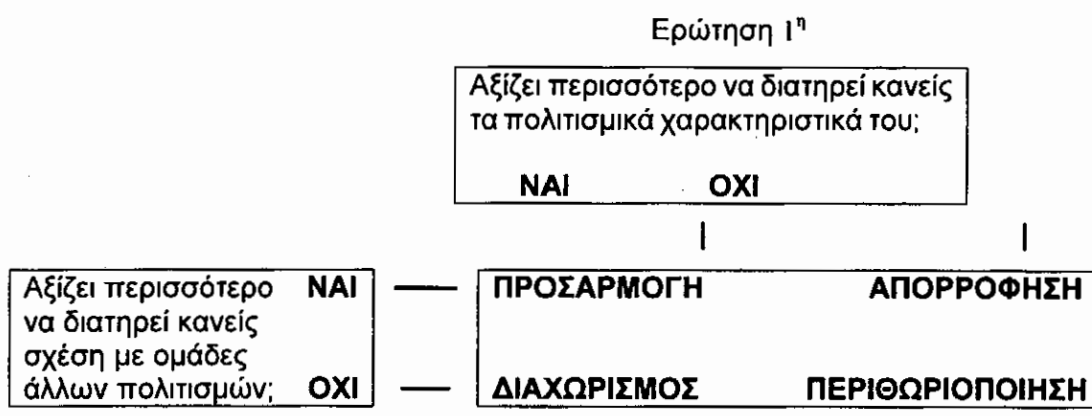
Ανάμεσα στις αλλαγές που επιφέρει ο επιπολιτισμός για τους πρόσφυγες είναι οι φυσικές αλλαγές (ένα νέο μέρος να ζήσουν, ένας νέος τύπος στέγασης, αυξημένη πληθυσμιακή πυκνότητα, αστικοποίηση, περισσότερη μόλυνση κ.ά.), βιολογικές αλλαγές (νέες διατροφικές συνήθειες, νέες αρρώστιες), πολιτικές αλλαγές (αφορούν συνήθως τον έλεγχο των μη κυρίαρχων ομάδων και επιφέρουν μερική απώλεια της αυτονομίας τους), οικονομικές αλλαγές (η μετάβαση από παραδοσιακές σε νέες μορφές εργασίας), πολιτισμικές αλλαγές (αρχέγονες γλωσσολογικές, θρησκευτικές, εκπαιδευτικές και τεχνικές παραδόσεις μεταβάλλονται ή αντικαθίστανται από νέες), κοινωνικές σχέσεις (που περιλαμβάνουν ομαδικές και ατομικές σχέσεις και νέα πρότυπα κυριαρχίας) και ψυχολογικές αλλαγές, που εμφανίζονται σε προσωπικό επίπεδο. Αυτές οι αλλαγές συμπεριφοράς περιλαμβάνουν, παραδείγματος χάριν, αλλαγές σε αξίες, ικανότητες και κίνητρα. (Berry, 1991, σ.192: Berry, 1996, σ.63)

Το μοντέλο του επιπολιτισμού βασίζεται στην διαπίστωση ότι στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες, τα άτομα και οι ομάδες πρέπει να αντιμετωπίσουν δύο σημαντικά θέματα. Το ένα θέμα σχετίζεται με την διατήρηση και την ανάπτυξη της εθνικής φυσιογνωμίας του ατόμου μέσα στην κοινωνία. Το άτομο πρέπει να πάρει την απόφαση για το εάν η δική του πολιτισμική ταυτότητα και οι συνήθειες του πρέπει, και σε ποιο βαθμό, να διατηρηθούν. Το άλλο θέμα αφορά την επιθυμία της πολυπολιτισμικής επαφής, και την απόφαση για το εάν θα πρέπει να επιδιωχθούν σχέσεις με την ευρύτερη κοινωνία.

Ο Πίνακας 2 απεικονίζει αυτά τα ερωτήματα και τις ανταποκρίσεις σε ένα τετραμερές μοντέλο. Κάθε πυρήνας σε αυτή την τετραμερή ταξινόμηση, θεωρείται ως μία προοπτική επιπολιτισμού (και ως στρατηγική και ως έκβαση) διαθέσιμη στα άτομα και στις ομάδες. Αυτές οι τέσσερις προοπτικές είναι η

Απορρόφηση, η Προσαρμογή, ο Διαχωρισμός και η Περιθωριοποίηση. (Berry, 1991, σ.192-193; Berry, 1996, σ.64; Γεωργιάδης-Παπαστυλιανού, 1993, σ.20-21)

Πίνακας 2

Ερώτηση 2^η

Berry, 1991, σ.200)

Όταν η πρώτη ερώτηση απαντάται με «όχι» και η δεύτερη απαντάται με «ναι», ορίζεται η επιλογή της *Απορρόφησης*, δηλαδή, το άτομο εγκαταλείπει την πολιτισμική του ταυτότητα και απορροφάται από την ευρύτερη κοινωνία. Μπορεί να πραγματοποιηθεί με την *απορρόφηση* μίας μη κυρίαρχης ομάδας από την εδραιωμένη κυρίαρχη ομάδα, ή μπορεί να πραγματοποιηθεί με την συγχώνευση πολλών ομάδων στη διαμόρφωση μίας νέας κοινωνίας, όπως στη θεωρία του «Χωνευτηρίου» (melting pot). Αυτή η δεύτερη μορφή *απορρόφησης* έχει θετική έννοια και προσεγγίζει περισσότερο την επιλογή της Προσαρμογής. (Berry, 1991, σ.193)

Η εκδοχή της *Προσαρμογής* συνεπάγεται μερική διατήρηση της πολιτισμικής ακεραιότητας της ομάδας ή του ατόμου (η οποία αποτελεί μερική αντίδραση στις πιέσεις του επιπολιτισμού), καθώς και μία κίνηση προς το να γίνει ένα ακέραιο κομμάτι ενός μεγαλύτερου κοινωνικού πλαισίου (η οποία αποτελεί μερική προσαρμογή). Κατ' αυτό τον τρόπο, στην περίπτωση της *Προσαρμογής*, η επιλογή που γίνεται είναι η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και η ταυτόχρονη κίνηση προς την ένωση με την κυρίαρχη κοινωνία. Σε αυτή τη περίπτωση, υπάρχει ένας αριθμός ευδιάκριτων εθνικών ομάδων, που όλες συνεργάζονται μέσα σε ένα μεγαλύτερο κοινωνικό σύστημα. (ο.π.)

Όταν δεν υπάρχουν ουσιαστικές σχέσεις με την ευρύτερη κοινωνία, και συνοδεύονται από μία διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και των παραδόσεων, ορίζεται μία άλλη προοπτική. Εξαρτώμενη από το ποια ομάδα (η κυρίαρχη ή η μη κυρίαρχη), ελέγχει την κατάσταση, αυτή η προοπτική παίρνει τη μορφή είτε του *Φυλετικού Διαχωρισμού* ή του *Διαχωρισμού*. Όταν το μοντέλο επιβάλλεται από την κυρίαρχη ομάδα, εμφανίζεται ο *Φυλετικός Διαχωρισμός*, ο οποίος επιδιώκει να μείνουν οι άνθρωποι «στο μέρος τους», ακολουθείται, δηλαδή, από τον κοινωνικό αποκλεισμό. Απ' την άλλη μεριά, η διατήρηση ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής και η αποχή από τα συμμετοχικά δικαιώματα στην ευρύτερη κοινωνία, μπορεί να είναι επιθυμητή από την επιπολιτιζόμενη ομάδα και, έτσι, οδηγείται σε μία ανεξάρτητη ύπαρξη, όπως

στην περίπτωση των σχισματικών δραστηριοτήτων. Ο Φυλετικός Διαχωρισμός και ο Διαχωρισμός διαφέρουν σημαντικά, αναφορικά με το ποια ομάδα ή ομάδες έχουν την δύναμη να καθορίσουν την έκβαση. (Berry, 1991, σ.194)

Υπάρχει μία τέταρτη εκδοχή που είναι δύσκολο να οριστεί επακριβώς πιθανόν επειδή συνοδεύεται από μεγάλη συλλογική και ατομική σύγχυση και άγχος. Χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις ενάντια στη ευρύτερη κοινωνία και από συναισθήματα αποξένωσης, απώλειας της ταυτότητας και, αυτό που ορίζεται ως, άγχος επιπολιτισμού. Αυτή η εκδοχή είναι η *Περιθωριοποίηση*, στην οποία οι ομάδες ή τα άτομα χάνουν την πολιτισμική και ψυχολογική επαφή και με τον παραδοσιακό τους πολιτισμό και με την μεγαλύτερη κοινωνία (είτε από αποκλεισμό, είτε από αποχώρηση). Όταν επιβάλλεται από την μεγαλύτερη κοινωνία, είναι ισοδύναμη με εθνικισμό. Όταν σταθεροποιείται μέσα σε μία μη κυρίαρχη ομάδα, συνιστά την κλασσική περίπτωση περιθωριοποίησης. (ο.π.)

Στο επίπεδο των ομάδων, ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες σχετικά με τον επιπολιτισμικό προσανατολισμό μιας ομάδας είναι το είδος της. Σε μία ανασκόπηση των Kim και Berry (1988) αναγνωρίστηκαν τέσσερα είδη ομάδων : οι Εθνικές Ομάδες, οι Γηγενείς Κάτοικοι, οι Μετανάστες και οι Πρόσφυγες (Πίνακας 3). Είναι ποικιλίες στο επίπεδο του εθελοντισμού της μετακίνησης και της σταθερότητας της επαφής, όλοι παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν την πορεία επιπολιτισμού των μελών των ομάδων. Αυτοί που εμπλέκονται εθελοντικά στην διαδικασία του επιπολιτισμού (Μετανάστες), μπορεί να τη βιώσουν λιγότερο δύσκολα, από εκείνους που έχουν λίγες επιλογές στο θέμα (Πρόσφυγες και Γηγενείς Κάτοικοι), αφού η αρχική στάση τους προς την επαφή και την αλλαγή μπορεί να είναι πιο θετική. Επιπλέον οι μόνιμα εγκατεστημένες ομάδες (Εθνικές Ομάδες, Γηγενείς Κάτοικοι) απολαμβάνουν την μόνιμη κοινωνική στήριξη, την οποία στερούνται οι ομάδες που δεν έχουν ακόμη εδραιωθεί (Μετανάστες, Πρόσφυγες). (Berry, 1991, σ. 195; Berry, 1996, σ.65)

Ποικιλίες υπάρχουν, επίσης, και στις κυρίαρχες ομάδες σε σχέση με τον βαθμό ανοχής της διατήρησης της πολιτισμικής διαφοράς. Όπως είχε επισημάνει ο Murphy (1965), οι ανεκτικές (πλουραλιστικές, πολυπολιτισμικές) κοινωνίες, γενικά δεν αναγκάζουν τα άτομα να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους και, συνήθως, έχουν βιώσιμες εθνικές κοινωνικές υποστηρικτικές ομάδες για να βοηθήσουν τα άτομα στην πορεία του επιπολιτισμού. Αντιθέτως, οι μονιστικές κοινωνίες θέτουν περισσότερες πιέσεις στα άτομα και, συχνά, παρατηρείται έλλειψη κοινωνικής στήριξης. Και οι δύο αυτοί παράγοντες έχουν εμφανείς επιπτώσεις στην κοινωνική και ψυχική υγεία των επιπολιτιζόμενων ατόμων. (Berry, 1991, σ. 195)

Η έννοια του άγχους έχει ευρεία χρήση στην θεωρία του επιπολιτισμού. Το άγχος, εδώ, θεωρείται μία γενικευμένη φυσιολογική και ψυχολογική κατάσταση του οργανισμού, που προκαλείται από την εμπειρία αγχωδών παραγόντων του περιβάλλοντος και απαιτεί μερική μείωση δια μέσου μίας διαδικασίας αλλαγής ώσπου να επιτευχθεί κάποια ικανοποιητική προσαρμογή στην νέα κατάσταση. (Berry, 1991, σ.195-196; Berry, 1996, σ. 65)

Πίνακας 3

	ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ	ΜΗ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ
ΜΟΝΙΜΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ		ΕΘΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΟΙ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ		ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Berry, 1991, σ.201)

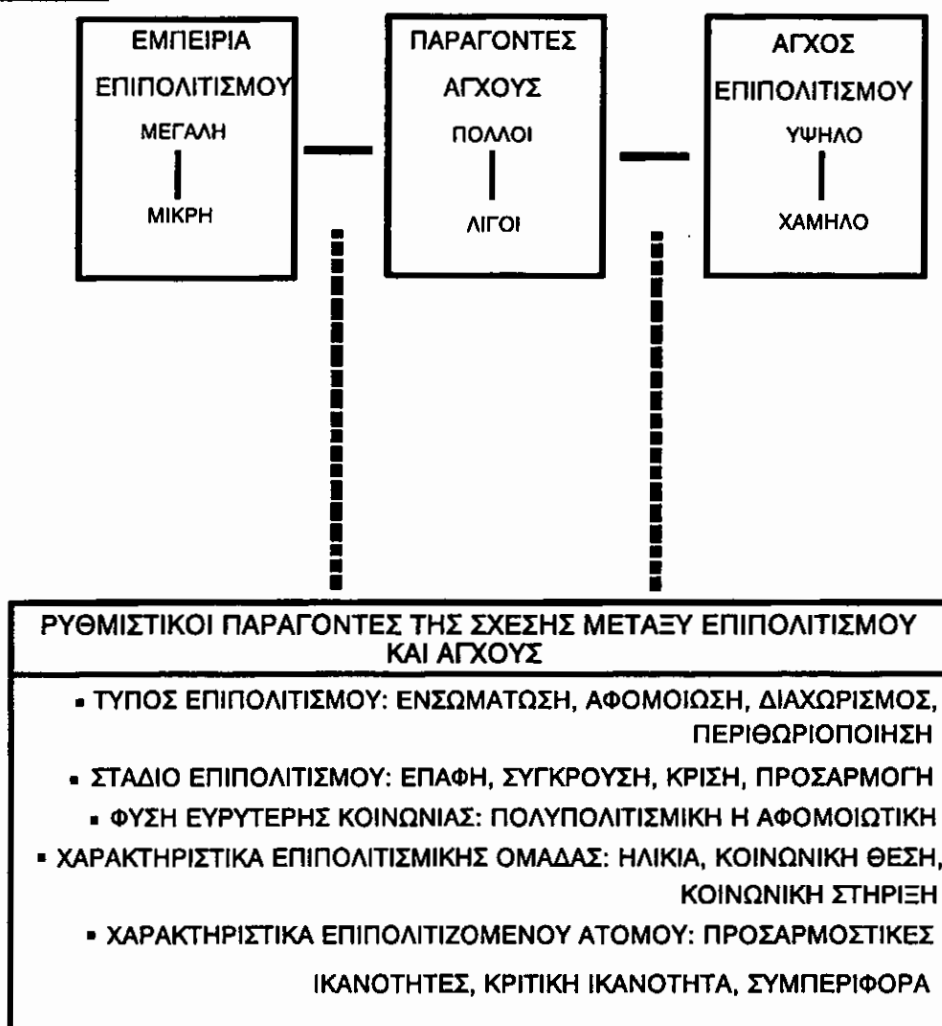
Η έννοια του *επιπολιτισμικού άγχους* αναφέρεται σε ένα είδος άγχους, όπου οι αγχώδεις παράγοντες πηγάζουν από την διαδικασία του επιπολιτισμού. Επιπροσθέτως, υπάρχει, συχνά, μία συγκεκριμένη σειρά αγχωδών συμπεριφορών που εκδηλώνονται στη διάρκεια του επιπολιτισμού, όπως μία κατάπτωση της ψυχικής υγείας (συγκεκριμένα σύγχυση, αγωνία, κατάθλιψη), συναισθήματα περιθωριοποίησης και αποξένωσης, αυξημένο επίπεδο ψυχοσωματικών συμπτωμάτων και σύγχυση ταυτότητας. Το *επιπολιτισμικό άγχος* είναι, κατ' αυτό τον τρόπο, ένα φαινόμενο που ίσως αποτελεί τη βάση της επιδείνωσης της κατάστασης της υγείας των ατόμων, με φυσικές, ψυχολογικές και κοινωνικές πραεκτάσεις. (Berry, 1991, σ195-196: Berry, 1996, σ. 65)

Σε μία πρόσφατη αναθεώρηση και ενοποίηση της γραμματείας τους, οι Berry και Kim(1988) προσπάθησαν να προσδιορίσουν τους πολιτισμικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που διέπουν τη σχέση μεταξύ επιπολιτισμού και ψυχικής υγείας. Κατέληξαν στο ότι προβλήματα, καθαρά ψυχολογικής φύσεως, πράγματι αναδύονται στην διάρκεια του επιπολιτισμού. Αυτά τα προβλήματα, ωστόσο, δεν είναι αναπόφευκτα και εξαρτώνται από μία ποικιλία συλλογικών και ατομικών χαρακτηριστικών, που εισέρχονται στην εξέλιξη του επιπολιτισμού. Με άλλα λόγια, ο επιπολιτισμός τείνει να εντείνει τις αλλαγές στη ζωή και την ψυχική υγεία κάποιου ατόμου. Η ενδεχόμενη έκβαση για κάθε άτομο επηρεάζεται από άλλες μεταβλητές που κυριαρχούν στη σχέσηανάμεσα στον επιπολιτισμό και την ψυχική υγεία. (Berry, 1991, σ.196)

Ο συλλογισμός αυτός αναλύεται στον Πίνακα 4. Στα αριστερά του σχεδίου, ο επιπολιτισμός αφορά μία συγκεκριμένη κατάσταση(π.χ. μεταναστευτικές κινήσεις) στην οποία τα άτομα συμμετέχουν, βιώνοντας αυτές τις αλλαγές σε διαφορετικούς βαθμούς: έτσι, η ατομική εμπειρία μπορεί να διαφέρει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Στο μέσον, οι αγχώδεις παράγοντες καθορίζονται από την διαφορετική εμπειρία του επιπολιτισμού: για κάποια άτομα όλες οι αλλαγές του επιπολιτισμού μπορεί να έχουν την μορφή αγχωδών παραγόντων, ενώ για κάποια άλλα μπορεί να είναι ευμενείς και να ειδωθούν ακόμη και ως ευκαιρίες. Στα δεξιά, τα διαφορετικά επίπεδα επιπολιτισμικού

άγχους μπορεί να γίνουν έκδηλα, ως αποτέλεσμα της εμπειρίας του επιπολιτισμού και των αγχωδών παραγόντων. (ο.π.)

Πίνακας 4

Berry, 1991, σ.202)

Το πρώτο σημαντικό σημείο που πρέπει να επισημανθεί είναι το ότι η σύνδεση μεταξύ αυτών των τριών εννοιών (που υποδεικνύεται από τα σταθερά οριζόντια τόξα) είναι πιθανολογική και όχι καθοριστική, δηλαδή είναι πιθανό να πραγματοποιηθεί αλλά δεν είναι απόλυτο. Το δεύτερο σημαντικό σημείο είναι ότι αυτές οι σχέσεις βασίζονται σε ένα αριθμό ρυθμιστικών παραγόντων (που υποδεικνύονται στο κάτωθεν πλαίσιο), που περιλαμβάνει την φύση της ευρύτερης κοινωνίας, τον τύπο της επιπολιτισμικής ομάδας, τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται ο επιπολιτισμός, και ένα αριθμό δημογραφικών, κοινωνικών και ψυχολογικών χαρακτηριστικών (καθώς και των ικανοτήτων προσαρμογής) της ομάδας και των μελών της. Δηλαδή, κάθε ένας από αυτούς τους παράγοντες μπορεί να επηρεάσει την ένταση και την κατεύθυνση των σχέσεων ανάμεσα στις τρεις έννοιες στην κορυφή του σχεδίου του Πίνακα 4. Η επιρροή υποδεικνύεται από τα κάθετα σπαστά τόξα που έχουν σχεδιαστεί ανάμεσα στο σύνολο των ρυθμιστικών παραγόντων και τα οριζόντια τόξα. (Berry, 1991, σ.196-197)

Πέρα από τους ρυθμιστικούς παράγοντες στους οποίους έχουμε ήδη αναφερθεί, δηλαδή την φύση της ευρύτερης κοινωνίας (αν είναι πολυπολιτισμική ή αφομοιωτική) και τις μορφές του επιπολιτισμού (Απορρόφηση, Προσαρμογή, Διαχωρισμός ή Περιθωριοποίηση), υπάρχει και μία ποικιλία δημογραφικών, κοινωνικών και ψυχολογικών χαρακτηριστικών του ατόμου. Ανήκουν, γενικά, στο πεδίο των «ψυχολογικών παραγόντων» και περιλαμβάνουν χαρακτηριστικά όπως προμεταναστευτικές εμπειρίες (πόλεμοι, βασανισμοί, περίοδος φυγής κ.ά.), προγενέστερη πολιτισμική γνώση και συναντήσεις (ουσιαστικά μία μορφή πρότερου επιπολιτισμού), ηλικία, φύλο, συζυγική κατάσταση, κοινωνική στήριξη, η αίσθηση «γνωστικού ελέγχου» που έχει κάποιος πάνω στη διαδικασία του επιπολιτισμού και ο βαθμός της συμφωνίας ανάμεσα στις προσδοκίες του σχετικά με την πορεία του επιπολιτισμού και την πραγματικότητα που συνάντησε σε αυτή τη πορεία. Ιδιαίτερη σημασία, ανάμεσα σε αυτούς τους παράγοντες, έχει η δυνατότητα του ατόμου να αντεπεξέρθει στην εμπειρία του επιπολιτισμού. Οι άνθρωποι διαφέρουν κατά πολύ στο πως αντιμετωπίζουν τις μεγάλες αλλαγές στη ζωή τους, και αυτό έχει αποτέλεσμα στην διαφορά του επιπέδου άγχους που βιώνουν. (Berry, 1991, σ.197-198)

4.2 Η θεωρία της «Πολιτισμικής Πρόσκτησης»

Η έκφραση «πολιτισμική πρόσκτηση» δημιουργήθηκε το 1880 από τον Αμερικανό ανθρωπολόγο J.W.Powel, ο οποίος ονόμαζε έτσι το μετασχηματισμό των τρόπων ζωής και σκέψης των μεταναστών και των προσφύγων οι οποίοι ερχόταν σε επαφή με την αμερικανική κοινωνία. Το Συμβούλιο της Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες των Ηνωμένων Πολιτειών, αντιμέτωπο με το εύρος των ήδη συγκεντρωμένων εμπειρικών δεδομένων επί του θέματος, δημιούργησε το 1936 μία επιτροπή στην οποία ανέθεσε την οργάνωση της έρευνας για τα φαινόμενα της πολιτισμικής πρόσκτησης. (Cuche, 2001, σ.95) Η επιτροπή αποτελούμενη από τους Robert Redfield, Ralph Linton και Melville Herskovits, στο περίφημο *Υπόμνημα για τη μελέτη της πολιτισμικής πρόσκτησης*, αρχίζει με μια σημασιολογική διασάφηση:

«Η πολιτισμική πρόσκτηση είναι το σύνολο των φαινομένων που προκύπτουν από τη συνεχή και άμεση επαφή μεταξύ ομάδων ατόμων με διαφορετικούς πολιτισμούς, η οποία επιφέρει μεταβολές στα αρχικά πολιτισμικά πρότυπα της μιας ή και των δυο ομάδων.»

(Cuche, 2001, σ.96)

Η επεξεργασία των πολιτισμικών επαφών, με βάση την θεωρία της πολιτισμικής πρόσκτησης, γίνεται σε συνάρτηση με τους εξής παράγοντες:

- ανάλογα με το αν οι επαφές γίνονται μεταξύ ολόκληρων ομάδων ή μεταξύ ενός ολόκληρου πληθυσμού και επιμέρους ομάδων ενός άλλου πληθυσμού
- ανάλογα με το αν οι επαφές είναι φιλικές ή εχθρικές
- ανάλογα με το αν γίνονται μεταξύ ομάδων με παραπλήσια μεγέθη ή μεταξύ ομάδων που έχουν μεγάλες διαφορές μεγέθους
- ανάλογα με το αν γίνονται μεταξύ πολιτισμών με ίδιο επίπεδο συνθετότητας
- ανάλογα με το αν οι επαφές είναι αποτέλεσμα αποικισμού ή μετανάστευσης (εθελοντικής ή μη εθελοντικής)

(Cuche, 2001, σ.97)

Στη συνέχεια, εξετάζονται δαδοχικά οι καταστάσεις κυριαρχίας και υποταγής, στα πλαίσια των οποίων η πολιτισμική πρόσκτηση μπορεί να παραχθεί. Οι διαδικασίες πολιτισμικής πρόσκτησης περιλαμβάνουν τους τρόπους «επιλογής» των δανεισμένων στοιχείων ή τους τρόπους «αντίστασης» στο δάνειο, τις μορφές ενσωμάτωσης αυτών των στοιχείων στα πλαίσια του πολιτισμικού προτύπου καταγωγής, τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που ευνοούν ή εμποδίζουν την πολιτισμική πρόσκτηση και τέλος, τα βασικά πιθανά αποτελέσματα της πολιτισμικής πρόσκτησης. (Cuche, 2001, σ.97-98)

Ο όρος πολιτισμική πρόσκτηση «υποδηλώνει με σαφήνεια ένα δυναμικό φαινόμενο, μια διαδικασία, ένα γίνεσθαι». Δεν αφορά μία απλή μεταστροφή σε έναν άλλο πολιτισμό. Βασική αρχή της θεωρίας είναι ότι ο μετασχηματισμός του αρχικού πολιτισμού πραγματοποιείται μέσω «επιλογής» δανεισμένων πολιτισμικών στοιχείων. Έτσι, η πολιτισμική πρόσκτηση δεν προκαλεί υποχρεωτικά την εξαφάνιση του πολιτισμού-παραλήπτη, ούτε την τροποποίηση της εσωτερικής του λογικής, η οποία μπορεί να παραμείνει κυρίαρχη. (Cuche, 2001, σ.98)

Η επιλογή αυτή εκφράζεται και μέσα από μία επιμέρους έννοια της πολιτισμικής πρόσκτησης, αυτή της «επανερμηνείας», η οποία ορίζεται ως:

«η διαδικασία μέσω της οποίας παλιές σημασίες αποδίδονται σε νέα στοιχεία ή μέσω της οποίας νέες αξίες αλλάζουν την πολιτισμική σημασία παλιών μορφών». (ό.π.)

Ένα πρωτότυπο παράδειγμα επανερμηνείας είναι ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο παίζουν ποδόσφαιρο οι Gahuku-Kama της Νέας Γουινέα. Μυήθηκαν σ' αυτό το παιχνίδι από τους ιεραπόστολους και δέχονται να σταματήσουν το παιχνίδι μόνο όταν οι δύο πλευρές φτάσουν σε ισοπαλία, πράγμα που μπορεί να διαρκέσει πολλές μέρες. Αντί να χρησιμοποιούν το ποδόσφαιρο για να επιβεβαιώσουν ένα πνεύμα ανταγωνισμού, το μετασχηματίζουν σε ένα τελετουργικό το οποίο στοχεύει στην ενίσχυση της αλληλεγγύης μεταξύ τους. (Cuche, 2001, σ.99)

Μία διαπίστωση των ερευνών πολιτισμικής πρόσκτησης αναφέρεται στο ότι τα μη συμβολικά στοιχεία (τεχνικά και υλικά) ενός πολιτισμού μπορούν να μεταβιβαστούν πιο εύκολα απ' ότι τα συμβολικά (θρησκευτικά, ιδεολογικά κλπ). (ό.π.) Η μεταβίβαση ενός στοιχείου ή ενός αριθμού στοιχείων φέρει, τις περισσότερες φορές, περαιτέρω αλλαγές. Κάθε πολιτισμική μεταβολή προκαλεί απρόβλεπτα δευτερογενή επακόλουθα, σύμφωνα με το φαινόμενο των αλυσιδωτών αντιδράσεων. (Cuche, 2001, σ.105)

Αρκετοί από τους μελετητές της πολιτισμικής πρόσκτησης διεξήγαγαν τις έρευνες τους με βάση τον «ψυχολογισμό» των ατόμων, με βασικό επιχείρημα ότι τα άτομα είναι αυτά που έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και όχι οι πολιτισμοί. Πράγματι η πολιτισμική επαφή συντελείται μεταξύ των ατόμων, τα άτομα, όμως, αυτά «ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες, ομάδες φύλου, ηλικίας, καταστατικής θέσης κλπ, δεν υπάρχουν ποτέ και πουθενά με εντελώς αυτόνομο τρόπο» (Cuche, 2001, σ.101) Άρα η εμπλοκή τους στην διαδικασία της πολιτισμικής πρόσκτησης δεν μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω της αποκλειστικής αναφοράς στην ατομική τους ψυχολογία. Θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν οι κοινωνικοί καταναγκασμοί που βαραίνουν τα άτομα και, γενικότερα το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο αναφοράς, το οποίο επηρεάζει τις ατομικές προσωπικότητες. (Cuche, 2001, σ.101)

Στην θεωρία της πολιτισμικής πρόσκτησης το πολιτισμικό στοιχείο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το κοινωνικό. Οι πολιτισμικές σχέσεις θα πρέπει να μελετώνται στο εσωτερικό των διάφορων πλαισίων κοινωνικών σχέσεων, τα

οποία μπορούν να ευνοούν σχέσεις ενσωμάτωσης, αντιπαλότητας, διαμάχης κλπ. (Cuche, 2001, σ.104) «Τα φαινόμενα πολιτισμικής πρόσκτησης διαμορφώνουν ένα «ολικό κοινωνικό φαινόμενο», καθώς θίγουν όλα τα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας.» Cuche, 2001, σ.106)

5. Η εξέλιξη του Ρατσισμού και η έννοια του «Πολιτισμικού Συσχετισμού»

A. Ρατσισμός

Με την παραδοσιακή σημασία του όρου, «ρατσισμός είναι το δόγμα σύμφωνα με το οποίο οι ανθρώπινες ιδιότητες και ικανότητες είναι φυλετικά προσδιορισμένες». (Παπαδημητρίου, 2000, σ.42) Το ανθρώπινο γένος είναι διαιρεμένο σε «φυλές» οι οποίες βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση «ανωτερότητας» ή «κατωτερότητας», ανάλογα με τα κληρονομικού χαρακτήρα βιολογικά τους γνωρίσματα. Την πρώτη θέση μεταξύ των «φυλών» κατέχει η λευκή «φυλή» ταγμένη να κυριαρχήσει πάνω στις άλλες. Ο ορισμός αυτός αποδίδει πλήρως το πνεύμα του βιολογικού ρατσισμού, δεν καλύπτει ωστόσο το σύνολο των εκφάνσεων του σημερινού ρατσισμού, αφού το σύστημα της φυλετικής αιτιολόγησης του ρατσισμού έχει «εμπλουτιστεί» με ψυχοκοινωνικά και πολιτισμικά «επιχειρήματα» αλλά και με θεσμοποιημένες μορφές κοινωνικών διακρίσεων. (ο.π.)

Στο βαθμό που οι πολιτικές ευαισθησίες των σύγχρονων κοινωνιών δεν επιτρέπουν απροκάλυπτες εκδηλώσεις βιολογικού ρατσισμού, εμφανίζονται νέες μορφές ρατσιστικής συμπεριφοράς, όπως για παράδειγμα ο ρατσισμός σε βάρος εθνικών, θρησκευτικών και γλωσσικών μειονοτήτων, η εχθρότητα και δυσανεξία απέναντι στους μετανάστες γενικά και τους πολιτικούς πρόσφυγες ειδικά, ο κοινωνικός ρατσισμός σε βάρος ατόμων με ειδικές ανάγκες καθώς και περιθωριακών ομάδων (π.χ. ομοφυλόφιλοι, ασθενείς του Aids κλπ), ο σεξισμός με θύματα τις γυναίκες και, τέλος, ο θεσμικός ρατσισμός (διακρίσεις των δημόσιων και κρατικών υπηρεσιών σε βάρος μειονοτικών ομάδων και ατόμων. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.42-43)

Ο Ζωγράφου(1997) παραθέτει μία πιο σαφής διάκριση μεταξύ των μορφών ρατσισμού: α) Δομικός. Αναφέρεται στις νομικές διακρίσεις, τη ρατσιστική πολιτική και την αυταρχική αγωγή του λαού της χώρας υποδοχής. β) Υποθάλπων. Αποτελεί απόρροια του δομικού ρατσισμού. γ) Ορατός. Εκδηλώνεται με τις διάφορες ρατσιστικές συμπεριφορές και δραστηριότητες.

(Ζωγράφου, 1997, σ.266)

«Ο ρατσισμός αρθρώνεται γύρω από το στίγμα της ετερότητας, όπως το χρώμα του δέρματος, η εθνική προέλευση, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, το σωματικό ελάττωμα, και γενικά γύρω από τη διαφορετικότητα του «Άλλου», και εγγράφεται σε πρακτικές περιφρόνησης, αδιαλλαξίας, ευτελισμού, εκμετάλλευσης και βίας, καθώς και σε συμπεριφορές και πράξεις που αποσκοπούν στην κάθαρση του κοινωνικού σώματος από ξένα στοιχεία, προκειμένου να διαφυλαχθεί η ταυτότητα του «Εμείς» από κάθε πρόσμειξη.» (Παπαδημητρίου, 2000, σ.43) Τα άτομα που ταυτίζονται με την ιδεολογία του ρατσισμού και αναζητούν στηρίγματα για την συγκρότηση της ταυτότητας τους μέσα από την διαφοροποίηση από τους «Άλλους», συνήθως «έχουν έλλειψη αυτοπεποίθησης και αδύνατο «εγώ». Τα άτομα αυτά προβάλλουν τις αρνητικές τους ιδιότητες σε μια μειονότητα ανθρώπων με σκοπό την σταθεροποίηση του αδύναμου τους «εγώ».» (Ζωγράφου, 1997, σ.199-200)

Σε ότι αφορά την συστηματοποίηση των διαφόρων πρακτικών του ρατσισμού, οι απόψεις των ειδικών συγκλίνουν. Έτσι, ο Γάλλος κοινωνιολόγος Pierre-Andre Taguieff κάνει διάκριση μεταξύ: (α) ιδεολογικού ρατσισμού (πίστη

στις βασικές αρχές της φυλετικής ιδέας), (β) ρατσιστικής προκατάληψης (εκφράζεται μέσα από την μεροληπτική ή/ και αρνητική στάση απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα και στα άτομα που τη συγκροτούν), και (γ) ρατσιστικής συμπεριφοράς (πρακτική των φυλετικών και κοινωνικών διακρίσεων, των διωγμών και της εξολόθρευσης). (Παπαδημητρίου, 2000, σ.4344)

Η Colette Guillaumin αναφέρει τρία διαφορετικά είδη ρατσισμού και, συγκεκριμένα, το ρατσισμό: (α) ως συμπεριφορά που διαχέεται στις ανθρώπινες σχέσεις με διαφορετικό κάθε φορά πρόσωπο, όπως για παράδειγμα η ξενοφοβία, η εχθρότητα, η επιθετικότητα, οι διακρίσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός και τέλος η εξολόθρευση του «Άλλου», (β) ως πολιτικό λόγο που εμφανίζεται στις ομιλίες και στα προγράμματα κομμάτων και οργανώσεων με φυλετικές, σεξιστικές και γναικά εχθρικές προς τις μειονοτικές κοινωνικές ομάδες αντιλήψεις, και (γ) ως δομικό στοιχείο των νόμων του κράτους, όπως στην περίπτωση της ναζιστικής Γερμανίας της περίοδο 1933-1945 και του καθεστώτος απαρτχάιντ στη Νότια Αφρική μέχρι πρόσφατα. Τέλος, ο Αμερικανός ψυχίατρος Gordon W. Allport, αναφερόμενος στον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται η ρατσιστική συμπεριφορά, καταγράφει πέντε διαφορετικά στάδια «αρνητικής αντιμετώπισης» του «Άλλου»: (α) τη λεκτική επίθεση, (β) την αποφυγή, απομόνωση και γκετοποίηση του «Άλλου», (γ) τις παντός είδους διακρίσεις, όπως στέρηση δικαιωμάτων, μεροληπτική μεταχείριση κλπ, (δ) τη σωματική επίθεση (κακοποίηση κλπ) και, τέλος, (ε) τη γενοκτονία. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.44)

Συχνά ο ρατσισμός προς τους οικονομικούς μετανάστες και τους πολιτικούς πρόσφυγες συνδέεται, από πολλούς θεωρητικούς, με τα φαινόμενα της ανεργίας και της οικονομικής ανασφάλειας. Αυτό εξυπηρετεί τον ρατσισμό, που ως γνήσια μορφή λαϊκισμού, επωφελείται από τις οποιοσδήποτε κοινωνικές κρίσεις και μπερδεύει, σκόπιμα, τα αίτια των κρίσεων με τις συνέπειές τους. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.48) Στην πραγματικότητα, «πολλές μελέτες απέδειξαν πως οι πιο επιφυλακτικές, οι πιο εχθρικές συμπεριφορές προς τους ξένους εμφανίζονται κυρίως σε περιοχές όπου αυτοί είναι λίγοι». (Πρυνεντύ, 2001, σ.55) Οδηγούμαστε, λοιπόν, στο ασφαλές συμπέρασμα ότι ο ρατσισμός, σήμερα, επωφελείται από την γενικότερη κρίση αξιών που διέπει τις δυτικές κοινωνίες. (ο.π.)

B. Πολιτισμικός Συσχετισμός

Ο πολιτισμικός συσχετισμός υποδηλώνει κατ' αρχάς μία θεωρία σύμφωνα με την οποία «οι διαφορετικοί πολιτισμοί συγκροτούν ξεχωριστές οντότητες, με ευκόλως εντοπίσιμα όρια, δηλαδή είναι σαφώς διακριτές, μη συγκρίσιμες και ασύμμετρες μεταξύ τους.» (Cuche, 2001, σ.199)

Σαν έννοια, αρχικά θεωρήθηκε ότι προωθεί την ηθική αρχή του σεβασμού προς τον κάθε επιμέρους πολιτισμό. Αυτή, όμως, η δήθεν ηθική ουδετερότητα, η οποία εμφανίζεται ως αναγνώριση της διαφοράς, μπορεί να χρησιμεύει ως εγγύηση για μία ιδεολογική θέση αντίθετη σε κάθε οικουμενικό φισμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου. (Cuche, 2001, σ.200)

Η οικουμενική άποψη ισχυρίζεται ότι τα διεθνή ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η ίση προστασία, η σωματική ασφάλεια ή η ελευθερία του λόγου, η θρησκευτική ελευθερία και η ελευθερία ενώσεως είναι και πρέπει να είναι ίδια παντού. Οι υποστηρικτές του πολιτισμικού συσχετισμού ισχυρίζονται ότι τα δικαιώματα και οι κανόνες σχετικά με την ηθική είναι κωδικοποιημένα μέσα στο

πολιτισμικό πλαίσιο και εξαρτώνται από αυτό. Γι αυτό το λόγο οι έννοιες του δικαίου και του αδικού και οι ηθικοί κανόνες αναγκαία διαφέρουν ανά τον κόσμο διότι οι πολιτισμοί μέσα στους οποίους αναφύονται διαφέρουν. Έτσι, αυτή η συσχετιστική θέση μπορεί να γίνει κατανοητή απλά για να επιβεβαιώσει σαν ένα εμπειρικό ζήτημα ότι ο κόσμος περλαμβάνει μια εντυπωσιακή ποικιλία όσον αφορά το δίκαιο και το άδικο. (Steiner & Alston, 1996, σ.191)

Αλλά η ισχυρή αυτή συσχετιστική θέση προχωράει πέρα από το να ισχυρίζεται ότι υπάρχει – εμπειρικά, σαν αντικειμενικό γεγονός – μια εντυπωσιακή ανομοιομορφία. Προσδίδει μια σημαντική συνέπεια σ' αυτή την ανομοιομορφία: ότι καμιά υπερβατική ή υπερπολιτισμική ιδέα ή δικαίωμα δεν μπορεί να βρεθεί ή να συμφωνηθεί, και κατά συνέπεια ότι κανένας πολιτισμός (είτε με το πρόσχημα της εφαρμογής των διεθνών ανθρωπιστικών δικαιωμάτων, είτε όχι) δεν δικαιολογείται να προσπαθεί να επιβάλει σε άλλους τι πρέπει να κατανοηθεί ως δίκαιο ή άδικο. Σε αυτή τη σκληρή δομή, ο πολιτισμικός συσχετισμός διαψεύδει τους βασικούς συλλογισμούς του κινήματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. (Steiner & Alston, 1996, σ.191-192)

Τα νομικά κείμενα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα βρίσκονται σίγουρα στην «οικουμενική» πλευρά της αντιπαράθεσης. Το νομικό κείμενο ορόσημο είναι η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Οι δύο συνθήκες, με τα πολυάριθμα υπογράφοντα κράτη από όλο τον κόσμο, μιλούν με οικουμενικούς όρους: «ο καθένας» έχει το δικαίωμα στην ελευθερία, «όλοι οι άνθρωποι» δικαιούνται ίση προστασία, «κανένας» δεν πρέπει να υπόκειται σε βασανισμό, «ο καθένας» έχει δικαίωμα στο επαρκές βιοτικό επίπεδο. (Steiner & Alston, 1996, σ.192)

Για τη θεωρία του πολιτισμικού συσχετισμού, αυτά τα κείμενα και η αξίωση τους για οικουμενικότητα «δεν δηλώνουν τίποτε άλλο τόσο έντονα όσο την αλαζονεία του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού της Δύσης, δεδομένης της Δυτικής τάσης – που εκφράζεται σε πολιτική ιδεολογία (Φιλελευθερισμός) και σε θρησκευτική πίστη (Χριστιανισμός) – να θεωρεί τις δικές της δομές και αντιλήψεις ως οικουμενικές και να προσπαθεί να τις παγκοσμιοποιήσει.» (Steiner & Alston, 1996, σ.110) Εκτός αυτού, η προσπάθεια για παγκοσμιοποίηση των κανόνων οδηγεί, σύμφωνα με τους οπαδούς του συσχετισμού, στην καταστροφή της ποικιλομορφίας των πολιτισμών και, κατά συνέπεια, ισοδυναμεί με μια άλλη μορφή ομογενοποίησης του σύγχρονου κόσμου. (ο.π.)

Η αντιπαράθεση μεταξύ της οικουμενικής και της συσχετιστικής θέσης περί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν ακολουθεί μία απλή πορεία. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, τέτοιες αντιπαράθεσεις (που μερικές φορές δεν ήταν τίποτε άλλο παρά πολιτικές κατηγορίες και πολεμικές ρουτίνας) αναπτύσσονταν κυρίως μεταξύ των Κομμουνιστικών κρατών (και των συμπαθούντων τους) και των Δυτικών Δημοκρατιών. Οι Δυτικές Δημοκρατίες κατηγορούσαν τον Κομμουνιστικό κόσμο ότι καταπατούσε πολλά βασικά δικαιώματα, ιδιαίτερα αυτά που έχουν αστικό και πολιτικό χαρακτήρα. Οι Κομμουνιστές απαντούσαν κατηγορώντας τη Δύση ότι παραβιάζει τα πιο σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα και ισχυρίζονταν ότι οι πολιτικές και ιδεολογικές δομές των Κομμουνιστικών κρατών σρέφονταν προς μία διαφορετική αντίληψη των δικαιωμάτων. (Steiner & Alston, 1996, σ.111-112)

Η διαμάχη αυτή έσβησε σχεδόν μαζί με τη Σοβιετική Ένωση. Σήμερα συνεχίζεται με διαφορετική μορφή, συχνά στο πλαίσιο Βορρά-Νότου ή Δύσης-Ανατολής, ή στο θρησκευτικό πλαίσιο Δύσης-Ισλάμ ή γενικά μεταξύ των

αναπτυσσόμενων (Τρίτου Κόσμου) και των αναπτυγμένων (Δυτικών ή Βόρειων) χωρών. (Steiner & Alston, 1996, σ.112)

Μία ιδιαίτερη εκδοχή του προβλήματος αναδύεται στις ισλαμικές χώρες, όπου τα τελευταία χρόνια παρατηρείται άνοδος του θρησκευτικού δογματισμού. Για τους περισσότερους από τα εννιακόσια εκατομμύρια Μουσουλμάνους του κόσμου, το Κοράνι είναι ο ακριβής και τελευταίος λόγος του Θεού και η Σαρία αποτελεί το νομικό σύστημα που εφαρμόζεται στα περισσότερα ισλαμικά κράτη (Ιράν, Πακιστάν, Σουδάν κ.ά.) με βάση το θρησκευτικό νόμο. Η Σαρία ταξινομεί του υπηκόους ενός ισλαμικού κράτους ανάλογα με τα θρησκευτικά τους πιστεύω σε Μουσουλμάνους, πιστούς θρησκειών εξ αποκαλύψεως της Βίβλου (κυρίως Χριστιανούς και Εβραίους) και σε άπιστους. Οι Μουσουλμάνοι είναι οι μόνοι πλήρεις πολίτες ενός ισλαμικού κράτους που απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που παρέχονται από τη Σαρία. (Steiner & Alston, 1996, σ.116)

Η Σαρία, σε πολλές περιπτώσεις συγκρατείται με τα διεθνή πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ένα παράδειγμα αποτελεί το δίκαιο της αποστασίας στη Σαρία. Ένας ενδογενής αποστάτης (κάποιος που οι γονείς του είναι Μουσουλμάνοι και ενστερνίζονται το Ισλάμ) που εγκαταλείπει το Ισλάμ καταδικάζεται σε θάνατο και εκτελείται δημόσια. (UNHCR, 2001, σ.36) Αυτή η εφαρμογή της Σαρία βρίσκεται σε απόλυτη σύγκρουση με το θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας συνειδήσεως. (Steiner & Alston, 1996, σ.118) Άλλα παραδείγματα αποτελούν η επιβολή κεφαλικού φόρου (χαράτσι) στους αλλόθρησκους και η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών. Σε περιπτώσεις μοιχείας ή εγκυμοσύνης εκτός γάμου, ο δημόσιος λιθοβολισμός και μαστίγωση είναι ποινές που επιβάλλονται στις μουσουλμάνες γυναίκες. (UNHCR, 2001, σ.38)

Για αυτές τις καταφανείς καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων ο πολιτισμικός συσχετισμός ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί να εκφραστεί καμία κρίση ηθικής και δεν μπορεί να καταγγελθεί καμία αδικία, από τη στιγμή που εγγράφονται στα πλαίσια μίας διαφορετικής πολιτισμικής παράδοσης. (Πρυνεντύ, 2001, σ.56) Στην ισοπεδωτική λογική του πολιτισμικού συσχετισμού «η δικτατορία δεν αξίζει λιγότερο από τη δημοκρατία». (ο.π.)

Γ. Ο «Νεορατσισμός» στην Ευρώπη

Σε αντίθεση με τον παραδοσιακό ρατσισμό που επικεντρώνει το ιδεολογικό του ενδιαφέρον στην φυλετική ανισότητα, ο Νεορατσισμός, γνωστός και ως «Πολιτισμικός Ρατσισμός» αρθρώνεται γύρω από το πολύπλοκο πρόβλημα της μετανάστευσης. Κυρίαρχο θέμα του νεορατσισμού δεν είναι πάλι η βιολογική κληρονομιά και η διάκριση μεταξύ ανωτέρων και κατωτέρων «φυλών», αλλά η «αυθεντική» πολιτισμική ταυτότητα και οι πολιτισμικές διαφορές. (Ζωγράφου, 1997, σ.200: Παπαδημητρίου, 2000, σ.289)

Σύμφωνα με τα θεωρητικά προστάγματα του νεορατσισμού, όλοι οι άνθρωποι είναι κατά βάση φυλετικά ισότιμοι. Αντίθετα, διαφορετικοί και μεταξύ τους ασυμβίβαστοι είναι οι πολιτισμοί. Οι πολιτισμικές διαφορές, τονίζουν οι θεωρητικοί του ρατσισμού, είναι αμετάλλαχτες και συνακόλουθα ανυπέρβλητες, αφού, όπως ισχυρίζονται, αποτελούν συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης με βαθιές ιστορικές ρίζες. Γι αυτό και σε περιοχές όπου συγκροτούνται, μέσω του μεταναστευτικού ρεύματος, πολυπολιτισμικές κοινωνικές οντότητες οι

συγκρούσεις μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων είναι αναπόφευκτες. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.289-290) Με το επιχείρημα της προστασίας της κοινωνικής τάξης, οι νεορατσιστές απαιτούν την απαγόρευση εισόδου ή/ και τον αποκλεισμό των μειονοτικών ομάδων από κάθε είδους συμμετοχή στις οικονομικές, τις κοινωνικές και τις πολιτικές διαδικασίες. (Ζωγράφου, 1997, σ.201: Παπαδημητρίου, 2000, σ.290) Με ιδεολογική τους αφετηρία τη μη αναγωγή των πολιτισμικών διαφορών, οι θεωρητικοί του ευρωπαϊκού νεορατσισμού στρέφονται κατά της ανάμειξης των πολιτισμών, τονίζοντας ότι η κατάργηση των πολιτισμικών διαχωριστικών γραμμών μακροπρόθεσμα οδηγεί, αναπόφευκτα, στην παρακμή του πολιτισμού και, τελικά, στον πνευματικό θάνατο της ανθρωπότητας. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.290)

«Στόχος της νεορατσιστικής προπαγάνδας στη δυτική Ευρώπη είναι οι μετανάστες και ειδικότερα οι πολιτικοί πρόσφυγες. Η μετανάστευση λειτουργεί στην συνείδηση των νεορατσιστών ως υποκατάστατο της φυλής.»

(Παπαδημητρίου, 2000, σ.290) Βρισκόμαστε έτσι μπροστά «σε μία νέα, πολύ επικίνδυνη, αντίληψη αυτή της *πολιτισμικής φυλής*». (Πρυνεντύ, 2001, σ.55)

«Ο νεορατσισμός στηρίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στον πολιτισμικό συσχετισμό.» (Πρυνεντύ, 2001, σ.56) Πράγματι, η αντιοικουμενικότητα αποτελεί μία από τις βασικές εκφάνσεις του ευρωπαϊκού νεορατσισμού, απόρροια της οποίας είναι η απόρριψη από τους νεορατσιστές της έννοιας των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων». (Παπαδημητρίου, 2001, σ.295) Οι θεωρητικοί του νεορατσισμού, ασπαζόμενοι πλήρως την συσχετιστική άποψη, επαναλαμβάνουν ότι η «ιδεολογία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» είναι παραπλανητική και χρησιμεύει ως άλλοθι των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων για επεμβάσεις σε άλλες χώρες. Ουσιαστικά, «οι νεορατσιστές εκμεταλλεύονται της εργαλειοποίησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από μέρους των μεγάλων δυνάμεων, προκειμένου να αμφισβητήσουν συλλήβδην την αξία τους, χαρακτηρίζοντας τα ως «καρκίνωμα» της εποχής μας». (Παπαδημητρίου, 2000, σ.296) Αντί των «δικαιωμάτων του ανθρώπου» αναφέρονται στα «δικαιώματα των λαών», αποκαλύπτοντας έτσι την περιφρόνηση τους προς τους λαούς που θεωρούν πολιτισμικά υποδεέστερους, καθώς τα δικαιώματα αυτά, σύμφωνα με την νεορατσιστική θεωρία, δεν είναι ισότιμα. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.296: Cuche, 2001, σ.203)

Πνευματικός χώρος εκκόλαψης του νεορατσισμού και κύριος ιδεολογικός εκπρόσωπος της «Νέας Δεξιάς» στην Ευρώπη είναι η «Ομάδα Έρευνας και Μελέτης του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού» (Groupement de recherche et d' etudes pour la civilization europeenne, GRECE). Η επιλογή του ονόματος της ομάδας δεν είναι, ως φαίνεται, τυχαία, καθώς τα αρχικά της σχηματίζουν τη λέξη «GRECE» (Ελλάδα), παραπέμποντας έτσι στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό που αποτελεί ένα από τα βασικά σημεία ιδεολογικής αναφοράς του νεορατσισμού. (Παπαδημητρίου, 2000, σ. 291) Σύμφωνα με τις απόψεις των θεωρητικών της γαλλικής «Νέας Δεξιάς», η Ευρώπη θα πρέπει να επανακτήσει την πολιτισμική πρωτοκαθεδρία στον κόσμο προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πνευματική και ηθική παρακμή που απειλεί την ανθρωπότητα.

6. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο παρατηρήθηκε το φαινόμενο της μετανάστευσης από τις υποανάπτυκτες και αναπτυσσόμενες χώρες στις ήδη αναπτυγμένες. Το συγκεκριμένο φαινόμενο επέφερε σημαντικές αλλαγές, στις δομές, στις σχέσεις και στους κοινωνικούς συσχετισμούς στο εσωτερικό των κοινωνιών υποδοχής. Οι εν λόγω χώρες θεωρούσαν τη μετανάστευση ως ένα προσωρινό φαινόμενο και αντιμετώπιζαν τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ως εργατικό δυναμικό, τους οποίους εξωθούσαν σε θέσεις εργασίας, που αξιολογούνται ως κατώτερες με βασικό επιχείρημα την πολιτισμική διαφορά. Τα αποτελέσματα αυτής της αντιμετώπισης ήταν η περιθωριοποίηση των μεταναστών και των προσφύγων, ο αποκλεισμός τους από τη συμμετοχή στα ευρύτερα κοινωνικά αγαθά της κοινότητας όπου ζουν, καθώς η δημιουργία αρκετών προβλημάτων διαπολιτισμικής επαφής και επικοινωνίας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η περιθωριοποίηση των μελών των μειονοτικών ομάδων οδήγησε στην ενδυνάμωση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, στην προβολή των πολιτισμικών διαφορών και σε κινητοποιήσεις με βασικό αίτημα τη διατήρησή τους μέσω της εκπαίδευσης. (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ. 39- 41)

Η προοπτική της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο, κ.λπ.), όταν τα παραπάνω πφβλήματα έγιναν πιο έντονα και παρατηρήθηκε ότι επεκτείνονταν όχι μόνο στις νεώτερες γενιές, αλλά και κατά την επιστροφή των μεταναστών και των προσφύγων στις χώρες προέλευσής τους. (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ.41) Μέχρι τότε οι κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής εφαρμόζαν αρκετά προγράμματα εκπαίδευσης, τα οποία περιορίζονταν στις σχολικές διαδικασίες και όχι στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών. (Ζωγράφου, 1997, σ. 190) Έτσι λοιπόν, προέκυψε η ανάγκη εφαρμογής ενός καινούργιου τύπου εκπαίδευσης, ο οποίος θα μπορεί να εμπλουτίζει την ανταλλαγή και τη συνάντηση ατόμων και ομάδων, από διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια, καθώς να δίνει τη δυνατότητα της παραγωγής σύγχρονων πολιτισμικών αγαθών. (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ. 43)

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να οριστεί ως Αρχή, ως Προσέγγιση και ως Κίνημα μεταρρύθμισης του σχολείου και της κοινωνίας.

Ως Αρχή δηλώνει ότι τι σχολείο και η κοινωνία πρέπει να διασφαλίζουν σ' όλους τους νέους ίσες ευκαιρίες, ανεξάρτητα απ' την εθνική, φυλεκή, πολιτισμική και κοινωνική τους προέλευση.

Ως Προσέγγιση είναι αντίθετη σε κάθε διαχωριστική και αφομοιωτική αντίληψη και πρακτική. Δεν αρκείται σε αντισταθμιστικής φύσεως παρεμβάσεις, αλλά προχωρεί σε βαθύτερες και ουσιαστικές αναθεωρήσεις των προγραμμάτων, των δομών και των καθιερωμένων διαδικασιών και πρακτικών του σχολείου, για να μπορέσει να «ανοίξει» στον κοινωνικό περίγυρο, όπως αυτός παρουσιάζεται με τις αντιθέσεις και τις συγκρούσεις του.

Ως Κίνημα σημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί και κοινωνικοί θεσμοί πρέπει να μετασχηματιστούν μέσα από μια διαδικασία συνεχών μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων, ώστε να παρέχονται σ' όλους τα μέσα να εκφραστούν σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, να προβάλλουν τις δικές τους πολιτισμικές απαιτήσεις και να έχουν την υποστήριξη του κράτους.

(Μάρκου, 1997, σ. 28)

Σύμφωνα με τη διαπολιτισμική αντίληψη, η εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να είναι μια διαδικασία συνεχούς αλληλεπίδρασης μέσω ενός ελαστικού συστήματος επικοινωνίας, που θα εμπλουτίζεται και θα ανανεώνεται διαρκώς από τους εταίρους. Το μάθημα, δηλαδή, θα πρέπει να δίνει τη δυνατότητα της ανταλλαγής εμπειριών και γνώσεων, να επιτρέπει την αποκάλυψη παραστάσεων και αντιλήψεων διδασκόντων και διδασκομένων, όπως επίσης και τη δυνατότητα ερμηνείας και κριτικής με στόχο την ολοκλήρωσή τους και την ανταπόκρισή τους στην πραγματικότητα ως ολότητα. Η τάξη μέσα σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να λειτουργεί ως κοινωνικό περιβάλλον μάθησης. (Κανακίδου, Παπαγιάννη 1998 σ. 48)

Τόσο τα αναλυτικά προγράμματα όσο κι οι μέθοδο διδασκαλίας πρέπει:

- Να λαμβάνουν υπ' όψη το περιβάλλον της ζωής και μάθησης καθώς και το επίπεδο μάθησης του κάθε μαθητή.
- Να συμβάλλουν στη διερεύνηση του γνωστικού και συναισθηματικού ορίζοντα του παιδιού και στην ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ των μαθητών.
- Να διευκολύνουν την επικοινωνία των παιδιών μεταξύ τους και με το ευρύτερο περιβάλλον τους άμεσα και μακροπρόθεσμα στην κοινωνία.
- Να αναβαθμίζουν τους πολιτισμούς και τις γλώσσες, καταπολεμώντας παράλληλα οποιοδήποτε είδος ρατσισμού προκύπτει με τη μορφή συμβόλου ή συμπεριφοράς μέσα από ανάλογα πολιτισμικά και γλωσσολογικά στοιχεία.
- Να εμπνέουν και να καλλιεργούν την ανθρώπινη ευαισθησία, την αλληλεγγύη και τη συνεργασία.
- Να αντισταθμίζουν την πολιτισμική σέρηση των παιδιών χωρίς διακρίσεις.

(Κανακίδου, Παπαγιάννη, σ. 46)

Η σχολική τάξη πρέπει να οργανώνεται και να αναπτύσσει τη δυναμική της κατά τέτοιο τρόπο ώστε:

- να λειτουργεί ως συμπλήρωμα του παιδικού κόσμου και, παράλληλα, ως προέκταση στον κόσμο των ενηλίκων,
- να εξασφαλίζει την επικοινωνία με το περιβάλλον και να διαμορφώνει υγιείς βάσεις για μελλοντικές σχέσεις,
- να προσφέρεται ως πεδίο ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης του παιδιού και ως ικανή συνθήκη διαμόρφωσης ταυτότητας των ατόμων μέσα στις σχέσεις τους,
- να ενισχύει τις αντιστάσεις των μαθητών στην κατηγοριοποίηση των ανθρώπων και στη παθητική αφομοίωση.

(Κανακίδου, Παπαγιάννη, σ. 47)

Επιπλέον, τα περιεχόμενα των γνωστικών αντικειμένων πρέπει να διαφοροποιούνται από εκείνα των μονοπολιτισμικών προγραμμάτων, καθώς θα πρέπει να διδάσκεται η μητρική γλώσσα των μαθητών ταυτόχρονα με την κυρίαρχη γλώσσα και μάλιστα με βιβλία, τα περιεχόμενα των οποίων είναι προσαρμοσμένα στα βιώματα των μαθητών στο χώρο διαβίωσής τους. (Ζωγράφου 1997, σ. 213: Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ. 55)

Το διαπολιτισμικό μάθημα προβάλλει μεγάλες απαιτήσεις, αφού στηρίζεται στην αρχή της εξισορρόπησης διαφορών και ομοιοτήτων μεταξύ των πολιτισμών και στη συστηματική καταπολέμηση των προκαταλήψεων. Οι εκπαιδευτικοί που έχουν ανατραφεί και μορφωθεί μακριά από τα προβλήματα και την πραγματικότητα ενός πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος, πιθανόν να διαθέτουν ένα ήδη διαμορφωμένο σύνολο αρνητικών στάσεων απέναντι στο

διαφορετικό. (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ. 72) Γι αυτό το λόγο ο εκπαιδευτικός είναι υποχρεωμένος να γνωρίζει άριστα το λειτούργημά του, αλλά και να διαθέτει ένα ευρύ φάσμα γνώσεων και εμπειριών στον τομέα της εφαρμογής της διαπολιτισμικής αγωγής, τόσο στο εσωσχολικό χώρο, όσο και στον εξωσχολικό χώρο κοινωνικοποίησης των μαθητών. (Ζωγράφου, 1997, σ. 216) Έτσι, με την ικανότητα και την υποστήριξη του δασκάλου, διατηρείται η αυτοεκτίμηση των παιδιών στην τάξη και ενισχύεται η τιμή προς τους συμμαθητές τους. (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ. 73)

Το Συμβούλιο της Ευρώπης χρηματοδότησε ένα ερευνητικό πρόγραμμα, από το 1977 έως το 1983, με θέμα "The training of teachers in education for intercultural understanding, notably in a context of migration", του οποίου τα συμπεράσματα υιοθετήθηκαν ως αποφάσεις από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης τον Σεπτέμβριο του 1984. Σύμφωνα λοιπόν με αυτές τις αποφάσεις συνιστώνται, για την εκπαίδευση δασκάλων ικανών να διδάξουν σύμφωνα με τις διαπολιτισμικές αρχές, μεταξύ άλλων τα εξής:

- Η εκπαίδευσή τους να τους καθιστά γνώστες των διάφορων μορφών πολιτισμικής έκφρασης, που υπάρχουν στον οικείο εθνικό πολιτισμό και σε κοινότητες μεταναστών και προσφύγων.
- Να αποκτήσουν επίγνωση του ότι οι εθνοκεντρικές πράξεις και η διαμόρφωση στερεοτύπων μπορούν να βλάψουν τα άτομα και την κοινωνία.
- Να τους δίνεται η ευκαιρία να αντιληφθούν ότι αυτοί μπορούν να αποτελέσουν τους καταλύτες μιας διαδικασίας διαπολιτισμικής ανταλλαγής και εξέλιξης.

(Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ. 73- 74)

«Η εκπαίδευση και επιμόρφωση των διδασκόντων θα πρέπει να έχει ως κεντρικό άξονα τις αρχές και τις αξίες της διαπολιτισμικής διδακτικής, οι οποίες βασίζονται στις γνώσεις του ανθρώπου στις σύγχρονες κοινωνίες.» (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ.74)

Γ. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ ΟΜΑΔΩΝ ΚΑΙ
ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

1. Θεωρίες Προσαρμογής Εθνικών Ομάδων

«Για περισσότερα από 300 χρόνια τα κράτη διεκδικούν και εξασκούν το δικαίωμα να ελέγχουν την μετανάστευση, θεωρώντας το ως αναπόσπαστο κομμάτι της αυτονομίας τους και καίρια προϋπόθεση για την επιβίωση των ενιαίων κοινωνιών τους.» (Parekh, 1994, σ.90) Η μεταναστευτική πολιτική κάθε κράτους, η πολιτική αντιμετώπισης, δηλαδή, των μετακινούμενων πληθυσμών εντός και εκτός των συνόρων του, καθορίζεται από την αντίληψη του σχετικά με τη φύση του ίδιου του κράτους. Η αντίληψη αυτή διέπει, κατ' επέκταση, την κοινωνία του κράτους αυτού, εκφράζεται και εφαρμόζεται μέσω των κοινωνικών θεσμών και γίνεται αντιληπτή από τις εθνικές ομάδες που επιχειρούν να προσαρμοσθούν σε αυτή.

1.1 Θεωρίες σχετικές με την Φύση του Κράτους

Κάθε θεωρία σχετική με την φύση του κράτους επεξηγεί ποια είναι τα χαρακτηριστικά του και ποια είναι τα κριτήρια που πρέπει να πληρούν τα άτομα με την ιδιότητα των μελών του. Οι κυρίαρχες θεωρίες/ απόψεις είναι η φιλελεύθερη, η κοινοτική και η εθνική.

A. Η Φιλελεύθερη Άποψη

Σύμφωνα με την φιλελεύθερη άποψη, το κράτος υφίσταται για να δημιουργεί τις συνθήκες υπό τις οποίες οι αυτόνομοι και αυτοκαθοριζόμενοι πολίτες του θα μπορούν να επιτελούν τις δραστηριότητες που επιλέγουν οι ίδιοι. Δεν αποτελεί δηλαδή, φύλακα που τους υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο θα ζήσουν τις ζωές τους, ούτε κάποιο είδος υπερατομικής οντότητας που επιδιώκει να υλοποιήσει τους δικούς της ευδιάκριτους σκοπούς και αξίες μέσω της υποβάθμισης των σκοπών των πολιτών. «Το κράτος αποτελεί μία αστική σύμπραξη, εθελοντική στη φύση της που μοιάζει σχεδόν με σύλλογο και διατηρεί την συνοχή του με μία γενική συμφωνία για την διαχείριση των συλλογικών του υποθέσεων και την λήψη αποφάσεων που περιλαμβάνει όλα τα μέλη του.» (Parekh, 1994, σ.92)

Για να είναι κάποιος μέλος του κράτους θα πρέπει να αναγνωρίζει το εδραιωμένο σύστημα εξουσίας, να υπακούει στους νόμους και να συμμετέχει στην διεξαγωγή των συλλογικών υποθέσεων στο πνεύμα της «ευγένειας» ή του «φιλελεύθερου διαλόγου». Τίποτα περισσότερο δεν μπορεί να ζητηθεί από τα μέλη, και επειδή αυτό είναι αρκετό για να διασφαλιστούν οι βασικές συνθήκες της αστικής ζωής, αλλά και γιατί οτιδήποτε περισσότερο θα συμβιβάσει, αναπόφευκτα, την ηθική τους ελευθερία. Η φιλελεύθερη άποψη για το κράτος υποδηλώνει ότι οποιοσδήποτε ξένος που ικανοποιεί τα ελάχιστα δεδομένα των ιδιοτήτων των μελών, έχει τα προσόντα για να γίνει μέλος του κράτους. Δεν θα πρέπει να εξετάζονται άλλα κριτήρια, όπως η θρησκεία, η φυλή, η εθνικότητα, οι πολιτικές πεποιθήσεις ή ακόμη και η αποδοχή από τα υπόλοιπα μέλη. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι κάθε νόμιμος αιτών θα πρέπει αναγκαστικά να γίνεται δεκτός. (Parekh, 1994, σ. 93-95)

Εάν ένα κράτος αντιμετωπίζει δυσκολίες, έχει π.χ., μεγάλης κλίμακας ανεργία ή υπερπληθυσμό, μπορεί να μην επιτρέπει την είσοδο σε ξένους. Αν

όμως χρειάζεται εργατικό δυναμικό ή να εμπλουτίσει το ήδη υπάρχον, με επιστήμονες, ειδικούς επαγγελματίες, τεχνίτες κτλ, θα πρέπει να επιτρέπει την είσοδο «αποκλειστικά στη βάση του αν συναντώνται οι οικονομικές απαιτήσεις και ικανοποιούνται τα ελάχιστα προσόντα για την ιδιότητα των μελών». (Parekh, 1994, σ.96)

Κάποιοι φιλελεύθεροι θεωρητικοί δεν θεωρούν ότι υπάρχει ανάγκη περιορισμού της μετανάστευσης. Οι κλασσικοί οικονομολόγοι του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα υπεραμύνονταν το ελεύθερο εμπόριο, περιλαμβανόμενης και της απεριόριστης μετακίνησης της εργασίας, των αγαθών και του κεφαλαίου. Θεωρούσαν ότι οι άνθρωποι θα πήγαιναν σε μία χώρα αν υπήρχαν δουλειές και ύστερα θα την εγκατέλειπαν εάν δεν υπήρχαν. Κατά την άποψη τους, το μοναδικό καθήκον της κυβέρνησης ήταν να διατηρεί την τάξη σε μία συγκεκριμένη περιοχή, αλλά σε καμία περίπτωση να μην αποφασίζει ποιος θα κατοικήσει σε αυτή την περιοχή, ή να απαγορεύει την απολαβή των φυσικών του πηγών σε κάποια μερίδα του ανθρώπινου πληθυσμού. Αρκετοί σύγχρονοι φιλελεύθεροι και νέο-φιλελεύθεροι θεωρητικοί μοιράζονται αυτή την άποψη και υποδεικνύουν την επιτυχία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την πρόσφατη ανέλιξη της περιοχής ελεύθερου εμπορίου μεταξύ Καναδά και Μεξικού. (Parekh, 1994, σ.96-98)

Η φιλελεύθερη άποψη των ελαχίστων προσόντων που απαιτούνται για να γίνει κάποιος μέλος του κράτους, έχει ερμηνευθεί διαφορετικά στην διάρκεια του χρόνου. Μέχρι πρόσφατα οι περισσότεροι φιλελεύθεροι θεωρητικοί απέκλειαν τους καταδικασμένους εγκληματίες και ανατρεπτικούς πολιτικούς ακτιβιστές, θεωρώντας ότι το παρελθόν απέδειξε την ανικανότητά τους και υπέδειξε την απροθυμία τους να σεβαστούν τους νόμους του κράτους. Προσφάτως οι φιλελεύθεροι υιοθέτησαν μία περισσότερο περιοριστική άποψη. «Ως επακόλουθο της ανάπτυξης του Ισλαμικού φονταμελισμού, κάποιοι από αυτούς διαφώνησαν στο ότι ένα φιλελεύθερο κράτος θα μπορούσε να αρνηθεί την είσοδο σε άτομα που είναι απρόθυμα να υποστηρίξουν φιλελεύθερες ιδέες.» (Parekh, 1994, σ.100)

Το ρεύμα αυτό παρατηρήθηκε πρώτα στις Η.Π.Α. Οι Αμερικανοί φιλελεύθεροι που υποστήριζαν την απεριόριστη μετανάστευση, πλέον διαφωνούν σχετικά με το ότι ο μόνος λόγος για να περιοριστεί η μετανάστευση είναι για να προστατευθεί «η εξελισσόμενη διαδικασία του φιλελεύθερου διαλόγου» (Parekh, 1994, σ.101)

Ωστόσο, η έννοια του φιλελεύθερου διαλόγου δεν είναι ευκρινώς διατυπωμένη και δεν γίνεται σαφές το αν αποκλείει ομάδες που δεν μοιράζονται τις ίδιες κοσμικές και ορθολογιστικές αξίες με τον γηγενή πληθυσμό, αλλά είναι, παρ' όλα αυτά νομοταγείς. Η αμφιταλάντευση αυτή ενέχει τον κίνδυνο να αποκλειστούν άτομα που έχουν διαφύγει από απολυταρχικά καθεστώτα ή συγκρούσεις βίας και ζητούν προστασία μέσα στα πλαίσια ενός φιλελεύθερου κράτους. (Parekh, 1994, σ. 101-103)

Β. Η Κοινοτική Άποψη

Η κοινοτική άποψη αναφορικά με τη φύση του κράτους έχει διαφορετική κατεύθυνση. Αν και διατυπωμένη διαφορετικά από διαφορετικούς συγγραφείς, βασικά εμμένει στο ότι το κράτος δεν αποτελεί απλά μία συγκέντρωση ανδρών και γυναικών, ενωμένων υπό το σώμα κανόνων και συνεισφοράς σε μία κοινή

αρχή, αλλά «μία ομάδα ανθρώπων ενωμένη με κοινές αντιλήψεις, έννοιες, ενδιαφέροντα, αξίες, συναισθήματα, πεπιοθήσεις και συλλογική περηφάνια. Διακρίνεται από μία κοινή ηθική ζωή, σε ένα σώμα ιδανικών και ηθικού αυτοπροσδιορισμού, όπου τα μέλη του καθορίζουν την συλλογική και την ατομική ταυτότητα τους, σύμφωνα με τις οποίες επιχειρούν να ρυθμίζουν τις ζωές τους.» (Parekh, 1994, σ.105)

Τα μέλη του κοινοτικού κράτους ανταλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως δεσμούς ο ένας για τον άλλο, συνδεδεμένοι από αδιευκρίνιστη, αλλά βαθιά συναισθανόμενη συμπάθεια και στοργή. Έχουν μία ιδιαίτερη αφοσίωση ο ένας για τον άλλο και μία ιδιαίτερη αίσθηση της κοινής τους ζωής. Έχουν κοινή ιστορία, μία κοινή αντίληψη για το παρελθόν τους, κοινές συλλογικές μνήμες, κοινά έθιμα και τελετουργικά, στα οποία αυτές οι μνήμες διατηρούνται και ανανεώνονται, κοινά γνωρίσματα νοοτροπίας και χαρακτήρα και ούτω καθ' εξής. Συνιστούν, συνειδητά, μία μοναδική κοινότητα, μία ευδιάκριτη ηθική και πολιτιστική ενότητα, καθαρού σχήματος και μορφής, που διαφοροποιείται από άλλες κοινότητες με τρόπους που γνωρίζουν ενστικτωδώς, ακόμη κι αν δεν μπορούν να τους επεξηγήσουν ρητά και καθαρά. Έχουν μία ισχυρή αίσθηση ενός συλλογικού «εμείς», έτσι ώστε να μην αποτελεί απλά τον πληθυσμικό του «εγώ» αλλά το «εγώ» να αποτελεί συνώνυμο του «εμείς». Το κράτος αποτελεί ένα πλήρες κομμάτι και, παράλληλα, τον προστάτη της ζωής που μοιράζονται. Είναι μία πολιτική έκφραση και δατύπωση της συλλογικής ταυτότητας της κοινότητας και δεν θα μπορούσε να είναι ποτέ σαν ένας σύλλογος εθελοντικής σύμπραξης. (Parekh, 1994, σ. 106-109)

Η κοινοτική άποψη συνεπάγεται, καταφανώς, μία διαφορετική αντίληψη για το ποιος μπορεί να έχει την ιδιότητα του μέλους του κράτους, αλλά αυτή η αντίληψη δεν έχει ακόμη εκφραστεί ξεκάθαρα από τους υποστηρικτές της. Κάθε κράτος επιθυμεί και δικαιούται να διαφυλάξει την ταυτότητα της διαφορετικής πολιτιστικής κοινότητας του. Όπως τονίζει και οWalzer(1960): «Η αποδοχή και ο αποκλεισμός βρίσκονται στον πυρήνα της κοινής ανεξαρτησίας». Δεν μπορεί, επομένως, να επιτρέπεται η είσοδος αδιάκριτα σε ξένους. Συνεπώς, εγείρεται το κείριο ερώτημα ποιοι θα πρέπει να γίνονται αποδεκτοί και ποιοι να απορρίπτονται. Εξ ορισμού, οι ξένοι δεν μοιράζονται την αδιατύπωτη αλληλεγγύη, κατανόηση και συναισθήματα που χαρακτηρίζουν το κράτος και που μπορούν να αποκτηθούν μόνο μετά από μακρά παραμονή σε αυτό. «Μπορούν να γίνουν δεκτοί με βάση την ικανότητα και την προθυμία τους να τα αποκτήσουν.» (Parekh, 1994, σ. 111)

Γενικά, οι θεωρητικοί της κοινοτικής άποψης διερευνούν το κατά πόσο τα μέλη του κράτους μπορούν να συνταυτιστούν με τους ενδεχόμενους μετανάστες και πρόσφυγες, να αναγνωρίσουν στον τρόπο ζωής τους ομοιότητες με τον δικό τους, να έχουν ιστορικούς δεσμούς μαζί τους και να τους εκλάβουν ως εθνικούς «φίλους και συγγενείς». Όλα αυτά, όμως, είναι πολύ ασαφή και δεν δύναται να διαμορφώσουν μία συνεκτική μεταναστευτική πολιτική.

Γ. Η Εθνική Άποψη

Αν και η εθνική ή, αλλιώς αποκαλούμενη, εθνικιστική άποψη για το κράτος συμπίπτει εν μέρει και είναι δυσδιάκριτη από την κοινοτική άποψη, είναι βασικά πολύ διαφορετική. Θεμελιώνει το κράτος ως μία κληρονομική ομάδα ανδρών

και γυναικών, οι οποίοι μετά από μία κοινή ζωή αιώνων, έχουν καταλήξει στο να σχετίζονται ανάμεσα τους με «δεσμούς αίματος». «Έχουν κοινούς προγόνους, με τους οποίους συνδέονται συναισθηματικά με «υική ευλάβεια», όπως επίσης κοινούς απογόνους, μεταγενέστερους ή εγγόνια, για τους οποίους έχουν ιδιαίτερες γονεϊκές υποχρεώσεις. Η ενότητα του κράτους βασίζεται στην «ενότητα του γένους», σε μία αίσθηση συγγένειας, «μοιραζόμενα συλλογικά ένστικτα», στην αφοσίωση προς τους ανθρώπους του «ιδίου είδους».» (Parekh, 1994, σ. 112)

Στην εθνική άποψη το κράτος είναι μία οικογένεια, μία συγγενική ομάδα, όχι απλά μία κοινότητα και κάτι πολύ περισσότερο από ένα σύλλογο. «Αν και η εθνική άποψη μοιάζει με την άξεστη ρατσιστική αντίληψη του Cobineau, ο Chamberlain και άλλοι χρησιμοποιούν την γλώσσα της φυλής με διαφορετικό τρόπο.» (Parekh, 1994, σ.113) Η ρατσιστική αντίληψη διαχωρίζει την ανθρωπότητα σε διαφορετικές φυλές, θεωρώντας τις φυσικές και αναλλοίωτες και δεν επιτρέπει στενές βιολογικές επαφές ανάμεσα τους. Η εθνική άποψη απορρίπτει και τα τρία αυτά στοιχεία της ρατσιστικής ιδεολογίας. «Θεωρεί τις εθνικές ομάδες ως προϊόντα της ιστορίας, που έχουν γεννηθεί από στενές κοινωνικές επαφές και κοινές εμπειρίες. Λαμβάνει υπόψη κάθε συνεκτικό και για πολλά χρόνια θεσμοποιημένο κράτος ως μία ξεχωριστή εθνική ομάδα, και γενικά διαφοροποιείται από την ιδέα της βιολογικής καθαρότητας και αλλοίωσης.» (Parekh, 1994, σ.115) Ενώ οι ρατσιστές αντιλαμβάνονται το κράτος ως την έκφραση και την ιστορική δημιουργία μίας ξεχωριστής φυλής, που καθορίζεται φυσιοκρατικά και ανεξάρτητα από το κράτος, οι υπέρμαχοι της εθνικής άποψης αντιστρέφουν αυτή την άποψη.

Στην εθνική άποψη για το κράτος, η συμμετοχή σε αυτό περιορίζεται αναγκαστικά σε όσους συνδέονται με αυτό με δεσμούς συγγένειας. Κατά συνέπεια, κανένας που δεν έχει τέτοιους δεσμούς δεν επιτρέπεται να εισέλθει στο κράτος. Και αν τους επιτραπεί, εξαιτίας έλλειψης εργατικού δυναμικού ή λόγω διεθνούς πίεσης, δεν θα γίνουν ποτέ πλήρη μέλη του. Στη χειρότερη περίπτωση παραμένουν φιλοξενούμενοι εργάτες. Στην καλύτερη περίπτωση γίνονται πλήρη μέλη του κράτους και απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα της υπηκοότητας, αλλά παραμένουν περιθωριακοί για το έθνος και τη συλλογική του ζωή. Είναι παρείσακτοι, ηθικά και πολιτιστικά, και οι αξίες, οι ευαισθησίες, και τα βαθύτερα συναισθήματα τους δεν μπορούν να εκφραστούν στην ηθική ζωή της χώρας. Αν αυτοί που έχουν ήδη εγκατασταθεί δεν μπορούν να «επαναπατριστούν», θα πρέπει να μετατραπούν σε «φιλοξενούμενους εργάτες» από αναδρομικούς νόμους ή να αφομοιωθούν ολοκληρωτικά στην εθνική ζωή. Οι υποστηρικτές της εθνικής άποψης θεωρούν ότι οι μετανάστες δεν είναι «εξευγενισμένοι/ πολιτισμένοι», αλλά απαιτούνται για την επιβίωση του έθνους και εκπροσωπούν μία «αναγκαιότητα του κράτους». Οι πρόσφυγες, δε, διατηρούν τα χαρακτηριστικά των μεταναστών, αλλά επιπλέον δεν εξυπηρετούν καμία από τις ανάγκες του κράτους, αντίθετα το επιβαρύνουν οικονομικά και κοινωνικά. (Parekh, 1994, σ. 116-118)

1.2 Θεωρίες Προσαρμογής Εθνικών Ομάδων

Η προσαρμογή των εθνικών ομάδων στη χώρα υποδοχής αποτελεί μία σύνθετη διεργασία που επηρεάζεται από διάφορες μεταβλητές. Κάθε μία από τις θεωρητικές προσεγγίσεις της προσαρμογής εθνικών ομάδων περιορίζει τη σύνθετη αυτή διαδικασία στα βασικά στοιχεία, βάση των οποίων επιλέγει να την εξετάσει. Οι οπτικές αυτές, αν και έχουν αρκετά κοινά στοιχεία, διαφέρουν στην έμφαση που δίνουν σε διαφορετικές κοινωνικές έννοιες και κοινωνικά φαινόμενα για να επεξηγήσουν της διαδικασία προσαρμογής των εθνικών ομάδων.

A. Αφομοίωση

Το μοντέλο της αφομοίωσης, βασισμένο στα συγγράμματα των κοινωνιολόγων της Σχολής του Σικάγου, κυριάρχησε κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Μία σύντομη αναδρομή στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών υποδεικνύει υπό ποιες συνθήκες προέκυψε η έννοια της αφομοίωσης, ως τρόπος προσαρμογής εθνικών ομάδων.

Αρχικά, οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούνταν κυρίως από λευκούς Ευρωπαίους. Οι λευκοί μετανάστες, από χώρες εκτός της Αγγλίας, ήταν όμοιοι κατά πολλούς τρόπους με την κυρίαρχη ομάδα των ντόπιων Αμερικανών. Είτε μιλούσαν, είτε μάθαιναν να μιλούν αγγλικά, τα έθιμα και οι πολιτισμικές τους συμπεριφορές δεν διέφεραν κατά πολύ από τις αγγλοσαξονικές νόρμες. Σύμφωνα με την περιγραφή του Gordon(1964) οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούσαν «το σπουδαίο Χωνευτήρι, όπου όλες οι φυλές ης Ευρώπης συγχωνεύονται και αναμορφώνονται» (Balgoral, 2000, σ.22)

Σταδιακά, η χώρα αυτή έγινε, και ακόμη είναι, ο προορισμός ανθρώπων από όλο τον κόσμο. Η Ευρώπη δεν ήταν, πλέον, η μόνη ήπειρος καταγωγής, καθώς η Αφρική, η Ασία και η Λατινική Αμερική τροφοδοτούσαν τις Η.Π.Α. με το δικό τους μερίδιο από διαφοροποιημένες πολιτισμικά ομάδες. Παρόλο που η ιδέα του μεγάλου Χωνευτηρίου (Melting Pot) προωθούσε την ενσωμάτωση, στην πραγματικότητα η κυρίαρχη ομάδα καθόριζε τις αποδεκτές αξίες και συνήθειες. Η κυρίαρχη Αγγλική ομάδα παρείχε την κύρια δομή αξιών, στην οποία όλες οι άλλες ομάδες, ήταν αναμενόμενο, να προσχωρήσουν. Η διατήρηση των εθνικών και πολιτισμικών κληρονομιών δεν υποστηριζόταν. Αν οι μειονοτικές πολιτισμικά ομάδες προσπαθούσαν να διατηρήσουν τις παραδόσεις τους, αντιμετώπιζονταν ως μη ενσωματωμένες ή μερικές φορές, ακόμη και ως «παρεκκλίνουσες». Με άλλα λόγια, η πολιτισμική αφομοίωση σήμαινε ότι τα μέλη των μειονοτικών ομάδων θα έπρεπε να υιοθετήσουν τις πολιτιστικές νόρμες της κυρίαρχης ομάδας. (Balgoral, 2000, σ. 23-26)

Ο Walker ορίζει την αφομοίωση «ως μία συγκεκριμένη διαδικασία, η οποία αποτελείται από δομική και οργανική απορρόφηση πρότερων αυτόνομων θεσμών και μελών μίας κοινωνίας από μία άλλη». (Balgoral, 2000, σ.27) «Το μοντέλο της αφομοίωσης θεωρεί ουσιαστικά αναπόφευκτο το ότι τα μέλη μιας εθνικά μειονοτικής ομάδας, τελικά, θα συμμορφωθούν και θα προσαρμοστούν στα δεδομένα του κυρίαρχου πολιτισμού και θα ενσωματωθούν στην κοινωνική δομή της ευρύτερης αστικής, βιομηχανικής, σύγχρονης κοινωνίας.» (Pfeifer, 1999, σ.17)

Οι Hirschaman(1982) και Morawska(1990) θεωρούν την αφομοίωση ως μία φυσική, αναπότρεπτη κοινωνική διεργασία. Αναλύοντας το μοντέλο της

αφομοίωσης τοποθετούν όλες τις εθνικές ομάδες, ανεξάρτητα από τη γενετική καταγωγή ή το εθνικό ή φυλετικό υπόβαθρο, ως ρέποντες προς το καθολικό οικονομικό ρεύμα για μεγάλη χρονική περίοδο. Οι ομάδες αυτές μπορούν να κερδίσουν την κοινωνική αποδοχή της ευρύτερης κοινωνίας μόνο δια μέσων των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιτευγμάτων μεμονωμένων μελών τους. Με τον τρόπο αυτό, θεωρείται ότι τα ευδιάκριτα εθνικά ιδιαίτερα γνωρίσματα θα εξαφανιστούν με την μακρόχρονη παραμονή στην χώρα υποδοχής. Οι δραστηριότητες των εθνικών ομάδων μπορεί να είναι βραχυπρόθεσμα λειτουργικές και να διευκολύνουν την προσαρμογή τους στην νέα κοινωνία, όμως μακροπρόθεσμα θα εκλείψουν, καθώς θα προκύπτει η αναπόφευκτη διαδικασία αφομοίωσης μεταξύ των ομάδων. (Pfeifer, 1999, σ.17-19)

Το παράδειγμα της αφομοίωσης υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό για τους μελετητές των εθνικών αστικών προτύπων και των σχέσεων μεταξύ του τόπου διαμονής και της ομαδικής θεσμοθετημένης ζωής. Οι άνθρωποκοιολόγοι διατείνονται ότι με την χρόνια παραμονή στην κοινωνία υποδοχής και την αυξανόμενη κοινωνικοοικονομική κινητικότητα, τα μέλη των εθνικών ομάδων θα μετακινηθούν σε προαστιακές, απομονωμένες από την κεντρική πόλη γειτονίες. Καθώς θα προκύπτει αυτή η διασκόρπιση διαμονής, γίνεται η υπόθεση ότι η ομαδική ταυτότητα θα υποτιμηθεί και οι εθνικοί θεσμοί θα παραγκωνιστούν. (Pfeifer, 1999, σ.19-20)

Ο Gordon διατυπώνει ότι η αφομοίωση πραγματοποιείται σε δύο επίπεδα, το συμπεριφορικό και το διαρθρωτικό. Η συμπεριφορική αφομοίωση (αλλιώς διατυπωμένη ως επιπολιτισμός) αναφέρεται στα άτομα των μειονοτικών ομάδων, των οποίων η συμπεριφορά πρέπει να συμμορφωθεί στις νόρμες της κυρίαρχης ομάδας. «Για να αφομοιωθεί το άτομο στην κυρίαρχη ομάδα, πρέπει να είναι πρόθυμο και ικανό να συμμορφωθεί και, συνεπώς, να αποβάλλει την πρωταρχική του κουλτούρα και το εθνικό του παρελθόν. Στην ουσία, θα πρέπει να είναι ικανό να ξεχάσει την κληρονομιά του και τον προηγούμενο τρόπο ζωής του, όπως σε μία μορφή «υποχρεωτικής» αμνησίας.» (Balgopal, 2000, σ.29) Η συμπεριφορά των ατόμων των μειονοτικών ομάδων γίνεται όπως αυτή της κυρίαρχης ομάδας, γιατί αν διαφέρει γίνονται αντιληπτοί ως διαφορετικοί και σαν να μην ανήκουν στο γενικό σύνολο. Η συμπεριφορική αφομοίωση των μελών των μειονοτικών ομάδων συντελείται, εν τέλει, για την αποφυγή της αναγνώρισης τους ως διαφορετικών.

Παρόλο που η αφομοίωση πραγματοποιείται σε επίπεδο συμπεριφοράς, αυτό δεν συνεπάγεται ότι θα εκδηλωθεί και σε διαρθρωτικό επίπεδο. «Για να αφομοιωθούν διαρθρωτικά, τα άτομα θα πρέπει να έχουν ισότιμη πρόσβαση στους κοινωνικούς θεσμούς και σε άλλους είδους δομές λήψεως αποφάσεων. Αλλά ακόμη κι αν οι εθνικές ομάδες προσαρμόζονται συμπεριφορικά, αυτό δεν σημαίνει ότι θα γίνουν απαραίτητα αποδεκτές από τους θεσμούς της κυρίαρχης ομάδας.» (Balgopal, 2000, σ.32) Για παράδειγμα, ακόμη κι αν κάποιος νόμιμος και μόνιμος κάτοικος έχει την ικανότητα ή την επιθυμία να αφομοιωθούν συμπεριφορικά, δεν έχουν το δικαίωμα να ψηφίσουν μέχρι να γίνουν πολίτες της χώρας.

Η αφομοίωση, παρ' όλες τις αρνητικές προεκτάσεις, είναι πιθανό να έχει και θετικές συνεισφορές. Στο παράδειγμα των Ηνωμένων Πολιτειών, «η ανάπτυξη και διατήρηση μίας εθνικής ταυτότητας, δια μέσων της αφομοίωσης, βοήθησε να δημιουργηθεί μία κοινή Αμερικανική κουλτούρα». (Balgopal, 2000, σ.27) «Συγκεκριμένοι μελετητές έχουν διατυπώσει την άποψη ότι ένα περισσότερο βελτιωμένο μοντέλο αφομοίωσης μπορεί να προσφέρει μία εφικτή διαδικασία προσαρμογής για πολλές σύγχρονες εθνικές ομάδες.» (Pfeifer, 1999, σ.22)

Άλλωστε, «η κοινωνική αφομοίωση διαμέσου του σχολείου αποτελεί μία πραγματικότητα που διαψεύδει την αντίληψη ενός «αναφομοιώτου» ξένου. Όλα τα παιδιά που κοινωνικοποιούνται σε μια άλλη χώρα, μακριά από την πατρίδα που γεννήθηκαν και που είναι αυτή των γονιών τους, αφομοιώνουν τον εθνικό πολιτισμό και αφομοιώνονται». (Πρυνεντύ, 2001, σ.57) Υπό αυτή την έννοια, η αφομοίωση μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας υποδοχής είναι αναπότρεπτη. Αυτή η μορφή αφομοίωσης, αν και διατηρεί τον χαρακτήρα του αναπόφευκτου «μπορεί και να αποτελέσει και ένα παράγοντα ενσωμάτωσης» (Πρυνεντύ, 2001, σ.57)

Β. Πολιτισμικός Πλουραλισμός

Ο όρος πολιτισμικός πλουραλισμός χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Horace Kallen, το 1924, σε ένα κεφάλαιο στο «Κουλτούρα και Δημοκρατία στις Ηνωμένες Πολιτείες». Στο δοκίμιο αυτό, υποστήριξε ότι ο πολιτισμικός πλουραλισμός ήταν η ιδέα ότι «η δημοκρατία είναι μία ουσιαστική προϋπόθεση για τον πολιτισμό και ότι ο πολιτισμός μπορεί και, μερικές φορές, είναι η άνθηση της δημοκρατίας». (Balgoral, 2000, σ.29) Ο Kallen επεσήμανε ότι ένα άτομο ανήκει σε μία εθνική ομάδα αυτόματα και ακούσια, ενώ η συμμετοχή του σε μία κοινωνική ομάδα, ένα πολιτικό κόμμα, ή ακόμα και σε ένα κράτος, είναι εθελοντική. Έδωσε έμφαση στο ότι τα άτομα μπορούν να αλλάξουν θρησκευτικές πεποιθήσεις, πολιτικές αντιλήψεις ή τόπο διαμονής, αλλά δεν μπορούν να αλλάξουν το εθνικό τους παρελθόν. (Pfeifer, 1999, σ.23)

Οι Pantoja και Perry(1976) υποστηρίζουν ότι:

«Ο πολιτισμικός πλουραλισμός είναι μία κοινωνιολογική αξία και ένας κοινωνιολογικός σκοπός, που απαιτεί από την κοινωνία να επιτρέψει την ύπαρξη πολυπολιτισμικών κοινοτήτων που θα μπορούν να ζήσουν σύμφωνα με τους δικούς τους τρόπους και συνήθειες, δίχως να επιβάλλονται ποινές και να επιφέρονται πλήγματα στα μέλη τους ή εκείνες να ανταγωνίζονται για τους πόρους ανάμεσα τους. Ο πολιτισμικός πλουραλισμός δεν υπαινίσσεται άκαμπτα όρια ψυχολογικών και φυσικών διαχωρισμών. Καθώς όλες οι ομάδες θα είναι σεβαστές, όπως σέβεται ο καθένας τον δικό του καθορισμό πατρότητας, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των πολιτισμικών ομάδων εκτιμούνται και προωθούνται.» (Balgoral, 2000, σ.31)

Σύμφωνα, με τον Bounier (1992) ο πολιτισμικός πλουραλισμός προβάλλει «ένα νέο τύπο έθνους, στο οποίο οι διάφορες εθνικές ομάδες θα διατηρούν την ταυτότητα τους και την κουλτούρα τους, ενωμένες σαν μία παγκόσμια συνομοσπονδία σε μινιατούρα». (Balgoral, 2000, σ.31)

Στο μοντέλο του πολιτισμικού πλουραλισμού οι εθνικές ομάδες θεωρείται ότι «παρέχουν την αίσθηση της φυσικής και ψυχολογικής ασφάλειας, η οποία προέρχεται από αυτό που είναι οικείο και αξιόπιστο. Παρόλη την κοινωνικοοικονομική κινητικότητα ανάμεσα στα μέλη, οι εθνικές ομάδες μπορούν να διατηρηθούν ως βάσεις ενότητας και πρωταρχικής αλληλεπίδρασης» (Pfeifer, 1999, σ.24)

Από την προοπτική του πολιτισμικού πλουραλισμού όλες οι εθνικές ομάδες θα πρέπει να λειτουργούν ως ισότιμα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας. Όλες οι ομάδες θα πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες να προμηθευτούν τους κοινωνικούς πόρους, ώστε να μπορούν να αλληλεπιδράσουν σε μια ισότιμη βάση. Η αμοιβαία αποδοχή των αξιών, μεταξύ των εθνικών ομάδων, προωθεί τις συναλλαγές και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα τους. (Balgoral, 2000, σ.31-32)

Ο Greenbaum(1974) προσέδωσε τρία βασικά σημεία σχετικά με τον πολιτισμικό πλουραλισμό: (1) Εκτός από το να εμπνέει σεβασμό προς την κοινωνία υποδοχής, η υποστήριξη των πολυπολιτισμικών ταυτοτήτων επίσης προωθεί την αληθινή παγκοσμιοποίηση, στην οποία τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα διαφορετικών ιδεολογικών συστημάτων μπορούν να αποτιμηθούν περισσότερο ορθά, επειδή το άτομο και η ομάδα κατανοούν σε βάθος περισσότερους από έναν πολιτισμούς. (2) Οι εθνικές ομάδες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τους θεσμούς και τις κοινότητες τους προς όφελος τους. (3) Ο πλουραλισμός μπορεί να βοηθήσει στην λύση του προβλήματος της ανισότητας και του ατομικισμού. Οι πλουραλιστικές ομάδες τονίζουν την αλληλεξάρτηση μεταξύ των ατόμων και των κοινοτήτων. Αυτές οι ομάδες αναζητούν θέσεις στον οικονομικό, επιστημονικό, τεχνολογικό και κυβερνητικό τομέα, ώστε τα μέλη τους να εξυπηρετούνται αντί να εξουσιάζονται. Balgoral, 2000, σ.32-34)

Το μοντέλο του πολιτισμικού πλουραλισμού αναγνωρίζει την μοναδικότητα του κάθε πολιτισμού και επιτρέπει σε μετανάστες και πρόσφυγες να διατηρήσουν τις συνήθειες, τα πιστεύω και τις αξίες τους. Παράλληλα, «ο αυτοπροσδιορισμός προωθείται από τον πολιτισμικό πλουραλισμό. Μετανάστες και πρόσφυγες πρέπει να αποφασίσουν μόνοι τους αν θα υιοθετήσουν τις αξίες και τους κανόνες της κυρίαρχης εθνικά ομάδας. Ο πολιτισμικός πλουραλισμός τους παρέχει το δικαίωμα της επιλογής» (Balgoral, 2000, σ.35)

Γ. Δομικές Θεωρίες

Οι αυστηρότεροι κριτές του μοντέλου του πολιτισμικού πλουραλισμού επικεντρώνονται στην σχεδόν αποκλειστική προσοχή που δίνεται στον ρόλο του εθνικού πολιτισμού στις ζωές των προσφύγων. Οι Li(1990) και Omi και Winant(1994) θεωρούν ότι, όπως και στο αφομοιωτικό μοντέλο, οι εισηγήσεις του πολιτισμικού πλουραλισμού στρέφονται, μονομερώς, προς τα ευδιάκριτα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των εθνικών ομάδων για να αναλύσουν την κοινωνική τροχιά της ενσωμάτωσης τους. Σύμφωνα με τον McAll (1990) οι δομικές θεωρίες για την ενσωμάτωση των εθνικών ομάδων δίνουν έμφαση «στους διασταυρωμένους ρόλους της ταξικής ανισότητας και του ρατσισμού για την διαιώνιση της απομόνωσης των εθνικών ομάδων από τομείς, όπως η στέγαση και η αγορά εργασίας». Pfeifer, 1999, σ. 26)

Μία σχολή δομικά προανατολισμένων θεωρητικών συνδέει τον ρατσισμό με τις ανάγκες των καπιταλιστικών οικονομιών για συγκεκριμένες ποσότητες φτηνής εργασίας. Διατυπώνεται ότι κάποιοι τομείς της καπιταλιστικής παραγωγής, ειδικά οι εργοδότες της αποκαλούμενης «δευτεροταγής αγοράς εργασίας», απαιτούν την παρουσία μεγάλων δεξαμενών φτηνής εργασίας, οι οποίες θα μπορούν να χρησιμοποιούνται όταν εργάτες είναι αναγκαίοι και να αγνοούνται όταν δεν χρειάζονται. Σε μία διαδικασία «φυλετισμού», βιολογικά, φυσικά και/ ή πολιτισμικά χαρακτηριστικά χρησιμοποιούνται από τους εργοδότες ή τους αντιπροσώπους του κράτους, για να σκιαγραφήσουν τα όρια των ομάδων, να δομήσουν την διεργασία παραγωγής και να δικαιολογήσουν την άνιση μεταχείριση. Οι υπέρμαχοι αυτής της άποψης, Satzewich (1991) και Omi και Winant (1994), συχνά υποστηρίζουν ότι «ο ρατσισμός είναι μία ιδεολογία που επιβάλλεται από τους καπιταλιστικούς εργοδότες με την

συναίνεση του κράτους». (Pfeifer, 1999, σ.26) Μία τέτοια διαδικασία «φυλετισμού», διατυπώνεται ότι, επίσης, εξυπηρετεί την πόλωση της εργατικής τάξης, καθώς λειτουργεί για να δημιουργεί ταξικές φατρίες, οι οποίες συμβάλλουν με την ύπαρξη τους, στην περαιτέρω διατήρηση του ήδη υπάρχοντος καθεστώτος. Εν ολίγοις, οι καπιταλιστές επωφελούνται από τις φυλετικές διακρίσεις γιατί μία εργατική τάξη που δεν χαρακτηρίζεται από ενότητα, εξασκεί λιγότερη πίεση προς τους εργοδότες (Pfeifer, 1999, σ.26-27)

Μία σημαντική εκδοχή της δομικής προσέγγισης διατυπώθηκε από την Edna Bonacich και άλλους υποστηρικτές της αποκαλούμενης θεωρίας της «διαχωρισμένης αγοράς εργασίας». Σύμφωνα με αυτή την οπτική, τα φυλετικά και εθνικά όρια είναι βασικά στην κοινωνία, ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην ακριβή και την φτηνή εργασία. Η φυλετική ή εθνική διαμάχη διαδραματίζεται μεταξύ των κυρίαρχων και των κατώτερων εργατών. Οι διαφορές στην τιμή της εργασίας σημαίνουν ότι η υψηλότερα εκτιμώμενη, πλειοψηφική ομάδα εργατών νιώθει ότι απειλείται από την χαμηλότερα εκτιμώμενη, μειοψηφική ομάδα εργατών. Οι υψηλά εκτιμώμενοι (με βάση τις οικονομικές αμοιβές) εργάτες ανταποκρίνονται με το να πιέζουν διάφορα επίπεδα της κυβέρνησης για την απαγόρευση της εισόδου στην χώρα σε μετανάστες και πρόσφυγες. (Pfeifer, 1999, σ.27-28)

Κριτική ασκείται στις δομικές θεωρίες για την σχεδόν αποκλειστική έμφαση που δίδουν στην επίδραση των ευρύτερων κοινωνικών δομών για την ερμηνεία των τροχιών ενσωμάτωσης. Οι δομικές προσεγγίσεις τείνουν να περιθωριοποιούν τον ρόλο της ανθρώπινης μεσολάβησης, ειδικά τις δράσεις των ίδιων των μελών των εθνικών ομάδων, στην πορεία της ενσωμάτωσης τους. Στους πιο άκαμπτους δομικούς θεωρητικούς αποδίδεται, επίσης, μία μορφή θεωρητικού ντετερμινισμού. Οι μελετητές αυτοί στις έρευνες τους τείνουν να επιβάλουν μία θεωρία που τα περιλαμβάνει όλα, δίχως να εξετάζουν επαρκώς την πιθανότητα τα μέλη των εθνικών ομάδων να επιλέξουν ενεργά να διαφυλάξουν την εθνική τους ταυτότητα για διάφορους λόγους. Οι πιο άκαμπτοι δομικοί θεωρητικοί δείχνουν να αρνούνται την πιθανότητα ότι ο εθνικός πολιτισμός μπορεί να ενυπάρχει ως μία εσωτερική αξία στις ζωές κάποιων ανθρώπων. Αντιθέτως, αυτοί οι συγγραφείς τείνουν να διακηρύσσουν μία άποψη που αντιλαμβάνεται την εθνικότητα «ως μία δομή που επιβάλλεται από εχθρικές εξωτερικές δυνάμεις με σκοπό να προωθηθούν οι δικές τους επιδιώξεις». (Pfeifer, 1999, σ.31)

Δ. Η προσέγγιση της Εθνικής Περιοχής

Από το 1970 αναδύεται μία νέα προσέγγιση για την εθνική προσαρμογή, η οποία συνδυάζει στοιχεία του πολιτισμικού πλουραλισμού και των δομικών θεωριών. Οι Yancey(1976) και Olzak(1983) διατυπώνουν ότι «η εθνικότητα είναι μία εξαρτώμενη μεταβλητή, που συνήθως αναδεικνύεται ως σημαντική βάση για την κοινωνική ταυτότητα και την συλλογική δράση στα πλαίσια συγκεκριμένων καταστάσεων, που δημιουργούνται από ευρύτερες κοινωνικές δομές». (Pfeifer, 1999, σ.33) Αυτή η εναλλακτική προσέγγιση εμβαθύνει στις συσχετίσεις μεταξύ ανισότητας, συγκρούσεων και εθνικού πλουραλισμού.

«Ως εθνική περιοχή μπορεί να οριστεί ο χώρος μέσα στον οποίο λειτουργεί ο πληθυσμός μιας εθνικής ομάδας, η οποία υποστηρίζει μία εσωτερική οικονομία επαρκή και παρέχει στα μέλη της εργασία και επενδυτικό κεφάλαιο, δίχως υποστήριξη από την ευρύτερη κοινωνία» (Pfeifer, 1999, σ.31)

Πρόσφατα, μία πληθώρα μελετών έχει δείξει ότι οι μετανάστες και οι πρόσφυγες που εργάζονται σε αυτές τις εθνικές περιοχές, μπορεί να έχουν καλύτερες δουλειές και υψηλότερους μισθούς, δεδομένων των ικανοτήτων, της εκπαίδευσης και των γνώσεων τους, από ότι θα είχαν αν εργάζονταν στην ευρύτερη κοινωνία. Πιθανόν η πιο σημαντική ερευνητική εργασία σε αυτόν τον τομέα να είναι αυτή που παρουσίασε ο Alejandro Portes και οι συνεργάτες του. Βασισμένη σε μελέτες περιπτώσεων της Κουβανέζικης εθνικής οικονομίας στην μητροπολιτική περιοχή του Μαϊάμι, ο Portes και οι συνεργάτες του υποστήριξαν ότι τα οικονομικά και πολιτικά ενδιαφέροντα των μελών της εθνικής αυτής ομάδας εξυπηρετούνται καλύτερα με την διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας και την έμφαση στον πλουραλισμό. Καίρια για την θεωρία της εθνικής περιοχής είναι η έμφαση που δίνεται στον ρόλο των διακρίσεων, μέσω των οποίων οι μετανάστες και οι πρόσφυγες ωθούνται να αξιοποιήσουν την εθνικότητα τους με την έννοια μιας συλλογικής αντίστασης απέναντι σε μία εχθρική κοινωνία. Διατυπώνεται ότι μία εσωτερική στροφή στην εθνική οικονομία και τα εθνικά κοινωνικά δίκτυα μπορεί πραγματικά να διευκολύνει την κοινωνική κινητικότητα και την αυτοπραγμάτωση των μελών των ομάδων, καθώς οι συμπατριώτες παρέχουν βοήθεια ο ένας στον άλλο όχι μόνο στην εύρεση εργασίας, αλλά και σε ενδιάμεσες λειτουργίες με τους θεσμούς της κοινωνίας υποδοχής, περιλαμβανόμενων αυτών της αγοράς εργασίας, των κρατικών υπηρεσιών, του εκπαιδευτικού τομέα, το σύστημα δικαιοσύνης και των μέσων μαζικής ενημέρωσης. (Pfeifer, 1999, σ.32-33)

Η θεωρία της εθνικής περιοχής έχει επικριθεί για την αυστηρά υπολογιστική αντίληψη της εθνικής ταυτότητας. Ο Gold(1992) διατυπώνει ότι η άποψη του μοντέλου της εθνικής περιοχής για την εθνική αφοσίωση, η οποία διατηρείται πρωτίστως από τα κοινωνικοοικονομικά ενδιαφέροντα των μελών της ομάδας, προσφέρει μία προφανώς ανολοκλήρωτη περιγραφή των συλλογικών ζώων μεταναστών και προσφύγων. Ο Gold πιστεύει ότι το μοντέλο αποτυγχάνει να συλλάβει την δυναμική της εθνικότητας στο να κινητοποιήσει συναισθήματα ομαδικότητας και συλλογικής δράσης με ένα πιο θεμελιώδη τρόπο, ο οποίος δεν μπορεί να διατυπωθεί μόνο με υπολογισμούς κόστους και ανταμοιβής. Ο Gold θεωρεί ότι οι αρχικά εκφραζόμενες, μη υπολογιστικές ανησυχίες μπορούν επίσης να παρέχουν μία σημαντική βάση για εθνική αλληλεγγύη. (Pfeifer, 1999, σ.34-35)

Τελικά, το μοντέλο της εθνικής περιοχής μπορεί απλά να μην είναι εφαρμόσιμο στις περιπτώσεις συγκεκριμένων εθνικών ομάδων. Οι περισσότερες από τις μελέτες που υποστηρίζουν την άποψη της εθνικής περιοχής έχουν επικεντρωθεί σε ομάδες μεταναστών και προσφύγων όπως οι Ιάπωνες, οι Εβραίοι, οι Κουβανοί, οι Κορεάτες και οι Κινέζοι. Πολλά μέλη αυτών των συγκεκριμένων ομάδων «διακρίνονται από ένα συνδυασμό πολιτισμικών, ιστορικών, εκπαιδευτικών και οικονομικών χαρακτηριστικών που βοηθούν σε μεγάλο βαθμό στην προαγωγή της συνεργασίας μεταξύ τους. Άλλες εθνικά μειονοτικές ομάδες μπορεί να μην κατέχουν τέτοιες πηγές ανθρώπινου δυναμικού και είναι μη ρεαλιστική η προσδοκία τα μέλη των ομάδων αυτών να γενικεύσουν τους μεγάλους αριθμούς των επιχειρησιακών επιτευγμάτων, που έχει το μοντέλο της εθνικής περιοχής, και να τους χρησιμοποιήσουν ως το κλειδί για την ενότητα και απόκτηση κύρους σε μία εχθρική κοινωνία, όπου οι διακρίσεις είναι ενδημικές.»(Pfeifer, 1999, σ.36)

Ε. Προσεγγίσεις Κοινωνικής Σύνθεσης

Στα πρόσφατα χρόνια, μία ομάδα θεωρητικών εστίασε την προσοχή της στους τρόπους με τους οποίους συνθέτονται κοινωνικά οι φυλετικές και κοινωνικές ταυτότητες και στην επίδραση αυτών των κοινωνικών απεικονίσεων στην εμπειρία της προσαρμογής διαφορετικών μειονοτικών ομάδων. Οι Anderson(1987) και Smith και Feagin(1995) διατυπώνουν ότι «οι φυλετικές και εθνικές διαφορές και τα πρότυπα εθνικής κυριαρχίας, σύγκρουσης και ενσωμάτωσης παράγονται κοινωνικά μέσω των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των επιπέδων και των αρχών των ομάδων». (Pfeifer, 1999, σ.36) Οι φυλετικές και εθνικές ομάδες θεωρούνται ως ιστορικά εγκατεστημένες κατηγορίες, οι οποίες δημιουργούνται, κληρονομούνται, μεταβάλλονται και παύουν.

Οι θεωρητικοί των κοινωνικών συνθέσεων συνδέουν την διαμόρφωση των φυλετικών και εθνικών κατηγοριών με την εξέλιξη της ηγεμονίας-τους τρόπους με τους οποίους οργανώνεται άρχεται μία κοινωνία. Υποστηρίζεται ότι οι φυλετικές και εθνικές ταυτότητες συνθέτονται σε τοπικό επίπεδο, σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, μέσω μιας πολιτικής απεικονίσεων, όπου ο ρόλος του κράτους είναι πολύ σημαντικός. «Η ισχύς του κράτους χρησιμοποιείται τυπικά για να επιβάλει σχέσεις φυλετικής και εθνικής κυριαρχίας-υποτέλειας. Αλληλοδιαδόχως, οι πολιτικές του κράτους σχετίζονται συνήθως με τους κύκλους της καπιταλιστικής οικονομίας και τις μεταστροφές της προσφοράς και ζήτησης εργασίας.» (Pfeifer, 1999, σ.38)

Οι κυρίαρχες απεικονίσεις των φυλετικών και εθνικών μειονοτικών ομάδων ενισχύονται από την συμπεριφορά των θεσμικών φορέων, οι οποίοι περιλαμβάνουν και τους πολιτικούς, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το νομικό σύστημα, την κοινωνικοπολιτισμική ελίτ (περιλαμβανομένων και των διανοούμενων), την οικονομική ελίτ (περιλαμβανόμενων των εργοδοτών και των εθνικών οικονομιών) και την κρατική γραφειοκρατία. Μεγαλύτερης σημασίας είναι το ότι οι θεωρητικοί της κοινωνικής σύνθεσης αναγνωρίζουν το ότι ενώ τα μέλη των μειονοτικών ομάδων συχνά προσαρμόζονται στις δομές της κυριαρχίας, μπορούν παράλληλα να συναγωνίζονται τις κυρίαρχες απεικονίσεις και πιθανόν να μπορούν να υπερβούν τους καταναγκασμούς με πρακτικές αντίστασης στην καθημερινή τους ζωή. (Pfeifer, 1999, σ.38-39)

Αυτές οι ευρέως ποικίλες πρακτικές μπορεί να κλιμακώνονται σε κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις για την αξιοποίηση των εθνικών κοινωνικών δικτύων και του οικονομικού τομέα. Εν ολίγοις, οι Smith και Feagin(1995) εξηγούν ότι «η κοινωνική σύνθεση της φυλετικής και εθνικής ταυτότητας αφορά, όχι μόνο τις απεικονίσεις που επιβάλλονται από εξωτερικούς φορείς στην ομάδα, αλλά ομοίως μια δυναμική διεργασία αυτεπίγνωσης, η οποία προκύπτει όταν τα μέλη των ομάδων ανταποκρίνονται στις υλικές συνθήκες και τις σχέσεις κυριαρχίας που διαμορφώνουν τις ευκαιρίες και τους καταναγκασμούς σε συγκεκριμένο ιστορικά χρόνο και χώρο». (Pfeifer, 1999, σ.39)

Οι επιστήμονες που αξιοποιούν την προσέγγιση της κοινωνικής σύνθεσης επιχειρούν να ενσωματώσουν τις αντιλήψεις της σύνθεσης-την επίδραση των θεσμών της κυρίαρχης ομάδας πάνω στην προσαρμογή των εθνικών ομάδων και της δράσης-τις πρακτικές αντίστασης των μελών των κυριαρχούμενων εθνικά ομάδων- στις μελέτες τους. Ωστόσο, τείνουν να παραλείπουν τις προσωπικές ανάγκες έκφρασης, οι οποίες μπορεί να εκπληρωθούν μέσω της ταύτισης με τις πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις μίας συγκεκριμένης εθνικής ομάδας. (Pfeifer, 1999, σ.39-40)

2. Η Προσφυγική Εμπειρία

Τα τελευταία χρόνια οι πολιτικοί πρόσφυγες περιλαμβάνουν επιζήσαντες εμφυλίων πολέμων, πολίτες που καταπιέζονται από δικτατορικά καθεστώτα, θύματα θρησκευτικής καταπίεσης κ.ά., από την Μέση Ανατολή, την Αφρική, την Νότια Αμερική ή την Ασία. Παρόλο που φεύγουν από διαφορετικά κράτη και για διαφορετικούς λόγους, συχνά βιώνουν παρόμοια μοίρα.

Αυτό παρατηρήθηκε πρώτα, περίπου πριν πέντε δεκαετίες, από τους Pedersen (1949) και Tyhurst(1951) που μελετούσαν την κατάσταση των προσφύγων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Κατά την δεκαετία 1975-1985, 670.000 πρόσφυγες από Νοτιοανατολική Ασία καταφεύγουν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτό το κύμα προσφύγων έχει μελετηθεί περισσότερο από κάθε άλλη ομάδα προσφύγων. Ο Lin(1986) παρατηρεί ότι οι μελέτες των τελευταίων χρόνων, συνεχώς υποδεικνύουν ότι οι περισσότερες προσφυγικές ομάδες αντιμετωπίζουν όμοιες προσαρμοστικές δυσκολίες και τείνουν να αναπτύσσουν παρόμοια προβλήματα. Ο Stein(1981) προσθέτει ότι οι συγκεκριμένες συνέπειες στη συμπεριφορά των προσφύγων προκύπτουν από την κοινή, σε πολλά σημεία, προσφυγική εμπειρία. (Ben-Porath, 1991, σ.1-2)

Αυτά τα κοινά σημεία της προσφυγικής εμπειρίας περιγράφει στη μελέτη του ο Ron Baker(1985), ο οποίος είχε βιώσει την εμπειρία αυτή, σε ηλικία πέντε χρόνων. Άλλοι μελετητές έχουν κάνει διαφορετική ανάλυση της προσφυγικής εμπειρίας. Κάθε ανάλυση, όμως, έχει κοινά σημεία με το πλαίσιο του Baker, το οποίο χρησιμοποιείται ευρέως από διεθνείς οργανισμούς και επαγγελματίες που εργάζονται με προσφυγικούς πληθυσμούς. Για τον κάθε πρόσφυγα η διάρκεια ή η ένταση κάθε σταδίου διαφέρει και υπάρχουν περιπτώσεις όπου κάποιοι πρόσφυγες μπορεί να μην έχουν περάσει απαραίτητα από ένα στάδιο. Τα στάδια της προσφυγικής εμπειρίας είναι τα εξής:

A. Η περίοδος της απειλής

Στο στάδιο αυτό, το άτομο αντιλαμβάνεται ότι απειλούνται τα δικαιώματα του ή ακόμη και η ίδια του η ζωή. Το άτομο ή μέλη της ομάδας που ανήκει (φυλετική, θρησκευτική, πολιτική κτλ.) καταπιέζονται, καταδιώκονται, απειλούνται με αφανισμό. Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις υπάρχουν αντικειμενικά στοιχεία ότι μέλη της ομάδας, συγγενείς ή φίλοι έχουν βασανιστεί ή σκοτωθεί. Εφαρμόζονται πολιτικές και μέθοδοι εκφοβισμού, ψυχολογικής πίεσης, εκβιασμού ή και ξεκάθαρων απειλών κατά του ατόμου ή των οικείων του, από κυβερνητικούς ή ανεπίσημους φορείς. Baker, 1985, σ.5)

B. Η απόφαση για φυγή

Αυτό είναι ένα υψηλό σημείο έντασης, το οποίο «σημαδεύει την έναρξη της προσφυγικής εμπειρίας» (Baker, 1985, σ.5) Ο Kunz(1973) αναφέρεται σε προσχεδιασμένες και αυτόματες κινήσεις προσφύγων.

Οι πρόσφυγες που σχεδιάζουν την φυγή τους, είναι συνήθως μορφωμένοι, λειτουργικοί, βρίσκονται διαρκώς σε επαγρύπνηση και αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο νωρίς. Σε αυτή την κατηγορία υπάρχουν χαμηλότερα ποσοστά αποχωρισμού από την οικογένεια, καθώς ο σχεδιασμός επιτρέπει, τις περισσότερες φορές, την μετακίνηση όλης της οικογένειας. Τα μέλη της οικογένειας μεταφέρουν μαζί τους πόρους και αγαθά και έχουν κάνει

προετοιμασίες για μια νέα ζωή. Οι προσχεδιασμένες αποφάσεις εθντλούν λιγότερο τα άτομα και αυξάνουν τις πιθανότητες τους για επιβίωση. (Stein, 2001, σ.16-17)

Οι αυτόματες κινήσεις προσφύγων αποτελούν το αποτέλεσμα πίεσης. Συνήθως, «η απόφαση λαμβάνεται όταν η πίεση κορυφώνεται σε βαθμό που να είναι ανυπόφορη». (Baker, 1985, σ.5) Η αυτόματη φυγή μπορεί να είναι μαζική ή περιορισμένη. Η περιορισμένη αυτόματη φυγή αφορά μικρές ομάδες ατόμων, ενώ η μαζική μπορεί και να περιλαμβάνει άτομα που δεν έχουν βάσιμους φόβους, αλλά φεύγουν λόγω της ατμόσφαιρας πανικού ή στερίας. Οι αυτόματοι πρόσφυγες παίρνουν την απόφαση να φύγουν μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, δεν έχουν αναλογιστεί τις συνέπειες της φυγής τους κι όταν φτάνουν στον τόπο ασύλου βρίσκονται σε σοκ, σε μία κατάσταση που οκουν περιγράφει ως «ανάμεσα στο ποιθενά». (Stein, 2001, σ.17) Ο Jensen (1966) υποθέτει ότι οι πρόσφυγες που φεύγουν συναισθηματικά, ενωμένοι με τη μάζα, οι οποίοι έχουν ανεπαρκή ανεκτικότητα στην σύγχυση και «των οποίων η φυγή ήταν σχεδόν αυθόρμητη, η αποκαλούμενη ηδονιστική αντίδραση στο στρες», είναι πολύ πιθανό να εκδηλώσουν δυσπροσαρμοστική συμπεριφορά σε επόμενα στάδια της προσφυγικής εμπειρίας. (Stein, 2001, σ.17)

Οι Lin, Masuda και Tazuma (1982) ανέφεραν ότι σχεδόν όλοι οι Βιετναμέζοι πρόσφυγες στην περιοχή του Σιάτλ αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την χώρα τους στη διάρκεια των δέκα ημερών που προηγήθηκαν της πτώσης του Νότιου Βιετνάμ. Οι περισσότεροι είχαν μόνο λίγες ώρες για να προετοιμαστούν για την αναχώρηση. Πάνω από τους μισούς πρόσφυγες, που ήταν υποκείμενα της μελέτης, είχαν αφήσει ένα πολύ σημαντικό μέλος της οικογένειάς τους στο Βιετνάμ ή είχε χαθεί κατά την εσπευσμένη πορεία της αναχώρησης. Πολλοί καταδιώκονταν ακόμη από εφιάλτες και συναισθήματα ενοχής επειδή άφησαν μέλη της οικογένειάς πίσω. Αυτές οι δέκα μέρες ήταν πιθανόν οι πιο αγχώδεις κατά τη διάρκεια όλης της δοκιμασίας. «Οι οικογενειακές διαφωνίες υπέρ ή κατά της φυγής, η αγωνία να βρουν χώρο σε ένα από τα τελευταία αεροπλάνα ή πλοία και το να αφήνουν πίσω τους αγαπημένους τους, είναι γεγονότα που προφανώς θα βασανίζουν τους ανθρώπους αυτούς για το υπόλοιπο της ζωής τους.» (Ben-Porath, 1991, σ.3) Γράφοντας από την οπτική του οικογενειακού συμβούλου, ο Rubin (1982) παρατήρησε ότι πρόσφατες δυναμικές της οικογενειακής δυσλειτουργίας στη διαδικασία προσαρμογής μπορούν να ανιχνευθούν σε πρότερες διαμάχες, που προέκυψαν κατά τη διαδικασία της λήψης της απόφασης για φυγή από την πατρίδα. (Ben-Porath, 1991, σ.3) Οι Westermeyer, Vang και Lyfong (1983) έκαναν παρόμοιες παρατηρήσεις κατά την μακροχρόνια μελέτη των προσφύγων Hmong που ζούσαν στην περιοχή της Μινεάπολις. Περιέγραφαν το πώς οικογένειες χωρίστηκαν στο Λάος στη διάρκεια βεβιασμένων αποφάσεων για το ποιος ήθελε ή έπρεπε ή μπορούσε να φύγει. Παιδιά, σύζυγοι, γονείς και άλλα μέλη της οικογένειας συχνά αφήνονταν πίσω. (Ben-Porath, 1991, σ.3)

Οι αγχώδεις παράγοντες που σχετίζονται με την απόφαση της φυγής περιλαμβάνουν αγωνίες, απειλές, κακουχίες και φόβους αντιπάλων από το απολυταρχικό καθεστώς από το οποίο διώχθηκαν. Ο Sundhaul (1981) γράφοντας για τις γυναίκες πρόσφυγες, παρατήρησε ότι ο υποσιτισμός και οι περίοδοι παρατεταμένου άγχους προκάλεσαν περιπτώσεις αμηνόρροιας, με την απειλή στειρότητας και επίσης συνέβαλαν στη χαμηλή ποσότητα και φτωχή ποιότητα μητρικού γάλατος στις γυναίκες που θήλαζαν. Αγέννητα και πρόωρα γεννημένα βρέφη υπέφεραν από τις επιπτώσεις των αγχωδών παραγόντων

που αντιμετώπισαν οι μητέρες τους στην προαποδημητική περίοδο. (Ben-Porath, 1991, σ.4-5)

Οι αγχώδεις παράγοντες που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες πριν και κατά τη διάρκεια της λήψης της απόφασης προκαλούν σε πολλές περιπτώσεις προσαρμοστικές δυσκολίες. Μεταγενέστερα προβλήματα μπορούν να συνθέσουν τις συνέπειες προηγούμενων τραυματικών εμπειριών. «Οι εμπειρίες της προ-αποδημητικής περιόδου έχουν βαθιά επιρροή στη προσαρμογή των προσφύγων στις χώρες επανατοποθέτησης». (Ben-Porath, 1991, σ.5)

Γ. Η περίοδος της φυγής

Μία περίοδος μεγάλου δράματος και έντασης. Οι κυριότεροι φόβοι των προσφύγων περιστρέφονται γύρω από το να ανακαλυφθούν, να συλληφθούν, να τους αναγκάσουν να επιστρέψουν, να χωριστούν, να εκτελεστούν, να τους στερήσουν τα υπάρχοντα τους. Το άτομο ή τα άτομα σε φυγή αντιλαμβάνονται άμεσα τα εμπόδια και τους περιορισμούς που μπορεί να τους αποτρέψουν από το να φτάσουν σε ένα μέρος ασύλου. Αυτά περιλαμβάνουν:

- γλωσσικούς φραγμούς
- έλλειψη διαβατηρίων ή διαβατήρια που έχουν λήξει
- άλλα μέλη της οικογένειας που αργοπορούν λόγω αναπηρίας, αδυναμίας κτλ.
- έλλειψη «ανταλλάξιμων» πηγών
- φόβοι προσωπικής κατάρρευσης, το να μην μπορούν, δηλαδή, να αντέξουν το άγχος και την πίεση της φυγής
- αναγκαστική «αποκλίνουσα» συμπεριφορά για να επιβιώσουν, π.χ. να κλέψουν (Baker, 1985, σ.6)

Δ. Φτάνοντας στην ασφάλεια και το μέρος ασύλου

Άμεσες αντιδράσεις της αίσθησης της ασφάλειας μπορεί να περιλαμβάνουν:

- ενθουσιασμό
- κατάθλιψη
- καταρράκωση
- ενοχή και ντροπή
- φόβος αναγκαστικής επιστροφής
- μένος
- παντοδυναμία (Baker, 1985, σ.6)

Ε. Η εμπειρία των προσφυγικών καταυλισμών

Για πολλούς πρόσφυγες το επόμενο στάδιο αποτελεί η διαμονή σε ειδικούς χώρους υποδοχής προσφύγων, τους λεγόμενους προσφυγικούς καταυλισμούς.

«Στη διάρκεια της εμπειρίας των καταυλισμών οι φυσικές απειλές που προηγήθηκαν και/ ή συνόδευσαν την φυγή υποχωρούν και το μέγεθος όλων όσων έχουν συμβεί αρχίζει να εμφανίζεται βαθμιαία.»(Ben-Porath, 1991, σ.5)

Ο Murphy(1955), μελετώντας την εμπειρία των προσφύγων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, παρατήρησε ότι «ενώ η φυσική τους κατάσταση ποικίλει ευρέως, η ζωή στους προσφυγικούς καταυλισμούς τείνει προς την ομοιομορφία. Οι πρόσφυγες διαχωρίζονται από τον γηγενή πληθυσμό, πρέπει να μοιραστούν ανεπαρκείς ανέσεις και να συμβιβαστούν με την έλλειψη

προσωπικού χώρου, εξαιτίας του συνήθη υπερπληθυσμού». Ben-Porath, 1991, σ.5) Οι πρόσφυγες βιώνουν σε αυτό το στάδιο «πρώρο πολιτισμικό σοκ», καθώς αντιλαμβάνονται πόσο διαφορετικά είναι όλα γύρω τους. Αυτό, συνήθως, τονίζεται από την αδυναμία να εκφράσουν τις ανάγκες τους εξαιτίας των επικοινωνιακών εμποδίων. Για τον ίδιο λόγο, οι ιατρικές, κοινωνικές και ψυχολογικές εξετάσεις εκλαμβάνονται, πολλές φορές, ως απειλή. (Baker, 1985, σ.6-7) Οι Philips και Pearson(1981) σημειώνουν ότι «το άτομο ωθείται από μία κατάσταση ανεξαρτησίας σε μία κατάσταση εξάρτησης» Baker, 1985, σ.6) και ο Stein(1986) συνηγορεί παρατηρώντας ότι «στους προσφυγικούς καταυλισμούς οι πρόσφυγες χάνουν τον έλεγχο των ζών τους». Ben-Porath, 1991, σ.5) Έχουν παρατηρηθεί «εκδηλώσεις απάθειας, υψηλά επίπεδα άγχους και κατάθλιψης και άλλα ψυχοπαθολογικά συμπτώματα μεταξύ των προσφύγων» (Ben-Porath, 1991, σ.6) Γενικότερα, «το χρονικό διάστημα που θα αναγκαστεί ένας πρόσφυγας να παραμείνει σε ένα μεταβατικό καταυλισμό θα έχει συγκεκριμένη επίπτωση στην ψυχολογική και κοινωνική του κατάσταση». (Baker, 1985, σ.7) Αυτό είναι ιδιαίτερος εμφανές σε περιπτώσεις προσφύγων που αναγκάστηκαν να παραμείνουν σε καταυλισμούς για μεγάλα χρονικά διαστήματα, σε πολλές περιπτώσεις για χρόνια.

Στους προσφυγικούς καταυλισμούς παρατηρείται «η τάση να θεωρούνται και να αντιμετωπίζονται όλοι οι πρόσφυγες από μία δεδομένη χώρα ή φυλή ως μία ομογενής ομάδα» (Stein, 2001, σ.18, Ben-Porath, 1991, σ.6) και να χαρακτηρίζονται π.χ. ως Κούρδοι, Αφγανοί κτλ. Αυτή η έλλειψη γνώσης γύρω από τις διεθνικές διαφορές μπορεί να επιφέρει επιπλέον προβλήματα στους προσφυγικούς καταυλισμούς. Ο Kunz(1981) έχει περιγράψει τις συναφείς διαρθρώσεις μεταξύ των προσφύγων. Θεωρεί ότι οι προσφυγικές ομάδες υποδιαιρούνται σε πολλά κύματα και «σοδειές» που μπορεί να διαφέρουν κατά πολύ, να έχουν διαφορετική νοοτροπία και εμπειρίες και να είναι εχθρικές μεταξύ τους. Οι «σοδαές» προσφύγων (όρος του Kunz) αναφέρονται στο γεγονός ότι αυτοί που αφήνουν μία χώρα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, φεύγουν υπό διαφορετικές πιέσεις και έχουν διαφορετικό παρελθόν. Καθώς οι πολιτικές και οι συνθήκες δίωξης μεταβάλλονται, η σύνθεση και τα χαρακτηριστικά των προσφυγικών ομάδων είναι διαφορετικές. Επιπλέον, σε μία συνεχή ροή προσφύγων, οι πρώτες «σοδειές» τείνουν να αποτελούνται, δυσανάλογα σε σχέση με τις επόμενες, από τα ανώτερα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά επίπεδα της παλιάς κοινωνίας. (Stein, 2001, σ.18-19) Η συνύπαρξη στον ίδιο χώρο μπορεί να ενισχύσει τα ήδη υψηλά υφιστάμενα επίπεδα έντασης και εχθρότητας ανάμεσα σε ομάδες που είχαν υπάρξει εχθροί σε διάφορες περιόδους του παρελθόντος. Ο Berthhold(1976) διαπίστωσε ότι «ακόμη και σε εθνικά καθορισμένες ομάδες υπήρξαν εθνικές και ταξικές διαφορές που οδήγησαν σε συγκρούσεις στους καταυλισμούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις εντοπίστηκαν εξιλαστήρια θύματα, τα οποία κακοποιήθηκαν». (Ben-Porath, 1991, σ.7)

Αρκετοί συγγραφείς που εργάστηκαν σε προσφυγικούς καταυλισμούς παρατήρησαν ότι, παρ' όλες τις δυσκολίες, η δύναμη και το κουράγιο των προσφύγων δεν είχαν καμφθεί. Οι Floriani(1980) και Levy(1981) σημείωσαν ότι, ακόμη και στις πιο δυσμενείς συνθήκες, πολλοί πρόσφυγες ήταν χαρούμενοι, καθώς συσχέτιζαν την παραμονή τους στους καταυλισμούς με την πορεία προς την ελευθερία. (Ben-Porath, 1991, σ.7) Σύμφωνα με μία άλλη προσέγγιση, «όσο δύσκολα κι αν είναι στους προσφυγικούς καταυλισμούς, αυτό που προσφέρουν είναι ο μεταβατικός χρόνος πριν την έναρξη της διεργασίας προσαρμογής τους. Αυτός ο μεταβατικός χρόνος είναι απαραίτητος

για να καταλαγιάσει μέσα τους ο φόβος, η αγωνία και το σοκ της φυγής». (Hulewat, 1996, σ.129)

ΣΤ. Επανατοποθέτηση

Η επανατοποθέτηση αναφέρεται στο σημείο της προσφυγικής εμπειρίας, όπου ο πρόσφυγας πηγαίνει από το κέντρο υποδοχής σε μία τοποθεσία και ένα σπίτι, όπου το άτομο ή η οικογένεια ευελπιστούν ότι θα εγκατασταθούν μόνιμα.

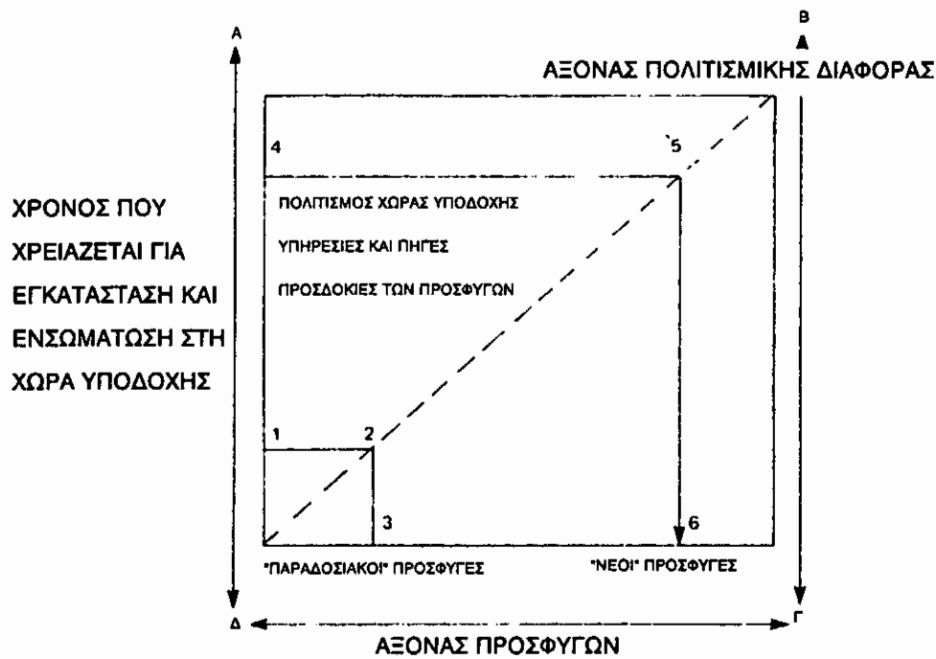
Αρχικά, η άποψη για την επιτυχή επανατοποθέτηση σχετιζόταν με την εύρεση εργασίας και αργότερα, είχε εξισωθεί με την στέγαση του ατόμου ή της οικογένειας. Σήμερα, αυτά τα κριτήρια για την επιτυχή επανατοποθέτηση θεωρούνται υπεραπλουστευμένα. Αναγνωρίζεται ότι η εργασία και η στέγαση είναι σημαντικοί παράγοντες αλλά αντιπροσωπεύουν μόνο δύο στοιχεία από ένα σύνολο παραγόντων που θα πρέπει να εκτιμηθούν, πριν να μπορεί να ειπωθεί ότι ένα άτομο έχει επανατοποθετεί επιτυχώς. (Baker, 1985, σ.7-8)

Ο Cox(1976) αξιοποιεί τις μελέτες των Oberg(1954) και Brink και Saunders(1976) πάνω στο πολιτισμικό σοκ, τροποποιεί και σχετίζει τις φάσεις του με αυτές της επανατοποθέτησης: τη φάση του «μήνα του μέλιτος», τη φάση της δυσaréσκειας, τη φάση της έναρξης της επίλυσης και την λειτουργική φάση. (Baker, 1985, σ.7-8)

Κάθε μία από αυτές τις φάσεις είναι γεμάτη από άγχος και απαιτεί πολλές προσαρμοστικές αντιδράσεις από τους πρόσφυγες. Δεν μπορούν να τεθούν χρονικοί περιορισμοί στην ταχύτητα με την οποία θα επανατοποθετηθεί ένας πρόσφυγας. Πολλοί παράγοντες θα επηρεάσουν την διαδικασία και αυτοί περιλαμβάνουν «τις υπηρεσίες και την υποστήριξη που θα προσφερθεί στον πρόσφυγα, την φυσική και ψυχική υγεία του ατόμου, το αν προέρχεται από αστικό ή αγροτικό περιβάλλον, το επίπεδο αντίληψης του πρόσφυγα, το επίπεδο αμφιθυμίας του, την εχθρότητα που πιθανά να βιώσει όταν εγκατασταθεί σε μία νέα περιοχή, το αν υπάρχουν θέσεις εργασίας διαθέσιμες, το αν η περιοχή επανατοποθέτησης είναι περιοχή κοινωνικής αποστέρησης, το αν ζουν ήδη στην περιοχή άνθρωποι από τον ίδιο πολιτισμό (πρόσφυγες ή μη) και παρέχουν ένα αμοιβαίο υποστηρικτικό δίκτυο και το αν το άτομο είναι «παραδοσιακός» ή «νέος» πρόσφυγας. Οι έννοιες αυτές σχετίζονται με το ευρωπαϊκό πλαίσιο, όπου «παραδοσιακοί» πρόσφυγες θεωρούνται αυτοί που προέρχονται τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ «νέοι» πρόσφυγες θεωρούνται αυτοί που προέρχονται από την Ασία, την Αφρική και την Ινδοκίνα.» (Baker, 1985, σ.8)

Ο Baker(1985) απεικονίζει την σχέση μεταξύ των περισσότερο και λιγότερο πολιτισμικά αποξενωμένων προσφύγων και την έκταση του χρόνου που μπορεί να χρειαστεί για επιτυχή επανατοποθέτηση σε μία νέα χώρα στο ακόλουθο διάγραμμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

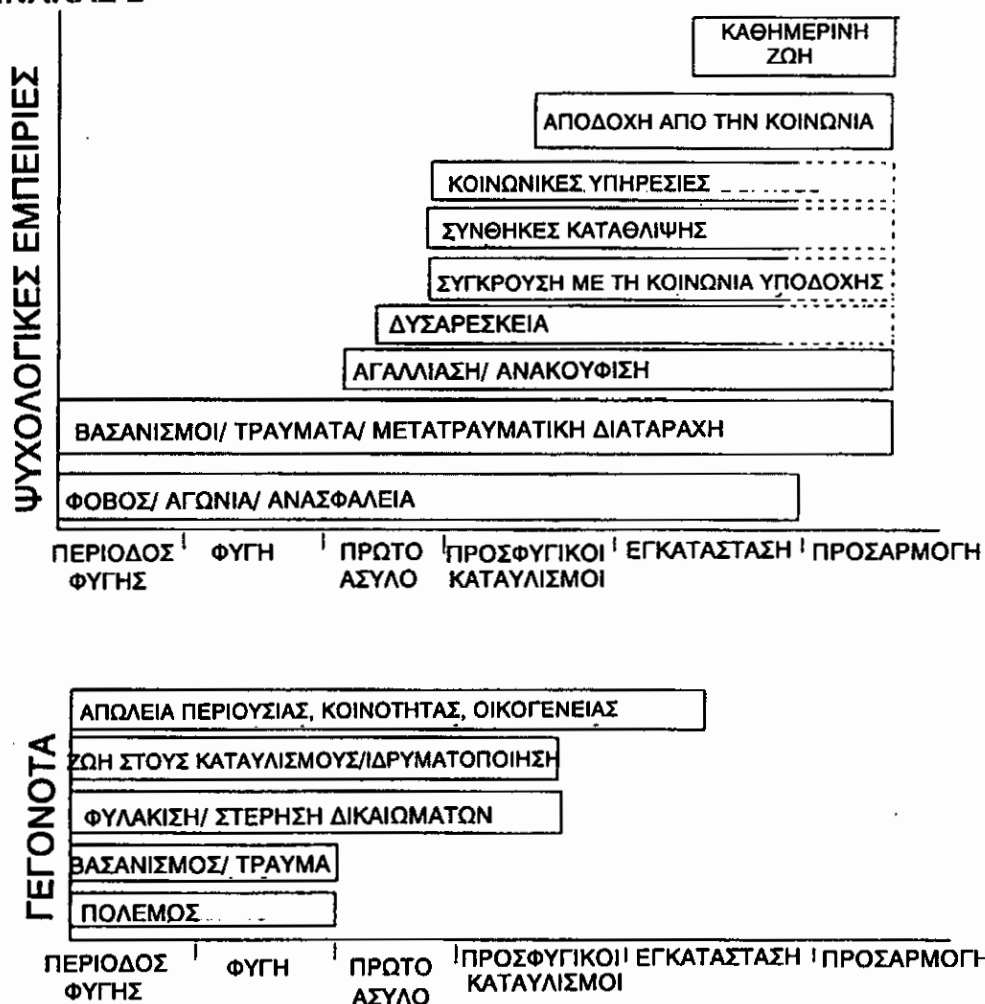
(Baker, 1985, σ.10)

Ο κάθετος άξονας AD αντιπροσωπεύει τον χρόνο που μπορεί να χρειαστεί για να πραγματοποιηθεί η επανατοποθέτηση, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των παραγόντων του δικτύου σχέσεων. Ο οριζόντιος άξονας DC αναφέρεται σε ένα προσφυγικό συνεχές, στο οποίο βρίσκονται οι «παλιοί»(Ευρωπαίοι) και «νέοι»(Ασιάτες, Αφρικανοί κλπ) πρόσφυγες.

Η επανατοποθέτηση έχει ολοκληρωθεί στο σημείο της προσφυγικής εμπειρίας, όπου το άτομο έχει το δικό του/ της σπίτι, δουλειά, μπορεί να μιλήσει την γλώσσα και είναι γενικά εγκατεστημένο. Αυτό μπορεί να πάρει χρόνια για να επιτευχθεί. Ωστόσο, ο Loizos(1981) επεσήμανε ότι «οι ανεπίλυτες κατάλοιπες επιπτώσεις της εμπειρίας μπορεί να συνεχίσουν να επηρεάζουν την συμπεριφορά του ατόμου και να επιδρούν στον τρόπο που αντιδρά στην εξουσία, στις άλλες κοινωνικές σχέσεις, στη συζυγική σχέση ή στις γονικές υποχρεώσεις». (Baker, 1985, σ.9) Ο Keller(1975) υποδεικνύει ότι το τραύμα της φυγής παράγει κατάλοιπες ψυχολογικές καταστάσεις που μπορεί να επηρεάζουν τους πρόσφυγες για πολλά χρόνια. Αυτοί που έχουν τραπέει σε φυγή μπορεί να έχουν αποκτήσει τρία συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: ενοχή, αφθαρσία και επιθετικότητα, τα οποία επιδρούν με συγκεκριμένους τρόπους πάνω σε όλους όσους ο πρόσφυγας βρίσκεται σε στενή επαφή. Ένα θετικό χαρακτηριστικό που παρατηρεί ο Keller είναι ότι η προσφυγική εμπειρία μπορεί να οδηγήσει το άτομο σε μεγαλύτερη θέληση να ρισκάρει και να επιφέρει αλλαγές, δηλαδή σε μία απαραίτητη στρατηγική επιβίωσης. Baker, 1985, σ.9-10)

Στον Πίνακα 2, ο J.W.Berry παραθέτει γεγονότα και ψυχολογικές εμπειρίες στη ζωή ενός πρόσφυγα σε συσχέτιση με τις φάσεις της προσφυγικής εμπειρίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

(Beery, 1991, σ.203)

3. Η Διαδικασία Προσαρμογής των Προσφύγων στην Χώρα Υποδοχής

3.1 Η έννοια της Προσαρμογής

Η προσαρμογή ως ψυχολογική διεργασία προκύπτει «μέσα από τη δυναμική αλληλεπίδραση του ατόμου και του περιβάλλοντος του. Είναι μία διαδικασία αναγκαία και απαραίτητη, η οποία είτε γίνεται αυτόματα, όταν οι απαιτήσεις ατόμου και περιβάλλοντος ταυτίζονται ή έστω είναι απλώς αποδεκτές, είτε γίνεται συνειδητά, όταν το άτομο επιλέγει και υιοθετεί τρόπους συμπεριφοράς που θα του επιτρέψουν μια πιο εύκολη προσαρμογή στο περιβάλλον και στις κοινωνικές απαιτήσεις». (Καλούρη-Αντωνοπούλου, 1994, σ.191) Το άτομο πρέπει να ανταποκριθεί και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις προσωπικές του ανάγκες, τις επιδιώξεις και τις ιδιομορφίες της προσωπικότητάς του, σε συνάρτηση με τις απαιτήσεις, τις πιέσεις, τις προσδοκίες, τις επιταγές και τις προκλήσεις του περιβάλλοντος στο οποίο ζει.

Ο όρος ψυχολογική προσαρμογή ενδέχεται να συμπεριλαμβάνει ποικίλες ψυχικές διεργασίες, όπως π.χ. την αντίληψη, τις γνωστικές διεργασίες, τα κίνητρα, την προσωπικότητα, τις στάσεις, τη συμπεριφορά (Γεωργιάς, Παπαστυλιανού, 1993, σ.19). Παράλληλα, επηρεάζεται και εξαρτάται και από την αντοχή του ατόμου στις πιέσεις, στους περιορισμούς, στις κοινωνικές απαιτήσεις και στις προσδοκίες του περιβάλλοντος. (Καλούρη-Αντωνοπούλου, 1994, σ.191)

«Πολλές φορές, όμως, το άτομο δεχόμενο εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις, αδυνατεί να προσαρμοστεί, έστω και αν η προσαρμογή νοείται πολλές φορές απλά και μόνο σαν υιοθέτηση της επιθυμούμενης από το κοινωνικό περιβάλλον συμπεριφοράς.» Τότε προκύπτουν προβλήματα προσαρμογής, τα κυριότερα από τα οποία είναι το άγχος, η ματαίωση και η σύγκρουση. (Καλούρη-Αντωνοπούλου, 1994, σ.191)

Είναι εύκολο να συμπεράνουμε ότι η προσαρμογή των προσφύγων σε μία νέα κοινωνία επηρεάζεται από επιμέρους παράγοντες και χρίζει εξειδικευμένης μελέτης. Η ψυχολογική προσαρμογή στη διάρκεια της επανατοποθέτησης περιλαμβάνει την υπέρβαση ενός νέου συνόλου εμποδίων και προβλημάτων. Πολλά από αυτά είχαν καταγραφεί πρωτίστως από εκείνους που είχαν μελετήσει τους πρόσφυγες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Pedersen (1949) χαρακτηριστικά αναφέρει ότι :

«Οι πρόσφυγες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις περισσότερες από τις προσδοκίες και τις κοινωνικές φιλοδοξίες που είχαν στην πατρίδα τους. Έπρεπε να διευθετήσουν τις υποθέσεις τους υπό πιεστικές συνθήκες, μεταβιβάστηκαν σε χαμηλότερη κοινωνική θέση και έπρεπε να παραιτηθούν από την επρροή που είχαν σε κοινωνικές ομάδες (στον χώρο εργασίας, στην οικογένεια), αντιμετωπίζονταν με λιγότερο σεβασμό από τους άλλους, έχασαν την ατομικότητά τους και έγιναν ένα νούμερο στην γκριζα, ανώνυμη μάζα των προσφύγων»

(Ben-Porath, 1991, σ.7-8)

Σε μία ανασκόπηση μελετών που εκδόθηκαν στις δεκαετίες '70 και '80, ο Nguyen (1984) χαρακτήρισε τους ακόλουθους παράγοντες ως έχοντες ιδιαίτερης σημασίας για την προσαρμογή των προσφύγων : «η αντίδραση της

τοπικής κοινωνίας προς τους πρόσφυγες, η συνεργασία μεταξύ κρατικών και εθελοντικών οργανισμών, καλά σχεδιασμένα και ισότιμα προγράμματα επανατοποθέτησης, υψηλά κίνητρα από τη μεριά των προσφύγων για να επιτύχουν στις νέες τους πατρίδες, τραυματοποίηση εξαιτίας της βίας που έχουν υποστεί, έλλειψη προετοιμασίας για την νέα κοινωνία πριν εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους, επικίνδυνες πορείες φυγής, παρατεταμένες διαμονές σε συνωστισμένους και ανθυγιεινούς καταυλισμούς, διασκορπισμός στη χώρα της επανατοποθέτησης, ξαφνικές αλλαγές στο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον και η απώλεια των οικείων κοινωνικοπολιτισμικών υποστηρικτικών συστημάτων». (Ben-Porath, 1991, σ.8)

3.2 Στάδια και Τύποι Προσαρμογής

Τα στάδια της προσαρμογής περιγράφηκαν πρώτα από ερευνητές που βασίστηκαν σε κλινικές παρατηρήσεις των προσφύγων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Tyhurst (1951) σε μία μελέτη 118 Ευρωπαίων προσφύγων στην περιοχή του Μόντρεαλ, προσδιόρισε δύο ευδιάκριτες περιόδους. Η αρχική περίοδος, διαρκούσε για περίπου δύο μήνες μετά την άφιξη και διακρινόταν από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: υποκειμενική αίσθηση ευεξίας που περιγράφεται ως ευφορία, τάση προς αυξημένη ψυχοκινητική δραστηριότητα, έντονο, αν και περιορισμένο, ενδιαφέρον για το νέο περιβάλλον, προσδιορισμένο προς την ικανοποίηση των άμεσων αναγκών (π.χ., τροφή, εξασφάλιση κτλ), και μία τάση να εκφράσουν τις εμπειρίες πολέμου που είχαν, με μία βαθμιαία αυξανόμενη πικρία για το ότι κανείς δεν τους καταλαβαίνει πραγματικά. Στη διάρκεια της αρχικής περιόδου τα άτομα απασχολούνταν περισσότερο με το άμεσο παρελθόν τους παρά με το παρόν, το μέλλον ή το μακρινό τους παρελθόν. (Ben-Porath, 1991, σ.9)

Κατά το δεύτερο στάδιο της προσαρμογής, την περίοδο της ψυχολογικής άφιξης, οι πρόσφυγες αρχίζουν να κατανοούν την νέα κοινωνική τους κατάσταση, ενώ συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο τις γλωσσικές δυσκολίες, τις διαφορές στα έθιμα και τις αξίες, τους πρόσφατους αποχωρισμούς και τις απώλειες. Σε αυτό το διάστημα κάποιοι αποκτούν επίγνωση του παρόντος ενώ φοβούνται το μέλλον, άλλοι διακατέχονται από το παρελθόν, κατά κύριο λόγο την παιδική τους ηλικία, η οποία εξιδανικεύεται αναδρομικά. Ο Tyhurst (1951) παρατήρησε τέσσερα συμπτώματα που εμφανίζονται κατά την ψυχολογική άφιξη: καχυποψία, νευρική κατάσταση, κατάπτωση και σωματικές ενοχλήσεις. (Ben-Porath, 1991, σ.9)

Σύγχρονοι συγγραφείς όρισαν και ανέλυσαν διεξοδικά παρόμοια στάδια της προσαρμογής, π.χ. Keller, 1975, Stein, 1981. Άλλοι ανέλυσαν τα στάδια της προσαρμογής υπό θεωρητικές προϋποθέσεις, όπως η ψυχανάλυση, Grinberg & Grinberg, 1984, Munoz, 1980, και οι δυναμικές της οικογένειας Sluzki, 1979. Ο Nguyen (1984) εισηγήθηκε ενός μοντέλου που αποτελείται από τρία στάδια και βασίζεται σε μελέτες που διεξήγαγε με πρόσφυγες από την Νοτιοανατολική Ασία. Κατά τον πρώτο μήνα, η ευφορία και ο ενθουσιασμός ήταν έκδηλοι, παρόλο που συνοδεύονταν συχνά από σύγχυση και αποπροσανατολισμό. Κατά τη δεύτερη περίοδο, ανάμεσα στο δεύτερο και τον έκτο μήνα, η προσοχή τους εστιαζόταν σε καθημερινές δραστηριότητες που σχετίζονταν με το χτίσιμο μιας νέας ζωής. Αυτές περιλάμβαναν την απόκτηση νέων δεξιοτήτων, την εκμάθηση της νέας γλώσσας και την ικανοποίηση βασικών αναγκών για σίτιση, ένδυση, στέγαση και απασχόληση. Κατά το τρίτο στάδιο, διανύοντας τα

επόμενα δυόμισι χρόνια, οι πρόσφυγες άρχισαν να αναλογίζονται την επίπτωση του ξεριζωμού τους και να συνειδητοποιούν την πραγματικότητα της νέας τους ζωής. Οι πιο πολλοί αποδέχτηκαν την νέα κατάσταση και έφτασαν σε ικανοποιητικά επίπεδα προσαρμογής. Άλλοι απέτυχαν να συμβιβαστούν με τις νέες συνθήκες, ιδιαίτερα εκείνοι που ήρθαν με υψηλές ελπίδες και μη ρεαλιστικές προσδοκίες. Αυτοί οι άνθρωποι απογοητεύτηκαν και ανέπτυξαν συναισθηματικά προβλήματα. (Ben-Porath, 1991, σ.9-10)

Οι Lin, Masuda και Tazuma περιέγραψαν τρεις διαφορετικές κατηγορίες της προσαρμογής:

1. Η υλική προσαρμογή, αφορά την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων επιβίωσης, απαραίτητες σε μια σύγχρονη κοινωνία. Όπως για παράδειγμα, διευθετήσεις για στέγαση, το να μάθουν να χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής μεταφοράς ή να ψωνίζουν από ένα σούπερ μάρκετ. Αυτές οι διαδικασίες είναι πιο αγχώδεις για πρόσφυγες χαμηλού κοινωνικού και οικονομικού status ή για αυτούς που προέρχονται από υποανάπτυκτες περιοχές και αντιμετωπίζουν πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες, όπως το να μάθουν να χρησιμοποιούν ηλεκτρικές συσκευές.
2. Η προσαρμογή στην επίσημη κοινωνική δομή περιλαμβάνει την εξοικείωση και μετά, τη σωστή χρήση και συνεργασία με τους κρατικούς θεσμούς, π.χ. δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμούς
3. Η κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή, περιλαμβάνει την εκμάθηση νέων λεκτικών και μη λεκτικών μεθόδων επικοινωνίας, την εξοικείωση με τις νέες πολιτισμικές νόρμες και την απόκτηση νέων προσανατολισμών στις αξίες

(Ben-Porath, 1991, σ.9-10, Γιαννακού,2000, σ.90)

Αν και οι περισσότεροι πρόσφυγες περνούν τα στάδια που περιγράφηκαν παραπάνω, το τελικό αποτέλεσμα της πορείας της προσαρμογής τους μπορεί να ποικίλλει σημαντικά. Οι Khoa και Van Deusen(1981), μελετώντας την κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή καθόρισαν τρεις γενικούς τύπους:

1. Τον τύπο της «προηγούμενης γενιάς», που υιοθετείται από πολλούς από τους μεγαλύτερους σε ηλικία πρόσφυγες. Αποτελείται, πρωτίστως, από μία ολική απόρριψη κάθε προσπάθειας προσαρμογής στο νέο πολιτισμό.
2. Ο «αφομοιωτικός» τύπος, που παρατηρήθηκε πρώτη φορά ανάμεσα σε νεότερους πρόσφυγες που πρόθυμα ενστερνίζονται τα νέα έθιμα και αξίες και αποποιούνται τα παλιά.
3. Ο «διαπολιτισμικός» τύπος, που συντελείται από την επιλεκτική προσαρμογή σε νέες πολιτισμικές δομές και την παράλληλη διατήρηση ορισμένων από τις πρωταρχικές.

(Ben-Porath, 1991, σ.10)

Οι Lin, Masuda και Tazuma(1982) καθόρισαν πέντε τύπους προσαρμογής στην μελέτη τους με Νοτιοανατολικούς Ασιάτες πρόσφυγες:

1. Ο οριακός-νευρωτικός τύπος, εννοεί το να παραλύεις ενώ προσπαθείς να συμμορφωθείς με τις προσδοκίες και των δύο πολιτισμών. Τα άτομα αυτά παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα άγχους και αγωνίας.
2. Ο οριακός-απελευθερωμένος (αποκλίνων) τύπος, προκύπτει ανάμεσα σε ανθρώπους που αδιαφορούν για τις νόρμες συμπεριφοράς και των δύο πολιτισμών, έχοντας καταλήξει στο ότι δεν υπάρχει τρόπος να ικανοποιηθούν και τα δύο πρότυπα ταυτοχρόνως.
3. Ο συντηρητισμός, χαρακτηρίζεται από μία προσκόλληση στον αρχικό πολιτισμό, με σκοπό να κατευναστούν τα συναισθήματα της απώλειας και να μειωθεί η επίπτωση του πολιτιστικού σοκ.

4. Ο Ύπερ-επιπολιτισμός σημαίνει την ολική αποστασιοποίηση από τον αρχικό πολιτισμό και, κατ' αυτό τον τρόπο, την αποστέρηση από το παραδοσιακό υποστηρικτικό σύστημα.
5. Ο διαπολιτισμός αφορά την καλύτερη δυνατή ενσωμάτωση και στους δύο πολιτισμούς.

(Ben-Porath, 1991, σ.10)

Η πολιτισμική προσαρμογή των προσφύγων αναλύεται σε βάθος από την θεωρία του επιπολιτισμού, του Καναδού J.Berry. Σύμφωνα με την θεωρία του επιπολιτισμού οι τύποι προσαρμογής των προσφύγων είναι οι εξής:

1. Αφομοίωση (assimilation). Ο όρος αναφέρεται στην τάση εξομοίωσης της συμπεριφοράς του ατόμου προς τον ξένο πολιτισμό, συνεπάγεται δηλαδή απόρριψη της πολιτισμικής του ταυτότητας.
2. Προσαρμογή (adaptation). Το άτομο διατηρώντας την πολιτισμική του ταυτότητα γίνεται αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας και συνεργάζεται με την ευρύτερη κοινότητα.

Αυτός ο τύπος προσαρμογής θεωρείται ως η πιο επιτυχής μορφή επιπολιτισμού, επειδή η σύνθεση των στοιχείων της πολιτισμικής παράδοσης του ατόμου με αυτά της ευρύτερης ομάδας, οδηγεί το άτομο σε κοινωνική και ψυχολογική ισορροπία.

3. Διαχωρισμός (separation). Όταν δεν υπάρχουν θετικές σχέσεις με την κοινότητα και η στάση αυτή συνοδεύεται από έμμονη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας που φέρει το άτομο, η τακτική που προκύπτει αναφέρεται ως «διαχωρισμός» από την ευρύτερη ομάδα. Όταν η πολιτισμική διαφορά είναι πολύ έντονη, συχνά παρατηρείται οι πρόσφυγες να διατηρούν τα πολιτισμικά τους στοιχεία (θρησκεία, έθιμα κλπ.) σε μία «κλειστή κοινωνία», μακριά από την κυρίαρχη ομάδα.

4. Περιθωριοποίηση (marginalization). Η περίπτωση κατά την οποία το άτομο χάνει την πολιτισμική και ψυχολογική επαφή του, τόσο με την δική του εθνική ομάδα όσο και με την ευρύτερη κοινότητα, χαρακτηρίζεται ως απομόνωση και συνιστά την τακτική της περιθωριοποίησης.

Ο τρόπος με τον οποίο προκύπτουν αυτοί οι τύποι πολιτισμικής προσαρμογής, σύμφωνα με την θεωρία του επιπολιτισμού, αναλύεται στην Ενότητα Β, του Κεφαλαίου II, σ.69-75.

3.3 Πηγές Άγχους στην Διαδικασία Προσαρμογής των Προσφύγων

Το άγχος ορίζεται από τον Freud ως «αντίδραση στον κίνδυνο», από τον Salivan ως «ένα φαινόμενο της ενήλικης ζωής, το οποίο μπορεί συχνά να ερμηνευθεί ευκρινώς ως η προσδοκώμενη αρνητική εκτίμηση των προσφάτων ενεργειών κάποιου από εκείνους των οποίων η άποψη είναι πολύ σημαντική» ή ως «ένα συναίσθημα μοναξιάς και αδυναμίας προς έναν, ενδεχόμενα, εχθρικό κόσμο» (Horney), το οποίο «προκύπτει αυτόματα όταν η ψυχή κατακλύζεται από μία εισροή ερεθισμάτων, πολύ μεγάλη για να ελεγχθεί ή να εκπληρωθεί». (Mostwin, 1976, σ.115)

Ο Fry(1980) μελέτησε τις πηγές άγχους σε μία ομάδα 150 προσφύγων από το Βιετνάμ που διέμεναν στις Η.Π.Α. και τον Καναδά. Η ανάλυση των περιεχομένων των συνεντεύξεων υπέδειξε τέσσερις σημαντικές εστίες άγχους: αίσθηση αδυναμίας, χαμηλή αυτόεκτίμηση, κοινωνική απομόνωση και γενική αγωνία. Οι Masuda, Lin και Tazuma(1980) αναγνώρισαν τις οικονομικές δυσκολίες, τις αλλαγές στον τρόπο ζωής, τα επαγγελματικά προβλήματα και τις συζυγικές ασυμφωνίες ως τους πιο σημαντικούς παράγοντες άγχους που αντιμετώπισαν οι Νοτιοανατολικοί Ασιάτες που συμμετείχαν στην έρευνα. Ben-Porath, 1991, 7-8)

Ο Lin(1986) έχει κατηγοριοποιήσει τις ακόλουθες πηγές άγχους στους πρόσφυγες:

1. Απώλειες: Οι απώλειες που υποφέρουν οι πρόσφυγες είναι συχνά πολλαπλής και σημαίνουσας φύσεως. Περιλαμβάνουν απτές απώλειες, όπως περιουσίας, επενδύσεων και εργασίας. Απώλειες οικογενειακών μελών και άλλων σημαντικών διαπροσωπικών σχέσεων και της υποστήριξης που προσέφεραν. Η Γιαννακού(2000) σημειώνει ότι «αφορά τους θανάτους, τις φυλακίσεις ή τις εκτελέσεις μελών της οικογένειας ή την αδυναμία να γνωρίζουν εάν συγγενείς τους ζουν ή έχουν πεθάνει. Υπάρχουν περιπτώσεις που μητέρες αναγκάστηκαν να επιλέξουν ποια παιδιά θα σώσουν στέλνοντας τα σε άλλη χώρα, επειδή τα χρήματα δεν επαρκούσαν για την διαφυγή όλων»(σελ.89) Στις απώλειες περιλαμβάνεται και αυτή του πολιτισμικού τους περιβάλλοντος και του τρόπου ζωής τους, σημαντικού συστατικού της προσωπικότητάς τους.
2. Κοινωνική Απομόνωση: Η ουσιαστική διάσπαση του κοινωνικού υποστηρικτικού συστήματος των προσφύγων και η αδυναμία τους να επικοινωνήσουν, λόγω έλλειψης γνώσης της γλώσσας, οδηγούν σε κοινωνική απομόνωση. Τα αισθήματα θυμού και ενοχής μεταβιβάζονται εύκολα στους άλλους και καθιστούν δύσκολη την εδραίωση νέων δεσμών. Η αδυναμία τους να συνάψουν σχέσεις οφείλεται και σε συναισθήματα φόβου, απογοήτευσης ή και ντροπής.
3. Πολιτισμικό Σοκ: Κατά την άφιξη στην χώρα υποδοχής, οι πρόσφυγες προσμένουν το τέλος των δοκιμασιών τους. Αντίθετα, μετά από μια αρχική περίοδο ευφορίας, υψηλών ελπίδων και προσδοκιών, συνειδητοποιούν ότι η ζωή σε μία διαφορετική, ίσως πλουσιότερη και τεχνολογικά πιο εξελιγμένη, κοινωνία περιλαμβάνει πολλές δυσκολίες. Το περιεχόμενο της έννοιας του πολιτισμικού σοκ περιγράφεται εκτενέστερα στην Ενότητα Β, του Κεφαλαίου, σ. 65-68.

4. Αλλαγή του επιπέδου ζωής: Παρουσιάζεται απώλεια του εδραιωμένου κοινωνικού ρόλου και επιπέδου ζωής των προσφύγων, καθώς και συνεχής υποβάθμιση του οικονομικού και επαγγελματικού τους επιπέδου, με συνέπεια την κοινωνική υποβάθμιση.
5. Βεβιασμένος εκσυγχρονισμός: Αυτό αφορά κυρίως τους πρόσφυγες από υποανάπτυκτες και αγροτικές περιοχές, στις οποίες δεν είχαν επαφή με την προηγμένη τεχνολογία, την πληθώρα καταναλωτικών αγαθών και την ανάγκη χρήσης υπηρεσιών. Υπήρξαν περιπτώσεις προσφύγων που δεν γνώριζαν να χρησιμοποιήσουν το τηλέφωνο ή το φούρνο.
6. Status μειονότητας: Ανεξάρτητα από τη φυλή, τη θρησκεία, το εθνικό ή πολιτισμικό τους υπόβαθρο, οι πρόσφυγες αντιμετωπίζονται, τουλάχιστον αρχικά, από τους εντόπιους πολίτες των χωρών επανατοποθέτησης ως διαφορετικοί και ξένοι. «Εάν προστεθεί η άγνοια των γηγενών κατοίκων για τη διαφορά του πολιτικού πρόσφυγα από τον οικονομικό μετανάστη, η ξеноφοβία και τα φαινόμενα ρατσισμού, είναι επακόλουθο ο πρόσφυγας να αισθάνεται περιθωριοποιημένος.» (Γιαννάκου, 2000, σ.90)
7. Αβεβαιότητα για το μέλλον: Εδώ εντάσσεται η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια που προκαλείται από τις αλλαγές στο νομικό καθεστώς, το εργασιακό καθεστώς, καθώς και το χάρτη των δικαιωμάτων τους στις χώρες διέλευσης και εγκατάστασης.

(Ben-Porath, 1991, σ.8-9, Γιαννάκου, 2000, σ.89-90)

«Οι περισσότεροι μελετητές της ψυχολογικής προσαρμογής των προσφύγων εστιάζουν τις έρευνες τους σε τρεις γενικούς τομείς: την οικογενειακή ζωή, την εργασία και τον πολιτισμό.» Ben-Porath, 1991, σ.9) Για την προσαρμογή της προσφυγικής οικογένειας θα αναφερθούμε αποκλειστικά σε παρακάτω ενότητα. Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε τους τομείς της εργασίας και του πολιτισμού, ως πηγές άγχους για την ψυχολογική προσαρμογή των προσφύγων. Αν και είναι σημαντικό να ορίσουμε και να αναλύσουμε κάθε μία από αυτές τις πηγές ξεχωριστά, θα «πρέπει να έχουμε πάντα υπόψη ότι τείνουν να αλληλεπιδρούν και να παράγουν σύνθετες επιπτώσεις». (Ben-Porath, 1991, σ.12)

A. Εργασία

Οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στην προσπάθεια τους να αποκτήσουν επαρκή απασχόληση στις χώρες επανατοποθέτησης τους. Αυτές περιλαμβάνουν προβλήματα υποαπασχόλησης ή ανεργίας, έλλειψη ικανοποιητικής εκπαίδευσης για συγκεκριμένους τύπους εργασίας και δυσκολίες που σχετίζονται με τη γλώσσα. (Ben-Porath, 1991, σ.12)

Σε μία μελέτη πάνω στην εργασιακή αφομοίωση των Βιετναμέζων προσφύγων, ο Finnapp(1980) ανακάλυψε ότι η εργασιακή προσαρμογή ήταν μία σημαντική ανησυχία για τα υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα. Α και η υποαπασχόληση και η ανεργία προκαλούν σημαντικές ψυχολογικές επιπτώσεις, οι πιο απτές αρνητικές συνέπειες είναι οι οικονομικές δυσκολίες. Στην έρευνα ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος από Νοτιοανατολικούς Ασιάτες πρόσφυγες, οι Nicassio και Pate(1984) βρήκαν ότι το 57,2% των 1.638 ανθρώπων που ρωτήθηκαν ανέφεραν οικονομικά προβλήματα. Σε μία έρευνα πάνω στους Βιετναμέζους πρόσφυγες της Μινεσότα, οι Westermeyer, Vang και Lyfong(1983) σημείωσαν ότι περισσότεροι από το 70% αυτού του πληθυσμού

είχαν οικονομικά προβλήματα τα πρώτα χρόνια στην Η.Π.Α. Αλλού, οι Westermeyer, Bouafuely, και Vang(1984) σημείωσαν: «Πολλοί Βιετναμέζοι πρόσφυγες υπέδειξαν αξιοσημείωτη δυσκολία στην αρχική τους προσαρμογή στις Η.Π.Α. Είχαν ελάχιστες ή ανύπαρκτες επαγγελματικές ικανότητες σχετικές με το νέο τους περιβάλλον, είχαν χάσει συναισθηματικά σημαντικούς ρόλους από την Ασία και, συχνά, στηρίζονταν στην πρόνοια» Ben-Porath, 1991, σ.13). Σε μία μελέτη των ψυχολογικών συσχετισμών αλλοτρίωσης στους πρόσφυγες, η Nicassio(1985) ανακάλυψε ότι η κοινωνικοοικονομική θέση σχετίζεται αρνητικά με τον βαθμό αλλοτρίωσης των υποκειμένων της έρευνας. Δηλαδή, οι λιγότερο επαρκώς απασχολούμενοι πρόσφυγες που αντιμετώπιζαν εργασιακές και οικονομικές δυσκολίες ένιωθαν πιο αποξενωμένοι. Οι Vignes και Hall(1979), σε μία μελέτη 50 Βιετναμέζικων οικογενειών, βρήκαν ότι η απώλεια ενός επαγγελματικού ρόλου ήταν ένας σημαντικός παράγοντας που περιέπλεκε την προσαρμογή τους. Αυτές οι μελέτες υπογραμμίζουν τον καίριο ρόλο που μπορούν να έχουν οι επαγγελματικές και οικονομικές δυσκολίες στην προσαρμογή των προσφύγων. (Ben-Porath, 1991, σ.13-14)

Ο Stein(1979) παρατήρησε ότι σχεδόν όλοι οι πρόσφυγες βιώνουν αντιστρόφως ανάλογη κινητικότητα στην επαγγελματική τους προσαρμογή στην Αμερική. Αυτή η ραπή μπορεί να αιτιολογηθεί μερικώς από τα ευρήματα των Rahe, Looney, Ward, Tung και Lieu(1978) σχετικά με το ότι ο αυτοσεβασμός, των περισσότερων προσφύγων, μειώνεται σημαντικά κατά την εξέλιξη της επανατοποθέτησης. Μία μελέτη που διεξήγαγαν οι Nguyen και Henkin(1982) επιβεβαιώνει αυτή την υπόθεση. Οι ερευνητές αυτοί μελέτησαν δύο ομάδες Βιετναμέζων προσφύγων στην Αμερική. Η μία ομάδα αποτελείτο από 191 αρχηγούς οικογενειών που πήγαν στην Αμερική το 1975, κατά την μαζική εκκένωση που ακολούθησε μετά την πώση του Νοτίου Βιετνάμ. Η δεύτερη ομάδα αποτελείτο από «ανθρώπους των πλοιαρίων» (boat people) που έφτασαν στην Αμερική μεταξύ του 1977 και 1978, μετά από ένα ή δύο χρόνια κακουχιών από το κομμουνιστικό καθεστώς. Στοιχεία αναλύσεων αποκάλυψαν ότι η πρώτη ομάδα περιελάμβανε άτομα με υψηλά επίπεδα μόρφωσης και είχε μεγάλες προϋποθέσεις επιτυχίας. Επιφανειακά, εμφανίζονταν ως επιτυχείς στην πολιτισμική και επαγγελματική τους προσαρμογή στην Αμερική. Ανάμεσα στους ανθρώπους των πλοιαρίων, ένα μεγάλο ποσοστό έδειχνε να προσαρμόζεται λιγότερο επιτυχώς στην Αμερική.

Αν και το επίπεδο της μόρφωσης ήταν θετικά ανάλογο και με την πολιτισμική και με την επαγγελματική προσαρμογή, δεν σχετιζόταν με την ικανοποίηση από τη ζωή στην Αμερική. Στην πρώτη ομάδα, αν και τα μέλη της ήταν περισσότερο επιπολιτισμένα και επιτυχημένα, ήταν λιγότερο ικανοποιημένα από τη ζωή στην νέα τους πατρίδα. Στην δεύτερη ομάδα έδειχναν να είναι περισσότερο ευγνώμονες και ικανοποιημένοι με τη ζωή στη νέα χώρα. Μία εξήγηση για αυτό το παράδοξο εύρημα είναι ότι η πρώτη ομάδα βίωσε, πολύ περισσότερο από οποιαδήποτε, την αντιστρόφως ανάλογη κινητικότητα. Για πολλά μέλη της πρώτης ομάδας, οι οποίοι ανήκαν στην Νότιοβιετναμέζικη ελίτ, ήταν πολύ δύσκολο να κατακτήσουν τις ίδιες κοινωνικές και επαγγελματικές θέσεις που απήλαυσαν στο Νότιο Βιετνάμ. Η φαινομενική τους επαγγελματική επιτυχία (δηλ. το να βρουν κάποια μορφή εργασίας) ήταν για τους ίδιους μια απογοητευτική διάψευση. Τα μέλη της δεύτερης ομάδας κατοικούσαν σε αγροτικές περιοχές του Βιετνάμ και στην πλειοψηφία τους είχαν υπάρξει θύματα βασανιστηρίων. Στην περίπτωση τους δεν υπήρχαν περιθώρια για αντιστρόφως ανάλογη κινητικότητα, άρα περιορίζονταν οι πηγές απογοήτευσης. (Ben-Porath, 1991, σ.13-15)

Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και ο Mostwin(1976) μελετώντας την προσαρμογή των Πολωνών προσφύγων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου στην Αμερική. Ο Mostwin μελετώντας τους παράγοντες που δυσχεραίνουν την ψυχολογική προσαρμογή ανέπτυξε την έννοια της «Διαμάχης ανάμεσα σε διαφορετικές περιοχές Προσαρμογής».

Η έννοια της περιοχής ως δομικού συστατικού του χώρου ζωής (Lewin, 1936), σύμφωνα με τον λειτουργικό ορισμό της περιλαμβάνει συνθήκες, δραστηριότητες και μέρη, τα οποία είναι σημαντικά για ένα άτομο, και είναι σαφώς διαχωρισμένη από την έννοια του χώρου σύμφωνα με την τοπολογία. Η τοπολογία, ως επιστήμη των χωρικών σχέσεων, βασίζεται στην αντίληψη του χώρου σε σχέση με το τι περιλαμβάνει-δηλαδή, στην έννοια «του ανήκειν». Στο χώρο ζωής ενός πρόσφυγα υπάρχουν διαφορετικές σημαντικές περιοχές που απαιτούν προσοχή στη διάρκεια της διεργασίας προσαρμογής. Ο βαθμός «του ανήκειν» ποικίλει από περιοχή σε περιοχή. Αυτή η διαμάχη μεταξύ των περιοχών προσαρμογής, ή «των ασαφών ζωνών των ασχημάτιστων μεταβιβάσεων» μπορεί να οδηγήσει σε σύγχυση και ένταση. (Mostwin, 1976, σ.109-110).

Οι περιοχές που θεωρούνται υψίστης σημασίας για την προσαρμογή των προσφύγων είναι αυτές της εργασίας, της ικανοποίησης από την εργασία και η κοινωνική θέση στο παρελθόν και το παρόν. Η επαγγελματική αποκατάσταση αποτελεί την πρώτη έγνοια του πρόσφυγα, με την έννοια της επιβίωσης, αλλά και της προστασίας από την εξάρτηση (πρόνοια, φιλανθρωπία), η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως σημάδι προσωπικής αποτυχίας. Η διαμάχη μεταξύ των περιοχών «εργασία» και «ικανοποίηση από την εργασία» είναι ιδιαίτερη έντονη για όσους έχουν προετοιμαστεί εκπαιδευτικά ή έχουν εξασκήσει στο παρελθόν κάποιο επάγγελμα και αναγκάζονται να αναλάβουν χειρονακτικές εργασίες. (Mostwin, 1976, σ. 109-110) Το πρόβλημα αυτό εντείνεται από την αδυναμία αναγνώρισης των σπουδών ή της επαγγελματικής κατάρτισης των προσφύγων στις χώρες υποδοχής, καθώς τις περισσότερες φορές, κατά την εσπευσμένη τους φυγή, δεν μεταφέρουν μαζί τους τα πολύτιμα αυτά έγγραφα.

Το να ανήκει στην περιοχή της «ικανοποίησης από την εργασία» εξαρτάται από ένα συνδυασμό παραγόντων, όπως «οι εμπειρίες και η εκπαίδευση στην χώρα καταγωγής, η γνώση της γλώσσα κατά την άφιξη, το κοινωνικό status του παρελθόντος, οι λόγοι της φυγής και οι εμπειρίες στην χώρα υποδοχής. Οι εμπειρίες αυτές περιλαμβάνουν την επιπρόσθετη εκπαίδευση και το κοινωνικό status του παρόντος.» (Mostwin, 1976, σ.110)

Συνοπτικά, η ικανοποίηση από την εργασία βασίζεται στην ελεύθερη επιλογή του επαγγέλματος, η οποία δεν είναι πάντα εφικτή για ένα πρόσφυγα. Αργότερα, ίσως διοχετεύσει την ανάγκη για ικανοποίηση από την εργασία σε μία διαφορετική περιοχή του χώρου της ζωής του. Η διαμάχη μεταξύ της κοινωνικής θέσης στο παρελθόν και στο παρόν (χαμηλότερη από αυτή στην χώρα καταγωγής) και η όχι πάντα επιτυχής προσπάθεια να παραμείνει κάποιος στα όρια της κοινωνικής του τάξης, ειδικά ανάμεσα στις ομάδες που ανήκαν στην μεσαία και την ανώτερη κοινωνική τάξη, δημιουργούν ένταση. Η έλλειψη ικανοποίησης από την εργασία και η αδυναμία διατήρησης της κοινωνικής θέσης που είχε στην χώρα καταγωγής, μπορεί να οδηγήσουν τον πρόσφυγα σε αποξένωση. (Mostwin, 1976, σ.110-111)

Η «Διαμάχη ανάμεσα στις διαφορετικές περιοχές της Προσαρμογής», η οποία είναι μία λειτουργία της διεργασίας της προσαρμογής και ένα σημείωση διαφοροποίησης, δημιουργεί ένταση και μπορεί να οδηγήσει σε εγρήγορση και αγωνία. Ο Lewin(1945) είχε παρατηρήσει ότι ένα από τα αποτελέσματα της

εγρήγορσης, στην οποία οδηγεί η μη αποδοχή, είναι η προσήλωση στην εργασία. Αυτός ο τύπος «παραγωγικής εγρήγορσης» είχε παρατηρηθεί στους πρόσφυγες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, «η εγρήγορση που δεν μπορεί να διοχετευθεί στην παραγωγική εργασία, μπορεί να αποτελέσει κίνδυνο για την ψυχική υγεία του ατόμου». (Mostwin, 1976, σ.111)

Αρκετές πιθανές επεξηγήσεις υπάρχουν για το φαινόμενο της υποαπασχόλησης στους προσφυγικούς πληθυσμούς. Η τεχνολογία στις περισσότερες χώρες καταγωγής προσφύγων οπισθοδρομεί από αυτή του βιομηχανοποιημένου κόσμου. Δυσδιάκριτες και ευδιάκριτες προκαταλήψεις ενάντια στους «ξένους» (Hoshkin & Mishler, 1983, Starr & Roberts, 1982) μπορεί να οδηγήσουν σε υποαπασχόληση. Μία δυσκολία που ξεχωρίζει ευκρινώς, και αναφέρεται και από τους μελετητές των πρώτων προσφυγικών πληθυσμών, είναι η γλωσσική ανεπάρκεια. Οι γλωσσικές δυσκολίες αναφέρονται σχεδόν σε όλες τις μελέτες που εξετάζουν τους παράγοντες άγχους που αντιμετωπίζουν οι Νοτιοανατολικοί Ασιάτες πρόσφυγες. Για παράδειγμα, οι Vignes και Hall(1979) ανέφεραν ότι οι Νοτιοανατολικοί Ασιάτες πρόσφυγες που συμμετείχαν στην έρευνα τους, θεωρούσαν τους γλωσσικούς φραγμούς δεύτερη πηγή άγχους, μετά τα επαγγελματικά προβλήματα. Στην έρευνα των Nicassio και Pate(1984) η γλώσσα θεωρείτο ως ένα σημαντικό πρόβλημα από το 66% του δείγματος, δεύτερο μετά από το χωρισμό από την οικογένεια και τις οδυνηρές αναμνήσεις από τον πόλεμο. Η Nicassio(1985) ανέφερε ότι η γλωσσική επάρκεια ήταν αρνητικά συσχετιζόμενη με την αλλοτρίωση ανάμεσα σε 460 Νοτιοανατολικούς Ασιάτες αρχηγούς νοικοκυριών. Ανάμεσα στους Βιετναμέζους πρόσφυγες που μελετήθηκαν από τους Westermeyer, Vang και Neider(1983), κανείς δεν είχε γλωσσική εκπαίδευση πριν να φτάσει στις Η.Π.Α. Δεν μπορούν να υπάρξουν αμφιβολίες για το ότι οι γλωσσικές δυσκολίες αποτελούν σημαντική πηγή άγχους για τους πρόσφυγες. Η γλωσσική ανεπάρκεια έχει ιδιαίτερα επιζήμια επίδραση στον τομέα της εργασίας. Ένα άτομο με κατάρτιση να τελέσει ένα έργο που θα του ανατεθεί, μπορεί να φαίνεται εντελώς αδέξιος αν υστερεί σε γλωσσικό επίπεδο. Αυτό ισχύει για δικηγόρους, γιατρούς, ακαδημαϊκούς, πολιτικούς, υπαλλήλους γραφείου και πολλά άλλα επαγγέλματα. (Ben-Porath, 1991, σ.14-15). Η ελλιπής γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής, είναι ένα βασικό εμπόδιο στην πορεία προς την ικανοποιητική επαγγελματική αποκατάσταση.

B. Πολιτισμός

Οι πρόσφυγες από την στιγμή της άφιξης τους στην χώρα υποδοχής, βρίσκονται σε ένα άγνωστο, μη οικείο περιβάλλον όπου είναι όλα είναι πολύ διαφορετικά. Στα πρώτα στάδια της επανατοποθέτησης υπόκειντο σε πολιτισμικό σοκ, που προκαλεί έντονα συναισθήματα όπως άγχος, αβεβαιότητα, σύγχυση και αποπροσανατολισμό και επιβαρύνει την ψυχολογική τους προσαρμογή (βλ. Κεφάλαιο II, Ενότητα Β, σ. 65-68).

«Η εκμάθηση της νέας γλώσσας, των τρόπων (λεκτικών και μη) με τους οποίους επικοινωνούν και συναλλάσσονται οι γηγενείς κάτοικοι, καθώς και η στοιχειώδης γνώση του τι θεωρείται αποδεκτό και τι όχι, είναι ανάγκες που προκύπτουν και πρέπει να εκπληρωθούν από τους πρόσφυγες άμεσα.» (Stein, 2001, σ.20) Οι πρόσφυγες βιώνουν «μία ξαφνική πολιτισμική αλλαγή και την εμπειρία της αναγκαστικής προσαρμογής τους σ' ένα καινούργιο κυρίαρχο εθνοπολιτισμικό περιβάλλον». (Βέικου, 2000, σ.131)

Οι πολιτισμικές διαφορές παράγουν συγκρούσεις, οι οποίες επηρεάζουν αρνητικά την προσαρμογή των προσφύγων. «Η διαδικασία της πολιτισμικής αλλαγής που υφίστανται όσοι εγκαταλείπουν την χώρα τους και εγκαθίστανται σε μια άλλη χώρα, καθώς και η διαδικασία της αναγκαστικής προσαρμογής τους στο νέο πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον προκαλούν μία κατάσταση “αφαιρετικής πολιτισμικής ενσωμάτωσης”, όπως την ονομάζει η M.A.Gibson(1988), κατά την οποία οι πρόσφυγες βρίσκονται αντιμέτωποι με μία διπλή όσο και αμφίσημη επιλογή: ή να εξομοιωθούν με τα πρότυπα και τους κανόνες συμπεριφοράς των γηγενών κατοίκων, πράγμα δύσκολο εξαιτίας γλωσσικών, οικονομικών, αλλά και αξιακών διαφορών, ή να αντιπαραθέσουν τον δικό τους ιδιαίτερο πολιτισμό, πράγμα που ενισχύει την συνοχή της ομάδας τους, αλλά τους απομακρύνει από τους γηγενείς κατοίκους. Η κατάσταση αυτή τους δημιουργεί αισθήματα υποβάθμισης και αποκλεισμού μέσα σε μια πραγματικότητα άνισων ευκαιριών, γεγονός που έχει άμεσες συνέπειες στις αντιλήψεις που διαμορφώνουν για τον εαυτό τους και στις αντιδράσεις προς το νέο κοινωνικό περιβάλλον.» (Βέικου, 2000, σ. 133)

Ο Dung(1984) επεσήμανε ότι οι Βιετναμέζοι πρόσφυγες που ζουν στις Η.Π.Α. περιστοιχίζονται από προβλήματα που προέρχονται από τις σημαντικές πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις χώρες καταγωγής και επανατοποθέτησης. Η Nicasio(1985) μελετώντας μία ομάδα 460 Βιετναμέζων προσφύγων στην περιοχή του Ιλινόις, ανακάλυψε ότι οι πολιτισμικές διαφορές σε αξίες και συμπεριφορές αποτελούσαν σημαντικές πηγές άγχους. Ενώ οι θρησκευτικές και πολιτισμικές τους διδαχές τονίζουν την σεμνότητα, την ταπεινοφροσύνη, τον σεβασμό προς τους μεγαλύτερους και την αρμονία ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του, στις Η.Π.Α. βρίσκουν μια κοινωνία που, συχνά, δίνει έμφαση στην ποσότητα αντί της ποιότητας, όπου η ταπεινότητα εκλαμβάνεται ως σημάδι αδυναμίας, οι μεγαλύτεροι συχνά αφήνονται να μεριμνούν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους και η εκτεταμένη οικογένεια έχει πολύ λιγότερο σημαντικό ρόλο στη ζωή του ατόμου. (Ben-Porath, 1991, σ.15)

Ο Mostwin(1976) σε μελέτες του με Πολωνούς πρόσφυγες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου κατέληξε στις εξής επισημάνσεις:

«Η αλλαγή στο χώρο και τρόπο ζωής ενός ατόμου απειλεί την ασφάλεια του, περιορίζει την επικοινωνία του με το περιβάλλον, επαναδραστηριοποιεί παλιές συγκρούσεις, εισάγει διλήμματα και, ενώ, ενεργοποιεί τις διεργασίες της ορατής προσαρμογής, αναμοχλεύει μια διαδικασία εσωτερικής αναδόμησης. Τα ορατά στάδια της επιτυχημένης επανατοποθέτησης, δηλαδή η οικονομική αυτάρκεια, η απόδοση στην εργασία, η κοινωνική εξέλιξη, δεν αποκαλύπτουν αυτό που απομένει από την προσπάθεια που απαιτείται για αυτή την προσαρμογή: η εσωτερική ένταση και ανασφάλεια, το δίλημμα της εγκατάλειψης των παλιών αξιών και της αποδοχής των νέων και η ανάδυση μίας νέας φάσης στην ανάπτυξη της προσωπικότητας ενός εκπατρισμένου ανθρώπου.....Το άτομο νιώθει μετέωρο ανάμεσα στους δύο πολιτισμούς. Το αίσθημα της αιώρησης που προκαλείται από την συνειδητοποίηση των εμφανών αλλαγών, μπορεί να είναι μία ένδειξη της έναρξης αυτής της νέας φάσης για την προσωπικότητα του ατόμου, η οποία μπορεί να μην φτάσει στην πλήρη ολοκλήρωση της στις ζωές των προσφύγων, αλλά μπορεί να γίνει εμπειρία για τα παιδιά και τα εγγόνια τους.» (Mostwin, 1976, σ.112-113)

Οι πρόσφυγες, λοιπόν, ζουν διλημματικές καταστάσεις, όπου έχουν να επιλέξουν μεταξύ (α) της εμμονής στην πολιτισμική αλληλεγγύη της ομάδας

τους, και (β)της υιοθέτησης συμπεριφορών αφομοιωτικών προς την κυρίαρχη ομάδα. «Οι πρόσφυγες, συχνά, “γραπώνονται” από τα πολιτισμικά τους στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, έθιμα κλπ), επειδή τους επιτρέπουν να δηλώνουν την ιδιαίτερη τους προσωπικότητα και για να αποδεικνύουν την αφοσίωση τους στην κοινότητα καταγωγής. Αυτό επιτρέπει επίσης να διατηρείται συνοχή στην εθνική ομάδα των προσφύγων, η οποία αναγνωρίζει έτσι στον εαυτό της μια κοινή καταγωγή» (Cuche, 2001, σ.192)

Η θεωρία του Επιπολιτισμού (βλ. Κεφάλαιο II, Ενότητα Β, σ. 69-75) αποτελεί την πιο πλήρη ανάλυση της πολιτισμικής προσαρμογής και είναι η πιο διαδομένη μέθοδος έρευνας σε προσφυγικούς πληθυσμούς. Οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί, κυρίως στις Η.Π.Α. και με πρόσφυγες από την Νοτιοανατολική Ασία, αφορούν, σε συντριπτικό ποσοστό, τον τομέα της ψυχικής υγείας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι πολιτισμικοί φραγμοί μπορούν να είναι ιδιαίτερα επιζήμιοι για τους πρόσφυγες που χρειάζονται ψυχολογική βοήθεια στις νέες τους πατρίδες. Για παράδειγμα, η ύπαρξη συμπτωμάτων ή η διάγνωση προβλήματος ψυχικής υγείας στιγματίζει σε μεγάλο βαθμό το άτομο ή την οικογένεια στους πολιτισμούς της Νοτιοανατολικής Ασίας. Έχει παρατηρηθεί ότι αυτοί οι πρόσφυγες «επέλεξαν να υπομένουν την κατάπτωση, την αγωνία και τις άλλες εκδηλώσεις τους άγχους από το να μεταφέρουν στις οικογένειες τους την ντροπή και τον εξευτελισμό που σχετίζονται με τα προβλήματα ψυχικής υγείας στον πολιτισμό τους. Όταν το μαρτύριο τους γινόταν ανυπόφορο, συχνά εμφανίζονταν σε γενικές κλινικές και παραπονιόντουσαν για ασαφή σωματικά συμπτώματα, τα οποία είναι πολύ περισσότερο αναγνωρίσιμα, από την ψυχολογική κατάπτωση, στον πολιτισμό τους.» (Ben-Porath, 1991, σ.16)

3.4 Η Προσαρμογή της Προσφυγικής Οικογένειας

Οι Haines, Rutherford και Thomas(1981) χρησιμοποιώντας μεθόδους του ανθρωπολογικού πεδίου για να αποτιμήσουν θέματα της προσαρμογής των προσφύγων, κατέληξαν στο ότι η επαρκής οικογενειακή στήριξη είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας της προσαρμογής. Ben-Porath, 1991, σ.11) Η ιδιαιτερότητα της προσφυγικής οικογένειας έγκειται στο ότι μεταφέρει μοναδικές ψυχολογικές και πολιτισμικές δυναμικές, αλλά και τις μνήμες της προσφυγιάς, που είναι καθοριστικές για την εξέλιξη της προσαρμογής της στη χώρα ασύλου.

«Οι πρόσφυγες συνήθως προέρχονται από χώρες που είτε είναι, είτε πλησιάζουν τον Τρίτο Κόσμο, όπως από τη Μέση Ανατολή, τη Νοτιοανατολική Ασία, την Αφρική ή την Νότιο Αμερική. Η εμπειρία δείχνει ότι τα χαρακτηριστικά των οικογενειών που προέρχονται από αυτές τις περιοχές είναι κοινά, φώς είναι ευνόητο ότι ο επαγγελματίας δεν πρέπει να πέσει στην παγίδα της γενίκευσης, δηλαδή να ομαδοποιήσει οικογένειες είτε της ίδιας εθνικότητας, είτε της ίδιας θρησκείας, είτε της ίδιας φυλής. Η επιστημονική καταγραφή των χαρακτηριστικών της προσφυγικής οικογένειας είναι προτιμότερο να βασίζεται σε συνδυασμό δεδομένων που συνιστούν τοπογραφικά, κοινωνικά και πολιτισμικά, ενιαίο σύνολο.» (Γιαννακού, 2000, σ.88)

Τα χαρακτηριστικά της προσφυγικής οικογένειας είναι τα εξής:

- α) Εκτεταμένη ως προς τη δομή της, δηλαδή συνύπαρξη και συχνά συγκατοίκηση της οικογένειας προέλευσης (γονείς ζεύγους) με την οικογένεια προορισμού (ζευγάρι συζύγων και παιδιά). Σε αρκετές περιπτώσεις συγκατοικούν και αδέρφια των συζύγων, δηλαδή όσοι από την εκτεταμένη οικογένεια ήρθαν μαζί στην χώρα υποδοχής.
- β) Πολυμελής ως προς τον αριθμό των παιδιών, ειδικά στις οικογένειες που προέρχονται από αγροτικές περιοχές. Παρατηρείται όμως και στις αστικές οικογένειες, επειδή αυτό επιβεβαιώνει την επιτυχημένη οικογένεια.
- γ) Με σαφή διαχωρισμό των ρόλων του ζεύγους, καθώς και των παιδιών ανάλογα με το φύλο και τη σειρά γέννησης τους, δηλαδή με την αναμφισβήτητη κυριαρχία του πατέρα και την εξάρτηση και την υποταγή της συζύγου και των παιδιών σε αυτόν. Ο πατέρας αποφασίζει για όλα τα σοβαρά θέματα της οικογένειας. Η φροντίδα για την ανατροφή των παιδιών είναι παραδοσιακά ρόλος της γυναίκας, αλλά η απόφαση για τον αριθμό των παιδιών και το πότε θα αποκτηθούν, είναι ρόλος του πατέρα. Ο πρωτότοκος γιος είναι υποχρεωμένος να εργασθεί για να βοηθήσει την οικογένεια. Γενικότερα, τα παιδιά δεν έχουν δικαίωμα να αποφασίζουν για τον εαυτό τους, χωρίς τη συναίνεση του πατέρα τους.

(Γιαννακού, 2000, σ.8889)

Οι Santopietro και Lynch(1980) μελετώντας οικογένειες από την Νοτιοανατολική Ασία κατέληξαν στο ότι οι διαφορετικοί ρυθμοί και τύποι προσαρμογής ανάμεσα στις γενεές των μελών της οικογένειας αποτελούν πηγές σύγκρουσης. Οι Valdes και Baxter(1982), στην μελέτη τους με Κουβανούς πρόσφυγες, ανέφεραν ότι οι Κουβανέζικες οικογένειες βίωναν συγκρούσεις εξαιτίας της απώλειας της γονικής εξουσίας στα παιδιά. Παρατήρησαν ότι οι συγκρούσεις μεταξύ των γενεών οφείλονται στους διαφορετικούς ρυθμούς επιπολιτισμού και καταλήγουν σε τεταμένες σχέσεις μέσα σε ολόκληρη την οικογένεια. Τα παιδιά βρίσκονται σε διπλά δύσκολη θέση, αφού από τη μία μεριά το πολιτισμικό τους παρελθόν προωθεί διαφορετικές αρχές και αξίες και από την άλλη, μπορούν να μάθουν την

γλώσσα και τις συνήθειες της χώρας υποδοχής πιο γρήγορα. Ενώ στο σχολείο και από τους συνομήλικους τους επιβραβεύονταν για την άμεση πολιτισμική προσαρμογή τους, στο σπίτι αποθαρρύνονταν για τις πρόσφατα αποκτημένες συνήθειες τους. (Ben-Porath, 1991, σ.11) Τα παιδιά, λοιπόν, «έχουν να αντιμετωπίσουν την πολιτισμική σύγκρουση μεταξύ του οικογενειακού και του σχολικού περιβάλλοντος τους.» (Βέικου, 2000, σ.138) Ενώ, «οι γονείς μπορεί να νιώσουν πλήγματα στην αυτοεκτίμηση τους, αν πρέπει να βασιστούν στα παιδιά τους για μετάφραση και επεξήγηση, ακόμη και για καθημερινές ασχολίες ρουτίνας. Αυτό μπορεί να αποδυναμώσει την θέση τους στην αρχηγία και εξουσία μέσα στην οικογένεια.»(Ben-Porath, 1991, σ.12)

Οι δυσκολίες ανάμεσα στις γενιές δεν είναι η μοναδική πηγή οικογενειακής έντασης. «Οι γυναίκες αναγκάζονται να βγουν στην αγορά εργασίας, για οικονομικούς λόγους» (Γιαννακού, 2000, σ.89) και «μπορεί, αρχικά, να προσαρμοστούν με πιο ταχύ ρυθμό από τους συζύγους τους.» Ben-Porath, 1991, σ.12) Συχνά είναι πιο πρόθυμες να δεχτούν δουλειές χαμηλότερης κοινωνικής θέσης, όπως υπηρέτριες, και έτσι να γίνουν οι μοναδικοί τροφοδότες για τις οικογένειες τους. «Οι σύζυγοι μπορεί να συγχυστούν και να εκφοβηθούν και αυτό να οδηγήσει σε οικογενειακές δυσκολίες. Οι Timberlake και Cook(1984) ανέφεραν ότι λόγω της αγωνίας τους για την μειωμένη εξουσία τους μέσα στην οικογένεια, οι πατέρες και οι παππούδες συχνά καταφεύγουν στην επιβολή δεσποτικών κανόνων και στην απόδοση όλων των δεινών σε άλλα μέλη της οικογένειας (ως αποδιοπομπαίους τράγους).» (Ben-Porath, 1991, σ.12) Η Γιαννακού(2000) προσθέτει ότι «ο άντρας μοιράζεται πλέον το κύρος του με όλη την οικογένεια, με συνέπεια να μειώνεται η αυτοεκτίμηση του. Η δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας και η περιστασιακή ανεργία, οδηγούν σε υψηλά επίπεδα άγχους, που πλειστάκις σωματοποιούνται και, συχνά, καταλήγουν σε ενδο-οικογενειακές συγκρούσεις, αλλά και συζυγική ή πατρική βία.»(σ.89)

Η ανάγκη προσαρμογής της στα νέα πολιτισμικά δεδομένα, οδηγεί στην διαφοροποίηση και την ανακατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια, «χωρίς, όμως, ταυτόχρονη αλλαγή των εσωτερικών ιδεολογιών και γνωστικών δομών της». (Γιαννάκου, 2000, σ.89) Το αποτέλεσμα αυτής της αντίφασης μπορεί να είναι «η μετατροπή της οικογένειας από εστία παροχής άμυνας στο άγχος, σε πρόσθετη πηγή άγχους». (Ben-Porath, 1991,σ.12)

Κάποιες φορές τα οικογενειακά προβλήματα υπερβαίνουν τα σύνορα της χώρας επανατοποθέτησης. Οι Chan και Lam(1983) αναλύοντας τις διεργασίες των ονείρων και των καθημερινών σκέψεων των προσφύγων, κατέληξαν στο ότι το πιο σημαντικό και επαναλαμβανόμενο θέμα ήταν μια ψυχαναγκαστική έγνοια για τον χωρισμό των μελών της οικογένειας και μία δυνατή επιθυμία για επανασύνδεση. Οι συγγραφείς αυτοί προσδιόρισαν ότι το πένθος των προσφύγων για τους συγγενείς που έχασαν ή άφησαν πίσω, παρεμποδίζει την προσαρμογή τους στην χώρα υποδοχής. Σε μία έρευνα με 1.638 πρόσφυγες από την Νοτιοανατολική Ασία που είχαν εγκατασταθεί στις Η.Π.Α., οι Nicassio και Pate(1984) ανακάλυψαν ότι το πιο προβληματικό θέμα για αυτή την ομάδα ανθρώπων ήταν ο χωρισμός από την οικογένεια τους. Στην πραγματικότητα, το 76,6% του δείγματος ανέφερε ότι αυτό ήταν το πιο σοβαρό θέμα που τους αφορούσε. Οι Lin, Masuda και Tazuma(1982) παρατήρησαν ότι τα συζυγικά προβλήματα (που κάποιες φορές κατέληγαν σε σωματική βία και / ή διαζύγια) ήταν πιο συχνά σε αυτές τις οικογένειες. Απέδωσαν αυτή την τάση στην αποσύνδεση από την ευρύτερη οικογένεια, η οποία στερούσε από τα ζευγάρια αυτά ένα σημαντικό υποστηρικτικό δίκτυο.(Ben-Porath, 1991,σ.12)

Η ενοχή και η ανησυχία των προσφύγων δεν ήταν πάντα το αποτέλεσμα της αγωνίας τους για εκείνους που έμειναν πίσω. Ο Brown(1982) ανέφερε ότι, τουλάχιστον, ένα μέρος των προβλημάτων απορρέει από παρερμηνεύσεις από τη μεριά εκείνων που έμειναν πίσω και πιστεύουν ότι οι συγγενείς τους, αυτοί που έφτασαν στην «γη τις επαγγελίας», θα μπορούσαν να κάνουν περισσότερα για να τους βοηθήσουν. Συνήθως δεν γνωρίζουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες συγγενείς τους και έχουν εξωπραγματικές απαιτήσεις για οικονομική στήριξη. Με αυτό τον τρόπο, ενώ έχουν να αντιμετωπίσουν την σκληρή πραγματικότητα του να γίνεσαι και να παραμένεις πρόσφυγας, κάποιοι είναι διάτρητοι από ενοχές και σύγχυση, εξαιτίας της υπόθεσης και της ενοχής ότι δεν κάνουν αρκετά για όσους έμειναν πίσω. Αυτά τα συναισθήματα ενισχύονται από σκληρά και απαιτητικά γράμματα από την πατρίδα. (Ben-Porath, 1991, σ.12-13)

Εν κατακλείδι, οι διαφορετικοί ρυθμοί πολιτισμικής προσαρμογής, η αναπροσαρμογή των ρόλων και η αποκοπή από το ευρύτερο οικογενειακό δίκτυο αποτελούν παράγοντες που επιδρούν δραστικά στην διεργασία προσαρμογής της οικογένειας.

3.5 Ευάλωτες Ομάδες Προσφύγων

Ανάμεσα στους πληθυσμούς των προσφύγων υπάρχουν ομάδες που αντιμετωπίζουν επιπρόσθετα και ξεχωριστά προβλήματα. Οι διεθνείς οργανισμοί προστασίας προσφύγων χαρακτήρισαν αυτές τις ομάδες ως ευάλωτες, στην προσπάθειά τους να οργανώσουν προγράμματα βοήθειας για τις ειδικές ανάγκες αυτών των ομάδων.

A. Θύματα Βασανιστηρίων

Ο ορισμός των Ηνωμένων Εθνών για τον βασανισμό αναφέρεται: «στην εσκεμμένη υποβολή ενός κρατουμένου σε σοβαρό σωματικό ή ψυχικό πόνο, από όργανα του κράτους ή με την ανοχή των αρχών του κράτους.» (Διεθνής Αμνηστία, 2000, σ.1) Τα βασανιστήρια απαγορεύονται ρητά από τα περισσότερα συντάγματα, όπως επίσης και το διεθνές δίκαιο σε καιρό πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, της οποίας η Ελλάδα υπήρξε από τους πρώτους εισηγητές το 1975, αναφέρει στο άρθρο 5 ότι «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια, ούτε σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική.» (Διεθνής Αμνηστία, 2000, σ.2 UNHCR, 1996, σ.148)

Κάθε χώρα, κάτω από κάθε ιδεολογία, μπορεί να είναι ένοχη διάπραξης καταφανών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενάντια σε πολίτες της που αναγκάζονται, για το λόγο αυτό, να γίνουν πρόσφυγες. Οι ετήσιες αναφορές της Διεθνούς Αμνηστίας αναφέρουν περισσότερες από 60 χώρες που διαπράττουν βασανισμούς, ως τμήμα του πολιτικού και εκτελεστικού τους συστήματος. (Allodi, 1996, σ.52)

Πολλά έχουν γραφτεί στις δύο τελευταίες δεκαετίες σχετικά με τα βασανιστήρια. Οι νομικοί και οι ανθρωπολόγοι ερευνητές μας έχουν υποδείξει ότι τα βασανιστήρια μπορεί να προκύψουν μέσα σε νόμιμο πλαίσιο. Κοινωνιολόγοι, φυσιολόγοι και ψυχολόγοι ερευνητές μας έχουν υποδείξει ότι έχουν συστηματική φύση. «Τα βασανιστήρια αποτελούν τμήμα ενός σύνθετου μηχανισμού, προσεχτικά οικοδομημένου και καλά διοικούμενου, ο οποίος καταστρέφει μεμονωμένα άτομα και, τελικά, τη νομική και ηθική δομή μιας κοινωνίας. Τα βασανιστήρια απαιτούν μία φιλοσοφία ορθολογικής δικαιολογίας, για να κάνει νόμιμο και θεμιτό ότι είναι παράνομο και αθέμιτο. Επίσης απαιτεί, ένα παράγοντα για να εφαρμόσει την φιλοσοφία και ένα σώμα πολιτών ή θυμάτων αυτής της φιλοσοφίας» (Allodi, 1996, σ.52)

Η φιλοσοφία ή ιδεολογία των βασανιστηρίων μπορεί να αλλάζει για να ταιριάζει στους καιρούς και τις πολιτικές, όπου εμφανίζεται η καταπάτηση. Οι φρικαλεότητες του Στάλιν είχαν διεξαχθεί υπό την προϋπόθεση της «ανωτερότητας του Κράτους», οι Γάλλοι χρησιμοποίησαν την ιδέα της «αποστολής εκπολιτισμού» για να δικαιολογήσουν βασανισμούς στον πόλεμο της Αλγερίας, οι στρατιωτικές δικτατορίες του Νότιου κώνου της Λατινικής Αμερικής χρησιμοποιούν την έννοια της «εθνικής ασφάλειας» και στις συγκρούσεις των στρατιωτικά ελεγχόμενων κυβερνήσεων της Κεντρικής Αμερικής η ιδεολογία ή δικαιολογία που επικρατεί είναι η μείωση της ανταρσίας. Στις μέρες μας, παρατηρείται έντονη καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε κράτη όπου ο θρησκευτικός φονταμελισμός κυριαρχεί και διέπει τα πολιτικά συστήματα θεοκρατικών χωρών. (Allodi, 1996, σ.52-53)

Οι πράκτορες που πραγματοποιούν αυτό το σχέδιο, απαρτίζουν ένα ολόκληρο σύστημα ειδικής αστυνομίας, στρατιωτικής κατασκοπείας, εκτελεστικών αποσπασμάτων και ειδικών στην ανάκριση και στα βασανιστήρια, οι οποίοι επιλέγονται, εκπαιδεύονται και ανταμείβονται, σύμφωνα με βασικές και απλές αρχές. Η μεταμόρφωση μιας ανθρώπινης ύπαρξης, ενός συνηθισμένου πολίτη σε βασανιστή, απαιτεί την αναστολή της δικής του ανθρώπινης υπόστασης, ώστε να θεωρεί τον ίδιο τον αδερφό, τον φίλο ή τον γείτονα ως εχθρούς και να δρα ενάντια τους απάνθρωπα. Μία επαίσχυντη πράξη μεταμορφώνεται, έτσι, σε καθήκον ή ακόμη και ευγενή πράξη. Το κράτος θα ανταμείψει τέτοιες πράξεις με πολλούς τρόπους, υλικούς, κοινωνικούς και ψυχολογικούς. Ένας από αυτούς είναι να παρέχει ατιμωρησία για τέτοιες πράξεις και εγκλήματα. Αυτή η αμοιβή, η αμνηστία για εγκλήματα που έχουν διαπραχθεί, θα κερδίσει σημασία καθώς η κυριαρχία του τρόμου και των βασανιστηρίων θα διαλύονται και οι καιροί επανίδρυσης του νόμου και της κάθαρσης θα πλησιάζουν. (Allodi, 1996, σ.53-54)

Οι βασανιστές χρησιμοποιούν πολλαπλούς μεθόδους, όλες σχεδιασμένες για να επιφέρουν πόνο και δυστυχία, με την πρόθεση να τιμωρήσουν το θύμα και να το εξαναγκάσουν να υποταχθεί στη θέληση του βασανιστή και του καθεστώτος του. Οι τεχνικές ποικίλουν από βαριά γρονθοκοπήματα, ξυλοδαρμούς και στέρηση των βασικών φυσικών και ψυχολογικών αναγκών, στην πιο εκλεπτυσμένη χρήση χημικών, ηλεκτρισμού και ψυχολογικών τεχνικών που συγχέουν και καταστρέφουν την φυσική και ψυχολογική ακεραιότητα του ατόμου, όπως επισημαίνεται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1
Συχνότητα αναφερόμενων μεθόδων βασανιστηρίων

Μέθοδος	Ποσοστό
Στέρηση	
Στέρηση τροφής	29%
Στέρηση νερού	37%
Στέρηση τροφής και νερού	39%
Αισθητήρια στέρηση	29%
Υπερδιέγερση	
Έντονα φώτα κτλ.	29%
Φυσικά Βασανιστήρια	
Ξυλοδαρμός	98%
Ράπισμα, κλωτσιές, γρονθοκόπημα	98%
Χτύπημα με λαβή όπλου	78%
Χτύπημα με μαστίγιο, ρόπαλο (κλομπ) ή φακό	61%
Καψίματα από τσιγάρα, χημικά, καυτό νερό ή ηλεκτρισμό	12%
Ηλεκτρικό σοκ	66%
Αιώρηση, κρέμασμα από τα δάχτυλα	29%
Παγωμένο νερό, κατάβρεγμα	37%
Άλλοι φυσικοί βασανισμοί (αφαίρεση νυχιών, ασφυξία)	29%
Βιασμός	15%
Ψυχολογικά Βασανιστήρια	
Λεκτική Εξύβριση	78%
Ψευδείς Κατηγορίες	85%
Απειλές θανάτου, εκτέλεσης	76%
Απειλές για περαιτέρω βασανισμούς	56%
Απειλές για την οικογένεια και φίλους	32%
Πλασματικές Εκτελέσεις	29%
Άλλη σεξουαλική παρενόχληση ή βασανισμός	34%
Άλλος ψυχολογικός βασανισμός (εξευτελισμός, περιπτώματα στις τροφές)	29%

Allodi, 1996, σ.55)

Οι επιδράσεις αυτών των τεχνικών στα θύματα έχει καταγραφεί πλήρως στην ιατρική βιβλιογραφία και στις αναφορές για τα ανθρώπινα δικαιώματα των τελευταίων 15 χρόνων. Τα πιο συνηθισμένα συμπτώματα είναι ψυχολογικής φύσεως – έντονη αγωνία, κατάθλιψη, δυσκολίες στην προσοχή και την συγκέντρωση, αϋπνία, εφιάλτες, υπερένταση και καχυποψιάζοι από τα οποία μπορούν να εμφανιστούν και χρόνια μετά το αρχικό τραύμα, όπως παρατηρείται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2
Μακροπρόθεσμες συνέπειες των βασανιστηρίων

Συνέπεια	Ποσοστό
Φυσικές	
Ουλές, καψίματα	51%
Κατάγματα	20%
Κώφωση, εξασθενημένη όραση	12%
Απώλεια βάρους	24%
Ψυχοσωματικές	
Πόννοι, πονοκέφαλοι	54%
Νευρική	80%
Εφιάλτες, νυχτερινός πανικός	34%
Αϋπνία	68%
Ρίγη, αδυναμία, ζαλάδες, λιποθυμίες, διάρροια, εφίδρωση	63%
Συναισθηματικές	
Κατάθλιψη	71%
Ανασφάλεια	88%
Φόβοι, φοβίες	29%
Συμπεριφοράς	
Αποχώρηση, ερεθιστικότητα, επιθετικότητα, παρορμητικότητα	32%
Σεξουαλική δυσλειτουργία, αποκοπή	12%
Απόπειρα αυτοκτονίας	10%
Πνευματικές και Διανοητικές	
Σύγχυση, αποπροσανατολισμός	12%
Απώλεια μνήμης	29%
Έλλειψη συγκέντρωσης	32%

(Allodi, 1996, σ.56)

Οι επιβιώσαντες βασανιστηρίων, εκτός των σωματικών συνεπειών, πάσχουν κυρίως από «χαμηλή αυτοεκτίμηση, επηρεασμό της αντίληψης του σώματος, άγχος, κενά μνήμης, έλλειψη εμπιστοσύνης και κατάθλιψη». (Γιαννακού, 2000, σ.95) Η Μετα-τραυματική Αγχώδης Διαταραχή (περιγράφεται σε παρακάτω ενότητα για την ψυχική υγεία των προσφύγων) εμφανίζεται στα περισσότερα από τα θύματα βασανιστηρίων, ως επακόλουθο των τραυμάτων που έχουν υποστεί.

Τα θύματα βασανισμού ή βιασμού νιώθουν, συνήθως, έντονες αμφιβολίες για την σωματική τους λειτουργικότητα. Αυτό οφείλεται στο ότι κατά την διάρκεια του βασανισμού, τα σεξουαλικά όργανα αποτέλεσαν στόχο της κακοποίησης. Τα θύματα τέτοιας κακοποίησης συχνά κάνουν παράπονα ή αγωνιούν για την εμφάνιση σεξουαλικής ανικανότητας, ψυχρότητας και στειρότητας. Ωστόσο, πολύ συχνά το άτομο δεν σχετίζει τα παράπονα του/ της με την κακοποίηση του παρελθόντος, εξαιτίας της απώθησης των θύματων αναμνήσεων. (Krumperman, 1985, σ.15)

Η έλλειψη εμπιστοσύνης, παρόλο που αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό των επιβιωσάντων βασανιστηρίων, είναι αρκετές φορές δύσκολο να διακριθεί γιατί ο πρόσφυγας προσπαθεί να αποκρύψει την καχυποψία του από ευγένεια ή ευγνωμοσύνη προς την χώρα υποδοχής. Η καχυποψία έχει τις ρίζες της στον φόβο της προδοσίας. Παρατηρείται συχνά έντονη δυσπιστία προς τους κρατικούς λειτουργούς, όπως αστυνομικούς, δημοσίους υπαλλήλους, ακόμη και ένστολους ταχυδρόμους. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμη και οι γιατροί

και οι κοινωνικοί λειτουργοί προσεγγίζονται με μεγάλη επιφυλακτικότητα. Αυτό οφείλεται στο ότι γιατροί και νοσηλευτές έχουν βοηθήσει στην εκτίμηση των βασανιστηρίων και, δυστυχώς, σε αρκετές περιπτώσεις είχαν συμμεάσχει στα ίδια τα βασανιστήρια. Ο φόβος της προδοσίας μπορεί να είναι πολύ έντονος και για συμπατριώτες που ο πρόσφυγας δεν γνωρίζει από πριν, επειδή μπορεί να είναι κατάσκοποι του καθεστώτος και μπορεί να προδώσουν ή να θέσουν σε κίνδυνο τον ίδιο τον πρόσφυγα ή τους συγγενείς και φίλους του που βρίσκονται ακόμη πίσω στην πατρίδα. (Krumperman, 1985, σ.15-16)

«Τα θύματα βασανιστηρίων πρέπει να αντιμετωπίσουν όλους τους παράγοντες άγχους που ισχύουν για όλους τους πρόσφυγες, πρόσθετα με ειδικούς αγχώδεις παράγοντες που απορρέουν από τους βασανισμούς τους.» (Ben-Porath, 1991, σ.18) Οι ψυχολογικές συνέπειες που έχει η βία επιβαρύνονται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προσφύγων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, και καθιστούν την προσαρμογή των θυμάτων βασανιστηρίων ακόμη πιο δύσκολη.

Πίνακας 3

Ψυχολογικές συνέπειες της βίας που ενισχύονται από χαρακτηριστικά των προσφύγων:

Συμπτώματα βίας		Χαρακτηριστικά προσφύγων
1.έλλειψη αυτοπεποίθησης στις σωματικές λειτουργίες	ενισχυμένη από	αίσθημα ανεπάρκειας
2.εχθρικήτητα	ενισχυμένη από	διακρίσεις και φυλετικές προκαταλήψεις
3.εχθρικήτητα προς τους κρατικούς λειτουργούς	ενισχυμένη από	γλωσσική ανεπάρκεια
4.αγνούμενοι ή φυλακισμένοι οικείοι	ενισχυμένη από	πένθος
5.επιθετικότητα στην μετα-τραυματική διαταραχή	ενισχυμένη από	οργή(όπως στο πένθος)
6.ένταση του διλήμματος επιβίωσης	ενισχυμένη από	αίσθημα ενοχής(όπως στο πένθος)
7.έντονη επιθυμία για πολιτική εξέλιξη στην πατρίδα	ενισχυμένη από	νοσταλγία
8.ταπείνωση και υποβάθμιση	ενισχυμένη από	αίσθημα ανεπάρκειας
9.διαμαρτυρία για την κακοποίηση και ανάγκη και εξακρίβωση και απόδειξη των σωματικών βλαβών	ενισχυμένη από	τάση για μετατροπή του άγχους σε σωματικά συμπτώματα

(Krumperman, 1985, σ. 18)

Β. Γυναίκες Πρόσφυγες

Από τα 26 εκατομμύρια προσφύγων ανά τον κόσμο το 80% απαρτίζεται από γυναίκες και παιδιά. Σύμφωνα με τις Συμβάσεις της Γενεύης: «οι γυναίκες θα πρέπει να προστατεύονται ιδιαίτερα από βιασμό, καταναγκαστική πορνεία και κάθε άλλη μορφή εξευτελιστικής κακοποίησης». Όμως η πραγματικότητα για τις γυναίκες είναι εντελώς διαφορετική καθώς χιλιάδες έχουν πέσει σωματικών επιθέσεων, κακοποιήσεων, βιασμών, απαγωγών και αναγκαστικής πορνείας,

ακόμη και δολοφονιών, στην προσπάθειά τους να δραπέτεύσουν από τις χώρες καταγωγής τους σε αναζήτηση ασφάλειας. (Hoffman, 1997, σ.110)

Ιδιαίτερα σε εμπόλεμες καταστάσεις ο βιασμός γυναικών χρησιμοποιείται ως μέσο επιβολής, εκφοβισμού, τρομοκράτησης. Τραγικό παράδειγμα αποτελούν οι περιπτώσεις βιασμών από τις ένοπλες δυνάμεις στη ΒοσνίαΕρζεγοβίνη. Η έκταση των σεξουαλικών παραβιάσεων προκάλεσε κατάπληξη και σοκ. Οι γυναίκες βιάστηκαν στα σπίτια τους από στρατιώτες που προέρχονταν από την ίδια τους την πόλη ή από ξένους περαστικούς. Αιχμάλωτες βιάστηκαν από στρατιώτες και φύλακες σε κέντρα κράτησης. Ακόμη βιάστηκαν με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο, φυλακίστηκαν σε ξενοδοχεία και άλλα κτίρια με σκοπό να βιαστούν από στρατιώτες. Ο ειδικός εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών για την σύρραξη στην πρώην Γιουγκοσλαβία ανέφερε ότι: «οι βιασμοί γυναικών χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο εθνικής εκκαθάρισης». (Διεθνής Αμνηστία, 1995, σ.25-26)

Οι γυναίκες πρόσφυγες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες κατά τη φυγής τους και «κινδυνεύουν να πέσουν θύματα από λαθρέμπορους, ακόμη και συνοριακούς φρουρούς». (Διεθνής Αμνηστία, 1995, σ.31) Συνεχίζουν ναείναι εκτεθειμένες σε κίνδυνο ακόμη και μετά την είσοδο τους στην χώρα ασύλου κατά την διαμονή τους σε προσφυγικούς καταυλισμούς.

Πέρα από την κτηνωδία και το ψυχικό τραύμα του βιασμού, που συχνά δημιουργεί στο θύμα χρόνια ψυχολογικά προβλήματα, η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρό σωματικό τραύμα, σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, ασθένεια, ακόμη και στο θάνατο. Η ντροπή και το κοινωνικό στίγμα που συνδέεται με την σεξουαλική κακοποίηση αναγκάζει τις γυναίκες να αποσιωπήσουν την τραυματική τους εμπειρία. Προσπαθούν να απωθήσουν τον βιασμό από την μνήμη τους γιατί η ανάμνηση αυτή είναι αφόρητα οδυνηρή. Πολλές φορές περιθωριοποιούνται από τις εθνικές τους κοινότητες, σύμφωνα με τις παραδοσιακές πολιτισμικές αντιλήψεις. Σε τέτοιες περιπτώσεις δεν αρκεί να δίνεται μόνο μετατραυματική στήριξη στα θύματα. Πρέπει να καταβληθούν μεγάλες προσπάθειες ώστε να πεισθεί η οικογένεια ή η προσφυγική ομάδα ότι οι γυναίκες αυτές είναι αθώα θύματα. (Hoffman, 1997, σ.110: Διεθνής Αμνηστία, 1995, σ.26)

Κατά την επανατοποθέτηση το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες πρόσφυγες είναι ότι έχουν αφήσει πίσω τους τον συγκεκριμένο, καθαρά καθορισμένο ρόλο που ασκούσαν στις δικές τους κοινωνίες. (Hoffman, 1997, σ.109) Σε μία αναφορά για τους ρόλους των φύλων ανάμεσα στους Χμόνγκ πρόσφυγες στην Μινεσότα, οι Westermeyer, Bouaguelly και Vang(1984) παρατήρησαν ότι οι γυναίκες, ως ομάδα, δεν είχαν, πιο πριν, την προσωπική αίσθηση της υπευθυνότητας σχετικά με θέματα εισοδήματος και στήριξης, αφού αυτά ήταν παραδοσιακές ευθύνες των Χμόνγκ αντρών. Εν τούτοις, πολλές από αυτές έπρεπε να αναλάβουν νέους ρόλους και αρμοδιότητες στην χώρα υποδοχής. Η έλλειψη προετοιμασίας να αναλάβουν υπευθυνότητες μέσα στην οικογένεια εξελίσσεται σε αντισταθμιστικό μειονεκτικό παράγοντα για την προσαρμογή τους στις χώρες ασύλου. (Ben-Porath, 1991, σ.18-19)

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν αποδεικνύονται εξαιρετικά ανθεκτικές και ιδιαίτερα ικανές να επιβιώσουν. Συχνά ανακαλύπτουν δυνάμεις που ξεπερνούν τις προσδοκίες τους και αντιπαρέχονται στους παραδοσιακούς ρόλους τους στις κοινωνίες προέλευσης τους. (Hoffman, 1997, σ.110) Έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες ανταποκρίνονται πιο άμεσα στις απαιτήσεις της διαδικασίας προσαρμογής. Η τάση των γυναικών προσφύγων

να επιτυγχάνουν περισσότερο στην αρχική τους προσαρμογή, δεν θα πρέπει, κατά καμία έννοια, να αντιμετωπιστεί ως ένδειξη ότι η προσαρμογή τους είναι, μακροπρόθεσμα, ευκολότερη ή πιο επιτυχή. Έχοντας αποκτήσει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση κερδίζοντας ένα ανεξάρτητο εισόδημα και έχοντας εκτεθεί σε ισόνομες αξίες και συνήθειες, πολλές γυναίκες πρόσφυγες είναι απρόθυμες να ανακτήσουν τους παραδοσιακά πειθήνιους ρόλους τους. Έτσι δημιουργούνται, συχνά εντάσεις μεταξύ ζευγαριών και ενδοοικογενειακές συγκρούσεις. (Ben-Porath, 1991, σ.18-19)

Γ. Παιδιά Πρόσφυγες

Οι Kinzie, Sack, Angell, Manson και Ben(1986) πρόσφατα παρείχαν την ακόλουθη οδυνηρή περιγραφή των τραυμάτων που έζησε μία ομάδα έφηβων προσφύγων από τη Καμπότζη:

«Σε νεαρή ηλικία αυτοί οι νέοι πρόσφυγες από την Καμπότζη είχαν χωριστεί από τις οικογένειες τους για τέσσερα χρόνια, υπέμειναν αναγκαστική εργασία και πείνα και παρακολούθησαν πολλούς θανάτους, σε μερικές περιπτώσεις μελών της οικογένειάς τους. Οι παραδοσιακές πολιτισμικές τους αξίες και πειθίσεις υποτιμήθηκαν ή διαλύθηκαν. Πέρασαν δύο ή περισσότερα χρόνια σε προσφυγικούς καταυλισμούς και ύστερα άρχισαν το σχολείο σε μία ξένη χώρα δίχως να γνωρίζουν τη γλώσσα, συχνά δίχως οικογένεια. Ακόμη και τέσσερα χρόνια αργότερα, έχοντας αφήσει τις πιο τραυματικές εμπειρίες πίσω τους, οι μισοί από τους 40 μαθητές είχαν ακόμη σοβαρά συμπτώματα σε σχέση με τις Μετάτραυματικές Αγχώδεις Διαταραχές. Επίσης 21 μαθητές είχαν τα συμπτώματα μίας συνεχόμενης καταθλιπτικής διαταραχής.

(Ben-Porath, 1991, σ.19)

Αν και δεν έζησαν όλα τα παιδιά πρόσφυγες τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν αυτά τα παιδιά, τα περισσότερα βίωσαν κακουχίες και δοκιμασίες που απέχουν από αυτές των φυσιολογικά αναπτυσσόμενων παιδιών. Τα παιδιά και οι έφηβοι πρόσφυγες πρέπει, ουσιαστικά, να φέρουν εις πέρας δύο διαφορετικά έργα. Το πρώτο αφορά τις πολλαπλές αναπτυξιακές δυσκολίες που αντιμετωπίζει κάθε παιδί. Ακόμη και για παιδιά που αναπτύσσονται υπό φυσιολογικές συνθήκες, αυτό το πρώτο σύνολο αγχωδών παραγόντων μπορεί, κάποιες φορές, να αποδειχτεί δυσβάσταχτο και να χρειαστεί επαγγελματική βοήθεια και καθοδήγηση σε αυτή τη εξελικτική διαδικασία. Ως πρόσφυγες, πρέπει επίσης να αντεπεξέλθουν στους αγχώδεις παράγοντες που έχουν ήδη περιγραφεί. Οι Carpio(1981) και Tobin και Friedman(1984) ερευνούν το πώς τα σημαντικά θέματα της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας, όπως ο αποχωρισμός, τα ερωτήματα γύρω από την προσωπικότητα και την ταυτότητα και οι ανησυχίες σχετικά με τα αναπτυσσόμενα αισθήματα σεξουαλικότητας, αλληλεπιδρούν με καιρία ζητήματα που σχετίζονται με τους πρόσφυγες, όπως η απώλεια και η θλίψη, η ενοχή του επιζήσαντος, οι τραυματικές εμπειρίες και η πολιτιστική ασυνέχεια. Τέτοιες αλληλεπιδράσεις παράγουν διάφορους αγχώδεις παράγοντες που συναντώνται, επίμονα, ανάμεσα στα παιδιά και τους εφήβους πρόσφυγες. Αυτά περιλαμβάνουν προβλήματα που έχουν ήδη αγγιχτεί και απορρέουν από τις διαφορετικές πορείες επιπολιτισμού, θέματα πολιτισμικής ταυτότητας σε ορφανούς ή ασυνόδετους ανήλικες, πολλά περιστατικά συναισθηματικών

διαταραχών, διατροφικά προβλήματα και ιδιαίτερες αναπτυξιακές ελλείψεις. (Ben-Porath, 1991, σ.20-21)

Τα παιδιά πρόσφυγες που ζουν με τους βιολογικούς γονείς τους, γενικά επιπολιτίζονται πιο ολοκληρωμένα και γρήγορα από ότι τα ηλικιωμένα μέλη των οικογενειών τους. Αυτά τα παιδιά συχνά βρίσκονται ανάμεσα στην πίεση για εσπευσμένο επιπολιτισμό, που προέρχεται από τους δασκάλους και τους συμμαθητές, και στην πίεση να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα και τα παραδοσιακά συστήματα αξιών, η οποία προέρχεται από την οικογένεια. Αυτό προκύπτει σε μία εποχή όπου ήδη παλεύουν με τα ζητήματα της ταυτότητας και της ατομικότητας. Οι επιπολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις γενιές δεν περιορίζονται σε ποσοτικές διαφορές που συνιστούν την επιτάχυνση του επιπολιτισμού. Υπάρχει επίσης μία ευδιάκριτη ποιοτική ανομοιογένεια. Σύμφωνα με τους τύπους πολιτισμικής προσαρμογής που έχουν περιγραφεί, τα παιδιά και οι έφηβοι συνήθως παρουσιάζουν είτε τον τύπο του υπέρ επιπολιτισμού ή του διαπολιτισμού. Αντιθέτως, οι μεγαλύτεροι τους παρουσιάζουν οριακούς δυσπροσαρμοστικούς τύπους προσαρμογής. (Ben-Porath, 1991, σ.21)

Μία ειδική οριακή ομάδα ανάμεσα στα παιδιά πρόσφυγες είναι οι ορφανοί ή ασυνόδευτοι ανήλικες. «Συμβαίνει μερικές φορές οι γονείς να πρέπει να στείλουν κάποιο ή κάποια από τα παιδιά τους μόνα σε μια άλλη χώρα, άλλοτε μπορεί να χαθούν ή να χωριστούν στην διαδρομή ή τα παιδιά να φεύγουν σε καταστάσεις απρόβλεπτες ξαφνικά, χωρίς προσυνεννόηση. Τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν τις αναπτυξιακές τους δυσκολίες ταυτόχρονα με τις απώλειες και το πένθος, την ενοχή επιβίωσης, τραυματικές εμπειρίες, ερωτηματικά σχετικά με την ατομικότητα και την ταυτότητα τους και τη δυσκολία προσαρμογής σε ένα νέο πολιτισμικό περιβάλλον, εντελώς μόνα τους. Δεν έχουν γονεϊκά πρότυπα σε αυτή την δύσκολη περίοδο της ζωής τους και ανήκουν στην αποκλειστική ευθύνη των οργανώσεων όπου είναι εγγεγραμμένα.» (Γιαννακού, 2000, σ.94)

Διάφορες ενοχλήσεις έχουν παρατηρηθεί σε παιδιά και εφήβους πρόσφυγες. Οι Sokolof, Carlin και Pham(1984) βρήκαν υψηλά επίπεδα ονυχοφαγίας, οξυθυμίας, βρεξιματος των κρεβατιών, ζήλιας και φόβων, σε μία διαμήκη έρευνα των Βιετναμέζων παιδιών προσφύγων. Οι Benjamin, Van και Benjamin(1983) διαπίστωσαν υπερβολικά επίπεδα αποξένωσης ανάμεσα στους Βιετναμέζους εφήβους. Αυτό πιθανόν να αντανακλά την αλληλεπίδραση μεταξύ της τυπικής αποξένωσης των εφήβων και αυτής που είναι ειδικής για τους πρόσφυγες. Έχει, επίσης, βρεθεί ότι τα παιδιά πρόσφυγες εμφανίζουν υψηλότερες ενδείξεις σωματικών διαταραχών. Οι Gallo, Edwards και Vessey(1980) παρατήρησαν διατροφικές και ανοσοποιητικές ελλείψεις στα παιδιά πρόσφυγες όταν πρωτοφτάνουν στην χώρα ασύλου. Οι Barry, Craft, Coleman, Coulter και Horwitz(1983) βρήκαν κλινικά σημαντικές αναπτυξιακές ελλείψεις στο ύψος, ανάλογα με την ηλικία, και στο βάρος, ανάλογα με το ύψος, στα παιδιά από τη ΝΑ. Αυτές και άλλες παθήσεις είναι σημαντικά εμπόδια στην προσαρμογή των προσφύγων. (Ben-Porath, 1991, σ.22)

Ο Sumpter(1980) περιγράφοντας τις εμπειρίες του ως γιατρός σε ένα προσφυγικό καταυλισμό στην Ταϊλάνδη, παρατήρησε ότι αφού αντιμετωπίζονταν οι άμεσες φυσικές ανάγκες των παιδιών προσφύγων, πολλές ψυχοσωματικές εκδηλώσεις γίνονταν αντιληπτές. Τα στοιχεία αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι κάθε γενική ιατρική εξέταση των παιδιών προσφύγων που παραπέμπονται σε ιατρικές κλινικές, θα πρέπει απαραίτητα να περιλαμβάνει και μία ψυχοκοινωνική εκτίμηση. (Stein, 2001, σ.25)

Ο Carlin(1986,1979) περιέγραψε διάφορες προσαρμοστικές δυσκολίες σε σχέση με την ηλικία. Τα παιδιά ηλικίας από 6 μηνών ως δύο χρόνων, διέπονται από προ-λεκτικές αναμνήσεις του τραύματος που έζησαν πριν και κατά την περίοδο της φυγής. Βιώνουν τεράστιες δυσκολίες στο να ξεπεράσουν αυτές τις αναμνήσεις, που σε μερικές περιπτώσεις εστιάζουν για χρόνια. Τα παιδιά που μόλις άρχισαν να μαθαίνουν την μητρική τους γλώσσα κατά την τραυματική περίοδο (ηλικίας από 12 ως 36 μηνών) ίσως παύσουν να μαθαίνουν, μπορεί ακόμη και να παρουσιάσουν νευρωτική συμπεριφορά, όπως να γίνουν μουγκά. Στις ηλικίες από 2 ως 9, το κλειδί της επίλυσης προβλημάτων με αναμνήσεις είναι η ικανότητα για αποτελεσματική επικοινωνία. Το παιδί χρειάζεται έναν ακροατή που να καταλαβαίνει την αρχική του γλώσσα. Τα παιδιά πρόσφυγες από 9 ως 18 πρέπει να αντιμετωπίσουν προβλήματα της εφηβείας, καθώς και τα προβλήματα της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Συνήθως παρουσιάζουν υπερβολική οξυθυμία. Γι αυτό το λόγο, αν και υπάρχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στα παιδιά πρόσφυγες, είναι βασικό να γνωρίζουμε τις διαφορές ανάλογα με την ηλικία τους. (Ben-Porath, 1991, σ.23)

Δ. Ηλικιωμένοι Πρόσφυγες

Οι ηλικιωμένοι πρόσφυγες, εκτός των προβλημάτων υγείας που πιθανά να έχουν και των επιπτώσεων της φυγής στην υγεία και την αντοχή τους, σε πολλές περιπτώσεις έχουν χάσει τα παιδιά τους. Αυτό σημαίνει για τους ίδιους ότι δεν μπορούν να εναποθέσουν τις ελπίδες τους στις επερχόμενες γενεές. Η τρίτη ηλικία αποτελεί το τελευταίο αναπτυξιακό στάδιο και σύμφωνα με τον Erickson, στο στάδιο αυτό το άτομο αποτιμά και αξιολογεί την συνολική πορεία ζωής του. Πολλοί ηλικιωμένοι πρόσφυγες κατά την αποτίμησή τους καταλήγουν στο ότι όλα χάθηκαν και όλες οι προσπάθειες τους υπήρξαν μάταιες και άκαρπες και έτσι οδηγούνται σε απελπισία και απόσυρση. (Γιαννάκου, 2000, σ.94)

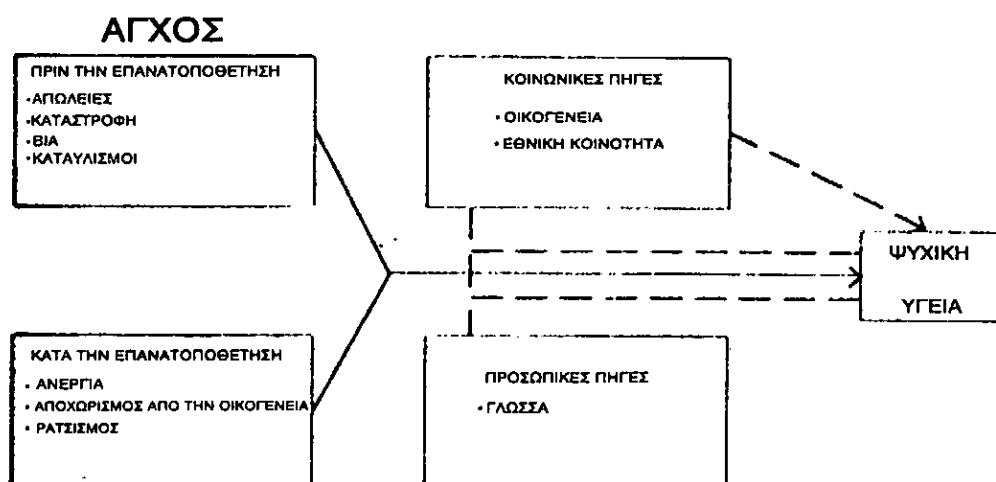
Έχοντας ζήσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους στην πατρίδα που εγκατέλειψαν, είναι πιο βαθιά ριζωμένοι στον μητρικό πολιτισμό. Έχει παρατηρηθεί ότι, μερικές φορές, παραιτούνται κάθε προσπάθειας να προσαρμοστούν πολιτισμικά, αφήνοντας το για τις νεότερες γενιές. Στα πλαίσια των μοντέλων προσαρμογής που αναλύθηκαν, τείνουν να υιοθετούν νευρωτικούς, μη προσαρμοστικούς τύπους πολιτισμικής προσαρμογής. Παράλληλα, όταν οι νεότεροι πρόσφυγες προσαρμόζονται πολιτισμικά, ένα από τα πρώτα στοιχεία που τείνουν να χάνουν είναι η μεγάλη υπόληψη που είχαν πριν για τους ηλικιωμένους. Οι ηλικιωμένοι πρόσφυγες, όχι μόνο αντιμετωπίζουν πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες προσαρμογής, αλλά επίσης χάνουν τις παραδοσιακά δεδομένες και σεβαστές θέσεις τους μέσα στην οικογένεια και την κοινότητα. Αυτό το διπλό πλήγμα έχει σημαντικό τίμημα για τους ηλικιωμένους πρόσφυγες. (Ben-Porath, 1991, σ.17-18)

3.6 Η Ψυχική Υγεία των Προσφύγων

«Σύμφωνα με την λαϊκή σοφία και μέρος της θεωρίας της συμπεριφορικής επιστήμης, η μετακίνηση σε ένα νέο τόπο συνεπάγεται αποδιοργάνωση, απώλειες και πολιτισμικό σοκ, τα οποία απειλούν την ψυχική υγεία του πρόσφυγα.» (Beiser, 1996, σ.67) Το άγχος της φυγής καταλήγει σε ψυχική ένταση, η οποία θέτει σε κίνδυνο την ψυχική υγεία του ατόμου. Τα προβλήματα και τα άγχη της επανατοποθέτησης, κάνουν την διακινδύνευση της συναισθηματικής σταθερότητας του πρόσφυγα ακόμη μεγαλύτερη. Ο κίνδυνος, όμως, δεν είναι προκαθορισμένος. Οι κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες που περιβάλλουν την διαδικασία της επανατοποθέτησης, καθώς και οι προσωπικές δυνάμεις και αντιστάσεις, καθορίζουν το αν η έκθεση στον κίνδυνο θα καταλήξει σε κατάρρευση ή προσωπική ολοκλήρωση για τον πρόσφυγα.

Οι επώδυνες αναμνήσεις, το πολιτισμικό σοκ, η κοινωνική απομόνωση προκαλούν συνεχές άγχος στον πρόσφυγα και επιβαρύνουν την ψυχολογική του προσαρμογή. Η θεωρία εξέλιξης του άγχους, όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 1, περιγράφει τους παράγοντες που επηρεάζουν την ψυχική υγεία των προσφύγων. Οι εντάσεις της μετακίνησης και της επανατοποθέτησης διαχωρίζονται μεταξύ τους σε εκείνες που εκδηλώνονται προγενέστερα και μεταγενέστερα από την είσοδο στις χώρες επανατοποθέτησης. «Το μοντέλο εξέλιξης του άγχους προϋποθέτει ότι το άγχος ασκεί άμεση επιρροή στην δημιουργία ψυχολογικής κατάπτωσης και δυσλειτουργίας. Παράλληλα, προϋποθέτει ότι οι κοινωνικές και προσωπικές πηγές, που συχνά παραβλέπονται στις μελέτες για πρόσφυγες, με το να μεταβάλλουν την αγχώδη εμπειρία, μπορούν να προφυλάσσουν ένα άτομο από τις επιρροές της.» (Beiser, 1996, σ.69)

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

(Beiser, 1996, σ.77)

Πριν από την επανατοποθέτησή τους στη χώρα ασύλου οι περισσότεροι

πρόσφυγες έχουν εκτεθεί σε βίαιες καταστάσεις σε μεγάλο βαθμό. Πολλοί από αυτούς έχουν υποστεί βασανιστήρια, έχουν αναγκαστεί να παρακολουθήσουν τις εκτελέσεις ή τους βασανισμούς συγγενών τους, έχουν κινδυνεύσει κατά την πορεία φυγής τους και, γενικά, έχουν βιώσει τραυματικές εμπειρίες. Πολλά από τα θύματα βίας βιώνουν αργότερα αυτό που το επίσημο διαγνωστικό και στατιστικό εγχειρίδιο της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Ένωσης (American Psychiatric Association) ονομάζει «Μετα-τραυματική Αγχώδης Διαταραχή» (Post-Traumatic Stress Disorder).

(Kruppman, 1985, σ.16; Allodi, 1996, σ.53; Beiser, 1996, σ.71)

Αρχικά, παρατηρήθηκε στο Πρώτο και Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου περιγραφές τραυματισμένων στρατιωτών και πολιτών είχαν αναφερθεί με ονομασίες όπως πλήρες σοκ, διαταραγμένες λειτουργίες της καρδιάς, εξουθένωση από τη μάχη και ολική αγχώδης αντίδραση. Η Μετα-τραυματική Αγχώδης Διαταραχή ενέχει μια σειρά συμπτωμάτων, τα οποία ακολουθούν ένα τραύμα εκτός του πεδίου των συνηθισμένων ανθρώπινων εμπειριών. Οι εμπειρίες αυτές διαφοροποιούνται από τα περισσότερο κοινά άγχη που οι περισσότεροι άνθρωποι περιμένουν να αντιμετωπίσουν, έστω για μία φορά, στη ζωή τους, όπως διαζύγια, ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου, ατυχήματα κλπ. (Allodi, 1996, σ.53-54)

«Τα συμπτώματα της Μετα-τραυματικής Αγχώδης Διαταραχής περιλαμβάνουν μία αναβίωση δια μέσου επώδυνων, φορικών αναμνήσεων, επαναλαμβανόμενων ονείρων ή εφιαλτών, αισθήματα απομόνωσης ή αποξένωσης από τους άλλους, απώλεια της δυνατότητας να δείξει κάποιος ενδιαφέρον σε πράγματα που παλιότερα απολάμβανε και προβλήματα οικειότητας στις σχέσεις» (Beiser, 1996, σ.71) Πέρα από την έλλειψη ενδιαφέροντος για τα όσα συμβαίνουν στην οικογένεια ή στην εργασία, υπάρχουν «συναισθήματα αποστασιοποίησης, έντονης μοναχικότητας και παρερμηνεύσεων, καθώς και επίγνωση της αδυναμίας του ατόμου να αισθανθεί και να επικοινωνεί. Αυτό το «σωματικό μούδιασμα» δημιουργεί προβλήματα στον γάμο, την οικογενειακή ζωή, τις φιλίες, το εργασιακό περιβάλλον.» (Kruppman, 1985, σ.17) Κάποιοι πρόσφυγες επίσης εκδηλώνουν επαγρύπνηση, αϋπνία και γενική καχυποψία. Ενώ οι συνθήκες αυτές διαρκούν για μεγάλη περίοδο, «το τυπικό μοντέλο περιλαμβάνει διαστήματα ανακούφισης, τα οποία διακόπτονται από την έκθεση σε κάποιο ερέθισμα, το οποίο προξενεί μνήμες και την επαναφορά των συμπτωμάτων». (Beiser, 1996, σ.71) «Αυτά τα «flash-backs» μπορεί να πυροδοτηθούν από καταστάσεις ή αισθήσεις που σχετίζονται με το τραύμα, όπως ένα ερωτηματολόγιο από ένα δημόσιο υπάλληλο, μία σωματική εξέταση, άκουσμα πυροβολισμών ή κλαμάτων, ένα άρθρο στην εφημερίδα κλπ.» (Kruppman, 1985, σ.17)

Μία έρευνα με Καμποτζιανούς εφήβους που φοιτούσαν στα Λύκεια του Ορεγκον των Ηνωμένων Πολιτειών, εντόπισε στο 50% αυτών των νέων που επιβίωσαν, συμπτώματα Μετα-τραυματικής Αγχώδους Διαταραχής. Τα περισσότερα από αυτά τα ακολουθούσε ο τρόμος του καθεστώτος του Πολ Ποτ. Δυστυχώς, ελάχιστοι από το σχολικό προσωπικό ήταν εφοδιασμένοι με γνώσεις που θα μπορούσαν να τους βοηθήσουν να καταλάβουν ότι η ξαφνική ερεθιστικότητα και διάσπαση προσοχής, ενός άλλοτε υποδειγματικού μαθητή, μπορεί να προαγγέλλει την εμφάνιση μιας συναισθηματικής δυσλειτουργίας που απαιτεί κατανόηση και υπομονή. Όπως τα θύματα βασανιστηρίων και βιασμών, που είναι επίσης απρόθυμα να πουν τις ιστορίες τους, αυτοί οι νέοι άνθρωποι κάποιες φορές αποκόπτουν τους εαυτούς τους από την βοήθεια και στήριξη των άλλων. (Beiser, 1996, σ.71-72)

Μετά την αρχική διαφυγή από τις πατρίδες τους, πολλοί πρόσφυγες βρίσκουν για πρώτη φορά άσυλο σε πολυπληθείς, ανθυγιεινούς και, συχνά, επικίνδυνους μεταβατικούς καταυλισμούς. «Στοιχεία από το Καναδικό Πρόγραμμα Επανατοποθέτησης Προσφύγων αποδεικνύουν ότι η εμπειρία των καταυλισμών επηρεάζει τα επίπεδα κατάθλιψης ανάμεσα στους πρόσφυγες.» (Beiser, 1996, σ.71)

Τα δύο μεγαλύτερα άγχη κατά την επανατοποθέτηση είναι η ανεργία και ο αποχωρισμός από την οικογένεια. «Η εργασία, εκτός από το να παρέχει εισόδημα και ασφάλεια, επηρεάζει την ψυχική υγεία των προσφύγων, επειδή είναι μία πηγή αυτοεκτίμησης, συγκροτεί τον χρόνο τους και τους δίνει την δυνατότητα να βρίσκονται με άλλους.» (Mostwin, 1976, σ.111) Οι πρόσφυγες, συγκεκριμένα, κατά τα πρώτα χρόνια της επανατοποθέτησης, βιώνουν υψηλά επίπεδα ανεργίας. Αυτό που ισχύει, και για τους πρόσφυγες και για τους γηγενείς κατοίκους της χώρας υποδοχής, είναι ότι οι άνεργοι έχουν υψηλότερα επίπεδα κατάθλιψης από ότι οι εργαζόμενοι. «Η σχέση ανάμεσα στα δύο φαινόμενα είναι σύνθετη: η απώλεια της εργασίας επιφέρει κατάθλιψη, ενώ ταυτόχρονα οι καταθλιπτικοί πρόσφυγες κινδυνεύουν να χάσουν τις δουλειές τους. Όταν επιτύχουν στο να βρουν δουλειά, οι πρωτύτερα άνεργοι αισθάνονται μία βελτίωση στην ψυχική τους υγεία.» (Beiser, 1996, σ.73)

Ο αποχωρισμός από την οικογένεια είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας άγχους. Οι πρόσφυγες που είναι θύματα τέτοιων αποχωρισμών έχουν υψηλότερα επίπεδα αποδιοργάνωσης και παρουσιάζουν μεγαλύτερη κοινωνική δυσλειτουργία από αυτούς που ζουν μαζί ή κοντά με τις οικογένειές τους. Η παρουσία της οικογένειας δρα ως μία υποστηρικτική πηγή, που προστατεύει και προωθεί την ψυχική υγεία. (Beiser, 1996, σ.73-74)

Για τους πρόσφυγες χωρίς οικογένεια, οι τοπικές εθνικές κοινότητες μπορούν να τους βοηθήσουν να αντικαταστήσουν τα χαμένα οικογενειακά και κοινωνικά δίκτυα. Για εκείνους που υπήρξαν αρκετά τυχεροί ώστε να ταξιδέψουν μαζί με τις οικογένειές τους, η εθνική κοινότητα παρέχει μία πρόσθετη πηγή υποστήριξης. Οι ομοεθνείς κοινότητες, πέρα από το να παρέχουν βοήθεια σε καθημερινές δραστηριότητες, επηρεάζουν την ψυχική υγεία βαθύτερα με το να δίνουν στους νεοεισερχόμενους την αίσθηση ότι ανήκουν κάπου και ένα σύνδεσμο με την ιστορία και τον πολιτισμό τους. Μέσα στα πλαίσια της εθνικής του ομάδας, ο πρόσφυγας μπορεί να εκφράζεται στην γλώσσα του, να τηρεί έθιμα και θρησκευτικές παραδόσεις του μητρικού του πολιτισμού. Γνωρίζοντας ότι η πολιτισμική απομόνωση συνδέεται με αυξημένα επίπεδα ψυχολογικής αποδιοργάνωσης, εύκολα αμπεραίνουμε ότι οι ομοεθνείς κοινότητες συμβάλλουν στην συναισθηματική υγεία των προσφύγων. (Beiser, 1996, σ.74-75)

Οι προσωπικές πηγές δύναμης οριοθετούν σε μεγάλο βαθμό τις δυνατότητες του ατόμου για μία επιτυχή ενσωμάτωση. Ελάχιστοι πρόσφυγες γνωρίζουν την γλώσσα της χώρας που τους δίνει άσυλο. Η γλωσσική ανεπάρκεια δημιουργεί στον πρόσφυγα την αίσθηση ότι είναι εκτός του κοινωνικού συνόλου, δεν συμμετέχει σε αυτό πλήρως και δεν συμβάλλει ευθέως στα κοινωνικά προβλήματα. Αντίθετα, η γνώση της γλώσσας δίνει την δυνατότητα στον νεοεισερχόμενο να ξεπεράσει την μοναξιά και να έρθει σε επαφή με τους γύρω του. «Η έλλειψη της γλωσσικής επάρκειας συνδέεται με υψηλά επίπεδα κατάθλιψης, καθώς η σχέση αυτή είναι όπως εκείνη της εργασίας με την ψυχική υγεία δηλαδή αντιστρόφως ανάλογη. Όσο πιο φτωχή είναι η γλωσσική επιδεξιότητα κάποιου, επιβαρύνεται η ψυχική του υγεία και

όσο επιβαρημένη είναι η ψυχική του υγεία ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες του να γίνει γλωσσικά επιδέξιος.» (Beiser, 1996, σ.76)

Όπως έχει προαναφερθεί η κατάθλιψη συναντάται σε πολλούς πρόσφυγες. «Εμφανίζεται ύστερα από κάποιο ιδιαίτερα ανεπιθύμητο γεγονός, όπως η απώλεια προσφιλούς προσώπου, η διακοπή στενού προσωπικού δεσμού ή άλλη προσωπική αποτυχία, εξού και ο όρος αντιδραστική κατάθλιψη.» (Χαρτοκόλλης, 1989, σ.108) Όπως σημειώνει ο Krumpalman(1985) η κατάθλιψη στους πρόσφυγες «είναι συνήθως αντιδραστικού τύπου, δηλαδή συμβαίνει σε φυσιολογικά άτομα που δεν μπορούν να αντεπεξέρθουν στα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσουν»(σ.16) Τα συμπτώματα της κατάθλιψης περιλαμβάνουν «νευρικότητα, διαταραχές ύπνου, απονάρκωση και ψυχοσωματικά συμπτώματα, όπως πονοκεφάλους, δυσπεψία, καρδιακές ενοχλήσεις κλπ.» (Krumpalman, 1985, σ.16) Χαρακτηριστικά, «η συναισθηματική κατάσταση του ατόμου μεταβάλλεται εύκολα, από τη μία μέρα στην άλλη ή και μέσα στην ίδια ώρα. Ενώ μπορεί να κάνει την δουλειά του και να αισθάνεται ήρεμος και αισιόδοξος, ξαφνικά αρχίζει να παραπονιέται ότι δεν τα καταφέρνει, εκφράζει οργή και απελπισία, του έρχονται ιδάκρυα ή ξεσπάει σε κλάματα.» (Χαρτοκόλλης, 1989, σ.108)

Υπάρχουν τρεις αξιοσημείωτοι μηχανισμοί στην κατάθλιψη: το πένθος, τα συναισθήματα ενοχής και τα συναισθήματα ανεπάρκειας.

A) Το πένθος είναι μία διαδικασία με αρκετές φάσεις. Το αξιοσημείο σημείο είναι ότι η διαδικασία, όπως περιγράφεται από τον Parkes(1975) και άλλους, «αφορά διάφορα είδη απώλειας, όπως η απώλεια συντρόφου, μέλους του σώματος που έπρεπε να ακρωτηριαστεί, οικίας ή πατρίδας εξαιτίας αναγκαστικής φυγής». (Krumpalman, 1985, σ.16)

Είναι μία διαδικασία συνειδητοποίησης, σε αντιπαράθεση με την αποφυγή και την άρνηση, μία σταδιακή αναγνώριση του αμετάκλητου των όσων έχουν χαθεί. Αρχικά το άτομο έχει μία σαστισμένη, μουδιασμένη διάθεση, η οποία ακολουθείται από μία περίοδο ανησυχίας, αγωνίας, νευρικότητας και σωματικών συμπτωμάτων, όπως εφίδρωση, περιόδους ζάλης, ταχυπαλμίες, νεύρα κ.ά. Κατά αυτή την περίοδο ανησυχίας δημιουργείται μία έντονη παρόρμηση για αναζήτηση του χαμένου προσώπου ή αντικείμενου, για άρνηση της απώλειας και της μη αναστρέψιμης φύσης της. Αυτή η διαμάχη μεταξύ επιθυμίας και πραγματικότητας εκτρέφει συναισθήματα εγκατάλειψης και, κατά συνέπεια, οργής. (Krumpalman, 1985, σ.16)

Επίσης, τα συναισθήματα αδυναμίας και ατέλειας προς το άτομο ή και τις ευκαιρίες που έχουν χαθεί, οδηγούν σε συναισθήματα ενοχής. Το άτομο νιώθει παράσπονδο και προδοτικό. Ως ένα είδος αντιστάθμισης το άτομο μπορεί να ταυτίσει τον εαυτό του με το χαμένο πρόσωπο ή αντικείμενο και να τείνει στην εξύμνηση του. Στην περίπτωση της απώλειας της πατρίδας, αυτή η ταυτοποίηση και ο εκθειασμός είναι γνωστά ως νοσταλγία. (Krumpalman, 1985, σ.16)

Η πρώτη συστηματική μελέτη της νοσταλγίας πραγματοποιήθηκε από τον Zwingmann(1959). Ορίζει την νοσταλγία ως αντίδραση προς την αλλαγή με την συμβολική επιστροφή στο παρελθόν, το οποίο έχει την μεγαλύτερη αναγνωρίσιμη αξία για το άτομο. Βρίσκεται, όμως εκτός πραγματικότητας, κάνει το άτομο να ζει σε δύο κόσμους και τείνει να κάνει το άτομο εχθρικό προς το νέο περιβάλλον. Επίσης είναι απατηλή, γιατί το παρελθόν διαστρεβλώνεται. Ο Zwingmann υποδεικνύει το παράδοξο της νοσταλγίας: ενώ η ίδια η νοσταλγική αντίδραση είναι ευχάριστη, γίνεται δυσάρεστη εμπειρία εξαιτίας των μεταπτώσεων εντός και εκτός πραγματικότητας. (Stein, 2001, σ.23)

Επιπλέον, το πένθος «είναι μια ουσιώδης λειτουργία και οι προσαρμοστικές του λειτουργίες αποτελούν προϋπόθεση για μια επιτυχή επίλυση των προβλημάτων που προκαλεί το πολιτισμικό σοκ». (Beiser, 1996, σ.75)

Β) Τα συναισθήματα ενοχής τα διακρίνουμε ήδη κατά τη διεργασία του πένθους, αλλά υπάρχουν κάποια επιπρόσθετα σημεία που πρέπει να αναφερθούν. Σχετίζονται με τα προβλήματα ή τις διαμάχες που εγείρονται όταν πρέπει να παρθεί η απόφαση εγκατάλειψης της πατρίδας και το ποια μέλη της οικογένειας ή της πολιτικής ομάδας θα μείνουν πίσω. Η απάντηση συχνά εξαρτάται από το ποιος είναι περισσότερο εκτεθειμένος σε απειλή, αλλά επίσης και στο ποιος έχει την οικονομική δυνατότητα, την φυσική κατάσταση και ισχυρή προσωπικότητα. (Krumperman, 1985, σ.17)

Ακόμη περισσότερο οδυνηρές είναι οι αποφάσεις που πρέπει να παρθούν κατά τη διάρκεια της φυγής, όπου μερικές φορές είναι αδύνατο να βοηθηθούν ή να σωθούν συμπατριώτες ή φίλοι πρόσφυγες. «Λόγω της υπερβολικής πίεσης, το ένστικτο της αυτοσυντήρησης μπορεί να οδηγήσει σε εξαχρέωση των ηθών ανθρώπους που σε φυσιολογικές καταστάσεις ήταν σε θέση να διακρίνουν το σωστό από το λάθος.» (Krumperman, 1985, σ.17)

Συχνά παρατηρούνται πολύ επώδυνα συναισθήματα ενοχής σχετικά με την επιβίωση του θύματος, ενώ άλλοι έχουν χαθεί ή αφεθεί πίσω. «Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «ενοχικό σύνδρομο του επιβιώσαντος», πρωτοπαρουσιάστηκε στους έγκλειστους των στρατοπέδων συγκεντρώσεως και συναντάται και στους πρόσφυγες. (Krumperman, 1985, σ.17) Οι επώδυνες αυτές αναμνήσεις και ενοχές, πολλές φορές δεν επιλύονται ή δεν ξεχνιούνται με το πέρασμα του χρόνου. Αυτά τα συναισθήματα μπορεί να μην μοιραστούν ποτέ με κανέναν. Μπορεί να οδηγήσουν σε ένα ευρύ φάσμα φυσικών και ψυχολογικών συμπτωμάτων ακόμη κι αν το άτομο έχει μία επιτυχή προσωπική, επαγγελματική και κοινωνική ζωή. Κάποιες φορές αυτή η ίδια η επιτυχία είναι μία αντίδραση σε αυτό που το άτομο νιώθει και φοβάται, μία μορφή υπερ αναπλήρωσης. (Baker, 1985,σ.9)

Γ) Η τρίτη συνιστώσα της κατάθλιψης είναι το συναίσθημα της ανεπάρκειας. «Συναισθήματα αυτομομφής, ανικανότητας, αναξιότητας και απαισιοδοξίας είναι κατά κανόνα μέσα στην κλινική εικόνα της κατάθλιψης.» (Χαρτοκόλλης, 1989, σ.108) Οι πρόσφυγες συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως το να μην έχουν ικανοποιητική εργασία, να μην έχουν έσοδα, να μην μπορούν να επικοινωνήσουν εξαιτίας της γλωσσικής ανεπάρκειας και, γενικά, να μην είναι αναγκαίοι σε μία κοινωνία στην οποία νιώθουν ότι πρέπει να είναι ευγνώμων. (Krumperman, 1985, σ.1985)

Δ. ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η Ελλάδα ως χώρα προσφύγων

Η ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας είναι διάσπαρτη από προσφυγικές κρίσεις, εξελίξεις και γεγονότα που οδήγησαν πλήθος Ελλήνων σε αναγκαστικό εκπατρισμό. Σήμερα, ο UNHCR, στα πλαίσια της διαφημιστικής του εκστρατείας, απευθυνόμενος στην ελληνική κοινωνία αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «...οι Έλληνες γνωρίζουν από προσφυγιά». Πράγματι, μία σύντομη ιστορική αναδρομή αποδεικνύει ότι το ελληνικό έθνος έχει βιώσει έντονα το δράμα του ξεριζωμού.

Το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων, ο καθορισμός των συνόρων και η υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου είχαν ως αποτέλεσμα την εθνολογική ανακατάταξη των βαλκανικών λαών και τη δημιουργία του προσφυγικού ζητήματος. Στα τέλη του 1913 και στις αρχές του 1914, 34.112 Έλληνες από τη Βουλγαρία και τη βουλγαροκρατούμενη ακόμη Δυτική Θράκη αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Βουλγαρία. (Φωτιάδης, 1995, σ.18) Το κίνημα των Νεότουρκων, θεωρώντας υπεύθυνη την Ελλάδα για τη συρρίκνωση των οθωμανικών εδαφών, προχωρεί στο άριστα προσχεδιασμένο πρόγραμμα εξόντωσης των χριστιανικών εθνοτήτων της Μικράς Ασίας. Διωγμοί, εκτοπισμοί, οικονομικό μπλοκιάζ, ψυχολογική τρομοκρατία, λεηλασίες, δολοφονίες και άλλα μέτρα προετοίμαζαν το κλίμα της αναγκαστικής φυγής στην Ελλάδα. Περίπου, 120.000 Έλληνες από τη Θράκη και την Μικρά Ασία βρήκαν καταφύγιο στην Μακεδονία. (ό.π.)

Η Μικρασιατική Καταστροφή το 1922 είχε ως συνέπεια τον ξεριζωμό του Ελληνισμού. Πάνω από 1.300.000 Έλληνες αναγκάστηκαν να εκπατριστούν βίαια, τερματίζοντας την τρισεπταετή δημιουργική παρουσία τους εκεί. Η εξαντλημένη ηθικά, πολιτικοκοινωνικά, δημογραφικά και οικονομικά Ελλάδα, από το συνεχές δεκαετή πόλεμο, δέχθηκε στους κόλπους της εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο υποδοχής. (Φωτιάδης, 1995, σ.19)

Στον αγώνα της αποκατάστασης των προσφύγων το ελληνικό κράτος βρήκε πολύτιμο βοηθό την Κοινωνία των Εθνών που συνέβαλε στην ίδρυση του διεθνούς οργανισμού της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ). Οικονομικά, το ελληνικό κράτος διέθεσε περίπου 11 δισεκατομμύρια δρχ. για καταναλωτικά και παραγωγικά έργα τη δεκαετία 1922-1932. Όλες οι δαπάνες επέστρεψαν στα ταμεία του ελληνικού δημοσίου, την πρώτη κιόλας δεκαετία της μετεγκατάστασης, από τις εισπράξεις των αγροτικών χρεών και την καταβολή φόρων και πάσης φύσεως δασμών που πλήρωσαν οι πρόσφυγες στο διάστημα αυτό. (Φωτιάδης, 1995, σ.1920)

Οι πρόσφυγες αναδείχθηκαν, μέσα σε λίγα χρόνια, οι συντελεστές της αναγέννησης και της προόδου της Ελλάδας. Στο τέλος της πρώτης δεκαετίας, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξήθηκαν κατά 55% και η γεωργική παραγωγή τετραπλασιάστηκε. Σε αυτό συνέπραξε και η επαναστατική κυβέρνηση του Πλαστήρα με τη δυναμική απόφαση που πήρε το 1923(αρ.πρωτ.3473) να αποκαταστήσει τους πρόσφυγες και τους γηγενείς ακτήμονες, απαλλοτριώνοντας τα μεγάλα τσιφλίκια. Πολλοί πρόσφυγες που είχαν στις πατρίδες τους σημαντικές θέσεις στη βιομηχανία, το εμπόριο και το χρηματιστικό τομέα, έφεραν μαζί τους τις επιχειρηματικές τους ικανότητες και τις οικονομίες τους, τις οποίες επένδυσαν σε διάφορους αναπτυξιακούς τομείς. Στη δεκαετία 1922-1932 ο αριθμός των βιομηχανιών υπερδιπλασιάστηκε και η απασχόληση εργατικού δυναμικού αυξήθηκε κατά 175%. Η διεθνής κοινότητα

χαρακτήρισε την αντιμετώπιση του ελληνικού προσφυγικού προβλήματος ως «ελληνικό θαύμα». (Φωτιάδης, 1995, σ.20)

Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος (1946-1949) και οι τραγικές του επιπτώσεις ανάγκασαν πολλούς Έλληνες να ακολουθήσουν τους δρόμους της προσφυγιάς. Μετά την ήττα του ΕΑΜικού Κινήματος Εθνικής Αντίστασης τον Δεκέμβριο του 1944 και την παράδοση με τη συμφωνία της Βάρκιζας (1945), άρχισαν συνεχείς διώξεις κατά της Αριστεράς, τόσο από τον κρατικό μηχανισμό (Αστυνομία, χωροφυλακή και στρατό) όσο και από το παρακράτος. Οι ήττες του Δημοκρατικού Στρατού τον Αύγουστο του 1949, στο Γράμμο και στο Βίτσι, η αδυναμία ανασύνταξης του και η άρνηση παράδοσης του, οδήγησε στην απόφαση εξόδου από την Ελλάδα. Τους αντάρτες ακολουθούν πολίτες που δεν μπορούν να μείνουν στο ελληνικό έδαφος. (Ροδάκης, 1995, σ.21)

Ασφαλείς χώρες προορισμού θεωρούνται τα σοσιαλιστικά ευρωπαϊκά κράτη. Στη Γιουγκοσλαβία πέρασαν περί τις 60.000 συνολικά και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή των Σκοπίων. Στην 8 ολομέλεια του ΚΚΕ πάρθηκαν οι αποφάσεις σχετικά με το πόσοι θα μετέβαιναν στοκάθε μέρος. Αποφασίστηκε λοιπόν 13.500 να μετακινηθούν στην Τσεχοσλοβακία, στην Πολωνία 9.000 (αργότερα έφτασαν στις 12.000), στη Βουλγαρία έμειναν 8.800, στη Ρουμανία πήγαν 5.600 (προστέθηκαν και άλλοι 1000), στην Ουγγαρία 4.000 (προστέθηκαν και άλλοι 2.000), στην Ανατολική Γερμανία 2.200 και στην Σοβιετική Ένωση (Τασκένδη) 16.500 (αργότερα προστίθενται άλλοι 5.500 και ανέρχονται τελικά στους 22.000). (ό.π.)

Σε όλες τις χώρες είχε προετοιμαστεί η άφιξη τους και υπήρχαν καταλύματα. Στην Τασκένδη εγκαταστάθηκαν σε στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου (Γερμανών και Ιαπώνων). Οι χώρες που δέχθηκαν να φιλοξενήσουν τους πολιτικούς πρόσφυγες του Δημοκρατικού Στρατού φρόντισαν να τους εξασφαλίσουν εργασία στα μέτρα και τις δυνατότητες τους. Οι περισσότεροι πρόσφυγες κατόρθωσαν να ενσωματωθούν δίχως να αντιμετωπίσουν μεγάλα προβλήματα, με εξαίρεση τους πρόσφυγες της Τασκένδης οι οποίοι ζούσαν ως ξεχωριστή κοινωνία μέσα στην πόλη. (ό.π.)

Οι πρόσφυγες προσπάθησαν από την αρχή να επιστρέψουν στην Ελλάδα αλλά δεν τους δέχονταν. Μόνο μετά την πτώση της χούντας άνοιξε ο δρόμος για επαναπατρισμό, οπότε άρχισε η ομαδική επιστροφή. Αρκετοί παρέμειναν και εξακολουθούν να ζουν στους τόπους που τους φιλοξένησαν. Το σύνολο των Ελλήνων προσφύγων του εμφυλίου πολέμου υπολογίζεται, σήμερα, στους 80.000. (ό.π.)

Μετά την Μικρασιατική καταστροφή και σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάνης ο ακμαίος ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης συρρικνώνεται στους 103.000. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν οι 8.300 Έλληνες των μαρτυρικών νησιών Ίμβρου και Τενέδου, οι οποίοι όπως προέβλεπε η συνθήκη, θα απολάμβαναν καθεστώς τοπικής αυτοδιοίκησης. Το 1941 η τουρκική εθνικιστική και αυταρχική κυβέρνηση, επηρεασμένη από τις ρατσιστικές ιδέες της ναζιστικής Γερμανίας, εκτόπισε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, στις στέπες της ανατολικής Τουρκίας, όλους τους μη μουσουλμάνους μειονοτικούς μεταξύ 25-45 ετών. (Αλεξανδρή, 1995, σ.22)

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, κατά την ελληνοτουρκική διπλωματική αναμέτρηση για την Κύπρο, λαμβάνουν χώρα τη νύχτα της 6 προς 7 Σεπτεμβρίου 1955 καταστροφικές ανθελληνικές ταραχές στην Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη, κατά τις οποίες έχασαν την ζωή τους 16 ομογενείς και βιάσθηκαν 200 γυναίκες. Το τουρκικό «σχέδιο διάλυσης» στην Ίμβρο και την Τένεδο εφαρμόστηκε με τη μαζική απαλλοτρίωση σχεδόν όλης

της καλλιεργήσιμης γης, τη μεταφορά εποίκων από την ηπειρωτική Τουρκία και την κατάργηση της ελληνορθόδοξης παιδείας, το οποίο ώθησε τον ελληνικό πληθυσμό στο να εγκαταλείψει τα νησιά αυτά. Στην Κωνσταντινούπολη ορόσημο στο ξεκλήρισμα της ομοιογένειας αποτέλεσε η μαζική και αυθαίρετη απέλαση 12.592 Ελλήνων υπηκόων το 1964-1965 και η ταυτόχρονη δέσμευση των περιουσιακών τους στοιχείων. (ό.π.)

Η μαζική έξοδος των Ελλήνων της Τουρκίας οφείλεται αποκλειστικά στις αποπνικτικές συνθήκες κάτω από τις οποίες οι Τούρκοι ανάγκασαν την ομογένεια να ζήσει, ειδικά κατά την περίοδο 1955-1975. Σήμερα περίπου 90.000 Κωνσταντινουπολίτες, Ίμβριοι και Τενέδιοι έχουν βρει καταφύγιο στην Ελλάδα, ενώ άλλοι 30.000 ομογενείς πρόσφυγες έχουν καταφύγει στην Αμερική, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Δυτική Ευρώπη. Έπειτα από περίπου τριάντα χρόνια προσφυγιάς οι εκ Τουρκίας ομογενείς δεν έχουν αναγνωριστεί επισήμως από το ελληνικό κράτος ως πρόσφυγες. (ό.π.)

Η βάρβαρη τουρκική στρατιωτική εσβολή της 20^{ης} Ιουλίου 1974, που ακολούθησε το χουντικό πραξικόπημα στην Κύπρο, εφήρμοσε μεθοδικά και σχεδιασμένα ότι ονομάστηκε στον πρόσφατο πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία «εθνική εκκαθάριση»: μαζικός, βίαιος εκτοπισμός των γηγενών Ελλήνων Κυπρίων από τις βόρειες περιοχές του νησιού, που κατελήφθησαν από τον τουρκικό Αττίλα, τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής. Θύματα του τουρκικού εκτοπισμού το ένα τρίτο περίπου του συνολικού πληθυσμού της Μεγαλονήσου. Οι κάτοικοι της Κερύνειας, της Αμμοχώστου, της Μόρφου και της Καρπασίας, εκδιώχθηκαν από τις πόλεις και τα χωριά τους, έχασαν τα σπίτια και τις περιουσίες τους και αναγκάστηκαν να μεταβούν στις νότιες, ελεύθερες περιοχές της Κύπρου. Διακόσιες περίπου χιλιάδες Έλληνες Κύπριοι μετατράπηκαν μέσα σε μια νύχτα το καλοκαίρι του 1974, σε πρόσφυγες μέσα στην ίδια τους την πατρίδα. (Μαύρου, 1995, σ.23)

Στόχος του τουρκικού σχεδίου εθνικής εκκαθάρισης, όπως στην Μικρά Ασία, την Ίμβρο και την Τένεδο, ήταν η πλήρης τουρκοποίηση των κατεχόμενων περιοχών μέσω του παράνομου εποικισμού τους από τουρκικούς πληθυσμούς συστηματικά μεταφερόμενων από την Τουρκία και την αλλαγή του δημογραφικού χαρακτήρα της Κύπρου. (ό.π.)

Το τεράστιο πρόβλημα στέγασης των 200 χιλιάδων εκτοπισμένων που είχε να αντιμετωπίσει η καθημαγμένη από την τουρκική εισβολή Κυπριακή Δημοκρατία λύθηκε έπειτα από μερικά χρόνια. Οι προσφυγικοί καταυλισμοί αντικαταστάθηκαν από τους προσφυγικούς συνοικισμούς που οικοδομήθηκαν γύρω από τις ελεύθερες πόλεις του νησιού. Οι πρόσφυγες λάμβαναν οικονομική ενίσχυση από το κράτος, το οποίο θέσπισε ειδικές ρυθμίσεις για να βοηθηθούν να ξεπεράσουν τις απώλειες και να αποκατασταθούν. Ακολούθησε ραγδαία οικονομική ανάκαμψη και ο κυπριακός λαός κατάφερε να στηρίξει ηθικά και υλικά τους πρόσφυγες της εισβολής.(ό.π) Σήμερα, το θέμα των 2.500 αγνοουμένων, η απελευθέρωση των τουρκοκρατούμενων εδαφών και η δυνατότητα επιστροφής των προσφύγων στις εστίες τους παραμένει ανοικτό.....

Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν τον ελληνισμό είναι η εμπλοκή του στις τραγικές εξελίξεις στην πρώην Σοβιετική Ένωση, με την παρουσία των πολυάριθμων ελληνικών κοινοτήτων στις ζώνες κρίσης που έχουν ενεργοποιηθεί και πάλι. Εδώ και μερικά χρόνια έχει μπει σε κίνηση μία διαδικασία δημιουργίας εθνικών κρατών, καθώς η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης επέτρεψε την έκφραση των πραγματικών αντιθέσεων και την επικράτηση των φυγόκεντρων τάσεων. Το 1992 από το Ναγκόρνο

Καραμπάχ, την Αμπχαζία, την Τσετσενία και την Οσετία περισσότεροι από 20.000 Έλληνες πρόσφυγες πολέμου μετακινήθηκαν προς την Ελλάδα και τη Ρωσία. Πεντακόσιες χιλιάδες Έλληνες (η πλειονότητα των οποίων είναι Μικρασιάτες προερχόμενοι από τον Μικρασιατικό Πόντο) βρίσκονται, σήμερα, στην δίνη των γεγονότων και των μεγάλων αλλαγών. (Αγτζίδης, 1995, σ.2425)

2. Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής προσφύγων

Η Ελλάδα ήταν από τις πρώτες χώρες που επικύρωσαν την Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967 που ορίζουν το καθεστώς των προσφύγων. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26) Στα πλαίσια των εν λόγω συμβάσεων η Ελλάδα δεσμεύεται να αναγνωρίζει το δικαίωμα αίτησης ασύλου και να παρέχει προστασία σε κάθε άτομο που διώκεται. Η εισροή πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα αποτελεί διαδικασία που λαμβάνει ανόμοιες διαστάσεις στο πέρασμα του χρόνου. (Κοτζαμάνης, Πετρονιώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.313)

Τα πρώτα προσφυγικά ρεύματα εμφανίζονται στα μέσα του αιώνα, το 1950 εγγράφονται περίπου 20.000 πρόσφυγες από την Αρμενία, την Σοβιετική Ένωση, την Ρουμανία, την Αλβανία, την Βουλγαρία και την Γιουγκοσλαβία. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26: Κοτζαμάνης, Πετρονιώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.316) Το 1955 η ελληνική κυβέρνηση, σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία, ξεκίνησε την εφαρμογή προγράμματος για την αποκατάσταση των προσφύγων, το οποίο συνεχίστηκε με επιτυχία και την δεκαετία του 1960. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26)

Στην δεκαετία του 1970, η Ελλάδα δέχεται εκατοντάδες πρόσφυγες κυρίως από τις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες. Οι περισσότεροι από αυτούς έγιναν αργότερα δεκτοί από «παραδοσιακές» χώρες μετεγκατάστασης, όπως η Αυστραλία, οι Η.Π.Α. και ο Καναδάς. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26) Το 1976, περίπου 3.000 Ιρακινοί Χριστιανοί Ασσυριακής καταγωγής μεταφέρθηκαν από τον Λίβανο στην Ελλάδα, οι οποίοι αργότερα μετεγκαταστάθηκαν σε τρίτες χώρες. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1970 άρχισε να φτάνει ένας μικρός αριθμός Αιθίοπων, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την χώρα τους λόγω της αλλαγής του καθεστώτος. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26: www.unhcr.gr)

Την ίδια περίοδο η πτώση του καθεστώτος της Σαϊγκόν, το 1975, είχε ως συνέπεια την μαζική έξοδο Βιετναμέζων προσφύγων που διέσχισαν τις επικίνδυνες θάλασσες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Τον Ιούλιο του 1979 περισσότεροι από 200.000 Βιετναμέζοι, επονομαζόμενοι ως «άνθρωποι των πλοιαρίων», στοιβάζονταν σε άθλιους προσφυγικούς καταυλισμούς σε γειτονικές χώρες. Συγκλήθηκε Διεθνής Διάσκεψη στην Γενεύη για την αντιμετώπιση του εντονότατου αυτού προσφυγικού προβλήματος. Στην διάσκεψη αυτή η Ελλάδα ανέλαβε την ευθύνη της μόνιμης εγκατάστασης 200 Βιετναμέζων προσφύγων. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26: www.unhcr.gr)

Η δεκαετία του 1980 χαρακτηρίστηκε από τον ερχομό μεγάλου αριθμού ατόμων που ζητούσαν άσυλο από την Τουρκία, την Πολωνία, την Αιθιοπία και διάφορες χώρες της Μέσης Ανατολής. (ό.π.) Το 1987 αποτέλεσε την αιχμή της μετακίνησης πολιτικών προσφύγων από το Ιράν. Το καλοκαίρι του 1988 μεγάλος αριθμός Κούρδων προσφύγων εισέρχεται στην Ελλάδα, εξαιτίας εκτεταμένων επιθέσεων από το Ιρακινό κράτος με χημικά όπλα σε περιοχές του Ιρακινού Κουρδιστάν. (Black, 1994, σ.215)

Η μεγαλύτερη μετακίνηση προς την Ελλάδα σημειώθηκε το 1990, όταν σχεδόν 3.000 Ιρακινοί πρόσφυγες έφτασαν είτε δια ξηράς, μέσω Τουρκίας, είτε διασχίζοντας με βάρκες το Αιγαίο πέλαγος. Μεταγενέστερες αλλά μικρότερες ροές προσφύγων κατευθύναν από το Ιράκ παρατηρήθηκαν πριν και μετά το τέλος του Πόλεμου του Κόλπου, καθώς οι επιθέσεις στο Κουρδιστάν εντατικοποιήθηκαν. Οι πρόσφυγες από το Ιράκ περιλαμβάνουν Κούρδους και Χριστιανούς από τις αρχαίες κοινότητες των Ασσύριων και των Χαλδαίων στο

Κουρδιστάν και στην Βαγδάτη. Black, 1994, σ.216) Την ίδια περίοδο ένας μικρός αριθμός προσφύγων από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας φτάνει στην Ελλάδα. (Κεχαγιόγλου, 1995, σ.26) Τα τελευταία χρόνια οι μεγαλύτεροι πληθυσμοί προσφύγων προέρχονται από το Αφγανιστάν, την Τουρκία, το Ιράκ, το Ιράν και χώρες της Αφρικανικής ηπείρου (Κονγκό, Νιγηρία, Σουδάν κ.ά.). (www.unhcr.gr)

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας την καθιστά σταυροδρόμι των τριών ηπείρων της Ασίας, της Αφρικής και της Ευρώπης. Για τα μεταναστευτικά ρεύματα με προορισμό την Ευρώπη η Ελλάδα αποτελεί την νοτιοανατολική της πύλη. Το ταξίδι των προσφύγων προς την Ελλάδα είναι χρονοβόρο, μπορεί να διαρκέσει και μήνες. (Κοτζαμάνης, Πετρονιώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.317)

Οι πρόσφυγες ακολουθούν συνήθως καθιερωμένες διαδρομές χαραγμένες από λαθρεμπόρους, στους οποίους έχουν καταβάλει μεγάλα χρηματικά ποσά (η τιμή κυμαίνεται μεταξύ 2.500-3.000 δολαρίων ανά άτομο). Οι πρόσφυγες από την Ασία διασχίζουν, τις περισσότερες φορές, οδοιπορικώς άλλα κράτη μέχρι να φτάσουν στα παράλια της Μικράς Ασίας ή τα ελληνοτουρκικά σύνορα στον Έβρο. Για παράδειγμα, οι πρόσφυγες από το Αφγανιστάν διασχίζουν το Ιράν, το Ιράκ και στη συνέχεια την Τουρκία. Οι πρόσφυγες από την Αφρική είτε επιβιβάζονται σε πλοία από τα βόρεια αφρικανικά παράλια με προορισμό τα νησιά του νοτίου Αιγαίου (Κρήτη, Ρόδο, Κω κ.ά.), είτε, αφού διασχίσουν την Αίγυπτο, ακολουθούν τις διαδρομές της Μέσης Ανατολής (Ιράκ, Τουρκία). Οι πρόσφυγες ταξιδεύουν νύχτα προσπαθώντας να αποφύγουν τους συνοριακούς φρουρούς, υπόκεινται σε κακουχίες και βρίσκονται εκτεθειμένοι σε πολλούς κινδύνους. Όταν βρεθούν στα μικρασιατικά παράλια επιβιβάζονται σε ξύλινες βάρκες, επειδή τα ραντάρ του λιμενικού σώματος δεν ανιχνεύουν το ξύλο, συνήθως εγκαταλείπονται από τους λαθρεμπόρους και ταξιδεύουν ελπίζοντας να φτάσουν στα παράλια κάποιου ακριτικού νησιού του Αιγαίου. Στην διάρκεια τέτοιων ταξιδιών πολλά από τα μη κατάλληλα πλοία έχουν ναυαγήσει και έχουν χαθεί ανθρώπινες ζωές. (στοιχεία από το ΕΣΠ) Παρόμοιους κινδύνους αντιμετωπίζουν και όσοι πρόσφυγες περνούν τον Έβρο εξαιτίας των ναρκοθετημένων περιοχών. «Την τελευταία πενταετία περισσότεροι από 40 πρόσφυγες έχουν σκοτωθεί στα ναρκοπέδια του Έβρου.» (Κωστόπουλος, 2002, σ.47)

Συχνό φαινόμενο στην Ελλάδα, αποτελεί η σύλληψη και η απέλαση πολιτικών προσφύγων. Συνήθως συλλαμβάνονται από τις λιμενικές και αστυνομικές αρχές του κράτους στα σύνορα για παράνομη είσοδο στην χώρα, κρατούνται στοιβαγμένοι σε κρατητήρια ή χώρους προσωρινής κράτησης, δίχως να τους επιτρέπεται η επιβολή αιτήματος ασύλου. Εάν δεν παρέμβουν άμεσα οι μη κυβερνητικές οργανώσεις η πιθανότερη εκδοχή είναι η απέλαση τους. Σε μια πρόσφατη έκθεση της Επιτροπής Πρόληψης των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ελλάδα εκφράζονται ανησυχίες για τις άτυπες, ομαδικές απελάσεις προσφύγων που γίνονται προς την Τουρκία, από μη αναγνωρισμένα περάσματα των συνόρων, με αποτέλεσμα να κινδυνεύουν οι ζωές τους. (Ζέρβας, Μακρή, 2002, σ.17) Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα παραβλέπει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την υπογραφή των διεθνών συμβάσεων προστασίας προσφύγων. (Κωστόπουλος, 2002, σ.4647)

Το γεγονός ότι η Ελλάδα αποτελεί μία από τις κύριες εισόδους μεταναστευτικών ρευμάτων προς την Ευρώπη, σε συνδυασμό με την αδυναμία ελέγχου των εκτενών θαλάσσιων συνόρων της και τις δεσμεύσεις που προωθούν οι συμβάσεις Σένγκεν και Δουβλίνου, οι οποίες την καθιστούν υπεύθυνη χώρα εξέτασης ασύλου για όσους πρόσφυγες εισέρχονται από τα

σύνορα της στην Ευρώπη, έχει προκαλέσει σκλήρυνση των μέτρων συνοριακής φρούρησης και μεγάλη μείωση των χορηγήσεων πολιτικού ασύλου. Η σκλήρυνση των συνοριακών ελέγχων εκφράζεται απόλυτα με το «πρωτόκολλο επανεισδοχής» που υπέγραψαν πρόσφατα Ελλάδα και Τουρκία. Με βάση την συμφωνία αυτή, οι ελληνικές λιμενικές αρχές οδηγούν πίσω στα τουρκικά ύδατα όσα πλοία περνούν παράνομα τα ελληνικά θαλάσσια σύνορα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι πολιτικοί πρόσφυγες να μην μπορούν να ασκήσουν το δικαίωμα αίτησης ασύλου και να κινδυνεύουν με επαναπροώθηση σε χώρες όπου απειλείται η ζωή και η ελευθερία τους. (Κωστόπουλος, 2002,σ.45)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τακτικής αποτέλεσε η περίπτωση των 600 προσφύγων που βρέθηκαν στα παράλια της Ζακύνθου το 2001. Οι κρατικές αρχές, όχι μόνο δεν τους επέτρεπαν να υποβάλλουν αίτημα ασύλου, αλλά ούτε να αποβιβαστούν στο λιμάνι της Ζακύνθου, χαρακτηρίζοντας τους ως λαθρομετανάστες, τους οποίους προτίθετο να απελάσσει. Μετά από τρία 24ωρα διακύβευσης των ζωών των εξουθενωμένων προσφύγων, η τοπική αυτοδιοίκηση, το προσωπικό του νοσοκομείου και οι συνδικαλιστικοί φορείς του νησιού κατάφεραν να αποσπάσουν λίγους λίγους προσφέροντας τους ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, σίτηση και στέγαση. Τελικά, χάρη στην επιμονή της Ζακυνθινής κοινότητας επιτράπη η αποβίβαση των προσφύγων και τους δόθηκε η δυνατότητα υποβολής αιτήσεων ασύλου. (Μπουγάνης, 2002,σ.60)

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης, ο συνολικός προσφυγικός πληθυσμός στην Ελλάδα ανέρχεται σε 7.000 περίπου άτομα. Ο αριθμός αυτός αντιπροσωπεύει των αριθμό των ατόμων στους οποίους έχει αναγνωρισθεί η προσφυγική ιδιότητα στην Ελλάδα από το 1980. (www.unhcr.gr) Το ελληνικό κράτος χορηγεί την προσφυγική ιδιότητα σε πολύ μικρό ποσοστό προσφύγων. Η Ελλάδα θεωρείται σταθερά ουραγός στις χορηγήσεις πολιτικού ασύλου, συγκρινόμενη με τα υπόλοιπα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Βαλεοντής, 2002, σ.61) Ιδιαίτερα κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται θεαματική μείωση του ποσοστού αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας και χορήγησης ανθρωπιστικού καθεστώτος. Ενώ το έτος 2001 το ποσοστό αναγνώρισης προσφυγικού καθεστώτος επί του συνόλου των εξετασθέντων αιτήσεων ασύλου ήταν 11,2%, το 2002 μειώθηκε κατακόρυφα και ανήλθε στο 0,3% (βλ. Πίνακα 1). Το συνολικό ποσοστό χορήγησης ασύλου και ανθρωπιστικού καθεστώτος στην Ελλάδα το 2001 ήταν 22,4% σε αντίθεση με τα δεδομένα του 2002 που αγγίζουν μόλις το 1,0% (βλ. Πίνακα 1). (www.unhcr.gr) Για την Φλορίντα Ρόχας-Ροντρίγκεζ, αντιπρόσωπο της Ύπατης Αρμοστείας στην Ελλάδα, ένας από τους λόγους που συνετέλεσαν στην τεράστια μείωση χορηγήσεων ασύλου ήταν «κατά πάσα πιθανότητα και το τρομοκρατικό χτύπημα της 1^{ης} Σεπτεμβρίου».

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι περισσότεροι πρόσφυγες θεωρούν την Ελλάδα ως τόπο διέλευσης και όχι ως τελικό προορισμό. ((Κοτζαμάνης, Πετρονιώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999,σ.315) Ένας μεγάλος αριθμός προσφύγων δεν υποβάλει αίτημα ασύλου, αλλά παραμένει ηθελημένα παράνομα στην χώρα με σκοπό να μεταβεί σε άλλο κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι υποτυπώδεις δομές υποδοχής, η χρονοβόρα διαδικασία εξέτασης ασύλου, το μεγάλο ποσοστό απορρίψεων αιτήσεων ασύλου και η έλλειψη κοινωνικών επιδομάτων από το ελληνικό κράτος αποτελούν τους λόγους αυτής της επιλογής. «Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Ελλάδα χρησιμεύει ως «θάλαμος αναμονής» για πολλούς πρόσφυγες. Η περίοδος αναμονής ενδέχεται να διαρκέσει τρία ή περισσότερα, μερικές φορές, χρόνια. Κατά το διάστημα αυτό,

οι περισσότεροι πρόσφυγες καταφεύγουν στην παράνομη εργασία με σκοπό την συγκέντρωση χρημάτων για το επόμενο ταξίδι.» (Πατρινώτη, 1993, σ.83)

Πίνακας 1

Έτος	A Αιτήσεις	B Αναγνώρισεις Προσφυγικού Καθεστώτος (ΠΚ)	Γ Χορηγήσεις Ανθρωπιστικού Καθεστώτος (ΑΚ)	Δ Τελικές Απορρίψεις (ΠΚ και ΑΚ)	Ε Ποσοστό Αναγνώρισης Για Προσφυγικό Καθεστώς	Ζ Συνολικό Ποσοστό Αναγνώρισης (ΠΚ και ΑΚ)
1997	4,376	130	94	2,122	5.5%	9.5%
1998	2,953	156	287	3,461	3.9%	11.3%
1999	1,528	146	407	1,163	8.5%	32.2%
2000	3,083	222	175	1,573	11.2%	20.1%
2001	5,499	147	148	1,017	11.2%	22.4%
2002	5,664	36	64	9,278	0.3%	1.0%

(www.unhcr.gr, στοιχεία του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης)

3. Κοινωνικός αποκλεισμός των προσφύγων στον ελληνικό χώρο

Οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι πολιτικοί πρόσφυγες στην ελληνική πραγματικότητα αναδεικνύουν έντονες τάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Τάσεις που δεν διατυπώνονται ρητά ως ιδεολογίες βασισμένες σε βιολογικές διαφορές, αλλά εκφράζονται με αναφορές στην ανωτερότητα των πολιτισμικών αξιών και της ταυτότητας του ελληνικού έθνους. Έτσι, οι θεσμικές ρυθμίσεις διαμορφώνονται και αναπαράγονται επιλεκτικά κατευθύνοντας συνολικότερες στάσεις, νοοτροπίες ή στερεότυπα και εξυπηρετώντας τα συμφέροντα δεδομένων κοινωνικών ομάδων, δίχως να λαμβάνουν υπόψη το πλήθος των ζητημάτων που συνεπάγεται η εισροή ξένων πληθυσμών. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.315)

Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη συντονισμού ως προς την διευθέτηση του ποιος δικαιούται άσυλο έχει σαν αποτέλεσμα την εφαρμογή ανομοιογενών ή/ και αλληλοαποκλειόμενων «πολιτικών» συνυφασμένων με την εργασία, την στέγαση ή την οικονομική αρωγή των προσφύγων. Τέτοιες πολιτικές προϋποθέτουν και συνεπάγονται την απουσία σαφών διακρίσεων ανάμεσα σε όσους λαμβάνουν άσυλο και τους μετανάστες: γεγονός το οποίο όχι μόνο δεν ανταποκρίνεται στα προβλήματα των προσφύγων αλλά, επιπλέον, λειτουργεί σε βάρος των δικαιωμάτων τους. (ό.π.)

Το ελληνικό κράτος δεν παρέχει άμεση οικονομική βοήθεια στους πρόσφυγες. Οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες μπορούν κατ' εξαίρεση να επωφεληθούν από τη βοήθεια που το ελληνικό κράτος προσφέρει στις περιπτώσεις ατόμων με ειδικές ανάγκες (άτομα που έχουν κάποια αναπηρία) ή στις άγαμες μητέρες (επιδόματα Πρόνοιας ή ΠΙΚΠΑ). Τα τελευταία χρόνια η κυβέρνηση εναποθέτει, όλο και περισσότερο, την ευθύνη της φροντίδας των προσφύγων στις μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), με την αιτιολόγηση ότι τα χρήματα που κατευθύνονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την υποδοχή, τη νομική στήριξη και την κοινωνική ένταξη των προσφύγων δεν επαρκούν. (Black, 1994, σ.212)

Η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τις Πρόσφυγες (UNHCR) χρηματοδοτεί τρεις μη κυβερνητικές οργανώσεις στην Ελλάδα (Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία και Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας) για την οικονομική ενίσχυση των προσφύγων. Έχει όμως προβεί στην μείωση αυτά του προϋπολογισμού, καθώς «βλέπει απρόθυμα να ξοδεύονται ποσά στην κοινωνική βοήθεια των προσφύγων σε ένα κράτος μέλος της Ε.Ε., όπου η διαβίωση κατά άτομο είναι σημαντικά υψηλότερη από τον Τρίτο Κόσμο και που, ως μέλος του κλαμπ των «πλουσίων» εθνών, θα έπρεπε να είναι χορηγός και όχι παραλήπτης των κεφαλαίων του UNHCR». (Black, 1994, σ.213) Οι ΜΚΟ αναγκάζονται, εξαιτίας της μειωμένης χρηματοδότησης, να καταναείμουν την βοήθεια προς όφελος των περισσότερο ευάλωτων ομάδων. Ωστόσο, η Ελλάδα έχει επικριθεί έντονα επειδή δεν ασκεί το δικαίωμα αιτήσεως αύξησης των κοινοτικών κονδυλίων για την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων. Σύμφωνα με απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, το κάθε κράτος μέλος της Ε.Ε. έχει την δυνατότητα να αντλεί (τακτικούς και έκτακτους) πόρους ανάλογους με τον αριθμό των προσφύγων που φιλοξενεί ή εκτιμά ότι πρόκειται να υποδεχτεί. (Κωστόπουλος, 2000, σ.47)

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των προσφύγων απεικονίζεται έντονα στον τομέα της εργασίας. Η παραχώρηση της προσφυγικής ιδιότητας δεν συνεπάγεται αυτόματα την εξομοίωση των όρων κοινωνικής ασφάλισης και αμοιβής με τους γηγενείς κατοίκους. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.317)

Η συνεχιζόμενη μείωση της συμμετοχής των Ελλήνων σε τομείς εργασίας με χαμηλό κοινωνικό γόητρο, η επέκταση του τομέα υπηρεσιών και η διάδοση των καταναλωτικών αγαθών αυξάνουν τον αριθμό θέσεων εργασίας, οι οποίες προσφέρονται σε άτομα με περιορισμένα εφόδια και απαιτήσεις. Έτσι, όχι μόνο δεν εξαλείφονται οι διακρίσεις σε βάρος των προσφύγων, αλλά αντίθετα επικυρώνεται και θεωρείται αυτονόητη η απορρόφηση τους στην παραοικονομία, στην διεκπεραίωση εποχιακών και ανθυγιεινών εργασιών χωρίς επιδόματα και άδειες. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.318)

Οι πρόσφυγες συνήθως αναζητούν εργασία ανεξάρτητα από τις γνώσεις τους και οι περισσότεροι απασχολούνται σε εργασίες κατώτερες των εκπαιδευτικών τους προσόντων. Κατά κύριο λόγο οι πρόσφυγες εργάζονται σε εργασιακούς τομείς χαμηλών αποδοχών, όπως βιομηχανίες, εργοστάσια, οικοδομές ή ως εποχιακοί εργάτες (συγκομιδή καρπών και φρούτων), ως καθαριστές και βοηθοί κτηνοτρόφων. Επίσης, ένας μεγάλος αριθμός προσφύγων είναι πλανόδιοι μικροπωλητές. Μικρό ποσοστό γυναικών προσφύγων εισέρχεται στον τομέα των υπηρεσιών, συνήθως απασχολούνται ως οικιακές βοηθοί, καθαρίστριες, φροντίζουν μικρά παιδιά και ηλικιωμένους. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.318: Πατρινωτή, 1993, σ.83)

Οι νεοαφιθέντες πρόσφυγες αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα στέγασης. Τα υπάρχοντα κέντρα υποδοχής ή ξενώνες δεν επαρκούν συγκριτικά με τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες. Συχνό είναι το φαινόμενο των άστεγων προσφύγων και των οικογενειών τους, οι οποίοι διαμένουν σε πάρκα και πλατείες. Το ελληνικό κράτος καλείται να καλύψει τις ανάγκες στέγασης των προσφύγων με την δημιουργία κατάλληλων χώρων υποδοχής. (Δάμα, 2001, σ.49)

Έχει παρατηρηθεί ότι η συντριπτική πλειονότητα των προσφύγων ζει στην περιοχή της Αττικής. Οι λόγοι αυτής της προτίμησης συνδέονται με το γενικό υδροκεφαλισμό της Αθήνας, αλλά και με ότι συγκροτώνει τους οργανισμούς στήριξης των προσφύγων (ΜΚΟ και φιλανθρωπικά σωματεία) που παρέχουν φιλοξενία και άλλες μορφές στήριξης. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.319)

Οι εθνότητες που απαρτίζουν τους προσφυγικούς πληθυσμούς δεν έχουν ως τώρα σχηματίσει γεωγραφικά εντοπισμένες κοινότητες ή «γκέτο». Το μεγαλύτερο ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού διαμένει σε κοινωνικά υποβαθμισμένες περιοχές, σε φθηνά και παλιά ξενοδοχεία στην Ομόνοια ή σε διαμερίσματα που στερούνται στοιχειωδών ανέσεων, για τα οποία καταβάλλουν συχνά δυσανάλογα υψηλά ενοίκια. Η κυριότερη από τις στρατηγικές με τις οποίες διαχειρίζονται το πρόβλημα της στέγασης είναι η συγκατοίκηση πολλών ατόμων στο ίδιο διαμέρισμα. Το πρόβλημα της στέγασης είναι ιδιαίτερα έντονο για τις πολυμελείς οικογένειες, οι οποίες συναντούν δυσκολίες στην εύρεση κατάλληλου χώρου διαμονής. (ό.π.)

Στον τομέα της εκπαίδευσης η Ελληνική πολιτεία μέχρι σήμερα δεν έχει διαμορφώσει κάποια ενιαία και συγκροτημένη πολιτική. Προγράμματα σχολικής εκπαίδευσης, που να απευθύνονται σε πληθυσμιακές ομάδες με διαφορετική

μητρική γλώσσα και διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, δεν υπάρχουν οργανωμένα σε πολιτισμική και ακόμη λιγότερο σε διαπολιτισμική βάση. (Κανακίδου, Παπαγιάννη, 1998, σ.83) Το Υπουργείο Παιδείας επικεντρώνεται στη λειτουργία φροντιστηριακών τμημάτων και τάξεων υποδοχής στα δημόσια σχολεία, για την ένταξη των αλλοδαπών παιδιών στο μονοπολιτισμικό σχολείο. (Μίτος, 2001, σ.59) Στην Ελλάδα, η τυπική θέσπιση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης για τα παιδιά των αλλοδαπών γίνεται μάλλον στα πλαίσια «εναρμόνισης» της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή πολιτική. (Ζωγράφου, 1997, σ. 269)

Η λιγότερο μελετημένη διάσταση της ζωής των προσφύγων είναι αυτή της θρησκείας. Οι περισσότεροι πρόσφυγες είναι μουσουλμάνοι και ένα μικρό ποσοστό είναι χριστιανοί, κυρίως καθολικοί. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.319) Για τους πιστούς του Ισλάμ δεν υπάρχουν στην Ελλάδα ιερόι μουσουλμανικοί ναοί. Για αυτό το λόγο οι μουσουλμάνοι έχουν δημιουργήσει άτυπους χώρους προσευχής σε πολλές περιοχές της Αθήνας, κυρίως σε ιδιόκτητα διαμερίσματα μουσουλμάνων και ενοικιαζόμενα παλιά κτίρια. Για παράδειγμα, πρόσφατα δημιουργήθηκε τζαμί στην Αθήνα σε ενοικιαζόμενο κτίριο, από τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Συμπαράστασης των Μουσουλμάνων, η «Φιλότιτα». Στην υπόλοιπη Ελλάδα υπάρχουν περίπου 30 χώροι προσευχής, κυρίως στις μεγάλες επαρχιακές πόλεις. (Μπαλάσκας, 2002, σ.59)

Παρόλο που παρατηρούμε φαινόμενα αποκλεισμού των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, ελάχιστες είναι οι εθνικές ομάδες που έχουν συγκροτήσει σωματεία και διεκδικούν τα πολιτικά τους δικαιώματα. «Η δυσκολία με την οποία αποκτούν άδεια παραμονής και εργασίας, σε συνδυασμό με τον φόβο για την αντίδραση των ελληνικών αρχών αποθαρρύνουν την οργάνωση πολιτικών εκδηλώσεων και την ενεργό συμμετοχή σε συνδικαλιστικά κινήματα. Στήριξη από δικά τους σωματεία λαμβάνουν ορισμένες μόνο εθνότητες, όπως οι Πολωνοί που συσπειρώνονται γύρω από την Καθολική Εκκλησία και οι Τούρκοι και οι Ερυθραίοι που έχουν οργανώσει τα πλέον δραστήρια σωματεία.» (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.320)

4. Φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας στην Ελλάδα

Οι θεωρητικοί του ρατσισμού συχνά κάνουν χρήση του ελληνικού πολιτισμού προκειμένου να νομιμοποιήσουν τη ρατσιστική τους ιδεολογία. Στον ρατσισμό οι Έλληνες της αρχαιότητας αποτελούν το υπόδειγμα της «άριας φυλής». Επειδή ο κίνδυνος της παραχάραξης και εκμετάλλευσης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού για αλλότριους σκοπούς θα παραμένει πάντα επίκαιρος, απαραίτητη κρίνεται μία περισσότερο διεισδυτική εξέταση του πραγματικού του περιεχόμενου.

Ως γνωστόν, οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν «βάρβαρους» όλους τους μη Έλληνες («Πάς μη Έλλην Βάρβαρος»). Η έννοια του «βαρβάρου» εμφανίστηκε στην αρχαία Ελλάδα τον 5^ο αιώνα π.Χ. και έχει τις καταβολές της στην τραυματική εμπειρία των περσικών πολέμων (490-478 π.Χ.) που ισοπέδωσαν κυριολεκτικά τη χώρα. Το γεγονός αυτό επέδρασε καταλυτικά στη συνείδηση των Ελλήνων, εντείνοντας έτσι το αίσθημα της πολιτισμικής τους υπεροχής απέναντι σε όλους τους μη Έλληνες. Η πολιτισμική απόρριψη των ξένων ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ των «διανοουμένων» της εποχής. Οι μεγάλοι φιλόσοφοι της αρχαιότητας Πλάτωνας(427-347 π.Χ.) και Αριστοτέλης(384-323 π.Χ.) στέκονταν αρνητικά απέναντι στους «βαρβάρους» και ανάλογες αντιλήψεις διέπουν τα έργα των μεγάλων ποιητών Αισχύλου και Ευριπίδη. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.56-58)

Οι απόψεις αυτές σχετικά με τους «Βαρβάρους» δεν αφορούν βέβαια το σύνολο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Ο Ηρόδοτος(484-426 π.Χ.) ο οποίος είναι γνωστός για τα ταξίδια του σε ξένες χώρες, συνεπώς, ο πλέον ειδήμων να εκτιμήσει τον πολιτισμό των άλλων λαών, κάθε άλλο παρά δεδομένη θεωρεί την υπεροχή των Ελλήνων. Συχνά το έργο του εκθειάζει τις ικανότητες άλλων λαών, αντιπαραβάλλοντας τις στα μειονεκτήματα και τις αδυναμίες των Ελλήνων. Αναφέρεται με σεβασμό στους Αιγυπτίους και τον πολιτισμό τους και δεν διστάσει να εκφράσει τον θαυμασμό του ακόμη και για τους Πέρσες που ήταν για τους Έλληνες οι καεξοχήν «βάρβαροι». Οι Σοφιστές επέκριναν με δριμύτητα τη διάκριση μεταξύ Ελλήνων και «βαρβάρων», επιμένοντας στην φυσική ενότητα της ανθρωπότητας. Θεωρούσαν ότι οι διαφορές που υφίστανται είναι αντίθετες με τη φύση του ανθρώπου και αποτελούν προϊόν του νόμου, είναι δηλαδή κοινωνικής προέλευσης. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.59-60)

Η αντιμετώπιση των ξένων στην ελληνική αρχαιότητα άλλαξε ριζικά με την εμφάνιση του Μεγάλου Αλεξάνδρου(356-323 π.Χ.) στο προσκήνιο της ιστορίας. Ο Αλέξανδρος εφαρμόζοντας πολιτική ανάμειξης των λαών (ο ίδιος παντρεύτηκε, ως γνωστόν, τη Βακτριανή πριγκίπισσα Ρωξάνη), συνέβαλε πρακτικά στην κατάργηση των φυσικών και ιδεολογικών φραγμών που χώριζαν τους Έλληνες από τους «βάρβαρους», δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και εμπέδωση της οικουμενικότητας του ελληνικού πνεύματος. Έκτοτε, Έλληνας λογιζόταν κάθε άνθρωπος που μιλούσε την ελληνική γλώσσα και μετείχε της ελληνικής παιδείας. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.61)

Είναι αλήθεια πως οι αρχαίοι Έλληνες, ιδιαίτερα κατά την κλασική περίοδο, είχαν έντονο το αίσθημα της πολιτισμικής υπεροχής έναντι των άλλων λαών, καθώς θεωρούσαν τη χώρα τους πνευματικό κέντρο του τότε γνωστού κόσμου. Εντούτοις, η «εθνοκεντρική» αυτή αντίληψη των Ελλήνων δεν εμπειρείχε το στοιχείο της φυλετικής διάκρισης σε βάρος άλλων λαών, δεν υποδήλωνε

δηλαδή την ύπαρξη ρατσιστικής ιδεολογίας. Οι Έλληνες αποκαλούσαν τους Πέρσες, τους Σκύθες και γενικά τους ξένους «Βαρβάρους» για πολιτικούς κυρίως λόγους. Στα δεσποτικά καθεστώτα των άλλων χωρών, όπου η έννοια της ελευθερίας ήταν άγνωστη, οι αρχαίοι Έλληνες αντιπαρέθεσαν με περηφάνια το δικό τους δημοκρατικό πολίτευμα. Μέσα από την αντίθεση τους με το ξένο διατηρούσαν στη συνείδηση τους ζωντανή την αίσθηση της δικής τους ελευθερίας. Αν και οι αρχαία Έλληνες θεωρούσαν τους εαυτούς τους πολιτισμικά ανώτερους, δεν συνέδεσαν ποτέ τη στάση τους αυτή με την επιθυμία αποκλεισμού ή και εξόντωσης των άλλων λαών. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.61-62) «Η εγγενής οικουμενικότητα του ελληνικού πνεύματος, όπως αυτή εκδηλώθηκε ιδιαίτερα στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, φανερώνει ότι οι Έλληνες, σε αντίθεση με τους θεωρητικούς του σύγχρονου πολιτισμικού ρατσισμού, δεν απέκλειαν τις πολιτισμικές σχέσεις μεταξύ των λαών και συνακόλουθα τον αλληλοεμπλουτισμό των πολιτισμών» (Παπαδημητρίου, 2000, σ.63-64)

Στην Έκθεση της Εξεταστικής Επιτροπής για την Άνοδο του Φασισμού και του Ρατσισμού στην Ευρώπη (1985) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, γνωστή στη χώρα μας και ως «Έκθεση Δημήτριου Ευρυγένη», αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι η στάση των Ελλήνων «απέναντι στις εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες χαρακτηρίζεται από πνεύμα ανοχής και ξενοφιλίας και στερείται, κατά κανόνα, φυλετικών προκαταλήψεων». Πράγματι, στη χώρα μας μέχρι πριν λίγα χρόνια ακόμη και αυτή η έννοια του ρατσισμού ήταν σχεδόν άγνωστη στο ευρύ κοινό. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.298)

Σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 2 του Συντάγματος, «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών πεποιθήσεων». Στην πραγματικότητα ωστόσο εφαρμόζονται συχνά πρακτικές διακρίσεων που παραβιάζουν θεμελιώδεις αρχές του Κράτους Δικαίου. Έτσι, «στο χώρο της δημόσιας διοίκησης περισσεύουν οι αυθαιρέσιες και η απαράδεκτη συχνά συμπεριφορά των οργάνων του κράτους σε βάρος ατόμων που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες, παρά το γεγονός ότι η χώρα μας έχει επικυρώσει όλες τις διεθνείς συμβάσεις σχετικά με το σεβασμό και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.» (Παπαδημητρίου, 2000, σ.299) Κλασική περίπτωση μειονότητας που ζει κάτω από συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού και γίνεται συχνά αντικείμενο ρατσιστικής συμπεριφοράς είναι οι Τσιγγάνοι. (ό.π.) Επίσης, το 1996 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων καταδίκασε το ελληνικό κράτος γιατί αρνήθηκε να χορηγήσει άδεια ανέγερσης και λειτουργίας ιερού ναού σε Μάρτυρες του Ιεχωβά. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.303)

Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980, περίπου, η ξενοφοβία ήταν σχεδόν άγνωστη στην Ελλάδα αφού οι τροχιές των Ελλήνων εργαζομένων και των μεταναστών που ζούσαν στην χώρα σπάνια συναντιόντουσαν, μια και η ανεργία κυμαινόταν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα και οι θέσεις εργασίας δεν αποτελούσαν ακόμη αντικείμενο έντονου ανταγωνισμού μεταξύ ντόπιων και ξένων. Όσο ο αριθμός των μεταναστών ήταν περιορισμένος, η κοινωνική τους περιθωριοποίηση δεν ήταν τόσο εμφανής, όπως συμβαίνει σήμερα, γι αυτό η ελληνική κοινωνία αντιμετώπιζε την παρουσία τους σχετικά αδιάφορα. (Παπαδημητρίου, 2000,σ.304)

Με τη μαζική είσοδο οικονομικών μεταναστών και πολιτικών προσφύγων από το 1989 και μετά, η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών και προσφύγων, γεγονός που επέδρασε καταλυτικά στη

συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους ξένους. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.304) Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Ευρωβαρόμετρου που διενεργήθηκε το 1988, 1991 και 1992, για ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας στην Ελλάδα συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προέκυψε το συμπέρασμα ότι η πρόσληψη και οι στάσεις του ελληνικού κοινού έναντι του «ξένου» και της ετερότητας εξελίχθηκαν προς αρνητική κατεύθυνση μετά την κομμουνιστική κρίση, η οποία είχε ως συνέπεια την αθρόα προσέλευση πολιτικών προσφύγων και οικονομικών μεταναστών. (Δώδος, 1996, σ.321)

Ο ισχυρισμός ότι η ξενοφοβία είναι ξένη προς την ιδιοσυγκρασία του Έλληνα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα στατιστικά στοιχεία. Το ποσοστό των Ελλήνων οι οποίοι θεωρούν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών που ζουν στην Ελλάδα είναι υπερβολικά μεγάλος αυξήθηκε από 29% το 1989 σε 45% το 1992, 57% το 1993 και 69,2% το 1995. Το 64,6% των ερωτηθέντων ήταν της άποψης ότι οι ξένοι αποτελούν δημόσιο κίνδυνο, ενώ το 80,5% δηλώνει πως η παρουσία των ξένων αυξάνει την ανεργία. Το 32,7% των Ελλήνων δεν θα παντρευόταν ποτέ ξένο. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.307) Τα αποτελέσματα των ερευνών του Ευρωβαρόμετρου (1988, 1991, 1992) παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό ενόχλησης του ελληνικού κοινού από άτομα άλλης θρησκείας. Δείχνουν ότι στην ελληνική ταυτότητα υπάρχει μία σαφής θρησκευτική διάσταση, με αμυντικά στοιχεία έναντι του αλλόθρησκου. (Δώδος, 1999, σ.331) Οι Έλληνες κατέχουν την πρώτη θέση μεταξύ των Ευρωπαίων που απορρίπτουν τους ξένους λόγω διαφορετικής εθνικότητας, ενώ το ποσοστό εκείνων που διαφωνούν με την παρουσία ξένων στη χώρα μας λόγω διαφορετικής «φυλής» ανέρχεται στο 24%. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.307)

Το γεγονός ότι δεν υπήρξαν στο παρελθόν φαινόμενα ρατσισμού στην Ελλάδα δεν οφείλεται, όπως υποστηρίζουν ορισμένοι, στον εγγενή αντιρατσισμό των Ελλήνων, αλλά στην έλλειψη εξωτερικών ερεθισμάτων. «Όσο οι ξένοι επισκέπτονταν την Ελλάδα με την ιδιότητα του τουρίστα, προερχόμενοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία από τις ευημερούσες χώρες της Δύσης, όχι μόνον ήταν ευπρόσδεκτοι αλλά και αποτελούσαν αντικείμενο θαυμασμού, καθώς οι περισσότεροι Έλληνες ζούσαν ακόμη κάτω από συνθήκες φτώχειας, ενώ δεν ήταν λίγοι εκείνοι που θεωρούσαν τους Ευρωπαίους «ανώτερους» και ήθελαν να τους μιμηθούν» (Παπαδημητρίου, 2000, σ.308) Η σχέση των Ελλήνων με τους ξένους άλλαξε άρδην με την άφιξη των μεταναστών και των προσφύγων από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. «Στη συνείδηση πολλών Ελλήνων το αίσθημα κατωτερότητας σε σχέση με τους Ευρωπαίους τείνει να αντικατασταθεί από το αίσθημα ανωτερότητας απέναντι στους μετανάστες και στους πρόσφυγες.»(ό.π.)

Ιδιαίτερα αρνητική είναι η στάση των Ελλήνων απέναντι στους ξένους στον τομέα της εργασίας. Οι εργοδότες καταφεύγουν στην απασχόληση αλλοδαπών, των οποίων η αμοιβή ανέρχεται αρκετές φορές στο ένα τρίτο της αμοιβής των Ελλήνων εργαζομένων στις ίδιες εργασίες. Ειδικά οι τομείς της παραγωγής, που εξαρτώνται από την εποχική εργασία και πάρα πολλοί τομείς της παραοικονομίας οφείλουν την ύπαρξη τους στη διπλή εκμετάλλευση των ξένων εργατών. (Ζωγράφου, 1997, σ.250) Αυτό έχει ως συνέπεια οι ντόπιοι εργάτες να αντιμετωπίζουν τους ξένους ως ανταγωνιστές που απειλούν την κοινωνική τους ασφάλεια και αντί να στρέφονται ενάντια στους πραγματικούς υπαίτιους της κοινωνικής τους υποβάθμισης, αναζητούν «αποδιοπομπαίους τράγους» τους οποίους ανακαλύπτουν τελικά στα πρόσωπα των αλλοδαπών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η γραμματέας της οργάνωσης SOS Ρατσισμός», κα. Μαρδάκη, «περισσότερο από όλους, οι Έλληνες εργοδότες

είναι αυτοί που επιδεικνύουν ρατσιστική συμπεριφορά». (Ζωγράφου, 1997,σ.251)

Μεγάλες δυσκολίες αντιμετωπίζουν οι αλλοδαποί στο θέμα ανεύρεσης κατοικίας. (Ζωγράφου, 1997,σ.259) Τελευταία παρατηρείται στις αγγελίες ενοικίασης κατοικίας ο ρητός αποκλεισμός των αλλοδαπών. Πολλές φορές, επίσης οι μετανάστες και οι πρόσφυγες καταβάλουν ακριβότερο ενάκιο από αυτό που θα πλήρωναν Έλληνες σε ανάλογη περίπτωση.

Ιδιαίτερα έντονο είναι το καθεστώς των κοινωνικών διακρίσεων στο χώρο του σχολείου, καθώς πολλοί Έλληνες γονείς είναι εναντίον της συστέγασης των παιδιών τους με αυτά των μεταναστών και των προσφύγων. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.301) Σε μία έρευνα που έγινε σε σχολεία της Καλλιθέας, του Αμαρουσίου, της Κηφισιάς και του Μενιδίου, διαπιστώθηκε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών δεν ήθελε να καθίσει στο ίδιο θρανίο με έναν άθεο συμμαθητή του(78%), με ένα Μάρτυρα του Ιεχωβά(72%) και με ένα Μουσουλμάνο(71%). (Ζωγράφου, 1997, σ.252-253)

Για να δικαιολογήσουν τη μεταστροφή της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με την αντιμετώπιση των προσφύγων και των μεταναστών, πολλοί επικαλούνται την έξαρση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα, για την οποία καθιστούν υπεύθυνους τους αλλοδαπούς και ιδιαίτερα τους Αλβανούς. «Αν και η παρουσία των ξένων στη χώρα μας συμβάλλει στην αύξηση της εγκληματικότητας, η κατάσταση δεν είναι έτσι όπως θέλουν να την παρουσιάζουν ορισμένα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.» (Παπαδημητρίου, 2000, σ.305) Την τριετία 1993-1996 το 86% των ποινικών αδικημάτων στην Ελλάδα διαπράχθηκε από Έλληνες πολίτες, το 8% από αλλοδαπούς γενικά και το 7% από Αλβανούς. Η συμμετοχή των Ελλήνων στα ειδικά εγκλήματα είναι αναλογικά πολύ μεγαλύτερη από αυτή των αλλοδαπών, οι οποίοι ως επί το πλείστον διαπράττουν αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας (διαρρήξεις σπιτιών, κλοπές κλπ), γεγονός που παραπέμπει μεταξύ άλλων στις άθλιες συνθήκες διαβίωσης τους. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.305-306)

Δυστυχώς, οι αλλοδαποί αποτελούν τα πιο εύκολα θέματα και «θύματα» των περισσοτέρων μέσων μαζικής επικοινωνίας. Τις περισσότερες φορές τους παρουσιάζουν ως «εγκληματίες, εμπόρους ναρκωτικών και τους κατηγορούν ότι συμβάλλουν στην αύξηση της ανεργίας του ελληνικού πληθυσμού, δίχως να αναφέρουν τους πραγματικούς λόγους παρουσίας τους στην Ελλάδα». (Ζωγράφου, 1997, σ. 251)

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ρατσισμός δεν φαίνεται να απειλεί την ελληνική κοινωνία, καθώς στερείται ακόμη ιδεολογικής βάσης. Με εξαίρεση μεμονωμένα στελέχη του συντηρητικού χώρου με ακροδεξιές πολιτικές απόψεις, στην Ελλάδα κανένα από τα κόμματα που συμμετέχουν στο Κοινοβούλιο δεν επενδύει στην ξενοφοβία και το ρατσισμό. (Παπαδημητρίου, 2000, σ.308-309) Ωστόσο, η αύξηση των ξενοφοβικών τάσεων των Ελλήνων εκφράστηκε πολιτικά στις τελευταίες δημοτικές εκλογές, όπου εθνικιστές και ρατσιστές υποψήφιοι (με κεντρικά συνθήματα όπως «Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες» και «Έξω οι ξένοι από την Αθήνα») συγκέντρωσαν τις περισσότερες ψήφους από ποτέ. (Σωτήρχου, 2002, σ.21)

Η κατάσταση, λοιπόν, παραμένει ανησυχητική ιδιαίτερα όσον αφορά την αδιαφορία του κράτους και των οργάνων του ως προς την εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας και την ενημέρωση της κοινής γνώμης πάνω στα πολυδιάστατα προβλήματα των αλλοδαπών, καθώς επίσης και στην έλλειψη των στοιχειωδών μέτρων για την κοινωνική ένταξη αυτών των ατόμων. Σε καμία περίπτωση οι ευαισθητοποιημένοι πολίτες δεν πρέπει να καθησυχάζουν με τη

διαπίστωση ότι η κατάσταση των ξένων στην Ελλάδα μπορεί να είναι χειρότερη από την κατάσταση των Ελλήνων, είναι όμως καλύτερη από ότι στην πατρίδα τους. Στην χώρα που γεννήθηκε η δημοκρατία είναι απαράδεκτο η ευημερία του λαού να εξασφαλίζεται από την εκμετάλλευση σφαιρών, άσχετα από ποια χώρα και αν προέρχονται αυτοί.» (Ζωγράφου, 1997, σ.259)

5. Οργανισμοί Στήριξης των Προσφύγων

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει, μέχρι σήμερα, κάποιος κρατικός φορέας αρμόδιος για την στήριξη και την αρωγή των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο. Το έργο αυτό επαφίεται αποκλειστικά στις μη κυβερνητικές οργανώσεις, κάποιες από τις οποίες επιχορηγούνται σε πολύ μικρό ποσοστό από την ελληνική κυβέρνηση. Καθώς οι περισσότερες ελληνικές ΜΚΟ είναι μη κερδοσκοπικά σωματεία, δεν διαθέτουν δικό τους προϋπολογισμό και αναγκάζονται να αναζητούν πόρους από τους Διεθνείς οργανισμούς και την Ευρωπαϊκή Ένωση για να καλύψουν το κενό της κρατικής μέριμνας προς την ομάδα των προσφύγων. Οι περισσότεροι από τους οργανισμούς στήριξης προσφύγων ιδρύονται μεταξύ 1950 και 1980 και αποτελούν το μοναδικό δίκτυο προστασίας προσφύγων στην Ελλάδα. (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη, Τζωρτζοπούλου, 1999, σ.321: Κωστόπουλος, 2002, σ.47)

Οι οργανισμοί στήριξης των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα είναι οι εξής:

Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (UNHCR)

Το γραφείο της Υπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα άνοιξε το Μάρτιο του 1952 ένα χρόνο μετά την ίδρυση της νέας υπηρεσίας για τους Πρόσφυγες από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. (Υπατη Αρμοστεία, 1997, σ. 113) Το έργο της χαρακτηρίζεται ως «ανθρωπιστικό και κοινωνικό» και «απόλυτα μη πολιτικό». (UNHCR, 1996, σ. 9)

Ακρογωνιαίος λίθος του έργου της Υπατης Αρμοστείας είναι η διεθνής προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των προσφύγων, καθώς διασφαλίζει ότι τα κράτη είναι ενήμερα και δρουν βάση των υποχρεώσεών τους, τα οποία απορρέουν από τις Διεθνείς Συμβάσεις που έχουν υπογράψει για την προστασία των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο. (UNHCR, 1996, σ. 3: UNHCR, 2002, σ. 1)

Στην Ελλάδα, επειδή οι κρατικές, κοινωνικές υπηρεσίες πρόνοιας παραμένουν περιορισμένες, η Υπατη Αρμοστεία, μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων προσφέρει υποστήριξη στους πρόσφυγες σε σχέση με τα δικαιώματά τους στους τομείς απασχόλησης, στέγασης, υγείας και εκπαίδευσης. Δίνεται επίσης έμφαση στον προσδιορισμό των αναγκών και στην οικονομική ενίσχυση των ευάλωτων ομάδων (θύματα βασανιστηρίων γυναίκες, παιδιά, ηλικιωμένοι). Ακόμη μεριμνά για την εξεύρεση μόνιμης λύσης (εθελοντικός επαναπατρισμός, ενσωμάτωση, μετεγκατάσταση σε τρίτη χώρα υποδοχής). (Υπατη Αρμοστεία, 1997, σ. 116)

Το γραφείο της Υπατης Αρμοστείας, παρέχει πληροφορίες μέσω του ελληνικού τύπου, του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, για την δράση της σε παγκόσμιο επίπεδο, προσπαθώντας να ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες. Σε συνεργασία με δήμους, εκπαιδευτικά ιδρύματα και πολιτιστικά κέντρα οργανώνει εκδηλώσεις που προωθούν την προβολή του προσφυγικού προβλήματος και στοχεύουν στην καλύτερη ενημέρωση της κοινής γνώμης. (Υπατη Αρμοστεία, 1997, σ. 117)

Συνεργάτες της Υπατης Αρμοστείας για την υλοποίηση των παραπάνω προγραμμάτων είναι το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (Ε.Σ.Π.), του

Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας (Ι.Κ.Ε.) και η Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία (Δ.Κ.Υ.). (Υπατη Αρμοστεία, 1997, σ. 116)

Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία

Η Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία ιδρύθηκε το 1924 με αφορμή τα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Σκοπός της οργάνωσης είναι η παροχή βοήθειας σε πρόσφυγες και μετανάστες, οι οποίοι αντιμετωπίζουν προσωπικές και οικογενειακές δυσκολίες, όπου απαιτούνται συντονισμένες προσπάθειες και ενέργειες για την αντιμετώπισή τους. Αντικείμενο του έργου της αποτελεί η παιδική προστασία, σε περιπτώσεις κακοποίησης ή εγκατάλειψης των παιδιών μεριμνά για την εξεύρεση μόνιμης λύσης (τοποθέτηση του παιδιού σε ανάδοχη οικογένεια ή κρατικό ίδρυμα). Συμμετέχει στο πρόγραμμα αναζήτησης ατόμων που έχουν χαθεί τα ίχνη τους και η επικοινωνία με την οικογένεια τους έχει διακοπεί. Αναλαμβάνει προγράμματα εθελοντικού επαναπατρισμού με σκοπό την ασφαλή επιστροφή των ατόμων στην πατρίδα τους. Ακόμη αναλαμβάνει μεταβάσεις ασθενών στο εξωτερικό, όταν η θεραπεία της ασθένειάς τους δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα. (Μίτος, 2001, σ.137)

Η οργάνωση αποτελείται από εθνικούς κλάδους, αντιπροσώπους, ανταποκριτές και συνεργάτες σε περισσότερες από 130 χώρες, προσφέροντας διακρατική κοινωνική εργασία κατά περίπτωση σε μεμονωμένα άτομα, οικογένειες και ομάδες. (ό.π.)

Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός

Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ιδρύθηκε στις 10 Ιουνίου 1877, με πρωτοβουλία της Βασίλισσας Όλγας, και αναγνωρίστηκε από την Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού στις 6 Οκτωβρίου 1877. Από το 1877, ο ΕΕΣ διεξάγει το πολύτιμο έργο του φροντίζοντας τις πιο αδύναμες πληθυσμιακές ομάδες στη χώρα μας, μεταξύ των οποίων και αυτή των προσφύγων. (www.redcross.gr)

Η Κοινωνική Υπηρεσία του ΕΕΣ στελεχώνεται από τρεις κοινωνικούς λειτουργούς, οι οποίοι συνεργάζονται με άτομα και οικογένειες που αντιμετωπίζουν πολλαπλά προβλήματα. Το έργο της περιλαμβάνει:

- Συμβουλευτική και ψυχολογική στήριξη στους πρόσφυγες
- Εκμάθηση ελληνικής γλώσσας σε ενήλικες
- Ενισχυτική διδασκαλία σε παιδιά δημοτικού σχολείου
- Διοργάνωση ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων με σκοπό την ανάπτυξη φιλίας μεταξύ των προσφύγων
- Συμμετοχή σε διαπολιτισμικές δραστηριότητες
- Παροχή υλικής και οικονομικής βοήθειας σε ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες για στέγαση, εργασία, ιατρική βοήθεια
- Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι». Η Υπηρεσία παρέχει κοινωνική βοήθεια κατ' οίκον στο επίπεδο της κοινότητας μέσω εξειδικευμένων υπηρεσιών, με έμφαση στους ηλικιωμένους και στις οικογένειες τους, καθώς και σε άτομα με ειδικές ανάγκες.

(Μίτος, 2001, σ.136)

Σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας οργανώνει κάθε Χριστούγεννα και Πάσχα συσσίτια στην Αθήνα και στον Πειραιά για τους φτωχούς, άστεγους, ηλικιωμένους, πρόσφυγες κλπ.

Επιπλέον ο ΕΕΣ ως πιστοποιημένο Κέντρο Συνοδευτικών Υποστηρικτικών υπηρεσιών σε συνεργασία με το ΚΕΚ ΗΡΔΑΝΟΣ του Δήμου Ζωγράφου στηρίζει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για πρόσφυγες και μονογονεϊκές οικογένειες και παρέχει συνοδευτικές υπηρεσίες για τα άτομα αυτά. (www.redcross.gr)

Το Πολυδύναμο Κέντρο Κοινωνικής Στήριξης και Ενσωμάτωσης Προσφύγων του ΕΕΣ λειτουργεί στην Ακαδημία Πλάτωνος και προσφέρει υπηρεσίες κοινωνικής στήριξης και προγράμματα κοινωνικής ενσωμάτωσης σε πρόσφυγες ανεξαρτήτου εθνικότητας και περιοχής διαμονής. Σκοπός του Κέντρου είναι να υποστηρίξει τους πρόσφυγες στην ενσωμάτωση και την ενεργό συμμετοχή τους στην ελληνική κοινωνία με δραστηριότητες όπως: πληροφόρηση-κοινωνική βοήθεια, μάθημα ελληνικής γλώσσας για ενήλικες, υποστηρικτική μελέτη παιδιών, επαγγελματική κατάρτιση, βοήθεια για εξεύρεση εργασίας, Κέντρο Ημέρας για τα παιδιά, διαπολιτισμικές ψυχαγωγικές δραστηριότητες κ.ά. (www.redcross.gr)

Η Διεύθυνση Αναζητήσεων του ΕΕΣ προσφέρει υπηρεσίες στους πρόσφυγες που αναζητούν οικογενειακά και φιλικά τους πρόσωπα.

Τέλος, ο ΕΕΣ έχει υπό την εποπτεία του το «Κέντρο Υποδοχής και Προσωρινής Φιλοξενίας Αιτούντων Άσυλο και Εκτοπισθέντων» στη Νέα Μάκρη, το «Κέντρο Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο» στη Σπερχειάδα και έχει την ευθύνη της σίτισης και του ιατρείου στο «Κέντρο Περίθαλψης Αλλοδαπών Πολιτικών Προσφύγων Λαυρίου».

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ) – Greek Council for Refugees (GCR)

Το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες ιδρύθηκε το 1989 και είναι ένα σωματείο μη κερδοσκοπικό αναγνωρισμένο ως ειδικώς φιλανθρωπικό. (ΕΣΠ, 2000, σ.1) Σκοπός του ΕΣΠ είναι να συμβάλει στην παροχή προστασίας σε άτομα που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα και χρίζουν διεθνούς προστασίας, δηλαδή αναγνωρισμένους πρόσφυγες και άτομα που εμπίπτουν στις περί ανθρωπιστικού δικαίου διατάξεις. Ο σκοπός αυτός επιδιώκεται με την κατάρτιση και υλοποίηση προγραμμάτων για την παροχή κατάλληλης νομικής, οικονομικής και ψυχοκοινωνικής αρωγής, με την επεξεργασία και την προώθηση προς τις αρμόδιες αρχές μέτρων που θα διασφαλίζουν τα δικαιώματά τους, καθώς και με τη διάδοση, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της ελληνικής κοινωνίας για θέματα προσφύγων, σε συνεργασία με τα ΜΜΕ και άλλους φορείς. (www.gcr.gr)

Οι πόροι του σωματείου προέρχονται από χρηματοδοτήσεις για την υλοποίηση συγκεκριμένων προγραμμάτων, επιχορηγήσεις, δωρεές, εισπράξεις από ειδικές εκδηλώσεις και συνδρομές των μελών. Το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης των προγραμμάτων καλύπτεται από την διεθνή κοινότητα (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, Ευρωπαϊκή Ένωση) και το Ελληνικό Δημόσιο. (www.gcr.gr)

Η Νομική Υπηρεσία του ΕΣΠ συμπαρίσταται στους πρόσφυγες που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα παρέχοντας την αναγκαία, κατά περίπτωση, νηφική υποστήριξη σε όλα τα στάδια και καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου,

αλλά και μετά την επιτυχή ή μη περαίωση της. Επιπλέον, προσφέρει νομικές συμβουλές και βοήθεια σε αστικά θέματα. (www.gcr.gr)

Η Κοινωνική Υπηρεσία του ΕΣΠ αποτελείται από το Τμήμα Υποδοχής και την Κεντρική Κοινωνική Υπηρεσία. Το Τμήμα Υποδοχής του ΕΣΠ συντονίζει τις παραπομπές των νεοαφιχθέντων αιτούντων άσυλο στα κέντρα υποδοχής που βρίσκονται στην Ελλάδα. Στα πλαίσια της παραπομπής γίνεται προσανατολισμός στους εξυπηρετούμενους και δίνονται βασικές πληροφορίες, καθώς επίσης και συμβουλευτική σχετικά με τις διαδικασίες και τις διαθέσιμες πηγές βοήθειας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην στέγαση ευάλωτων περιπτώσεων, όπως μονογονεϊκές οικογένειες, ασυνόδευτοι ανήλικοι, σοβαρά ασθενείς κλπ. Ο συντονισμός των παραπομπών γίνεται σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. (www.gcr.gr)

Το έργο της Κεντρικής Κοινωνικής Υπηρεσίας περιλαμβάνει:

- Ψυχολογική βοήθεια και κοινωνική στήριξη
- Συμβουλευτική με άτομα και οικογένειες
- Πληροφόρηση και ενημέρωση για την ελληνική κοινωνία, ώστε να διευκολυνθεί η διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων
- Παροχή υλικών αγαθών
- Παροχή οικονομικής βοήθειας σε ευάλωτες περιπτώσεις
- Βοήθεια για εξεύρεση εργασίας
- Βοήθεια σε θέματα υγείας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης
- Βοήθεια σε εκπαιδευτικά θέματα
- Δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων
- Διενέργεια ψυχαγωγικών εκδηλώσεων
- Τοποθέτηση παιδιών σε βρεφονηπιακούς σταθμούς
- Συμμετοχή παιδιών σε κατασκηνώσεις
- Εργασία με την κοινότητα με σκοπό την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης
- Συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες, οι οποίες παρέχουν συμβουλευτική σε αναγνωρισμένους πολιτικούς πρόσφυγες με σκοπό την διευκόλυνση της ένταξης στην αγορά φργασίας.

(Μίτος, 2001,σ.138: ΕΣΠ, 2000, σ.2)

Το ΕΣΠ υλοποιεί με χρηματοδότηση του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας το πρόγραμμα Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης Προσφύγων «Ιόλαος». Σκοπός του προγράμματος είναι μέσα από την παροχή πολύπλευρης στήριξης σε πρόσφυγες που αντιμετωπίζουν ψυχικές διαταραχές και σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα, να επιτευχθεί μεσοπρόθεσμα η ανεξάρτητη, αυτόνομη και δημιουργική διαβίωση τους. Ο σκοπός αυτός εκπληρώνεται μέσα από δύο διακριτές, αλληλοσυμπληρούμενες δομές, τον Ξενώνα Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης και το Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας και Περίθαλψης. (www.gcr.gr)

Ο Ξενώνας Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης απευθύνεται σε θήλικες πρόσφυγες, άνδρες και γυναίκες, οι οποίοι αντιμετωπίζουν σοβαρές ψυχικές διαταραχές, ψυχωσικού τύπου και οι οποίοι δύναται να αυτοεξυπηρετηθούν και να συμβιώσουν με άλλα άτομα. Στους φιλοξενούμενους παρέχεται ψυχιατρική παρακολούθηση, ατομική συμβουλευτική, εκπαίδευση σε δεξιότητες φροντίδας εαυτού (ατομική υγιεινή, καθαριότητα), εργοθεραπεία, ομάδες ανάπτυξης δεξιοτήτων επικοινωνίας και επίλυσης καθημερινών δυσκολιών κ.ά. (www.gcr.gr)

Το Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας και Περίθαλψης απευθύνεται σε πρόσφυγες με Διαταραχές Μετατραυματικού Άγχους(απότοκες βασανιστηρίων

και έντονων ψυχικών τραυματικών βιωμάτων), προβλήματα προσαρμογής και συναισθηματικές και ψυχωσικές διαταραχές. Οι υπηρεσίες που παρέχονται περιλαμβάνουν ψυχιατρική παρακολούθηση, ατομική και οικογενειακή συμβουλευτική, ψυχολογική υποστήριξη, διαγνωστικές συνεντεύξεις και παραπομπή σε αρμόδιες υπηρεσίες (όταν και όπου χρειάζεται) κ.ά. (www.gcr.gr)

Από το 2002 το ΕΣΠ λειτουργεί ξενώνα υποδοχής ασυνόδευτων ανηλίκων και γυναικών στο Πικέρμι.

Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας (IKE)

Το Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας είναι μία κυβερνητική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1983 στην Ελλάδα. Σκοπός της οργάνωσης είναι η παροχή βοήθειας σε αναγνωρισμένους πρόσφυγες, σε άτομα με άδεια παραμονής γι ανθρωπιστικούς λόγους και σε αιτούντες άσυλο.

Το έργο της κοινωνικής υπηρεσίας του ΙΚΕ περιλαμβάνει:

- Συμβουλευτική βοήθεια, ψυχολογική στήριξη
- Οικονομικές παροχές για διατροφή, έκτακτες ανάγκες, ιατρική περίθαλψη, εκπαιδευτικό υλικό, στέγαση, επαγγελματική αποκατάσταση
- Εργασία με την κοινότητα προκειμένου να ενταχθούν οι πρόσφυγες στην αγορά εργασίας

(Μίτος, 2001, σ.140)

Λειτουργούν δύο περιφερειακά γραφεία στο Αιγάλεω και στον Νέο Κόσμο που έχουν αναπτύξει δραστηριότητες για την υποστήριξη της ένταξης των προσφύγων. Το ΙΚΕ κατά περιόδους εφαρμόζει προγράμματα στεγαστικής βοήθειας και επαγγελματικής κατάρτισης, τα οποία χρηματοδοτούνται από την διεθνή κοινότητα (Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, Ευρωπαϊκή Ένωση) και το Ελληνικό Δημόσιο. (ό.π.)

Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων (ΙΚΑΘΒ)

Το Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων είναι μη κυβερνητικός οργανισμός και ιδρύθηκε το 1989 (Κοκκέβη, 1999, σ.440) Σκοπός του είναι η πρόληψη και κατάργηση των βασανιστηρίων και ιδιαίτερα η αποκατάσταση των θυμάτων. (Μίτος, 2001, σ.140)

Το επιστημονικό προσωπικό που εργάζεται στο κέντρο απαρτίζεται από ψυχίατρο, ψυχολόγο, κοινωνικό λειτουργό, νομικό σύμβουλο, φυσιοθεραπευτή και δερματολόγο. Ακόμη προσφέρουν έργο και δύο ομάδες εθελοντών, εκ των οποίων η μία αποτελείται από γιατρούς και η άλλη από άτομα ανεξαρτήτου επαγγέλματος που ενδιαφέρονται για το αντικείμενο και βοηθούν κυρίως το έργο της κοινωνικής υπηρεσίας. (Κοκκέβη, 1999, σ.440)

Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ)

Ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης είναι ένας διεθνής διακρατικός οργανισμός που παρέχει βοήθεια στους πρόσφυγες με σκοπό να μετεγκατασταθούν σε τρίτη χώρα υποδοχής. Αναλαμβάνει την συμπλήρωση

των απαιτούμενων διατυπώσεων, καθώς και τα έξοδα της μεταφοράς. Παράλληλα διεκπεραιώνει ερευνητικό έργο και συλλέγει στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις κινήσεις των μεταναστευτικών ρευμάτων. (Μίτος, 2001, σ.141)

Εθελοντική Εργασία Αθηνών

Η Εθελοντική Εργασία είναι μια φιλανθρωπική οργάνωση, στόχος της είναι η ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των πολιτών για προσφορά και βοήθεια σε ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες. Στην Ελλάδα κινητοποιείται στην συλλογή τροφίμων, τα οποία αποστέλλει σε καταυλισμούς διαμονής προσφύγων. Ακόμη, διοργανώνει πολιτισμικές εκδηλώσεις και διδάσκει ελληνικά σε ενήλικες πρόσφυγες. (Μίτος, 2001, σ.135)

Άρτος - Δράση

Η Άρτος-Δράση είναι ένα φιλανθρωπικό σωματείο που έχει ως σκοπό την παροχή υλικής βοήθειας σε άπορα άτομα, οικογένειες και ιδρύματα. Παρέχει σίτιση, ρουχισμό και οικιακό εξοπλισμό σε πρόσφυγες. (Μίτος, 2001, σ.145)

Caritas – Ελλάς

Η Caritas – Ελλάς είναι Καθολική φιλανθρωπική οργάνωση που απευθύνεται σε πολιτικούς πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και άτομα που τελούν υπό ανθρωπιστικό καθεστώς. Οι δραστηριότητες της οργάνωσης συνοψίζονται στις εξής:

- Πρόγραμμα σίτισης- διανομής τροφίμων σε οικογένειες
- Τομέας εκπαίδευσης για πρόσφυγες και μετανάστες, όπου διδάσκονται παιδιά και ενήλικες την ελληνική γλώσσα
- Συμβουλευτικές υπηρεσίες, σκοπός τους είναι να προσφέρουν ψυχοκοινωνική υποστήριξη σε περιστατικά διαφόρων κατηγοριών. Για τον σκοπό αυτό συνεργάζονται μαζί με εθελοντές διαφόρων ειδικοτήτων (γιατρούς, ψυχολόγους)
- Παροχή ιατροφαρμακευτικής βοήθειας σε περιπτώσεις που κρίνονται αναγκαίες
- Διοργάνωση ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, χριστουγεννιάτικες γιορτές για τα παιδιά που συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αποκριάτικο πάρτι και καλοκαιρινές κατασκηνώσεις σε Σύρο και Τήνο, καθώς και Πεντέλη, σε συνεργασία με το ΠΙΚΠΑ
- Διανομή ρουχισμού

(Μίτος, 2001, σ.144: [ww.caritas.gr](http://www.caritas.gr))

Γιατροί χωρίς Σύνορα

Οι Γιατροί χωρίς Σύνορα είναι φιλανθρωπική ιατρική ανθρωπιστική οργάνωση, που έχει ως στόχο την περίθαλψη ατόμων οι οποίοι είναι αλλοδαποί, άποροι και ανασφάλιστοι. Οι πρόσφυγες που εξυπηρετούν είναι κάτοχοι υπηρεσιακών σημαυμάτων, οι οποίοι δεν δικαιούνται δωρεάν κρατική

ιατροφαρμακευτική περίθαλψη μέχρι να λάβουν την ροζ κάρτα. Το Πολυιατρείο παρέχει δωρεάν ιατρική περίθαλψη, εργαστηριακές εξετάσεις, φάρμακα και οδηγίες για οποιοδήποτε πρόβλημα υγείας αντιμετωπίζουν. (Μίτος, 2001, σ.39-40)

Γιατροί του Κόσμου

(ότι ισχύει για τους Γιατρούς χωρίς Σύνορα) Επίσης, οι Γιατροί του Κόσμου είναι υπεύθυνοι για την λειτουργία του «Κέντρου Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο» στην Πεντέλη. (Μίτος, 2001, σ.40)

Ε. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

1. Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες

Η Κοινωνική Εργασία αποτελεί ένα σύστημα παροχής υπηρεσιών, που παρεμβάλλεται στην σημαντική σχέση ατόμου– περιβάλλοντος, με σκοπό να βοηθήσει στην ενίσχυση ή στην αποκατάσταση της ισορροπίας της, εφόσον αυτή έχει διαταραχθεί. Με την παρέμβαση θα αξιοποιηθούν τα κοινά σημεία επαφής ατόμου – περιβάλλοντος και θα γίνει προσπάθεια να ελεγχθούν τα εμπόδια, είτε αυτά οφείλονται στο άτομο είτε στο περιβάλλον του και να ενισχυθούν οι ικανότητες των μερών, ώστε να γίνει δυνατή η *αμοιβαία προσαρμογή*, που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργική τους ικανότητα. Στον ορισμό που έδωσαν τα Ηνωμένα Έθνη(1960) για την Κοινωνική Εργασία αναφέρεται ότι «...η Κοινωνική Εργασία ως δράση κατατείνει να βοηθήσει στην καλύτερη και αμοιβαία προσαρμογή του ανθρώπου και του περιβάλλοντος». (ΚατσορίδουΠαπαδοπούλου, 1993, σ.20)

Η Κοινωνική Εργασία με πολιτικούς πρόσφυγες και άτομα που ζητούν πολιτική προστασία εφαρμόζεται εντός του κοινωνικού πλαισίου και προσεγγίζει τα άτομα σε σχέση με την αλληλεξάρτηση τους με το περιβάλλον. «Επικεντρώνεται», δηλαδή, «στα φαινόμενα και τα προβλήματα που επιδρούν στην ομαλή διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων στην κοινωνία υποδοχής, με απώτερο στόχο την πλήρη και οριστική ενσωμάτωση των προσφύγων, προς όφελος των ιδίων και της κοινωνίας που δέχεται να τους προστατεύσει και να τους δεχτεί στους κόλπους της». Βαλγορά, 2000, σ.37)

Με αυτή την έννοια η Κοινωνική Εργασία επιτελείται σε όλα τα στάδια της επανατοποθέτησης των προσφύγων. Ο Βεζυράκης(1992) παραθέτει μία ταξινόμηση της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών που αποσκοπούν στην κάλυψη βασικών αναγκών και την αντιμετώπιση ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων. Διαχωρίζει το σύνολο των υπηρεσιών σε δύο φάσεις, αυτή της *υποδοχής* και την *φάση της αποκατάστασης – ένταξης*.

Κατά την Α' φάση(επείγουσα) της υποδοχής, πρέπει να δοθούν οι πρώτες βοήθειες κοινωνικής φροντίδας:

- ◇ Ψυχολογική και συναισθηματική στήριξη
- ◇ Στέγαση
- ◇ Σίτιση και ένδυση
- ◇ Ιατρική φροντίδα, στις περιπτώσεις που είναι αναγκαία
- ◇ Προετοιμασία για την επόμενη φάση

Κατά την Β' φάση της αποκατάστασης – ένταξης παρέχονται οι εξής κοινωνικές υπηρεσίες:

- ◇ Προετοιμασία για αποδοχή διεργασίας λύσεων
- ◇ Εκπαίδευση
  - α. εκπαίδευση γλώσσας
  - β. πολιτισμικός προσανατολισμός
  - γ. επαγγελματική εκπαίδευση
  - δ. νομική ενημέρωση στο οικογενειακό και εργατικό δίκαιο και σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών
- ◇ Επαγγελματική αποκατάσταση
- ◇ Κοινωνική ένταξη

(Βεζυράκης, 1992, σ.139-140)

Η εμπλοκή του/ της κοινωνικού λειτουργού σε όλα τα στάδια της διαδικασίας επανατοποθέτησης των προσφύγων καταδεικνύουν το πόσο σημαντικό είναι το έργο του/ της κοινωνικού λειτουργού με αυτή την ιδιαίτερη πληθυσμιακή ομάδα. Για το λόγο αυτό «απαιτείται από τον/ την κοινωνική λειτουργό να είναι πλήρως καταρτισμένος/ η ώστε να παρέχει πλήρεις και σαφείς πληροφορίες, να γνωρίζει τις ιδιαίτερες ψυχολογικές δυναμικές του πληθυσμού των προφύγων και τις ιδιαίτερες πολιτισμικές παραδόσεις και συνήθειες των προσφυγικών ομάδων με τις οποίες συνεργάζεται». (Balgoral, 2000, σ.37)

Έχει ήδη επισημανθεί ότι, σύμφωνα με τον ορισμό της Κοινωνικής Εργασίας, τα προβλήματα προσαρμογής εξετάζονται στην βάση των σχέσεων ατόμου και κοινωνικού περιβάλλοντος. «Η ποιότητα των κοινοτήτων και των γειτονιών επηρεάζει την ανάπτυξη των προσφύγων. Στις περιπτώσεις όπου οι λειτουργίες της κοινότητας είναι ασφικτικές (ελάχιστες ευκαιρίες εργασίας, μη λειτουργικά μέσα διαβίωσης, απρόσιτες υπηρεσίες υγείας) δημιουργούνται περισσότερα προβλήματα, τα οποία δεν συμβάλλουν στην ατομική και κοινωνική εξέλιξη.» (Balgoral, 2000, σ.38)

Με σεβασμό στις θεμελιώδεις αρχές της Κοινωνικής Εργασίας οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να προωθούν αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον που θα καθιστούν δυνατή την ενσωμάτωση των προσφύγων. Στις Ηνωμένες Πολιτείες ο κλάδος της Κοινωνικής Εργασίας τίθεται ανοιχτά υπέρ του «πολιτισμικού πλουραλισμού», ο οποίος επικυρώνει τις αρχές και τις αξίες της. Το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου αναφορικά με τις πολιτισμικές του καταβολές, εμπίπτει με την θεμελιακή «αρχή της αυτοδιαθέσης» στην Κοινωνική Εργασία. (Balgoral, 2000, σ.38) «Η διαφορετικότητα, η ατομικότητα και η μοναδικότητα μπορούν να ειπωθούν ως δυνάμεις και όχι ως αδυναμίες ή παρεκκλίσεις. Με την αναγνώριση και την παραδοχή της πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε πρόσφυγα, οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να δημιουργήσουν ένα ισχυρό θεμέλιο για το δικαίωμα του να αντιμετωπίζονται ως μοναδικά άτομα.» (Balgoral, 2000, σ.39)

1.1 Συμβουλευτική και Υποστηρικτική Εργασία

Ο Pittman(1987) αναφέρει: «Η κρίση αποτελεί σημείο καμπής στο οποίο τα πράγματα ή θα εξελιχθούν καλύτερα ή χειρότερα.... Στα κινέζικα, η λέξη κρίση δημιουργείται από χαρακτήρες για τον κίνδυνο και την ευκαιρία. Σίγουρα η κρίση αποτελεί μία επικίνδυνη ευκαιρία.» (Hulewat, 1996, σ.129) Οι πρόσφυγες κατά την διαδικασία επανατοποθέτησης τους σε μία νέα χώρα έρχονται αντιμέτωποι με πολλαπλές προκλήσεις. Η κρίση που αντιμετωπίζουν περιλαμβάνει πολλά προβλήματα που αφορούν το παρελθόν(απώλειες, τραυματικές εμπειρίες κ.ά.) και το παρόν(γλωσσική ανεπάρκεια, πολιτισμικές διαφορές, εργασιακά προβλήματα). «Η θεώρηση της επανατοποθέτησης των προσφύγων ως κρίσης, η οποία μπορεί να αντιμετωπιστεί όπως κάθε κρίση, δίνει στον επαγγελματία κοινωνικό λειτουργό ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να σχεδιάσει το πώς θα είναι χρήσιμος.» (Hulewat, 1996, σ.129)

A. Το μοντέλο της Υποστηρικτικής Εργασίας

Τα πολλαπλά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες κατά την διαδικασία επανατοποθέτησης και οι ψυχολογικές συνέπειες επώδυνων εμπειριών (αναλύονται εκτενέστερα στην Ενότητα Γ'), συχνά οδηγούν στην ψυχολογική αποδυνάμωση τους και στην ανάγκη να βοηθηθούν υποστηρικτικά. Οι άνθρωποι που βρίσκονται σε τέτοιες κρίσεις, συχνά ξεχνούν ή παραμελούν μηχανισμούς αντιμετώπισης δυσκολιών και προβλημάτων που πρωτίτερα λειτουργούσαν. Ο κοινωνικός λειτουργός χρειάζεται να βοηθήσει τον πρόσφυγα να εντοπίσει τις πηγές δύναμης μέσα του και στο περιβάλλον του και να τις αξιοποιήσει ανάλογα. (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.4)

ⓐ [Η υποστηρικτική παρέμβαση αποσκοπεί στο να αποκαταστήσει, να διατηρήσει ή να επανέλθει την προσαρμοστικότητα του ατόμου και να το ενδυναμώσει σε τομείς που το εγώ του δεν λειτουργεί αποτελεσματικά. Παράλληλα με την παρέμβαση αυτή, συχνά χρειάζεται και παρέμβαση στο περιβάλλον, έτσι ώστε να αξιοποιηθούν οι πηγές βοήθειας του πρόσφυγα. (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.4) «Η συμβουλευτική παρέμβαση επικεντρώνεται στις συνειδητές διαδικασίες, στην τρέχουσα συμπεριφορά και ανάγκες στο εδώ και τώρα. Περιλαμβάνει υποστήριξη, διερεύνηση των δυνατοτήτων και κινητοποίηση για την αξιοποίηση τους, διερεύνηση των μηχανισμών αντιμετώπισης και ενίσχυση τους, ικανότητες για επίλυση προβλημάτων και παρεμβάσεις στο περιβάλλον. Η σχέση κοινωνικού λειτουργού και πελάτη επικεντρώνεται στην πραγματικότητα και ο κοινωνικός λειτουργός αποτελεί ένα συνεργάτη, ένα βοηθό, παρά ένα θεραπευτή με τον οποίο σχηματίζει κανείς σχέση μεταβίβασης» (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.4)

Το μοντέλο της υποστηρικτικής του εγώ, όπως έχει περιγραφεί από την Goldstein(1995) περιλαμβάνει ορισμένες βασικές τεχνικές που είναι ιδιαίτερα χρήσιμες στην συμβουλευτική με πρόσφυγες:

1. Ενεργητική ακρόαση με κατανόηση Η δυνατότητα *ενσυναίσθησης* του επαγγελματία είναι σημαντική. Η έννοια της ενσυναίσθησης αναφέρεται «στην ικανότητα να νιώθουμε κάτι από τα συναισθήματα που νιώθει ο άλλος, να μπορούμε να δούμε τον κόσμο μέσα από τα δικά του μάτια. Η ενσυναίσθηση βασίζεται σε ένα είδος ταύτισης με τον άλλο, η οποία πηγάζει από μία κοινή αίσθηση ανθρωπισμού.» (Perry, 1996, σ.20) Ο

επαγγελματίας δημιουργεί ένα κλίμα αποδοχής της αξίας και μοναδικότητας του πελάτη και δίνει ενθάρρυνση.

2. Άμεση συμβουλευτική, κατευθύνσεις κα συστάσεις. Η παροχή πληροφοριών στους πρόσφυγες είναι καθοριστικό κομμάτι της συμβουλευτικής. Ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να υποδείξει διαφορετικές επιλογές και με την βοήθεια του ο πρόσφυγας να πάρει υπεύθυνες αποφάσεις.
3. Διερεύνηση, περιγραφή συνασθημάτων. Ο κοινωνικός λειτουργός διαθέτει στον πρόσφυγα τον χρόνο που χρειάζεται ώστε να εκφράσει τα συναισθήματα του και να εξιστορήσει τις εμπειρίες του. Μέσα από αυτή την ακρόαση προσπαθεί να εντοπίσει πηγές δύναμης και μηχανισμούς άμυνας του πρόσφυγα.
4. Επικέντρωση στις πραγματικές καταστάσεις και σχέσεις. Ο πρόσφυγας βοηθιέται να κατανοήσει την συμπεριφορά του και την συμπεριφορά των άλλων, ιδιαίτερα σε ένα περιβάλλον όπου τίποτα δεν του είναι του γνώριμο και υπάρχουν έντονες πολιτισμικές διαφορές. Επίσης, συζητιούνται και επανεκτιμούνται πιθανά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα συγκεκριμένων ενεργειών.
5. Τεχνικές δόμησης. Ο καθορισμός μικρών βημάτων και άμεσων στόχων για την επίλυση ενός προβλήματος. Ο πρόσφυγας καταφέρνει να αποβάλλει μέρος του άγχους του προσεγγίζοντας σταδιακά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει.

(Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.45)

Σημαντική για την ανάπτυξη σχέσης μεταξύ κοινωνικού λειτουργού και πρόσφυγα είναι η πρώτη συνάντηση. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται ο επαγγελματίας να παρουσιάσει τον εαυτό του/ της ως ήρεμο, σίγουρο, άτομο που έχει γνώσεις και νοιάζεται. Οι περισσότεροι πρόσφυγες έχουν πολλά ερωτήματα, αλλά συχνά δεν μπορούν να κατανοήσουν τις απαντήσεις. Η παροχή πολλών πληροφοριών μπορεί να κατακλύσει το άτομο. Είναι προτιμότερο να δίνονται στους πρόσφυγες όσες πληροφορίες είναι δυνατόν γραπτές, για να επανεξεταστούν στις επόμενες συναντήσεις και στην πρώτη συνάντηση να συζητηθούν πρακτικά θέματα. Παράλο που αρκετοί στόχοι χρειάζεται να επιτευχθούν στην πρώτη συνέντευξη, το πρωταρχικό καθήκον είναι η εδραίωση της σχέσης. Στην γνωριμία με τον πελάτη, η συζήτηση αρχικά επικεντρώνεται στις συνθήκες που οδήγησαν στον ξεριζωμό, στον τρόπο που πάρθηκε η απόφαση της φυγής και ποιες ήταν οι απώλειες αυτής της απόφασης. Η συζήτηση θα πρέπει να περιέχει τις προσδοκίες των πελατών από την ζωή τους στην νέα πατρίδα. Όλα αυτά τα καθήκοντα θα πρέπει να διεκπεραιωθούν με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η μελλοντική επαφή. (Hulewat, 1996, σ.132)

Οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει, επίσης, να γνωρίζουν τους μηχανισμούς άμυνας των προσφύγων για να είναι σε θέση να κατανοούν την συμπεριφορά τους και να προστατεύουν την επαγγελματική σχέση μεταξύ τους. Ο διαχωρισμός είναι ένα προσαρμοστικό εργαλείο που χρησιμοποιείται συχνά από τους πρόσφυγες για την αποφυγή ανυπόφορων συναισθημάτων. Ο διαχωρισμός χρησιμοποιείται κατά την νηπιακή ηλικία. Το νήπιο δεν έχει διαμορφώσει ακόμα την ικανότητα ενοποίησης καλών και κακών όψεων των εμπειριών του στην ίδια εμπειρία και χρησιμοποιεί αυτόν τον μηχανισμό για να χειριστεί την απογοήτευση του. Τα συναισθήματα θυμού κρατιούνται διαχωρισμένα από την καλή μητέρα, όταν για κάποιο λόγο είναι απογοητευμένο από αυτήν, και, έτσι, το νήπιο καταφέρνει να μένει συνδεδεμένο με τη μητρική

μορφή. (Hulewat, 1996, σ.130: Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.1) Στην μετέπειτα ζωή, ο διαχωρισμός συναντάται σε ενήλικες που μπορούν να εμπλακούν μόνο σε σχέσεις τις οποίες θεωρούν ιδανικές. Μόλις προκύψει κάποια απογοήτευση, το υποκείμενο αγάπης μετατρέπεται σε υποκείμενο μίσους. Δεν υπάρχει ενδιάμεση κατάσταση καθώς οι ενήλικες αυτοί δεν έμαθαν ποτέ να αντιμετωπίζουν την αμφιθυμία τους. (Hulewat, 1996, σ.130)

Σε περιόδους άγχους, ο διαχωρισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως προσαρμοστικός μηχανισμός άμυνας. Οι πρόσφυγες τείνουν, σε αρκετές περιπτώσεις, να εξιδανικεύουν το μέλλον και να θεωρούν απόλυτα κακό το παρελθόν και το παρόν. (Hulewat, 1996, σ.130: Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.1) «Ο διαχωρισμός μπορεί να είναι ένας αμυντικός ελιγμός ενάντια στο τραυματικό γεγονός της φυγής...μια προσωρινή άμυνα σε μια μεταβατική κρίση.»(Hulewat, 1996, σ.130) Ο διαχωρισμός εκδηλώνεται, κυρίως, στα στάδια της επανατοποθέτησης, επειδή το άτομο εγκαθίστανται σε ένα μέρος και νιώθει, έστω εν μέρει, ασφάλεια και τότε εκδηλώνονται οι συσσωρευμένες επιπτώσεις των πιέσεων που έχει υποστεί. Ως συνέπεια, οι επαγγελματίες με τους οποίους έρχεται σε επαφή τοποθετούνται σε «μαύρα» ή «άσπρα» περιθώρια. Ο διαχωρισμός μπορεί να είναι ακόμη λειτουργικός σε αυτή την περίοδο, αλλά μπορεί πολύ γρήγορα να γίνει δυσλειτουργικός αν είναι άκαμπτος. (Hulewat, 1996, σ.131)

Είναι σημαντικό για τον κοινωνικό λειτουργό να γνωρίζει ότι μπορεί να γίνει αντιληπτός από τους πρόσφυγες ως μία αυταρχική μορφή που δεν μπορούν να εμπιστευτούν. «Από ψυχολογική άποψη, ο επαγγελματίας μπορεί να θεωρηθεί παντοδύναμος και ότι έχει την δύναμη να κάνει την διαδικασία επανατοποθέτησης μία απλή ή μία σκληρή εμπειρία. Οι πελάτες μπορεί να νιώθουν ότι το πώς θα συμπεριφερθούν στον κοινωνικό λειτουργό θα καθορίσει το πόσο απλή ή σκληρή θα είναι η εμπειρία τους αυτή.» (Hulewat, 1996, σ.132) Η γνώση ότι οι πελάτες βρίσκονται στα πρώτα στάδια της επανατοποθέτησης προειδοποιεί τον κοινωνικό λειτουργό για την πιθανότητα να χρησιμοποιήσουν τον διαχωρισμό ως μηχανισμό άμυνας και ότι είναι πολύ αυστηρά προσανατολισμένοι. (ό.π.)

Είναι σημαντικό να μεταβιβαστεί στα άτομα και στις οικογένειες ότι, παρόλο που ο κοινωνικός λειτουργός επιθυμεί να τους βοηθήσει στην προσαρμογή τους, θα υπάρξουν στιγμές που ίσως νιώσουν ότι δεν τους μπορεί να τους βοηθήσει. Οι περισσότεροι πελάτες, εξαιτίας του διαχωρισμού, τείνουν να αντιλαμβάνονται τον επαγγελματία ως καλό όταν αυτός ή αυτή κάνει ότι ζητά ο πελάτης και ως κακό όταν δεν κάνει ότι του ζητείται. Για το λόγο αυτό ο επαγγελματίας θα πρέπει να συζητήσει με τον πελάτη απ' την αρχή το ότι μπορεί πιθανόν να τον απογοητεύσει και το πόσο ουσιώδες είναι η μεταξύ τους σχέση να αντέξει αυτή την απογοήτευση. Για τον κοινωνικό λειτουργό η ανοχή της αμφιθυμίας του πρόσφυγα αποτελεί κεντρικό στόχο της εργασίας του και καίριο παράγοντα της μεταξύ τους συνεργασίας. (Hulewat, 1996, σ.133)

Για να είναι η δημιουργία σχέσης μεταξύ κοινωνικού λειτουργού και πρόσφυγα εφικτή, θα πρέπει ο κοινωνικός λειτουργός να προσεγγίζει τους πελάτες δίχως προκαταλήψεις και στερεοτυπικές αντιλήψεις. Η Ιωαννίδου Johnson(1998) μελετώντας τη δυναμική σχέση των προκαταλήψεων και της ψυχολογικής ωριμότητας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα «άτομα με άκαμπτη και έντονη προκατάληψη τείνουν να λειτουργούν σε χαμηλότερα επίπεδα ψυχολογικής ωριμότητας». (σ.96) Για το λόγο αυτό οι κοινωνικοί λειτουργοί και ιδιαίτερα όσοι εργάζονται με πρόσφυγες, «θα πρέπει να βρίσκονται ψηλά στην κλίμακα ψυχολογικής ωριμότητας και έτσι να είναι λιγότερο άκαμπτοι, με

λιγότερους φόβους για καθετί που τους είναι άγνωστο και με λιγότερο άγχος». (Ιωαννίδου-Johnson, 1998, σ.100)

B. Αντιδράσεις Προσφύγων προς τις Οργανώσεις Βοήθειας και τους Κοινωνικούς Λειτουργούς

Αμέσως μετά την έναρξη της διαδικασίας επανατοποθέτησης συγκεκριμένες ομάδες προσφύγων τείνουν να αποκτούν δεδομένη στάση και συμπεριφορά προς τις οργανώσεις βοήθειας και τους κοινωνικούς λειτουργούς, ανάλογα με το πόσο καλά έχουν καταφέρει να αντιμετωπίσουν τα θέματα των απωλειών και της εξάρτησης. (Hulewat, 1996, σ.133) Η πρώτη και μεγαλύτερη ομάδα, χαρακτηρίζεται από την αντίδραση «βοηθήστε με να ξεκινήσω» (help me get started) και αφορά εκείνους του πρόσφυγες που ανυπομονούν να αποκτήσουν τον έλεγχο των ζών τους και προχωρούν προς το να γίνουν ανεξάρτητοι. Η δεύτερη μεγαλύτερη ομάδα, χαρακτηρίζεται από την αντίδραση «φροντίστε με» (take care of me) και αφορά τους πρόσφυγες που έχουν παλινδρομήσει σε μία εξαρτώμενη κατάσταση. Προσανατολίζουν την ενέργεια τους σε μία πάλη ελέγχου που έχει ως σκοπό να κάνουν τον επαγγελματία να τους φροντίσει. Με την κατάλληλη αντιμετώπιση, τα μέλη αυτής της ομάδας θα μπορέσουν να ανασυγκροτήσουν τις άμυνες τους και να επανατοποθετηθούν επιτυχώς. Η μικρότερη ομάδα χαρακτηρίζεται από την αντίδραση «πρέπει να το κάνεις με τον δικό μου τρόπο» (you must do it my way) και αφορά εκείνους τους πρόσφυγες που δεν θα παραιτηθούν από την πάλη ελέγχου και θα παραμείνουν άκαμπτοι στο ότι η κοινότητα θα πρέπει να εξασφαλίσει όλες τις ανάγκες τους. (Hulewat, 1996, σ.133)

Η πρώτη αντίδραση είναι η αντίδραση του ανθρώπου που με την στάση του ζητά βοήθεια για να ξεκινήσει ξανά. Κατά τους πρώτους δύσκολους μήνες, ο πρόσφυγας αρχίζει να συνειδητοποιεί την πραγματικότητα και, παράλληλα, βιώνει την απώλεια για ότι άφησε πίσω του. Είναι σύνηθες να νιώθει θυμό ή κατάθλιψη. Κατανοεί ότι είναι δύσκολο να βρει εργασία, ιδιαίτερα στην ειδικότητα του, ότι είναι δύσκολο να μάθει την γλώσσα και να αντεπεξέρθει στα νέα οικονομικά δεδομένα. Το στάδιο αυτό είναι σημαντικό για την σχέση κοινωνικού λειτουργού πελάτη. Ο σκοπός του κοινωνικού λειτουργού είναι να λειτουργήσει ως ένα πρότυπο κατανόησης και φροντίδας, υποστηρίζοντας το άτομο και ενθαρρύνοντας την επίτευξη της ανεξαρτησίας του. Η παρατεταμένη εξάρτηση από πηγές της κοινότητας και τις οργανώσεις βοήθειας καθυστερεί την εξέλιξη της προσαρμογής του ατόμου. Ο κοινωνικός λειτουργός χρειάζεται να βοηθήσει το άτομο ισορροπημένα, με το να αναγνωρίζει τα συναισθήματα του και να επιβεβαιώνει τις ανάγκες του και, παράλληλα, να μεταβιβάζει το θέμα της ανεξαρτησίας με φροντίδα και υπομονή. Η αντιμετώπιση αυτού του θέματος βελτιώνει την ικανότητα του πελάτη να υπομένει την αμφιθυμία του. Η συνεργασία μεταξύ πρόσφυγα και κοινωνικού λειτουργού θα μπορεί να είναι αποδοτική μέσα στα πλαίσια μιας εδραιωμένης σχέσης εμπιστοσύνης. (Hulewat, 1996, σ.133: Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.3)

Η δεύτερη αντίδραση είναι η στάση του ανθρώπου που ζητά να τον βοηθήσουν και τον φροντίσουν οι άλλοι. Τα άτομα αυτά δυσκολεύονται να χειριστούν τα αμφιθυμικά συναισθήματα τους. Συνήθως αρνούνται να δεχτούν δουλειά εκτός του γνωστικού πεδίου τους, επιμένουν να σπουδάσουν και

διεκδικούν μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια. Νιώθουν ότι είναι δικαιούχοι και μπορούν να είναι ή πολύ φιλοφρονητικοί ή προκλητικοί. Η αντίδραση τους αυτή οφείλεται «σε μία αίσθηση δικαιοδοσίας (sense of entitlement). Αφού οι διώκτες τους δεν προσφέρονται ως επίκεντρο εκτόνωσης του θυμού τους, μεταθέτουν αυτή την διάθεση προς τις υπηρεσίες ή τους επαγγελματίες της χώρας υποδοχής.» (Γιαννακού, 2000, σ.92) Οι απαιτήσεις τους είναι συχνά μία προσπάθεια να αντιμετωπίσουν τις απώλειες αναζητώντας αποκατάσταση με ένα ναρκισσιστικό, δικαιούχο τρόπο. (Hulewat, 1996, σ.134)

Το καθήκον του επαγγελματία κοινωνικού λειτουργού σε αυτές τις περιπτώσεις να βοηθήσει το άτομο να αντιληφθεί τη σημασία της ανεξαρτησίας και της ατομικής αυτάρκειας, παρά τον θυμό και τις ικεσίες του πελάτη. «Ο επαγγελματίας δεν πρέπει να χειραγωγηθεί ή να εμπλακεί σε προκλήσεις, αλλά πρέπει υπομονετικά και επαναλαμβανόμενα να βεβαιώνει τις δυνάμεις των πελατών και να προσφεύγει στην πλευρά της αμφιθυμίας τους, με την οποία έχουν χάσει επαφή: την ανάγκη να γίνουν επαρκείς και να ελέγχουν το περιβάλλον τους.» (Hulewat, 1996, σ.134) Ο κοινωνικός λειτουργός δεν πρέπει να ενδώσει στην επιθυμία των πελατών για εξάρτηση, η οποία καθυστερεί σοβαρά την προσαρμογή και επίλυση της κρίσης. Θα πρέπει επίσης να είναι ικανός στην προσεκτική και ρεαλιστική εκτίμηση του πόσο πραγματοποιήσιμες είναι οι επιθυμίες των πελατών. (Hulewat, 1996, σ.134: Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.3)

Η τρίτη αντίδραση αφορά τα άτομα που απαιτούν να γίνουν όλα με τον δικό τους τρόπο. Η ομάδα αυτών των προσφύγων είναι η μικρότερη, καταναλώνουν, όμως, πολύ χρόνο από τον κοινωνικό λειτουργό. Οι πελάτες αυτοί αφοσιώνονται στο να αποκτήσουν έλεγχο πάνω στον επαγγελματία και την κοινότητα για να εκπληρώσουν τις ανάγκες τους. Όταν δεν λαμβάνουν αυτό που ζητούν, όπως ακριβώς το ζητούν, αυτό αποτελεί κάλεσμα για μάχη. Δεν τους ενδιαφέρει τόσο το αποτέλεσμα, καθώς για αυτούς η μάχη είναι αυτοσκοπός. Οι άνθρωποι αυτοί αντιμετωπίζουν τον φόβο και την αγωνία τους με την προσπάθεια να ελέγξουν τα πάντα γύρω τους και να νιώσουν παντοδύναμοι. Αυτοί οι πελάτες μπορεί να ξεκινήσουν ως φιλοφρονητικοί, αλλά σύντομα γίνονται επιθετικοί. Είναι πολύ σημαντικό για τον κοινωνικό λειτουργό να μην εμπλακεί σε μάχη με αυτούς τους πελάτες, αλλά μάλλον να αποδεχτεί την αντίσταση τους. «Η πολιτική της κοινότητας πρέπει να διατυπωθεί και να επισημανθεί και ο επαγγελματίας πρέπει συνεχώς να επιβεβαιώνει στον πελάτη ότι του παρέχει τις πληροφορίες, αλλά είναι εκείνος που επιλέγει να κάνει ότι επιθυμεί με τις πληροφορίες αυτές— ότι μόνο αυτός έχει τον έλεγχο του τι θα συμβεί.» (Hulewat, 1996, σ.135) Οι πελάτες αυτά συνήθως αποστρέφονται σε όλες, σχεδόν, τις οργανώσεις βοήθειας και εμπλέκουν πολλούς επαγγελματίες στον χειρισμό της περίπτωσης τους. Γι αυτό το λόγο η συνεργασία και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των επαγγελματιών, είναι χρήσιμη για τον χειρισμό τέτοιων περιπτώσεων. (Hulewat, 1996, σ.135: Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.3)

Γ. Τεχνικές Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής

Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με πολιτικούς πρόσφυγες και αιτούντες πολιτικού ασύλου θα πρέπει να ανακαλύψει και να «καλλιεργήσει» τις ικανότητες που συνδέονται με κάθε τρόπο με αυτή την ιδιαίτερη επαγγελματική σχέση. Μερικές τέτοιου τύπου προτάσεις είναι:

1. Αυτοέλεγχος για στερεότυπες σκέψεις και κρίσεις. Ερωτήματα του τύπου «ποια ιδέα έχω στο βάθος για αυτή την εθνότητα;», «τι γνωρίζω πραγματικά για αυτούς;», «θα μπορούσα να έχω φίλους από αυτή την εθνότητα κι αν όχι γιατί;», «τι μηνύματα έχω από το κοινωνικό σύνολο για αυτούς;», «πόσο με έχουν επηρεάσει;». Τέτοιου τύπου ερωτήματα αυτοελέγχου βοηθούν τον κοινωνικό λειτουργό στην αυτοσυνειδησία του και στην αναγνώριση στερεοτυπικών ιδεών που πιθανόν να επηρεάσουν την ικανότητα του στην επαγγελματική σχέση. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.101)
2. Ετοιμότητα και ευελιξία για το καινούργιο. Η συμβουλευτική σε πρόσφυγες και οικογένειες προσφύγων προσφέρει στον κοινωνικό λειτουργό την μοναδική ευκαιρία να γνωρίσει μέσα στο χώρο εργασίας του διαφορετικούς πολιτισμούς και ανθρώπους που έχουν άλλες συνήθειες. Αυτό είναι το πιο ευχάριστο κομμάτι αυτής της δύσκολης πορείας. Ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να είναι «έτοιμος και διαθέσιμος» για το διαφορετικό, να το προσαρμόσει στην επαγγελματική σχέση και να προσαρμόσει τη σχέση σε αυτό. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.101)

Παράδειγμα: Ζευγάρι προσφύγων από το Ιράν με έξι μήνες παραμονής στην Ελλάδα. Η σχέση με τον κοινωνικό λειτουργό συναντά δυσκολίες κυρίως εξ αιτίας της άρνησης του συζύγου να προσπαθήσει να ενταχθεί εργασιακά, αξιοποιώντας τις υπάρχουσες θέσεις εργασίας που του έχουν προσφερθεί. Το ζευγάρι αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα και οι μεταξύ τους σχέσεις έχουν επιδεινωθεί γιατί η σύζυγος του αποδίδει την ευθύνη και για την προσφυγική τους πορεία αλλά και για την άρνηση του να προσαρμοστεί στην νέα πραγματικότητα. Από το intake (πρώτη συνέντευξη) ο κοινωνικός λειτουργός γνώριζε ότι ανήκουν στην θρησκεία του Ζωροαστρισμού. Χρησιμοποιώντας αυτή την πληροφορία ζήτησε από το ζευγάρι να του περιγράψουν τον τρόπο ζωής του πιστού αυτής της θρησκείας. Με τον τρόπο αυτό έμαθε την σημασία που έχει για την θρησκεία τους η «θετική σκέψη και πράξη» και η «δράση για το καλό». Με αυτό τον προσανατολισμό προσάρμοσε την λεκτική επικοινωνία με το ζευγάρι στις έννοιες της θετικής ενέργειας των πράξεων και των στάσεων στη ζωή. Ο σύζυγος, που είχε μία ιδιαίτερη ευαισθησία στα θρησκευτικά θέματα, αν και στην αρχή ήταν επιφυλακτικός, στην πορεία εκδήλωσε μεγαλύτερη προθυμία στην συνεργασία και μάλιστα προσέφερε στον κοινωνικό λειτουργό αντίγραφο της πραγματείας του για τη σημασία του Ζωροαστρισμού στην εξέλιξη του ιρανικού πολιτισμού. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.101-102)

3. Καλλιέργεια της επικοινωνιακής του ικανότητας. Η επικοινωνιακή καλλιέργεια και ευαισθητοποίηση είναι προαπαιτούμενο σε κάθε θεραπευτική επικοινωνία. Στη σχέση με τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο είναι εξαιρετικά σημαντική. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.102) Εξ αιτίας της δεδομένης λεκτικής επικοινωνιακής δυσκολίας ο επαγγελματίας χρειάζεται να χρησιμοποιεί την γλώσσα απλουστευμένα και καθαρά, θυμίζοντας στον εαυτό του ότι αυτή δεν είναι η μητρική γλώσσα του πελάτη του. Επιπλέον, χρειάζεται να δημιουργήσει μία γέφυρα επικοινωνίας με τον πελάτη, εκδηλώνοντας ενδιαφέρον και σεβασμό για τις πολιτισμικές ομοιότητες και διαφορές. Η μη λεκτική επικοινωνία είναι διαφορετική από πολιτισμό σε πολιτισμό. Για παράδειγμα, οι Αιθίοπες γνέφουν ναι με τον τρόπο που οι Έλληνες γνέφουν όχι. Ο επαγγελματίας χρειάζεται να γίνει ευαίσθητος δέκτης και

να διερευνά τις ιδιαίτερες λεπτομέρειες μαζί με τον πελάτη. (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.5)

Παράδειγμα: Ένας νέος πρόσφυγας από το Βιετνάμ που ζούσε στις Η.Π.Α. αντιμετώπιζε πρόβλημα στο να βρει δουλειά. Ύστερα από πολλές συνεντεύξεις απογοητεύτηκε γιατί, ενώ ήταν αποδεδειγμένα ικανός για τις περισσότερες από τις θέσεις, δεν τον προσλάμβαναν. Ο κοινωνικός λειτουργός γνώριζε ότι ο ευγενικός και μορφωμένος Βιετναμέζος ήταν ιδιαίτερα φειδωλός στις συζητήσεις του με άλλα άτομα. Μία πιο λεπτομερής διερεύνηση αποκάλυψε ότι απαντούσε σε ερωτήσεις σχετικά με την εμπειρία του σε διάφορους τομείς λέγοντας «λιγάκι» και «αρκετά». Μέσα από συζήτηση με τον κοινωνικό λειτουργό πείστηκε ότι η έκφραση σεμνότητας ήταν εντελώς ακατάλληλη για την Αμερικανική κουλτούρα και γρήγορα βρήκε δουλειά. (Ben-Porath, 1991, σ.10)

4. Ελαστικός θεραπευτικός ρόλος. Ο κοινωνικός λειτουργός είναι ένα πρόσωπο που «εισβάλλει» μέσα στην ζωή των προσφύγων και των προσφυγικών οικογενειών και εργάζεται για την προώθηση αλλαγών στις ζωές τους, χωρίς να γίνεται συχνά συνειδητό ότι και μόνο η ύπαρξη του αποτελεί μια δύσκολη αλλαγή, που σηματοδοτεί σε ένα βαθμό και την διαδικασία προσαρμογής τους στο νέο κοινωνικό περιβάλλον. Πολλοί από τους πρόσφυγες, μέχρι τη στιγμή που μπαίνουν στο γραφείο του κοινωνικού λειτουργού είχαν μάθει να χρησιμοποιούν άλλες πηγές βοήθειας, οι οποίες είναι παρούσες συναισθηματικά στη σχέση του με τον κοινωνικό λειτουργό και, ίσως, αποτελούν σημείο σύγκρουσης μαζί του. Ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει όχι μόνο να μάθει ποιες είναι αυτές οι πηγές βοήθειας αλλά και αν είναι δυνατόν να τις χρησιμοποιήσει στην πορεία συνεργασίας με τον πελάτη. Αυτός ο χειρισμός αντανάκλα τον σεβασμό του κοινωνικού λειτουργού στην διαφορετικότητα του ατόμου, στο δικό του σύστημα αξιών και στον δικό του κώδικα επικοινωνίας. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.102)

Παράδειγμα: Ένας εικοσάχρονος Βιετναμέζος πρόσφυγας είχε εγκατασταθεί στο Σικάγο στη δεκαετία του '80 και στη διάρκεια των πρώτων μηνών έδειχνε να προσαρμόζεται αρκετά καλά. Ωστόσο, μετά από περίπου πέντε μήνες μετακόμισε σε νέο διαμέρισμα και ανέπτυξε άμεσα μία έντονη διαταραχή ύπνου, που συντελούνταν από εφιάλτες, νυχτερινές αναπνευστικές δυσκολίες και αϋπνία. Η αυτό-διάγνωση του ήταν ότι είχε κυριευτεί από ένα πνεύμα. Η κοινωνική λειτουργός, με την οποία συνεργαζόταν, συμφώνησε να αποταθούν σε μία παραδοσιακή θεραπεύτρια (σαμάν). Η σαμάν επισκέφθηκε το σπίτι και κατέληξε στο ότι τα προβλήματα είχαν προκληθεί από τα πνεύματα των προηγούμενων κατοίκων του διαμερίσματος, οι οποίοι έφυγαν εσπευσμένα και άφησαν πίσω τα πνεύματά τους. Μετά προχώρησε στην ιεροτελεστική εκδίωξη των πνευμάτων από το σπίτι. Η θεραπεία ήταν αρκετά επιτυχής και ο νεαρός πρόσφυγας έφτασε το επίπεδο λειτουργικότητας που είχε πριν μετακομίσει στο νέο διαμέρισμα. Η περίπτωση αυτή αναδεικνύει την σημασία των προσδιοριστικών πολιτισμικών παραγόντων στην συμπτωματολογία που σχετίζεται με την δυσπροσαρμοστικότητα, τη σημαντική συμβολή των παραδοσιακών θεραπευτικών μεθόδων και την ανάγκη για πολιτισμική ευαισθησία και ευελιξία ανάμεσα στους κοινωνικούς λειτουργούς. (Ben-Porath, 1991, σ.7)

5. Χρήση πρωτότυπων «πολιτισμικών εργαλείων». Στην πορεία της σχέσης με τον πρόσφυγα ή την προσφυγική οικογένεια – όπως έχει διαφανεί μέχρι τώρα – πολύ συχνά ανακύπτουν προβλήματα

επικοινωνίας στην προσπάθεια μεταβίβασης κάποιου μηνύματος από τον κοινωνικό λειτουργό. Ένας τρόπος διευκόλυνσης αυτής της επικοινωνίας και της μεταβίβασης της πληροφορίας είναι η χρησιμοποίηση πρωτότυπων συνδετικών εργαλείων. Τέτοια μπορεί να είναι διάφορες δοξασίες και παραδόσεις εθνικές, παραμύθια, παροιμίες που συνδέονται με την παράδοση του συγκεκριμένου λαού από τον οποίο προέρχεται ο πρόσφυγας ή η οικογένεια. Χρησιμοποιώντας ένα γνωστό νοηματικό σχήμα, όπως είναι ένας τοπικός μύθος και συνδέοντας το με στοιχεία της νέας για τον πρόσφυγα πραγματικότητας, διευκολύνεται σημαντικά η μεταβίβαση της πληροφορίας αλλά και ο πρόσφυγας αισθάνεται τον κοινωνικό λειτουργό περισσότερο οικείο και συνεπώς, περισσότερο αξιόπιστο στις κρίσεις του γι αυτόν. Εκτός από την διευκόλυνση της επικοινωνίας, η αναζήτηση τέτοιων πολιτισμικών στοιχείων καλλιεργεί διαπολιτισμικά και τον κοινωνικό λειτουργό βοηθώντας έτσι στην γενικότερη αποτελεσματικότητα του. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.103)

Παράδειγμα: Οικογένεια από το Ιράκ Ασσυριακής καταγωγής, χριστιανικού θρησκειώματος, με δύο παιδιά προσχολική ηλικίας και ένα έτος παραμονής στην Ελλάδα. Και οι δύο γονείς είναι πτυχιούχοι πανεπιστημίου. Η μητέρα δυσκολεύεται πολύ να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του νέο περιβάλλοντος, είναι συνεχώς θλιμμένη, αναφέρει αϋπνίες και τα παιδιά και ο σύζυγος την περιγράφουν ως ευερέθιστη και συνεχώς κουρασμένη. Η ίδια παραπονιέται ότι κανείς δεν την καταλαβαίνει, ότι η ζωή είναι άδικη και η ανισότητα κυριαρχεί, αναφερόμενη στις δυσκολίες της προσφυγικής πορείας και της εγκατάστασης σε μια ξένη χώρα. Επίσης φαίνεται να έχει ανταγωνιστικές σκέψεις για την κοινωνική λειτουργό (γυναίκα στην ίδια με αυτή ηλικία) που βρίσκεται σε «καλύτερη θέση» από την ίδια. Σε μία συνάντηση, όταν η μητέρα αναφέρεται και πάλι με έντονο τρόπο στην κοινωνική αδικία, η κοινωνική λειτουργός χρησιμοποιεί ένα παλιό παραμύθι του Ιράκ που της το είχε διηγηθεί ένας άλλος Ιρακινός πρόσφυγας. Το περιεχόμενο του παραμυθιού, με πρωταγωνιστές από το ζωικό βασίλειο, αναφέρεται στην κοινωνική ανισότητα και την έκφραση της στην καθημερινή ζωή. Η προφανής διαπίστωση ότι η ανισότητα είναι διαχρονική και μέρος της πραγματικότητας, με ένα γνωστικό σχήμα οικείο, βοήθησε τη μητέρα στο να αποκολληθεί από την έμμονη σκέψη της αδικίας που αυτοί οι συγκεκριμένοι άνθρωποι υπέστησαν. Ακόμη η χρησιμοποίηση αυτού του παραμυθιού, κατέστησε την κοινωνική λειτουργό περισσότερο οικείο και έδειξε ότι γνωρίζει για την παράδοση τους και μάλιστα την χρησιμοποιεί στην σκέψη της, γεγονός που βελτίωσε τις σχέσεις της μαζί τους. (Βουλγαρίδου, 2001, σ.103-104)

6. Ενασχόληση με διαπολιτισμικού τύπου ενδιαφέροντα. Αναμφίβολα, ο καλύτερος τρόπος να προσεγγίσει κανείς την διαφορετικότητα των άλλων πολιτισμών, είναι η τέχνη και η ιστορία του πολιτισμού. Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με πρόσφυγες θα πρέπει να εντάξει στα ενδιαφέροντα του τέτοιου είδους ενασχολήσεις όταν του δίνεται η ευκαιρία να το κάνει. Επίσης, η μελέτη λογοτεχνικών έργων αντιπροσωπευτικών της σκέψης και της πολιτισμικής ιστορίας άλλων λαών προσφέρει νέους ορίζοντες, αλλά και εμπλουτίζει την εμπειρία. Η παρακολούθηση τέτοιων διαπολιτισμικών καλλιτεχνικών γεγονότων είναι ένας ακόμη τρόπος διαπολιτισμικής ευαισθητοποίησης και καταπολέμησης στερεοτυπικών ιδεών και προκαταλήψεων.

Δ. Επισημάνσεις στην συνεργασία Κοινωνικών Λειτουργιών και Μεταφραστών

Μία ειδική παράμετρος στην κοινωνική εργασία με πρόσφυγες αποτελεί η αναγκαία και πολύτιμη συνεργασία κοινωνικών λειτουργιών και μεταφραστών. Οι πρόσφυγες, ειδικά στα πρώτα στάδια της επανατοποθέτησης, δεν γνωρίζουν την γλώσσα της χώρας υποδοχής. Επίσης, είναι αδύνατο για τους κοινωνικούς λειτουργούς να γνωρίζουν τόσες πολλές και διαφορετικές γλώσσες. Υπάρχουν, για παράδειγμα, περιπτώσεις που πρόσφυγες με την ίδια εθνικότητα ανήκουν σε διαφορετικές φυλές και μιλούν διαφορετικές διαλέκτους. Το επικοινωνιακό αυτό πρόβλημα καθιστά αδύνατη την κοινωνική εργασία με πρόσφυγες, δίχως την απαραίτητη και σημαντική συμβολή του μεταφραστικού προσωπικού. (Adkins, 1991, σ.217)

Στις οργανώσεις βοήθειας προσφύγων, τις περισσότερες φορές, εργάζονται ως μεταφραστές πρόσφυγες που έχουν αναγνωριστεί από το κράτος υποδοχής, βρίσκονται σε προχωρημένα στάδια της επανατοποθέτησης και έχουν αποκτήσει γλωσσική επάρκεια. «Η γλωσσική επάρκεια δεν αποτελεί τον μοναδικό παράγοντα για ένα αποδοτικό μεταφραστή, εκτός αν υπάρχει ταυτόχρονη επαρκής εκπαίδευση, συμφωνία μεταξύ κοινωνικού λειτουργού και μεταφραστή για τον τρόπο μετάφρασης και μία εδραιωμένη σχέση συμπάθειας μεταξύ τους που να προωθεί την αποτελεσματική συνεργασία.» Adkins, 1991, σ.217)

Το γεγονός ότι ο μεταφραστής είναι και ο ίδιος πρόσφυγας μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την αποδοτικότητα του. Πολλές φορές ενυπάρχουν ανεπίλυτες εσωτερικές συγκρούσεις, οι οποίες μπορεί να αναδυθούν μέσα από την μετάφραση καταστάσεων ή γεγονότων παρόμοιων με αυτά που έχει βιώσει ο ίδιος ο μεταφραστής. Σε μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Καναδικό Υπουργείο Παροχών και Υπηρεσιών (Canadian Ministry of Supply and Services) στο Τορόντο παρατηρήθηκαν υψηλά ποσοστά ταύτισης μεταξύ των μεταφραστών και των προσφύγων που εξυπηρετούν. Αυτή η ταύτιση μπορεί να αποτελέσει αρνητικό παράγοντα αποδοτικότητας των μεταφραστών. Ιδιαίτερα όταν ο μεταφραστής δεν κατανοεί ή αμφισβητεί τις μεθόδους του κοινωνικού λειτουργού και θεωρεί ότι φέρεται άδικα στους πρόσφυγες ή μεροληπτικά. Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να εξηγήσει στο μεταφραστή τις μεθόδους και τους σκοπούς της κοινωνικής εργασίας. Μαζί θα πρέπει να εδραιώσουν μία σχέση αλληλοκατανόησης και αμοιβαίας συνεργασίας. (Adkins, 1991, σ.218-219)

«Οι περισσότεροι από τους μεταφραστές γρήγορα ανακαλύπτουν ότι η δουλειά τους δεν τελειώνει όταν φεύγουν από το γραφείο, αλλά τους ακολουθεί με την μορφή τηλεφωνημάτων από τους πρόσφυγες, εκκλήσεις για πληροφορίες και βοήθεια και προσδοκίες από την κοινότητα των ομοεθνών του για εμπλοκή στα συλλογικά προβλήματα.» (Adkins, 1991, σ.220) Εάν το άτομο αναλάβει όλες αυτές τις υποχρεώσεις εκτός εργασίας, ελλοχεύει για αυτό ο κίνδυνος κατάπτωσης, παρόμοιας με το σύνδρομο burn out που παρατηρείται στους επαγγελματίες κοινωνικής βοήθειας. Η ανασφάλεια σχετικά με τον ρόλο του και τις υποχρεώσεις του αυξάνει την πίεση. Για το λόγο αυτό ο μεταφραστής θα πρέπει να μπορεί να απευθυνθεί στους κοινωνικούς λειτουργούς με τους οποίους συνεργάζεται, σε ανώτερους, ή, ακόμη καλύτερα, στον επόπτη ή την επόπτρια για να μπορεί να αποβάλει τα ενοχικά συναισθήματα (αίσθηση εγκατάλειψης των συμπατριωτών που βρίσκονται σε

ανάγκη) και να εκπαιδευθεί σχετικά με τον ρόλο του και τα όρια που αυτός υπαγορεύει. (Adkins, 1991, σ.220)

Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με πρόσφυγες σε συνεργασία με μεταφραστές θα πρέπει να δίνει προσοχή σε κάποιες σημαντικές λεπτομέρειες. Είναι πολύ σημαντικό να απευθύνεται στον ίδιο τον πρόσφυγα και όχι να είναι στραμμένος προς τον μεταφραστή. «Το κέντρο αυτής της τριαδικής επικοινωνίας θα πρέπει να είναι πάντα ο πρόσφυγας.» (Adkins, 1991, σ.221) Επίσης, θα πρέπει να αναγνωρίζει ότι η κοινήεθνική και πολιτισμική ταυτότητα μεταφραστή και πρόσφυγα, καθιστούν τον μεταφραστή ένα πρόσωπο οικείο. Ειδικά για τους πρόσφυγες που προέρχονται από μη αστικές περιοχές και έρχονται πρώτη φορά σε επαφή με ανθρωπιστικές οργανώσεις, η διάκριση μεταξύ των ρόλων κοινωνικού λειτουργού και μεταφραστή μπορεί να μην είναι εύκολη. «Συμβολικά, η εργασία του μεταφραστή θα μπορούσε να περιγραφεί ως «προέκταση» της κοινωνικής εργασίας και για το λόγο αυτό ο μεταφραστής θα πρέπει να τηρεί ορισμένες από τις αρχές της κοινωνικής εργασίας, με σημαντικότερη αυτή του απορρήτου.» (Adkins, 1991, σ.221)

Στην πράξη έχει αποδειχτεί ότι οι μεταφραστές αποτελούν για τους κοινωνικούς λειτουργούς την πιο άμεση πηγή πληροφοριών σχετικά με τον πολιτισμό και την πολιτική κατάσταση της χώρας καταγωγής των προσφύγων. Με αυτό τον τρόπο οι κοινωνικοί λειτουργοί προσεγγίζουν το κοινωνικό και ψυχολογικό προφίλ διαφόρων εθνικών ομάδων, ενώ, παράλληλα, μεταβιβάζεται στο μεταφραστικό προσωπικό η αίσθηση σεβασμού των κοινωνικών λειτουργών προς την πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα και προωθείται η ανάπτυξη μία σχέσης αμοιβαίας αποδοχής. (Adkins, 1991, σ.223)

E. Το σύνδρομο Burn Out στην Κοινωνική Εργασία με Πρόσφυγες

Ο Maslach (1982) ορίζει το burn out ως: «το σύνδρομο της συναισθηματικής εξουθένωσης, αποπροσωποποίησης και μείωσης των προσωπικών επιτευγμάτων που συμβαίνει στα άτομα που ασχολούνται με τα «ανθρώπινα επαγγέλματα» όλων των ειδών. Είναι η απόκριση σε μία χρόνια συναισθηματική εξουθένωση από τη διαρκή εργασία με άλλα άτομα και ειδικότερα άτομα με πρόβλημα». (Compton & Galaway, 1989, σ.2)

Ο κοινωνικός λειτουργός που εργάζεται με πρόσφυγες, είναι εύκολο να «προσβληθεί» από το σύνδρομο burn out. Το έργο του αν και εξαιρετικά ενδιαφέρον και ταυτόχρονα ουσιαστικό, είναι περίπλοκο, συναισθηματικά φορτισμένο, εξουθενωτικό όταν δεν έχει την αναμενόμενη έκβαση και απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή από τον κοινωνικό λειτουργό για να μην γίνει ψυχοφθόρο και να αποφευχθεί η επαγγελματική εξουθένωση. Τα αποτελέσματα του συνδρόμου burn out έχουν αντίκτυπο στον ίδιο τον κοινωνικό λειτουργό, αλλά και στους πελάτες, που είναι οι άμεσοι αποδέκτες των υπηρεσιών του.

Το σύνδρομο burn out έχει τις εξής αρνητικές συνέπειες:

- Συναισθηματική εξουθένωση και αδυναμία χρήσης και σπένδυσης συναισθηματικής ενέργειας σε άλλα άτομα
- Αποπροσωποποίηση και αντιμετώπιση άλλων ατόμων με αδιάφορο, αποστασιοποιημένο και δίχως ευαισθησία τρόπο
- Μειωμένη αίσθηση προσωπικών ικανοτήτων και επιτευγμάτων και μια αίσθηση ανεπάρκειας

(Compton & Galaway, 1989,σ.2)

Το σύνδρομο burn out αφορά τον ίδιο τον κοινωνικό λειτουργό, την απόδοση του, τη διάθεση για εργασία και τις σχέσεις του με τους πελάτες. Η εξουθένωση του κοινωνικού λειτουργού μπορεί να είναι φυσική ή/ και συναισθηματική: κατάθλιψη, γενική αδιαθεσία, συναισθήματα απόγνωσης και έλλειψης ελπίδας για το μέλλον, πονοκέφαλοι, έλκη, υπέρταση, χρόνια κόπωση. Οι συνέπειες του συνδρόμου επεκτείνονται και στην προσωπική ζωή του κοινωνικού λειτουργού και συχνά παρατηρούνται αδικαιολόγητες απουσίες από τον εργασιακό χώρο ή και παραιτήσεις. (Compton & Galaway, 1989, σ.1-2)

Ελάχιστες είναι οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί γύρω από το σύνδρομο του Burn Out σε συνάρτηση με την κοινωνική εργασία με πρόσφυγες. Η Babette Rothschild(2002) πραγματοποίησε μία μελέτη περιπτώσεων κοινωνικών λειτουργών στα πρώτα στάδια εργασίας τους σε ανθρωπιστικές οργανώσεις για πρόσφυγες.

Αναφέρεται στην έννοια «τραύμα των επαγγελματιών», το οποίο προκαλείται από την μεταβίβαση των τραυματικών εμπειριών των προσφύγων στους κοινωνικούς λειτουργούς. Τα πρώτα συμπτώματα τραυματικού άγχους αφορούν μία συνεχή αίσθηση κόπωσης, χλόμιασμα, τρέμουλο χεριών, κρύο σώμα, εφίδρωση κ.ά. (Rothschild, 2002, σ.207)

Το τραύμα των επαγγελματιών εξαρτάται από τρεις παράγοντες:

1^{ov}) Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η μεταβίβαση των πληροφοριών, ο τρόπος που ακούνε, νιώθουν, βλέπουν και ανταποκρίνονται στο τραύμα που περιγράφουν οι πελάτες, μπορεί να οδηγήσει στην δική τους τραυματοποίηση.

2^{ov}) Ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδρούν με τους πελάτες είναι ένας άλλος σημαντικός παράγοντας για το πόσο ευάλωτοι είναι οι επαγγελματίες προς μία δεύτερη τραυματοποίηση.

3^{ov}) Προσωπικά ζητήματα στις ζωές τους και αναμνήσεις που μπορεί να αναδυθούν από την τραυματική ιστορία ενός πελάτη.

Rothschild, 2002, σ.207-208)

Οι μελέτες περιπτώσεων των νέων επαγγελματιών κοινωνικής εργασίας υπέδειξαν αρκετά κοινά σημεία μεταξύ εκείνων που υπέστησαν τραυματοποίηση. Υπήρχε μία κοινή στρατηγική σύνδεσης με τους πελάτες. Η αντίληψη των νεαρών κοινωνικών λειτουργών ήταν ότι για να είναι σε θέση να βοηθήσουν τους πελάτες θα πρέπει να βιώσουν τον τόνο τους. Η επικοινωνιακή εμπάθεια ήταν εμφανής. «Τα πρόσωπα τους καθρέφτιζαν τις εκφράσεις των προσφύγων. Μέρος αυτής της συμπεριφοράς ήταν συνειδητό (ήθελαν να μεταφέρουν το ότι κατανοούν και συγκινούνται), αλλά ένα άλλο μέρος είχε μία δεύτερη φύση, όσο αυτόματη όσο κι η αναπνοή.» Rothschild, 2002, σ.208) Η εμπάθεια εκδηλωνόταν και στην στάση των σωμάτων τους, καθώς έτειναν να σκύβουν προς τους πελάτες. (ο.π.)

Αν και, όπως είναι σύνηθες, οι άπειροι αυτοί επαγγελματίες ξεκίνησαν πολύ δυναμικά, σε μικρό χρονικό διάστημα ένωσαν εξουθενωμένοι και καταβεβλημένοι στο ξεκίνημα της ημέρας. Μέσα από τις συνεντεύξεις τους διαφάνηκε η κοινή τάση να αναπαριστούν τα τραύματα των πελατών τους στο μυαλό τους. Η απεμπλοκή από αυτές τις απεικονίσεις ήταν πολύδύσκολη, καθώς φαντάζονταν τους εαυτούς τους στην θέση των πελατών. Rothschild, 2002, σ.208-209)

Οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να ελέγχουν τα επίπεδα εμπάθειας, γιατί η υπερβολή οδηγεί σε απώλεια της αντικειμενικότητας. Θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη ότι «δεν βοηθά τους πελάτες να βλέπουν τον κοινωνικό λειτουργό τόσο αποδυναμωμένο από το τραύμα τους, όσο είναι και οι ίδιοι».

(Rothschild, 2002, σ.209) Κάποιες τεχνικές που προτείνονται για τον έλεγχο της υπερβολικής εμπάθειας και την αποφυγή της τραυματοποίησης αφορούν την διαρκή υπενθύμιση των στόχων, την διατήρηση της φυσικής απόστασης (είναι προτιμότερο να κάθονται απέναντι από τις δύο άκρες του γραφείου) και η χρήση τεχνικών αναπνοής (μία βαθιά αναπνοή μπορεί να διακόψει την διάχυση του συναισθήματος του πελάτη). (Rothschild, 2002, σ.211)

1.2 Κοινωνική Εργασία με Θύματα Βασανιστηρίων

«Η θεραπεία των θυμάτων βασανισμού αποσκοπεί στο να καταπραΰνει τα ψυχολογικά συμπτώματα και τις συγκρούσεις, που αποτελούν τις κύριες συνέπειες του τραύματος. Η ψυχοθεραπεία και η συμβουλευτική, σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο αποτελούν τις αρχικές προσεγγίσεις.» (Allodi, 1996, σ.57) Οι περισσότεροι οργανισμοί και επαγγελματίες που είναι αφοσιωμένοι στην φροντίδα θυμάτων βασανισμού, έχουν υπογραμμίσει την ανάγκη ψυχολογικής θεραπείας και συμβουλευτικής μέσα σε ένα δίκτυο συνολικών υπηρεσιών, που θα περιλαμβάνει υγειονομικές, νομικές και κοινωνικές υπηρεσίες. Ο κοινωνικός λειτουργός, συνήθως, εργάζεται ως μέλος μίας διεπιστημονικής ομάδας που στα πλαίσια μίας ειδικευμένης οργάνωσης διενεργεί προγράμματα εισαγωγής και εκτίμησης, παρέμβασης σε κρίσεις, ατομική και ομαδική συμβουλευτική, επαγγελματική εκπαίδευση, ενημέρωση του κοινού κ.ά. (Allodi, 1996, σ.57)

Αφού το θύμα βρεθεί σε ασφαλές μέρος και μακριά από την πηγή του τραύματος, οι φυσιολογικές διαδικασίες αναπλήρωσης αρχίζουν να εξελίσσονται. «Η προσαρμογή των επιβιώσαντων βασανιστηρίων είναι πολύ πιο δύσκολη, λόγω των τραυματικών εμπειριών, και συχνά αντιμετωπίζουν επιπρόσθετα προβλήματα υγείας και αποκατάστασης.» (Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.4) Στις περισσότερες περιπτώσεις το θύμα μπορεί να βοηθηθεί σημαντικά από επαφές με το προσωπικό φυσικό υποστηρικτικό δίκτυο, όπως η οικογένεια, οι φίλοι, κοινοτικές ομάδες, θρησκευτικοί ηγέτες, παρόλο που ίσως οι εμπειρίες του τραύματος να μην συζητηθούν μαζί τους. Η επαγγελματική συμβουλευτική μπορεί να επιταχύνει και να επηρεάσει ευνοϊκά την έκβαση του τραύματος. (Allodi, 1996, σ.57)

Ένας αριθμός θεμάτων και βασικών εννοιών έχει αναφερθεί στην κοινωνική εργασία με θύματα βασανισμού. Αυτά που αναφέρονται πιο συχνά είναι η εμπιστοσύνη στη σχέση πελάτη-κοινωνικού λειτουργού, οι αντιδράσεις πόνου και το πένθος για τις απώλειες που υπέφεραν, η ενοχή αυτού που επιβιώνει και η δέσμευση σε ομάδες και δραστηριότητες αλληλεγγύης. Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να γνωρίζει ότι το άτομο που έχει υποστεί βασανισμό θα προχωρήσει με τον δικό του ιθής ρυθμό στην διαδικασία επούλωσης. (Allodi, 1996, σ.57-58)

Τρία δυναμικά στάδια έχουν σκιαγραφηθεί στην διαδικασία επούλωσης του τραύματος :

1) Άρνηση. Στο στάδιο της άρνησης ο πελάτης αποφεύγει, ελαχιστοποιεί ή αρνείται την σημασία της τραυματικής εμπειρίας. Η άρνηση είναι πολύ συνηθισμένη, ως ο πιο προσιτός μηχανισμός άμυνας για την αποφυγή του πόνου. Η επαναφορά των επώδυνων αναμνήσεων είναι επώδυνη και γι αυτό είναι πολύ δύσκολο να συζητηθούν. (Allodi, 1996, σ.58) Επιπλέον, «σε πολλούς πολιτισμούς το άτομο θα πρέπει να είναι σθεναρό και δυναμικό και να μην εκδηλώνει αδυναμίες». (Krupperman, 1985, σ.17) Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να βρίσκεται σε εγρήγορση ώστε να αναγνωρίζει μηχανισμούς άμυνας, όπως η άρνηση ή η αποφυγή. «Έχει παρατηρηθεί ότι κάποιες φορές οι επαγγελματίες αποτραβιούνται από τις τραγωδίες στις ζωές των θυμάτων, παράλληλα αποφεύγουν ή αρνούνται τη συμπτωματολογία του πελάτη, με σκοπό να υποδείξουν τις νέες προοπτικές και πιθανότητες του μέλλοντος. Αυτό όμως, οδηγεί τον πελάτη σε μία περισσότερο απομονωμένη κατάσταση. Η στάση αυτή σχετίζεται βασικά με τις απωθήσεις, τις αναστολές

και το αίσθημα αδυναμίας των ίδιων των επαγγελματιών.»(Krumperman, 1985, σ.18)

2) Αποδοχή. Το δεύτερο στάδιο της επούλωσης αφορά την αποδοχή της τραυματικής εμπειρίας. Η αποδοχή διευκολύνεται από μία σχέση εμπιστοσύνης και εμπάθειας με τον κοινωνικό λειτουργό. Από τη μεριά του κοινωνικού λειτουργού απαιτείται έντονη επαγρύπνηση για αρνητική ή θετική μεταβίβαση. (Allodi, 1996, σ.58) Οι Gomaz & Dias Palida(1990) αναφέρουν ότι οι επαγγελματίες συχνά έχουν αντιδράσεις μεταβίβασης που περιλαμβάνουν αισθήματα αδυναμίας, απελπισίας, υπερβολικής ταύτισης, αμφιθυμίας και φόβου. Μία συνήθης αντίδραση είναι η ανάγκη του κοινωνικού λειτουργού να «σώσει» τον πελάτη που βιώνει τις τραυματικές εμπειρίες του παρελθόντος. Είναι σημαντικό να μπορεί ο επαγγελματίας να αποστασιοποιηθεί από αυτά τα συναισθήματα, να παρατηρεί το εγώ του και να μπορεί να διαχωρίσει τα δικά του συναισθήματα από τις πραγματικές ανάγκες του πελάτη. Η εποπτεία σε αυτές τις περιπτώσεις είναι απαραίτητη.

(Παπαθανασοπούλου, 2001, σ.4)

3) Ολοκλήρωση. Το τελευταίο στάδιο αφορά την ολοκλήρωση της εμπειρίας του τραύματος σε μία νέα έννοια του εαυτού, της κοινωνίας και των επακόλουθων πράξεων. Συχνά απαιτεί χρόνια θεραπείας και υποστήριξης. Σε επιτυχημένες περιπτώσεις, οι επιζώντες αναμειγνύονται στην εργασία αναπλήρωσης, μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο, που συχνά ονομάζεται η «αποστολή του επιζών». (Allodi, 1996, σ.58)

Αυτές οι έννοιες ή στάδια έχουν εφαρμοσθεί όχι μόνο σε ατομικές περιπτώσεις, αλλά έχουν εισαχθεί για να εξηγήσουν αντιδράσεις ολόκληρων κοινοτήτων και εθνών. Ο Fogelman(1960) είχε κάνει τις ίδιες επισημάνσεις στους επιζώντες του Εβραϊκού Ολοκαυτώματος στο Ισραήλ και παρόμοιες ερμηνείες έχουν προταθεί για τους βετεράνους του Βιετνάμ και για τις οικογένειες των κρατούμενων εξαφανισμένων ανθρώπων στην Λατινική Αμερική. (Allodi, 1996, σ.59)

Οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται με επιβιώσαντες βασανιστηρίων θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη κάποιες αρχές στις παρεμβάσεις τους. Μερικές πρακτικές συμβουλές στην θεραπεία και αποκατάσταση αυτών των ατόμων είναι οι εξής:

1. Οι επαγγελματίες που εργάζονται με επιβιώσαντες βασανιστηρίων θα πρέπει να έχουν εκπαιδευθεί να ακούν πολύ προσεκτικά. Θα πρέπει να έχουν υπόψη ότι πολλοί πρόσφυγες νιώθουν την ανάγκη να εξηγήσουν ή να αναλύσουν σε βάθος την κατάσταση στην χώρα τους ή τον λόγο της φυγής τους. (Krumperman, 1985, σ.18)

2. Ο επαγγελματίας θα πρέπει να είναι γνώστης των διαφόρων φάσεων του μετατραυματικού άγχους, όπως την ολοκληρωτική ενασχόληση(ψύχωση) με το τραυματικό γεγονός, εφιάλτες, σωματικό μούδιασμα, προσκόλληση, επαναφορά αναμνήσεων κ.ά. (ο.π.)

3. Θα πρέπει να έχει υπόψη του ότι για κάθε θύμα βασανιστηρίων υπάρχει η πιθανότητα να καταρρεύσει σε σύντομο χρονικό διάστημα ή, ακόμη, και πολύ αργότερα.(ο.π.)

4. Θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι πολλά από τα θύματα είναι, κατά κύριο λόγο, υγιή, φυσιολογικά άτομα που δεν χρειάζονται απαραίτητα ιατρική θεραπεία, με την συμβατική έννοια. Η ακρόαση με εμπάθεια και το μοίρασμα των συναισθημάτων αποτελούν την πιο κατάλληλη θεραπεία. Κάποια φαρμακευτική αγωγή(ηρεμιστικά, αναλγητικά) μπορούν να είναι ευεργετικά κατά περιπτώσεις. (Krumperman, 1985, σ.18-19)

5. Τα θύματα βασανιστηρίων μπορεί να είναι πολύ απρόθυμα στο να εμπιστευτούν ή να αποκαλυφθούν σε ένα γιατρό, εξαιτίας των εμπειριών του παρελθόντος. (Kruperman, 1985, σ.19)

6. Όπως και στην συμβατική ψυχοθεραπεία, η αναγνώριση και ο χαρακτηρισμός κάποιων, συχνά μπερδεμένων, συναισθημάτων, μπορούν να καθησυχάσουν, π.χ. «οργή», «εχθρότητα», «ενοχή», «ταπείνωση», «καχυποψία», «νοσταλγία», «πένθος» κ.ά.(ρ.π.)

7. Η θλίψη συχνά οδηγεί σε μία τάση για απόσυρση, σε επιστροφή στην αδράνεια. Μία συμπεριφορά προσέγγισης από τους επαγγελματίες είναι πολύ σημαντική και η βοήθεια, μετά την συνεργασία με τον πρόσφυγα, πρέπει να προσφέρεται πάντα. (ο.π.)

8. Η λήψη πλήρους ιατρικού ιστορικού είναι απαραίτητη, συμπεριλαμβανομένης της ιστορίας της φυγής και των γεγονότων που οδήγησαν σε αυτή. Μία ήπια, ευαίσθητη, μη προσβλητική διερεύνηση των βίαιων επεισοδίων (βασανισμός, βιασμός, ξυλοδαρμός) δεν θα πρέπει να αποφεύγεται από τους κοινωνικούς λειτουργούς. Στις περιπτώσεις που είναι απαραίτητο θα πρέπει να γίνονται ακτινογραφίες και φωτογραφίες. Συνιστάται η συμμετοχή ειδικού σψβούλου και για την επαρκή θεραπεία και για εξασφάλιση. (ο.π.)

Μία απλή επιβεβαίωση μετά από μία ιατρική εξέταση ρουτίνας, συνήθως, δεν είναι επαρκής. Πολλά θύματα βασανιστηρίων χάνουν την αυτοπεποίθηση τους σχετικά με το σώμα τους και χρειάζονται πρόσθετες επιβεβαιώσεις για την καλή σωματική λειτουργία τους. Στις περιπτώσεις που είναι απαραίτητες ειδικές εξετάσεις, είναι υψίστης σημασίας να εξηγηθεί στον ασθενή με λεπτομέρειες το τι θα συμβεί κατά την εξέταση (π.χ. για την κυστεοσκόπηση, ακόμη και για την ωτοσκόπηση), γιατί οι ασθενείς μπορεί να τρομοκρατηθούν από ενέργειες ή όργανα που θα τους υπενθυμίσουν τις σκηνές των βασανισμών. Καθ' όμοιο τρόπο, οι γιατροί και το νοσηλευτικό προσωπικό θα πρέπει να έχουν ενημερωθεί για την δυσμενή θέση του θύματος. (Kruperman, 1985, σ.19-20)

9. Γενικά, η εργασία με πρόσφυγες καταναλώνει πολύ χρόνο. Ο επαγγελματίας θα πρέπει να ακούει πολύ υπομονετικά, για να δίνει στον πρόσφυγα την δυνατότητα να εκτιμήσει την ικανότητα του να ακούει και να συναισθάνεται αυτά που του εξιστορεί. Κάποιες φορές είναι ενδεδαιγμένος ο καθορισμός μίας δεύτερης συνέντευξης, πριν τον σχεδιασμό κάποιας θεραπείας ή συμβουλευτικής βοήθειας. (Kruperman, 1985, σ.20)

Όταν τα θύματα βασανιστηρίων επιτύχουν να έχουν ικανοποιητικά επίπεδα λειτουργικότητας, συχνά κινητοποιούνται σε κοινωνικούς αγώνες ενάντια στα αυταρχικά καθεστώτα που εφαρμόζουν πρακτικές βασανιστηρίων. Η έννοια και η πράξη της αποκατάστασης, η οποία είχε προταθεί και εκπληρωθεί στο πλαίσιο του Εβραϊκού Ολοκαυτώματος και πιο πρόσφατα στην Λατινική Αμερική, δεν αποτελεί μόνο μία νομική αξίωση, αλλά επίσης μία ψυχολογική ανάγκη για τα θύματα βασανιστηρίων. Οι άνθρωποι αυτοί αγωνίζονται για να επιτύχουν μερική αποκατάσταση, περισσότερο συμβολική παρά υλική, για την απώλεια της οικογένειας, της κοινότητας, της προσωπικής υγείας και της αξιοπρέπειας που υπέφεραν. Συχνά συνοδοιπόροι σε αυτούς τους κοινωνικούς αγώνες είναι και οι κοινωνικοί λειτουργοί, οι οποίοι γνωρίζουν την σημασία της συμβολικής αυτής αποκατάστασης, αλλά μάχονται επίσης για τις κοινωνικές αλλαγές που θα τερματίσουν τις πολιτικές και πρακτικές καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλο τον κόσμο. Allodi, 1996, σ.59)

1.3 Η έννοια της «Πολιτισμικής Κατανόησης» στην Κοινωνική Εργασία

A. Η έννοια της Πολιτισμικής Κατανόησης

Η πρώτη αναγνώριση της πολιτισμικής κατανόησης προέκυψε από ένα πρόγραμμα βοήθειας για παιδιά και εφήβους (Child and Adolescent Services Technical Assistance Program-CASSP) του Πανεπιστημίου Georgetown στην Ουάσιγκτον. Το πρόγραμμα βοήθειας CASSP επιχειρούσε να βοηθήσει παιδιά από εθνικά μειονοτικές ομάδες, που είχαν σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές. Η επίνοια αυτή αναγνώριζε τα στοιχεία της πολιτισμικής κατανόησης για τους επαγγελματίες, τις υπηρεσίες και τα συστήματα πρόνοιας. «Η πολιτισμική κατανόηση ορίζεται ως το σύνολο στάσεων, συμπεριφορών και πολιτικών που καθιστούν ικανά τα συστήματα, τις υπηρεσίες ή τους επαγγελματίες να εργαστούν αποτελεσματικά σε διαπολιτισμικές καταστάσεις.» (Cross, Bazron, Dennis & Isaacs, 1989, σ.12: Hurdle, 2002, σ.183)

Η ισχύς του μοντέλου ήταν η συμπερίληψη της αυτογνωσίας και των συμπεριφορών των επαγγελματιών, μαζί με την αναγνώριση της ανάγκης να ενσωματωθούν συγκεκριμένα στοιχεία στα συστήματα και τις υπηρεσίες πρόνοιας. Αυτό το πλαίσιο παραμένει η θεμελίωση της θεωρίας της πολιτισμικής κατανόησης στην κοινωνική εργασία και άλλα επαγγέλματα κοινωνικής βοήθειας. (Hurdle, 2002, σ.183)

Οι Cross, Bazron, Dennis & Isaacs(1989) προχώρησαν στην αποσαφήνιση της πολιτισμικής κατανόησης σε σχέση με άλλες συναφείς έννοιες που χρησιμοποιούνται ευρέως στον χώρο των κοινωνικών επιστημών:

Πολιτισμική Γνώση: Οικειοποίηση με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, την ιστορία, τις αξίες και τις συμπεριφορές των μελών μίας άλλης εθνικής ομάδας. (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.5)

Πολιτισμική Επίγνωση: Ανάπτυξη ευαισθησίας και κατανόησης προς μία άλλη εθνική ομάδα. Συνήθως αφορά εσωτερικές αλλαγές σε συμπεριφορές και αξίες. Η επίγνωση και η ευαισθησία επίσης αναφέρονται στην αξία του «ανοίγματος» και της ευελιξίας που αναπτύσσονται στις διαπροσωπικές επαφές των ατόμων. Η πολιτισμική επίγνωση προϋποθέτει την πολιτισμική γνώση. (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.7)

Πολιτισμική Ευαισθησία: Γνώση της ύπαρξης πολιτισμικών διαφορών μεταξύ των εθνικών ομάδων, δίχως αξιολόγηση αυτών των διαφορών, π.χ. «σωστό» ή «λάθος», «δίκαιο» ή «άδικο» κλπ. (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.7)

Ο λειτουργικός ορισμός της πολιτισμικής κατανόησης αναφέρεται στην ενσωμάτωση και τον μετασχηματισμό της γνώσης σε συγκεκριμένα δεδομένα, πολιτικές, πρακτικές και συμπεριφορές που χρησιμοποιούνται, εντός του κατάλληλου πολιτισμικού πλαισίου, για να αυξήσουν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και, δι' αυτού, να έχουν τις καλύτερες εκβάσεις. Η πολιτισμική κατανόηση δίνει έμφαση στην έννοια της αποτελεσματικότητας σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, ενώ η πολιτισμική γνώση, επίγνωση και ευαισθησία δεν περιλαμβάνουν αυτή την έννοια. (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.9)

Η πολιτισμική κατανόηση είναι μία πρακτική μέθοδος, η οποία χρησιμοποιείται σε πολλά επαγγέλματα κοινωνικής βοήθειας και αναφέρεται στην απαραίτητη ανάπτυξη των επαρκών επαγγελματικών ικανοτήτων για την

καλύτερη παροχή υπηρεσιών σε εθνικές, φυλετικές και πολιτισμικές ομάδες. Με την ανάπτυξη της κοινής ορολογίας και ευρείας κατάρτισης, η εκπαίδευση και ανάλυση της πολιτισμικής κατανόησης μπορεί να συγκριθεί ανάμεσα στις διάφορες επιστήμες κοινωνικής προσφοράς. Επί του παρόντος, η συμβουλευτική ψυχολογία είναι η επιστήμη που έχει την πιο πλήρη εκπαίδευση και σαφή δεοντολογία σχετικά με την πολιτισμική κατανόηση. (Hurdle, 2002, σ.183)

Η πολιτισμική κατανόηση στην συμβουλευτική ψυχολογία αναπτύσσεται εντός ενός πλαισίου τριών διαστάσεων:

(1) Η επίγνωση του συμβούλου για τις προσωπικές του αξίες και προκαταλήψεις

(2) Η κατανόηση της κοσμοθεωρίας των πολιτισμικά διαφορετικών πελατών

(3) Η ανάπτυξη των κατάλληλων στρατηγικών και τεχνικών παρέμβασης.

Κάθε ένας από αυτούς τους τομείς περιλαμβάνει περαιτέρω κατανόηση σε συμπεριφορές, πεποιθήσεις γνώσεις και ικανότητες. Θεωρείται ότι ο συνδυασμός της προσωπικής επίγνωσης, της γνώσης των διαφορετικών πολιτισμών των πελατών, καθώς και η ανάπτυξη καταλλήλων ικανοτήτων επιτρέπει στους επαγγελματίες της ψυχικής υγείας την επαρκή παροχή υπηρεσιών σε πελάτες πολιτισμικά διαφορετικούς από τους ίδιους. (Hurdle, 2002, σ.184)

Αξιόλογο έργο γύρω από την πολιτισμική κατανόηση έχει συντελεστεί και στο πεδίο της οικογενειακής θεραπείας. Ο McGoldrick(1998) επεσήμανε ότι οι οικογένειες είναι συνδεδεμένες με το κοινωνικοοικονομικό status, τον πολιτισμό, το γένος και την φυλή. Ο τρόπος με τον οποίο μία κοινωνία ορίζει και αξιολογεί αυτές τις σχέσεις, είναι σημαντικός για την κατανόηση του τρόπου δόμησης των οικογενειακών σχέσεων. Η «κουλτούρα» των οικογενειών θεωρείται μία πολυδιάστατη σύνθεση που αποτελείται από επίπεδα αναγνώρισης διαφόρων ταυτοτήτων- εθνικότητας, φυλής, γένους, κοινωνικοοικονομικής θέσης και σεξουαλικού προσανατολισμού. (Hurdle, 2002, σ.184)

Σύμφωνα με τον Falicon(1995) άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στην κατανόηση της πολιτισμικής φύσης της οικογένειας περιλαμβάνουν την μετανάστευση (εθελοντική ή αναγκαστική) και τον επιπολιτισμό, το οικολογικό πλαίσιο (που περιλαμβάνει την εργασία, την αλληλεπίδραση με την κοινότητα, τους κοινωνικούς θεσμούς), το επίπεδο του οικογενειακού κύκλου ζωής και την οικογενειακή οργάνωση. Κάθε μία από αυτές τις διαστάσεις ποικίλλει ανάλογα με την χώρα, τον πολιτισμό, την θρησκεία, την κοινωνικοοικονομική θέση και τον επιπολιτισμό, ανάμεσα σε άλλες μεταβλητές. (Hurdle, 2002, σ.184) Βοηθητικά εργαλεία έχουν δημιουργηθεί για να διατυπώσουν τον ρόλο του πολιτισμού μέσα σε συγκεκριμένες οικογένειες, όπως το πολιτισμικό γενεόγραμμα από τους Hardy & Laszloffy(1995), το πολιτισμόγραμμα από τον Congress,(1994) και το πολυδιάστατο συγκριτικό πλαίσιο εργασίας. (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.11)

Ένας άλλος παράγοντας είναι η τοποθέτηση του θεραπευτή που εργάζεται με πολιτισμικά διαφορετικές οικογένειες. Δεδομένου ότι η επίγνωση του δικού του/ της πολιτισμικού υποβάθρου, των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων είναι σημαντική, η διάθεση με την οποία θα προσεγγίσει την οικογένεια είναι ισότιμα σημαντική για την εξέλιξη της θεραπείας. «Η υιοθέτηση μιας εθνογραφικής προσέγγισης, με μία αίσθηση περιέργειας και αφέλειας καθιστά τους επαγγελματίες ικανούς να συνεργαστούν με τους πελάτες τους για να μάθουν για τον πολιτισμό τους και το πώς επηρεάζει την συμπεριφορά τους. Η

στάση αυτή έχει επονομασθεί από τους Tervalon & Murray-Garcia(1998) ως *πολιτισμική ταπεινοφροσύνη.*» (Hurdle, 2002, σ.184) Οι θεραπευτές μπορούν να κατανοήσουν τον πολυδιάστατο πολιτισμό της οικογένειας χρησιμοποιώντας μία προσέγγιση που θα προωθή την αφήγηση, θα επιτρέψει στην οικογένεια να πει την ιστορία της, περιλαμβάνοντας πλευρές που παρουσιάζουν προβλήματα, καθώς και εκείνες που αντανακλούν τις δυνάμεις και τις αξίες της οικογένειας. Αυτή η προσέγγιση απομακρύνει τους επαγγελματίες από ένα προσχεδιασμένο πλάνο βοήθειας για την εξέταση των μοναδικών διαστάσεων του πολιτισμού κάθε οικογένειας. (Hurdle, 2002, σ.185)

B. Πολιτισμική Κατανόηση στην Κοινωνική Εργασία

Διάφορα μοντέλα σχετικά με την πολιτισμική κατανόηση έχουν αναπτυχθεί στην κοινωνική εργασία. Ο Lum(1999) αναφέρει ότι:«Η πολιτισμική κατανόηση στην κοινωνική εργασία μπορεί να ορισθεί ως η ικανότητα κατανόησης των διαστάσεων του πολιτισμού και η εφαρμογή τους προς τους πελάτες και το πολιτισμικό και κοινωνικό τους περιβάλλον.» (Hurdle, 2002, σ.185)

Ο Lum(1999) όρισε τέσσερις τομείς πολιτισμικής κατανόησης στην κοινωνική εργασία: (1) την προσωπική επίγνωση της σημασίας της εθνικότητας για τον επαγγελματία, (2) την γνώση ποικίλων πολιτισμικών πρακτικών, (3) την ανάπτυξη ικανοτήτων στην εργασία με πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες, και (4)την επαγωγική μάθηση. (Hurdle, 2002, σ.185)

Αναφορικά με την προσωπική επίγνωση, οLum ανέπτυξε μία μέθοδο αυτό-αξιολόγησης που βοήθησε τους κοινωνικούς λειτουργούς να αποτιμήσουν τις εμπειρίες τους με άτομα διαφορετικών πολιτισμών. Στο γνωστικό κομμάτι του μοντέλου, ο Lum δεν έμεινε επικεντρωμένος στον ρατσισμό, τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις, αλλά ανέλυσε πολιτισμικές αξίες και πρακτικές θεωρίες που οδήγησαν σε νέα μοντέλα πρακτικής, όπως προσεγγίσεις που προωθούν την αφήγηση στην θεραπεία. Το τελευταίο στοιχείο του μοντέλου, η επαγωγική μάθηση, αναφέρεται στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης στην τάση για μάθηση εφ' όρου ζωής από μέρους των κοινωνικών λειτουργών σχετικά με τις πολιτισμικά διαφορετικές πρακτικές. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό για την εξέλιξη των κοινωνικών λειτουργών, καθώς η διαδικασία της απόκτησης γνώσεων και του εμπλουτισμού των αντιλήψεων, η εξέταση της ακρίβειας και της σχετικότητας των ήδη υπάρχοντων γνώσεων και η χρήση των πελατών ως «πολιτισμικών πληροφοριοδοτών» για απόκτηση ειδικών πληροφοριών πρέπει να είναι συνεχής. Η πολιτισμική κατανόηση δεν αποτελεί μία στατική διαδικασία απόκτησης γνώσεων, αλλά, κατά κάποιο τρόπο, μία συνεχόμενη προσπάθεια συντονισμού του κοινωνικού λειτουργού με τους διαρκώς εναλλασσόμενους πολιτισμούς των πελατών. (Hurdle, 2002, σ.185)

Η Mc Phatter(1997) ασχολήθηκε με την πολιτισμική κατανόηση στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας για παιδιά πρόσφυγες στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το μοντέλο της για την επίτευξη πολιτισμικής κατανόησης απαρτίζεται από τρία αλληλοκαλυπτόμενα επίπεδα πληροφοριών:

(α) *βασικές γνώσεις*, περιλαμβάνουν γνώση της ιστορίας, του πολιτισμού, παραδόσεων και εθίμων, γλώσσας, αξιών, καλλιτεχνικές φόρμες και θεραπευτικές αντιλήψεις των πελατών. Επίσης, περιλαμβάνουν τις ψυχολογικές θεωρίες που παραδοσιακά έχουν καθοδηγήσει την πρακτική της κοινωνικής εργασίας στις χώρες καταγωγής και αντανακλούν τον κυρίαρχο πολιτισμό. Στις βασικές γνώσεις προστίθενται τα κοινωνικά προβλήματα, οι

δυναμικές καταπίεσης και ρατσισμού, οι οικογενειακές δομές και σύνθεση της κοινότητας.

(β) *διαφωτισμένη επίγνωση*, αναφέρεται στην ανακατασκευή της κοσμοθεωρίας του κοινωνικού λειτουργού, προς μία πολυπολιτισμική θέση που θα ασπάζεται και τις θετικές και τις αρνητικές όψεις του δικού του πολιτισμού και των πελατών.

(γ) *ολοκληρωμένη επαγγελματική κατάρτιση*, αναφέρεται στις διαπολιτισμικές επικοινωνιακές δυνατότητες και ικανότητες παρέμβασης. (Hurdle, 2002, σ.185)

Ο Green(1999) ορίζει τον επαγγελματία με πολιτισμική κατανόηση ως κάποιον που παρέχει υπηρεσίες «με ένα τρόπο σύμφυτο στις προσδοκίες μίας δεδομένης κοινωνίας και προσαρμοσμένο να εξυπηρετεί τις ιδιαίτερες ανάγκες ατόμων και οικογενειών». (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.13)

Προσέγγισε την πολιτισμική κατανόηση από μία ανθρωπολογική οπτική και έδωσε έμφαση στην εθνογραφική συνέντευξη, στην οικειοποίηση με τις πολιτισμικές απεικονίσεις, στην συμμετοχική παρατήρηση και στην χρήση πολιτισμικών οδηγιών. Ο Green επίσης ενδιαφέρθηκε για τους τρόπους αναζήτησης βοήθειας και τις θεραπευτικές παραδόσεις των διαφορετικών πολιτισμών, ως παράγοντες που επηρεάζουν την αλληλεπίδραση πελατών και κοινωνικών λειτουργών. «Ο πολιτισμός επηρεάζει τον τρόπο που ορίζεται ένα πρόβλημα, καθώς και την φύση της επίλυσης του προβλήματος. Δίχως την αναγνώριση αυτών των μεταβλητών, α κοινωνικοί λειτουργοί δεν μπορούν να γνωρίζουν τον τύπο βοήθειας που αναζητούν οι πελάτες και είναι συμβατός με τις πολιτισμικές εκδοχές για την επίλυση προβλημάτων.» (Cross-Bazron-Dennis-Isaacs, 1989, σ.13)

Τα μοντέλα πολιτισμικής κατανόησης παρακινούν τους κοινωνικούς λειτουργούς να χρησιμοποιούν ποικίλες παρεμβάσεις βασισμένες στις μοναδικές πολιτισμικές εμπειρίες των πελατών. Σύμφωνα με τον Lum(1999), το αποτέλεσμα αυτών των στρατηγικών είναι «η ενδυνάμωση, η ισοτιμία και η παράλληλη διατήρηση του πολιτισμού του πελάτη. Οι παρεμβάσεις αυτές αποτελούν τρόπους βοήθειας βασισμένους στην ιστορία και τον πολιτισμό μίας συγκεκριμένης εθνικής ομάδας.» (Hurdle, 2002, σ.186) Όπως έχει ειπωθεί από τον Shook(1985) οι επαγγελματίες «θα πρέπει να «ντύνουν» την θεραπεία με το «ένδυμα» του πολιτισμικού περιβάλλοντος των πελατών». Οι Sue και Zane(1987) υποδεικνύουν ότι η χρήση πολιτισμικά συμβατών στρατηγικών βοήθειας βοηθά στο «χτίσιμο» της εμπιστοσύνης με πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες και αποτελεί σημαντικό παράγοντα για μία επιτυχημένη παρέμβαση. (Hurdle, 2002, σ.186)

Παράλληλα προωθείται η χρήση παραδοσιακών θεραπειών στις περιπτώσεις που ενδείκνυται. Οι παραδοσιακές θεραπείες ορίζονται από τον Applewhite(1995) ως «πεπαιθίσεις και πρακτικές σχετικές με την υγεία, οι οποίες προέρχονται από ιστορικές παραδόσεις που στοχεύουν στην βελτίωση ή την θεραπεία ψυχολογικών, πνευματικών και φυσικών προβλημάτων». (Hurdle, 2002, σ.187) Σε πολλούς μη δυτικούς πολιτισμούς, οι θεραπείες πραγματοποιούνται από θεραπευτές, άνδρες ή γυναίκες, μέσω της χρήσης ιεροτελεστιών, βοτάνων, θεραπευτικών μεθόδων και άλλων τεχνικών. Το πλεονέκτημα των παραδοσιακών θεραπειών είναι ότι οι αξίες και η φιλοσοφική βάση αυτών των παρεμβάσεων είναι συμβατές με τις αξίες του πελάτη γιω βασίζονται στην δική του πολιτισμική παράδοση. Καθώς η πλειοψηφία αυτών των παρεμβάσεων πραγματοποιείται εντός του οικογενειακού ή του ομαδικού δικτύου, τα φυσικά αυτά υποστηρικτικά συστήματα ενεργοποιούνται για να βοηθήσουν τον πελάτη. (Hurdle, 2002, σ.187)

Η πολιτισμική κατανόηση στην κοινωνική εργασία αφορά μία εξελικτική διαδικασία για την οποία χρειάζεται διαρκής προσοχή. Επειδή οι πολιτισμικές κοσμοθεωρίες είναι τόσο διαφορετικές, οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να έχουν γνώση σχετικά με τις ιδιαίτερες ομάδες και τους πολιτισμούς τους ώστε να παρέχουν τις κατάλληλες θεραπευτικές παρεμβάσεις. Οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει συνεχώς να επικεντρώνονται στα πολιτισμικά θέματα που αφορούν τους πελάτες τους και τους ίδιους και να γνωρίζουν ότι φ γνώσεις και οι ικανότητες τους πρέπει να εξελίσσονται διαρκώς. (Hurdle, 2002, σ.187)

Κεφάλαιο III. – Συμπεράσματα και Εισηγήσεις

1. Συμπεράσματα

Η διερεύνηση της σημασίας της πολιτισμικής διαφοράς ως παράγοντα επίδρασης της προσαρμογής των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο υπήρξε ο βασικός σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης. Μέσα από την παράθεση θεωρητικών προσεγγίσεων και αποτελεσμάτων ερευνητικών εργασιών αποδόθηκε η σημασία της πολιτισμικής διαφοράς των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο στην προσαρμογή τους στην χώρα υποδοχής. Συνοπτικά, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η πολιτισμική διαφορά αποτελεί έναν από τους καθοριστικούς παράγοντες επίδρασης της προσαρμογής των προσφύγων σε όλα τα εξελικτικά της στάδια.

Τα πρώτα γενικά ευρήματα αφορούν την σημασία που έχει ο πολιτισμός στο επίπεδο της συμπεριφοράς του ανθρώπου. Το πολιτισμικό πλαίσιο ανάπτυξης και κοινωνικοποίησης παρέχει στον άνθρωπο σαφή προσανατολισμό για τις ενέργειες και τις αντιδράσεις του, στη γενικότερη διαδικασία προσαρμογής του στο περιβάλλον. Στις περιπτώσεις ανθρώπων που πρέπει να ζήσουν μέσα σε δύο πολιτισμικά πλαίσια (όπως στην περίπτωση των προσφύγων που βρίσκονται μεταξύ του πολιτισμού της χώρας καταγωγής και του πολιτισμού της χώρας υποδοχής) η ανάγκη προσαρμογής είναι εντονότερη και συντελείται μέσα σε κλίμα αυξημένης ανασφάλειας, εξαιτίας της απώλειας σταθερών πολιτισμικών δεδομένων. Επίσης διαπιστώνεται ότι οι πολιτισμικές διαφορές μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα επικοινωνίας στις επαφές πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων.

Η προσαρμογή των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο εξετάζεται από όλους τους μελετητές του θέματος σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο. Το θέμα εξετάζεται, σύμφωνα με την κοινωνική οπτική, δηλαδή την στάση της κοινωνίας υποδοχής προς τους πρόσφυγες και τις δυνατότητες που παρέχει σε αυτούς για μία πλήρη ενσωμάτωση, και, παράλληλα, υπό το πρίσμα των ιδιαιτεροτήτων της ψυχολογικής προσαρμογής των προσφύγων. Αντίστοιχη υπήρξε και η διερεύνηση της επίδρασης των πολιτισμικών διαφορών στην παρούσα μελέτη.

Στο κοινωνικό επίπεδο παρατηρούμε ότι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των κοινωνιών και των κοινωνικών τους πολιτικών, αναφορικά με τους πρόσφυγες, αφορούν σε σημαντικό βαθμό την πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα. Οι αντιλήψεις σχετικά με την φύση του κράτους, οι οποίες καθορίζουν τα κριτήρια αποδοχής ή απόρριψης αλλοεθνών ομάδων, δημιουργήθηκαν και εξελίσσονται στην βάση των κρατικών επιδιώξεων και των κληροδοτημένων εθνικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων. Για παράδειγμα, στην εθνική άποψη του κράτους οι οικονομικοί μετανάστες και οι πολιτικοί πρόσφυγες δεν ενσωματώνονται κοινωνικά, γιατί δεν θεωρούνται πολιτισμικά «εξευγενισμένοι».

Οι θεωρίες προσαρμογής εθνικών ομάδων στηρίζονται σε σημαντικό βαθμό στο πολιτισμικό στοιχείο. Στις θεωρίες της Αφομοίωσης και του Πολιτισμικού Πλουραλισμού η προσαρμογή των εθνικών ομάδων εξετάζεται αποκλειστικά σε σχέση με την διατήρηση των πολιτισμικών διαφορών. Στην Αφομοίωση ο μόνος τρόπος αποδοχής εθνικών ομάδων προϋποθέτει την αναγκαστική απορρόφηση των ιδιαίτερων πολιτισμικών γνωρισμάτων και την εξομοίωση με τον κυρίαρχο πολιτισμό. Ο Πολιτισμικός Πλουραλισμός, αντίθετα, στηρίζεται σε δημοκρατικά ιδεώδη και προωθεί την συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών στα πλαίσια της κοινωνίας. Ένα από τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης είναι

ότι η φύση της κοινωνίας υποδοχής, αν είναι, δηλαδή, αφομοιωτική ή πλουραλιστική επηρεάζει σημαντικά την διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων. Στις πλουραλιστικές κοινωνίες η αποδοχή της πολιτισμικής διαφοράς των προσφύγων προωθεί την εξέλιξη της προσαρμογής τους, ενώ αντίθετα οι συνθήκες που επικρατούν στις αφομοιωτικές κοινωνίες την υπονομεύουν ή την καθιστούν αδύνατη.

Μελετώντας την επίδραση της πολιτισμικής διαφοράς στην διεργασία προσαρμογής των προσφύγων σε ατομικό επίπεδο, καταλήγουμε στα εξής συμπεράσματα:

- ◊ Η επίδραση της πολιτισμικής διαφοράς στην διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων είναι έντονη σε όλα τα εξειδικευμένα στάδια.
- ◊ Κατά την άφιξη τους στην χώρα υποδοχής οι περισσότεροι πρόσφυγες βιώνουν την πολιτισμική τους διαφορά σε ένα πολιτισμικό περιβάλλον έντονα ετερόμορφο από αυτό της χώρας καταγωγής τους. Προσέρχονται σε μία κατάσταση που χαρακτηρίζεται ως «πολιτισμικό σοκ» και έχει συνέπειες στην σωματική και συναισθηματική τους υγεία. Η ένταση του πολιτισμικού σοκ και το επίπεδο του άγχους που προκαλείται από αυτό, επηρεάζουν σημαντικά τις προσαρμοστικές δυνατότητες των προσφύγων.
- ◊ Η μόνιμη, ή σχεδόν μόνιμη, εγκατάσταση των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο σηματοδοτεί την έναρξη της διεργασίας προσαρμογής. Οι πρόσφυγες καλούνται να προσαρμοστούν σε υλικό επίπεδο (να καλύψουν τις υλικές τους ανάγκες), στην επίσημη κοινωνική δομή της κοινωνίας υποδοχής και στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον. Η σημασία της πολιτισμικής προσαρμογής αντικατοπτρίζεται στο εύρος των μελετών γύρω από αυτή.
- ◊ Η θεωρία του επιπολιτισμού, αποτελεί την πιο αποδεκτή και διευρυμένη μελέτη πολιτισμικής προσαρμογής. Ως φαινόμενο εκτυλίσσεται και σε ομαδικό και σε ατομικό επίπεδο στο σύνολο των προσφυγικών πληθυσμών. Η θεωρία του επιπολιτισμού καταδεικνύει το μέγεθος του συνόλου των αλλαγών που επιφέρει η επαφή με τον πολιτισμό της κοινωνίας υποδοχής στους πρόσφυγες. Η εισαγωγή του όρου επιπολιτισμικό άγχος υποδεικνύει ότι η διαδικασία του επιπολιτισμού επηρεάζει σημαντικά την γενικότερη ψυχολογική προσαρμογή των προσφύγων. Επειδή δε, εξαρτάται από πολλές μεταβλητές, μεταξύ αυτών τη φύση της κοινωνίας, την μορφή και δομή της επιπολιτισμικής ομάδας και τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά του πρόσφυγα, μπορεί, για κάποια άτομα, να αποτελέσει επώδυνη εμπειρία με αρνητικές συνέπειες στην ψυχική τους υγεία.
- ◊ Οι μελέτες των πηγών άγχους κατά την διαδικασία προσαρμογής σε προσφυγικές ομάδες, ορίζουν τον πολιτισμό ως μία εκ των κυριοτέρων πηγών άγχους. Καθώς οι πηγές άγχους τείνουν να αλληλεπιδρούν και να παράγουν σύνθετες επιπτώσεις, παρατηρούμε ότι η πολιτισμική διαφορά έχει ευδιάκριτες συνέπειες στους τομείς άγχους της εργασίας και της οικογένειας, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί μία ανεξάρτητη πηγή άγχους.
- ◊ Η ξαφνική πολιτισμική αλλαγή και η βίωση της αναγκαστικής προσαρμογής σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον εντείνουν την πίεση και αυξάνουν τα επίπεδα άγχους των προσφύγων. Οι πολιτισμικές διαφορές παράγουν συγκρούσεις, οι οποίες επηρεάζουν

αρνητικά την προσαρμογή τους στην κοινωνία υποδοχής. Συχνά, οι πρόσφυγες περιέρχονται σε διλημματικές καταστάσεις, αναφορικά με το αν θα πρέπει να διατηρήσουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και την ταυτότητα τους ή αν θα πρέπει να τα αντικαταστήσουν ή να τα προσαρμόσουν στον κυρίαρχο πολιτισμό. Η κατάσταση είναι εντονότερη όταν ο πρόσφυγας νιώθει ότι η πολιτισμική του διαφορά αποτελεί μέσο αποκλεισμού του από την κοινωνία και οδηγείται είτε σε αναγκαστική συμμόρφωση με τα κυρίαρχα πολιτισμικά δεδομένα, είτε σε αντιδραστική υπεράσπιση της ιδιαιτερότητας του και περιχαράκωση εντός των πλαισίων της εθνικής του ομάδας.

- ◊ Στον τομέα της εργασίας, ως πηγή άγχους στην διαδικασία προσαρμογής, παρατηρούμε την σημαντικότητα του πολιτισμικού παράγοντα της γλώσσας. Η γλωσσική ανεπάρκεια έχει ιδιαίτερα επιζήμιες επιδράσεις στον τομέα της εργασίας, ιδιαίτερα για τους πρόσφυγες εκείνους που είναι επαγγελματικά καταρτισμένοι και δεν μπορούν να απασχοληθούν στους τομείς ειδικότητας τους επειδή δεν γνωρίζουν την γλώσσα.
- ◊ Αναφορικά με την προσαρμογή της προσφυγικής οικογένειας παρατηρούμε ότι οι ιδιαίτερες πολιτισμικές δυναμικές της συχνά αποτελούν εστίες προβλημάτων. Η αναγκαστική προσαρμογή στα νέα πολιτισμικά δεδομένα οδηγεί, τις περισσότερες φορές, στην διαφοροποίηση και ανακατανομή των ρόλων μέσα στην οικογένεια. Παράλληλα, οι διαφορετικοί τύποι και ρυθμοί επιπολιτισμού ανάμεσα στα μέλη οδηγούν σε ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, που επιδρούν δραστικά στην διεργασία προσαρμογής της προσαρμογής της οικογένειας.
- ◊ Οι πολιτισμικές διαφορές επιδρούν σημαντικά και στον τομέα της ψυχικής υγείας των προσφύγων. Το πολιτισμικό σοκ, η πολιτισμική απομόνωση και η γλωσσική ανεπάρκεια συνδέονται με αυξημένα επίπεδα ψυχολογικής αποδιοργάνωσης, άγχους και κατάθλιψης. Η δυνατότητα των προσφύγων να εκφραστούν στην μητρική τους γλώσσα, να τηρήσουν έθιμα και παραδόσεις και, γενικά, να βρίσκονται σε οικείο πολιτισμικά περιβάλλον (συνήθως στα πλαίσια των εθνικών τους ομάδων) επιδρά θετικά στην ψυχική τους υγεία και στην ψυχολογική τους προσαρμογή.

Ένα από τα πιο βασικά συμπεράσματα σχετικά με την προσαρμογή των προσφύγων αφορά την σημαντικότητα της αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας από το κράτος. Η αναγνώριση της προσφυγικής ιδιότητας σημαίνει την οριστική λήξη της περιόδου της ανασφάλειας και της αβεβαιότητας για το μέλλον. Η παραχώρηση ασύλου από το κράτος υποδοχής έχει θετικές συνέπειες στην διαδικασία προσαρμογής. Αυτό σημαίνει ότι οι αναγνωρισμένοι πολιτικοί πρόσφυγες σε σχέση με τους αιτούντες άσυλο, έχουν ευνοϊκότερες προοπτικές για μία ομαλή προσαρμογή αφού έχουν νομική υπόσταση, περισσότερα δικαιώματα και την δυνατότητα μόνιμης εγκατάστασης στην χώρα ασύλου.

Η σημασία της επίδρασης της πολιτισμικής διαφοράς στην προσαρμογή των προσφύγων αντανακλάται και στην προσέγγιση του θέματος από τον επιστημονικό κλάδο της επιστημονικής εργασίας. Οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί σε ανθρωπιστικές οργανώσεις βοήθειας και αρωγής προσφύγων βρίσκονται σε διαρκή και άμεση επαφή με την αντικειμενική πραγματικότητα των προσφύγων στις χώρες υποδοχής. Ο ρόλος και το έργο τους στην

πολιτισμική προσαρμογή των προσφύγων είναι καίριος, καθώς καλούνται να ενημερώσουν και να προσανατολίσουν τους πρόσφυγες σχετικά με τις πολιτισμικές διαφορές στην χώρα υποδοχής. Η εισαγωγή της έννοιας της «πολιτισμικής κατανόησης» στην κοινωνική εργασία με πρόσφυγες και η συνεχώς αυξανόμενη τάση προσαρμογής των μεθόδων κοινωνικής εργασίας στα δεδομένα του πολιτισμού των προσφύγων, υποδεικνύουν την σημασία των πολιτισμικών διαφορών. Οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι σε θέση να διαπιστώνουν τις δυσκολίες και τα προβλήματα των προσφύγων, δηλαδή τις δυσκολίες επαγγελματικής αποκατάστασης εξαιτίας της γλωσσικής ανεπάρκειας, οικογενειακά προβλήματα εξαιτίας διαφορετικών τύπων και ρυθμών επιπολιτισμού, πολιτισμικό σοκ, αίσθημα απόρριψης και απομόνωσης εξαιτίας της πολιτισμικής τους διαφοροποίησης κ.ά. Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν στην προώθηση λύσεων και παρεμβάσεων απόλυτα σύμφυτων με τις πολιτισμικές αντιλήψεις πρακτικές και συνήθειες των προσφύγων. Οι θεωρητικοί της κοινωνικής εργασίας προσδίδουν αξία στις εθνικές θεραπευτικές παραδόσεις ενσωματώνοντας τις στα υποστηρικτικά μοντέλα εργασίας. Παράλληλα, προωθείται η συνεχής και ακατάπαυστη μάθηση των διαφορών μεταξύ των πολιτισμών εκ μέρους των κοινωνικών λειτουργών, η οποία καθιστά το έργο τους αποδοτικότερο και συμβάλλει στην προσωπική τους καλλιέργεια.

Η προσέγγιση του προσφυγικού ζητήματος στον ελληνικό χώρο οδηγεί στα εξής συμπεράσματα:

- Η διαδικασία χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά χρονοβόρα, με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να παραμένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα στην νομική κατάσταση των αιτούντων άσυλο και να προσπαθούν να προσαρμοστούν στην ελληνική κοινωνία, δίχως να γνωρίζουν αν τελικά θα τους επιτραπεί η μόνιμη εγκατάστασή τους.
- Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονη μείωση του ποσοστού αναγνώρισης πολιτικών προσφύγων. Η μείωση αυτή δεν οφείλεται στο ότι δεν πληρούνται τα κριτήρια αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας, αλλά στις πολιτικές επιλογές της ελληνικής κυβέρνησης. Με αυτό τον τρόπο η Ελλάδα αγνοεί τις υποχρεώσεις που έχει δεσμευθεί να τηρεί υπογράφοντας τις διεθνείς συμβάσεις προστασίας προσφύγων.
- Σε επίπεδο κοινωνικών δικαιωμάτων το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα κρίνεται ικανοποιητικό. Η δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η δυνατότητα νόμιμης εργασίας δίχως φορολόγηση, κατά το χρονικό διάστημα ισχύος της πρώτης άδειας προσωρινής εργασίας, και η εύκολη πρόσβαση στην ελληνική παιδεία αποτελούν ενισχυτικούς παράγοντες για την προσαρμογή των προσφύγων. Παρόλα αυτά, οι υποτυπώδεις υποδομές υποδοχής, η παντελής έλλειψη κοινωνικών επιδομάτων, ο κοινωνικός αποκλεισμός στον τομέα της εργασίας και η απουσία προγραμμάτων κοινωνικής ενσωμάτωσης καθιστούν, τελικά, την διαδικασία προσαρμογής των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία εξαιρετικά δύσκολη. Το κενό της κρατικής αρωγής καλούνται να καλύψουν οι ήδη επιβαρημένες και χαμηλά επιδοτούμενες ελληνικές μη κυβερνητικές οργανώσεις.
- Η απότομη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών και προσφύγων οδήγησε στην αλλαγή της στάσης της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στους «ξένους». Παρατηρείται άνοδος των ξеноφοβικών τάσεων και μεμονωμένων, αλλά ανησυχητικών, κρουσμάτων ρατσιστικής συμπεριφοράς.

- Παρατηρείται παντελής έλλειψη προγραμμάτων πολιτισμικού προσανατολισμού ή πολιτισμικής ενίσχυσης των εθνικών ομάδων των προσφύγων. Η έλλειψη αυτή μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα στο γενικό πλαίσιο της υποβαθμισμένης κρατικής πρόνοιας για τους πρόσφυγες. Συμπεραίνουμε ότι τα προβλήματα των προσφύγων στην Ελλάδα αφορούν θέματα επιβίωσης και κάλυψης βασικών αναγκών, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα στάδια επανατοποθέτησής τους. Με την έννοια αυτή θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη θέσπιση ρυθμίσεων και προγραμμάτων κάλυψης βιοτικών αναγκών, δίχως όμως να παραμεληθεί η ανάγκη μελέτης και δημιουργίας προγραμμάτων ανοχής και ανάδειξης της πολιτισμικής διαφοράς στην ελληνική κοινωνία.
- Η απότομη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών και προσφύγων ώθησε στην αλλαγή της στάσης της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στους «ξένους». Παρατηρείται άνοδος των ξενοφοβικών τάσεων και μεμονωμένων, αλλά ανησυχητικών, κρουσμάτων ρατσιστικής συμπεριφοράς.

2. Εισηγήσεις – Προτάσεις

Βάση των συμπερασμάτων σχετικά με την σημασία της πολιτισμικής διαφοράς στην διαδικασία προσαρμογής των πολιτικών προσφύγων και των αιτούντων άσυλο, η μελέτη αυτή εισηγείται την διενέργεια κοινωνικών ερευνών επικεντρωμένων στην εξέταση του θέματος στο ιδιαίτερο ελληνικό πολιτισμικό περιβάλλον. Στην Ελλάδα δεν έχει γίνει καμία έρευνα, η οποία να εξετάζει την επίδραση της πολιτισμικής διαφοράς στην προσαρμογή των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα θα ήταν η διερεύνηση του θέματος με υποκείμενα μελέτης τους πρόσφυγες, καθώς θα απεκάλυπτε με τον πιο άμεσο τρόπο το πώς βιώνουν οι ίδιοι την πολιτισμική διαφορά και την στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι τους.

Η συγκεκριμένη μελέτη παραθέτει τις εξής προτάσεις:

A. Σε τοπικό επίπεδο

- Κρίνεται αναγκαία η δημιουργία κατάλληλων χώρων υποδοχής, ιδιαίτερα στις παραμεθόριες περιοχές και τα νησιά του Αιγαίου που αποτελούν σημεία εισόδου των προσφύγων στην Ελλάδα.
- Θα πρέπει να εξασφαλίζεται η συμμετοχή των προσφύγων στα προγράμματα και τις κοινές δραστηριότητες των δήμων και των κοινοτήτων που διαμένουν. Ιδιαίτερα οι κοινωνικές υπηρεσίες των δήμων θα πρέπει να εργάζονται με στόχο την αρμονική συνύπαρξη και συχνή επαφή των γηγενών κατοίκων και των προσφύγων μέσω κοινών εκδηλώσεων. Ήδη παρατηρείται συμμετοχή των προσφύγων στα πολιτιστικά δρώμενα των δήμων, κυρίως κατά τους θερινούς μήνες. Αυτές οι πρωτοβουλίες δεν θα πρέπει να περιορίζονται στο πολιτισμικό στοιχείο με την στενή έννοια του όρου, που σχετίζεται κατ' ουσία με την σφαίρα της ψυχαγωγίας, αλλά να αποκτήσουν περισσότερο ουσιαστική μορφή με στόχο την προώθηση των πολιτισμικών συναντήσεων.

B. Σε εθνικό επίπεδο

- Το ελληνικό κράτος θα πρέπει να τηρεί τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την υπογραφή των διεθνών συμβάσεων για το καθεστώς των προσφύγων, σε μόνιμη βάση και δίχως περιοριστικά μέτρα. Κάθε αντίθετη προς τα ανθρώπινα δικαιώματα πολιτική τακτική υπονομεύει τον δημοκρατικό χαρακτήρα του ένομου κράτους.
- Η διαδικασία εξέτασης των αιτήσεων ασύλου στην Ελλάδα θα πρέπει να απλοποιηθεί και να γίνει πιο συνοπτική, καθώς η χρονική της διάρκεια είναι από τις μεγαλύτερες στην Ευρώπη.
- Το ελληνικό κράτος θα πρέπει να προβεί σε νομικές ρυθμίσεις με στόχο την παροχή στήριξης σε πρόσφυγες. Θα πρέπει να δημιουργηθεί ένας αρμόδιος φορέας που θα είναι υπεύθυνος για την υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής ενσωμάτωσης, θα παρέχει οικονομική ενίσχυση και θα μεριμνά για την αποκατάσταση των προσφύγων στους τομείς της στέγασης, της εργασίας και της εκπαίδευσης. Ο φορέας αυτός μπορεί είτε να αποτελέσει τον γενικό συντονιστή του έργου των μη κυβερνητικών οργανώσεων, εκμεταλλευόμενος την πολύτιμη εμπειρία

τους, και ενισχύοντας τις οικονομικά και υλικά, είτε να τις ενσωματώσει στην δομή και την λειτουργία του.

- ο Η ελληνική παιδεία πρέπει να αποτελέσει φορέα προώθησης ανθρωπιστικών ιδανικών και διαπολιτισμικών αξιών που θα συντελούν στην αποδοχή των ατόμων που διαφοροποιούνται εθνικά και πολιτισμικά από την ελληνική κοινωνία. Η παράλληλη ενημέρωση των πολιτών γύρω από τις διαστάσεις του προσφυγικού ζητήματος θα συμβάλει στην θωράκιση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στον λαϊκισμό, τον εθνικισμό, τον ρατσισμό και τον δογματισμό. Θα πρέπει όλοι οι κοινωνικοί φορείς, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ο χώρος της επιστήμης και της διανοησης να υποδεικνύουν την αξία της κοινωνικής προσφοράς των προσφύγων και να στηρίζουν δυναμικά την πλήρη ενσωμάτωσή τους και την ισότιμη μεταχείρισή τους από το ελληνικό κράτος.
- ο Το ελληνικό κράτος θα πρέπει να παραχωρήσει στους αναγνωρισμένους πρόσφυγες το δικαίωμα του κλέγειν και εκλέγεσθαι. Το δικαίωμα αυτό θεμελιώνει την ισοτιμία των μόνιμα εγκατεστημένων πολιτικών προσφύγων με τους Έλληνες και τους δίνει την δυνατότητα ενεργούς συμμετοχής στις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων που καθορίζουν την ζωή τους.

Γ. Σε διεθνές επίπεδο

- ο Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να προβεί στην ρύθμιση του προβλήματος που προκύπτει από τις Συμβάσεις Σένγκεν και Δουβλίνου, οι οποίες επιβαρύνουν δυσανάλογα τις χώρες εισόδου των προσφύγων στην Ευρώπη (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία). Η επιβάρυνση αυτή εθύνεται, κατά κύριο λόγο, για την σκλήρυνση των μέτρων φρούρησης, την αύξηση των παρανόμων επαναπροωθήσεων και την μείωση των ποσοστών χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα. Η διευθέτηση των προβληματικών διατάξεων θα συμβάλει στην δικαιότερη κατανομή των προσφύγων μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε. και θα εξαλείψει τις αρνητικές συνέπειες του προβλήματος.
- ο Η επίλυση του παγκόσμιου προσφυγικού προβλήματος δεν αποτελεί μία απλή διαδικασία. Ωστόσο, η ισχυροποίηση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και η τήρηση των αποφάσεών του για την διατήρηση της ειρήνης θα συνέβαλε στην αποφυγή μελλοντικών εμπόλεμων καταστάσεων. Πολλές φορές τα δυτικά ανεπτυγμένα κράτη στα οποία καταφεύγουν οι πρόσφυγες για προστασία, έχουν συμβάλει στην επιδείνωση της πολιτικής κατάστασης στις πατρίδες τους με την πώληση όπλων και την στήριξη αντικρουόμενων παρατάξεων ή στρατιωτικών ομάδων, με σκοπό την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών αυτών των χωρών.

Δ. Στην εκπαίδευση των Κοινωνικών Λειτουργιών

- ο Στις σχολές Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα τα προγράμματα σπουδών στερούνται των δυνατοτήτων δημιουργίας τομέων

εξειδίκευσης. Η απόκτηση ειδικών γνώσεων για την εργασία σε συγκεκριμένους τομείς κοινωνικής εργασίας, όπως αυτός των προσφύγων, ταυτίζεται με τις μεταπτυχιακές σπουδές ή/και με επιμορφωτικά σεμινάρια. Ωστόσο, απαραίτητη κρίνεται η εκπαίδευση σε διαπολιτισμικές αρχές και αξίες, η εκμάθηση μεθόδων ελέγχου προκαταλήψεων και στερεότυπων αντιλήψεων, η απόκτηση ιδιαίτερων επικοινωνιακών ικανοτήτων και η εισαγωγή εκπαιδευτικών μεθόδων που να αναπτύσσουν την πολιτισμική ευαισθησία και κατανόηση των κοινωνικών λειτουργιών.

- Οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να ενημερώνονται διαρκώς για τις εξελίξεις του προσφυγικού προβλήματος εντός των πλαισίων του εργασιακού τους περιβάλλοντος.

Παράρτημα

ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΣΥΛΟΥ ΕΤΟΥΣ 2000

ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	
Αγκόλα	1
Αζερμπαϊτζαν	1
Αίγυπτος	1
Αιθιοπία	17
Ακτή Ελεφαντοστού	1
Αλβανία	1
Αλγερία	24
Αφγανιστάν	446
Γεωργία	1
Γιουγκοσλαβία (Νέα)	11
Γκάμπια	4
Γκάνα	4
Γουινέα Μπισάο	16
Δυτική Σαχάρα	4
Ερυθραία	6
Ινδία	27
Ιορδανία	6
Ιράκ	1334
Ιράν	135
Κ.Αφρ. Δημοκρατία	9
Κίνα	4
Κονγκό Λ. Δημ. (πρ. Ζαΐρ)	13
Λίβανος	1
Λιβερία	3
Λιβύη	6
Μαρόκο	7
Μπαγκλαντές	49
Μπουρούντι	3
Μυανμάρ (πρ. Βιρμανία)	9
Νιγηρία	14
Ουγκάντα	1
Πακιστάν	141
Παλαιστινιακής καταγ.	36
Ρουάντα	13
Ρωσική Ομοσπονδία	12
Σιέρα Λεόνε	52
Σομαλία	5
Σουδάν	41
ΣΥΝΟΛΟ	2459

(Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες: στοιχεία του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης)

ΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΣΥΛΟΥ ΕΤΟΥΣ 2000

Αγκόλα	1
Αιθιοπία	2
Ακτή Ελεφαντοστού	1
Αφγανιστάν	69
Ινδία	3
Ιορδανία	1
Ιράκ	39
Ιράν	31
Κονγκό Λ.Δημ. (πρ.Ζαΐρ)	6
Λιβερία	1
Μπαγκλαντές	3
Μπουρούντι	3
Νιγηρία	4
Πακιστάν	1
Παλαιστινιακής καταγ.	4
Ρουάντα	2
Σιέρα Λεόνε	12
Σουδάν	5
Σρι Λάνκα	2
Συρία	2
Τουρκία	30
ΣΥΝΟΛΟ	222

(Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες: στοιχεία του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης)

ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΣΥΛΟΥ ΕΤΟΥΣ 2001

Αγκόλα	2	
Αζερμπαϊτζάν	5	
Αίγυπτος	2	
Αιθιοπία	34	
Αλβανία	10	
Αλγερία	17	
Αρμενία	1	
Αφγανιστάν	1459	26,53%
Βοσνία Ερζεγοβίνη	2	
Γιουγκοσλαβία (Νέα)	10	
Γκάνα	17	
Ερυθραία	26	
Ινδία	41	0,75%
Ιορδανία	2	
Ιράκ	1972	35,86%
Ιράν	212	3,86%
Κίνα	2	
Κιρκιζιστάν	1	
Κονγκό Λ.Δημ. (πρ.Ζαΐρ)	32	0,88%
Λευκορωσία	6	
Λίβανος	4	
Λιβερία	4	
Λιβύη	2	
Μαρόκο	148	2,69%
Μπαγκλαντές	33	0,60%
Μπουρούντι	5	
Μυανμάρ (πρ.Βιρμανία)	6	
Νιγηρία	33	
Ουζμπεκιστάν	1	
Ουκρανία	6	
Παλαιστινιακής καταγ.	38	
Πακιστάν	252	4,58%
Π.Γ.Δ.Μ. (F.Y.R.O.M.)	2	
Ρουάντα	12	
Ρουμανία	4	
Ρωσική Ομοσπονδία	21	
Σιέρρα Λεόνε	163	2,98%
Σομαλία	14	0,26%
Σουδάν	45	0,82%
Σρι-Λάνκα	28	
Τουρκία	800	14,58%
ΣΥΝΟΛΟ	5499	

(Υπουργείο Δημοσίας Τάξης, Γραφείο Ασύλου 7/2/2002)

ΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΣΥΛΟΥ ΕΤΟΥΣ 2001

Αιθιοπία	1
Αφγανιστάν	17
Ιράκ	46
Ιράν	13
Καμερούν	1
Κονγκό Λ.Δημ.(πρ.Ζαΐρ)	1
Μπαγκλαντές	5
Μυανμάρ (πρ.Βιρμανία)	1
Σουδάν	6
Σρι-Λάνκα	6
Συρία	2
Τουρκία	48
ΣΥΝΟΛΟ	147

(Υπουργείο Δημοσίας Τάξης, Γραφείο Ασύλου 7/2/2002)

ΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΣΥΛΟΥ ΕΤΟΥΣ 2002

Αιθιοπία	5	
Αλβανία	1	
Αλγερία	1	
Αρμενία	5	
Αφγανιστάν	559	30,10%
Βοσνία Ερζεγοβίνη	4	
Βουλγαρία	1	
Γεωργία	5	
Γκάνα	1	
Γκάμπια	1	
Ζιμπάμπουε (Ροδεσία)	1	
Ινδία	48	2,58%
Ινδονησία	2	
Ιράκ	772	41,57%
Ιράν	101	5,44%
Καμερούν	2	
Κίνα	38	
Κιρκιζιστάν	3	
Κονγκ Λ.Δημ.(πρ.Ζαΐρ)	15	0,81%
Λευκορωσία	1	
Μαρόκο	4	0,22%
Μολδαβία	1	
Μπαγκλαντές	5	0,27%
Μυανμάρ	4	
Νιγηρία	57	3,07%
Ουζμπεκιστάν	3	
Ουκρανία	2	
Παλαιστινιακής καταγωγ.	4	
Πακιστάν	124	6,68%
Ρουάντα	1	
Ρουμανία	2	
Ρωσική Ομοσπονδία	7	
Σενεγάλη	1	
Σιέρα Λεόνε	18	0,97%
Σομαλία	2	0,11%
Σουδάν	11	0,59%
Σρι-Λάνκα	2	
Συρία	5	
Τουρκία	37	1,99%
Τυνησία	1	
ΣΥΝΟΛΟ	1857	

(Υπουργείο Δημοσίας Τάξης, Γραφείο Ασύλου 11/6/2002)

ΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΣΥΛΟΥ ΕΤΟΥΣ 2002

Αφγανιστάν	1
Ιράκ	2
Κονγκό Λ.Δημ.(πρ.Ζαΐρ)	2
Μαρόκο	1
Νιγηρία	1
Παλαιστινιακής καταγωγ.	4
Ρωσική Ομοσπονδία	4
Σουδάν	1
ΣΥΝΟΛΟ	18

(Υπουργείο Δημοσίας Τάξης, Γραφείο Ασύλου 11/6/2002)

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 63

6 Απριλίου 1999

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ**ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ**

60. Συμμετοχή του Οίκου Ναύτου στις δαπάνες λειτουργίας Υπηρεσιών του Ελεγκτικού Συνεδρίου... 1
61. Διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπού ως πρόσφυγα, ανάκληση της αναγνώρισης και απέλαση αυτού, έγκριση εισόδου των μελών της οικογένειάς του και τρόπος συνεργασίας με τον εκπρόσωπο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες στην Ελλάδα..... 2

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

- Ανακοίνωση για τη θέση σε ισχύ της Συμφωνίας Ελλάδας - Κούβας για την οικονομική και τεχνολογική συνεργασία 3
- Ανακοίνωση για την θέση σε ισχύ της Συμφωνίας για τις θαλάσσιες μεταφορές Ελλάδας - Εσθονίας..... 4

ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ**ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 60**

Συμμετοχή του Οίκου Ναύτου στις δαπάνες λειτουργίας Υπηρεσιών του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις:

(α) 25 του Ν. Δ' της 1265/1972 «περί ελέγχου των δαπανών του Κράτους, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλων ΝΠΔΔ ως και των λογαριασμών των δημοσίων υπολόγων και παρακολούθησής των εσόδων των» (Α' 189/72),

(β) Του άρθρου 29Α του Ν. 1558/85 (Α' 37/85) που προστέθηκε με το άρθρο 27 του Ν. 2081/92 (Α' 154/92) και τροποποιήθηκε με την παρ. 2α του άρθρου 1 του Ν. 2469/97 (Α' 38/97),

2. Την αριθμ. 2421.5/92-98/19.6.1998 Κοινή Απόφαση των Υπουργών Εμπορικής Ναυτιλίας, Δικαιοσύνης και Οικονομικών «Διενέργεια Επιτόπιου Ελέγχου στο Κεντρικό Καταστήμα του Οίκου Ναύτου» (Β' 575/98),

3. Την αριθμ. 1107147/1239/0006Α/4.10.98 απόφαση

του Περιεπιπουργού και Υπουργού Οικονομικών «Ανάθεση αρμοδιοτήτων Υπουργού Οικονομικών στους Υφυπουργούς Οικονομικών» (Β' 922/96),

4. Την αριθμ. 337/22.9.1998 γνωμοδότηση του Συμβουλίου Εμπορικού Ναυτικού,

5. Το γεγονός ότι από τις διατάξεις του παρόντος επιβαρύνεται ο προϋπολογισμός του Οίκου Ναύτου ως εξής: έτος 1998 κατά τρία εκατομμύρια (3.000.000) δραχ., έτος 1999 κατά δώδεκα εκατομμύρια (12.000.000) δραχ., έτος 2000 κατά δώδεκα εκατομμύρια (12.000.000) δραχ., έτος 2001 κατά δώδεκα εκατομμύρια (12.000.000) δραχ., έτος 2002 κατά εννέα εκατομμύρια (9.000.000) δραχ. Η ανωτέρω δαπάνη συνολικού ύψους σαράντα οκτώ εκατομμυρίων (48.000.000) δραχ. θα καλυφθεί εξ ολοκλήρου από τις εγγεγραμμένες πιστώσεις του ΚΑΕ 0251 των κατ' έτος προϋπολογισμών έξι δαδων Οίκου Ναύτου, εκ των χρήσεων 1998 - 2002.

6. Την αριθμ. 84.1.98 γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, με πρόταση των Υπουργών Ναυτιλίας, Δικαιοσύνης και του Υφυπουργού Οικονομικών, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

1. Η ειρήνη των υπαλλήλων του Ελεγκτικού Συνεδρίου που θα απασχοληθούν υπερωριακά στην έδρα του Ιδρύματος Οίκου Ναύτου, για τη διενέργεια κατασταλτικού ελέγχου των οικονομικών διαχειριστικών χρήσεων ετών 1977 έως και 1992 βαρύνει εξ ολοκλήρου τον προϋπολογισμό του νομικού τούτου προσώπου.

2. Η δαπάνη της προηγούμενης παραγράφου ορίζεται στο ποσό των σαράντα οκτώ εκατομμυρίων (48 000 000) δραχ.

Ο χρόνος ελέγχου των παραπάνω χρήσεων, δεν δύναται να υπερβεί τα πέντε (5) έτη.

Άρθρο 2

Η ισχύς των διατάξεων του παρόντος αρχίζει από τη δημοσίευσή τους στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Στον Υπουργό Εμπορικής Ναυτιλίας, αναθέτουμε τη διενέργεια και εκτέλεση του παρόντος διατάγματος.

Αθήνα, 22 Μαρτίου 1999

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΝΙΚ. ΚΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΑΡ. ΙΟΥΜΑΚΗΣ

(2)

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ ΑΡΙΘ 51

Διόριση και αναγνώριση αλλοδαπού ως πρόσφυγα ανάκληση της αναγνώρισης και απελευθέρωση, σύγκριση κινήσεων των μελών της οικογένειας του και τρόπος συνεννόησης με τον αρμόδιο της Υπηρεσίας Αρμενιστικής του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες στην Ελλάδα

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εξοχότης υμῶν

1. Τις διατάξεις της παρ 1 του άρθρου 24 του Ν. 1973/1991 (Α' 184), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 2452/1996 (Α' 293).

2. Τις διατάξεις του άρθρου 29Α του Ν. 1538/1983 όπως προστέθηκε με το άρθρο 27 του Ν. 2081/1992 και τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 παρ 2 του Ν. 2469/1997

3. Τις διατάξεις του άρθρου 22 παρ. 3 του του Ν. 2262/1995 «Περί Δημόσιου Λογιστικού Ελέγχου των Δομηθών του Κράτους και άλλες διατάξεις» (Α' 247).

4. Την 1107147/1239.006/4-10-1996 (ΦΕΚ 9227-10-1996) απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Οικονομικών «Ανάθεση αρμοδιοτήτων Υπουργού Οικονομικών στους Υφυπουργούς Οικονομικών».

5. Το γεγονός ότι από τις διατάξεις του διατάγματος αυτού προκαλείται βλάβη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού ύψους 1.200.000 δραχμών περίπου για το έτος 1998 και 7.600.000 δραχμών περίπου για το έτος 1999 και καθώς από τα επόμενα έτη. Οι αντίστοιχες βλάβες για τον έτος 1998 θα καλυφθούν από τις αντίστοιχες πιστώσεις των ΚΑΕ 0823, 0824, 0871 και 1111 του εκτελούμενου Π.Υ. εξόδων Ε.Φ. 43 - 110 «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ» και δε το έτος 1999 και καθώς από τα επόμενα έτη από τις σχετικές πιστώσεις που θα εγγράφονται στους αντίστοιχους ΚΑΕ των κατ' έτος προϋπολογισμών εξόδων Ε.Φ. 43 - 110 «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ».

6. Την 67/1999 γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εξωτερικών και Δημόσιας Τάξης και του Υφυπουργού Οικονομικών, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

Υποβολή αιτήματος ασύλου.

1. Αλλοδαπός ο οποίος δηλώνει προφορικά ή εγγράφως εντός οποιασδήποτε ελληνικής αρχής στα σημεία εισόδου στην Ελλάδα, Επικρατεία ή εντός αυτής, ότι ζητεί ασύλο στη χώρα μας ή με οποιοδήποτε τρόπο ζητεί να μη απελευθριστεί σε κάποια χώρα εκ φόβου διώξεων λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, θεωρείται ως αιτών ασύλο σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης 1951 (Ν.Δ. 3989/1959 - ΦΕΚ Α' 23/26-9-1959), όπως τροποποιήθηκε με το πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης 1967 (Α.Ν. 389/1968 - ΦΕΚ Α' 123 4-6-1968) και μέχρι την οριστική κρίση του αιτήματός του δεν επιτρέπεται η καθ' οιονδήποτε τρόπο απομάκρυνση τους από τη χώρα.

Επισης ως αιτών ασύλο θεωρείται και ο αλλοδαπός, ο οποίος εισέρχεται στη χώρα μας, κατ' εφαρμογή της Σύμβασης του Δουβλίνου της 15-6-1990 που κυρώθηκε με το Ν. 1998/1991 (ΦΕΚ Α' 198 16-12-1991).

2. Αν το αίτημα ασύλου υποβληθεί σε μη αστυνομική αρχή, αυτή υποχρεούται να εδομοποιήσει αμέσως την κατά το άρθρο 2 παρ. 1 του παρόντος διατάγματος αρμόδια αστυνομική αρχή με τον προσηφορότερο τρόπο και να παραπέμψει αυτής τον αιτούντα με τη σχετική αλληλογραφία

3. Το αίτημα ασύλου δύναται να υποβληθεί αυτοπροσώπως από τον αλλοδαπό, περιλαμβανοί δε και τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειάς του που βρίσκονται μαζί του. Για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος διατάγματος, ως μέλη οικογένειας νοούνται, α) ο σύζυγος του αιτούντος, τα κατά των 18 ετών άγαμα τέκνα αμφότερων των συζύγων καθώς επίσης και οι γονείς αυτών και τα άνω των 18 ετών τέκνα τους που κατέχουν από πνευματική ή σωματική αναπηρία και δεν δύναται να υποβάλουν αυτοτελώς αίτηση ασύλου

4. Αίτημα ασύλου δύναται να υποβληθεί και από αλλοδαπό ηλικίας 14 έως 18 ετών που δεν συνοδεύεται από τους γονείς του, κωσούν από τις εν λόγω περιπτώσεις διαπιστώνεται από τον ενεργούντα την εξέταση ότι η πνευματική του ωριμότητα του επιτρέπει να αντιληφθεί τη σημασία της πράξης του. Σε κάθε άλλη περίπτωση που υποβάλλεται αίτημα ασύλου από αλλοδαπό ηλικίας κάτω των 18 ετών, ο οποίος δεν συνοδεύεται από τους γονείς του ή άλλο υψόμενα, η αρμόδια αρμοδιακή αρχή ενημερώνει τον Εισαγγελέα ανηλίκων και, όπου δεν υπάρχει, τον κατά τόπο αρμόδιο Εισαγγελέα Πρωτοδικών, για να ενεργήσει ως ειδικός προσωρινός επίτροπος του ανηλίκου μέχρι την οριστική κρίση του αιτήματός του.

5. Ο αιτών ασύλο υποβάλλει σχετική αίτηση στις κατά το άρθρο 2 παρ. 1 του παρόντος διατάγματος αρμόδιες για την εξέταση του αιτήματος Υπηρεσίες. Με την αίτηση συνοψοβάλλονται και τα κατεχόμενα από αυτόν ταξιδιωτικά έγγραφα και στοιχεία που πιστοποιούν ιδίως την ταυτότητα του ίδιου και των ως άνω προστατευομένων μελών της οικογένειάς του, τη χώρα προέλευσής και το τόπο κατοικίας του, καθώς και την οικογενειακή του κατάσταση. Η ανάγνωση της ιδιότητος του πρόσφυγα δεν προϋποθέτει απερασιπώς την υποβολή τυπικών αποδεικτικών στοιχείων.

6. Στον αιτούντα ασύλο επιδίδεται από την αρμοδια για την εξέταση του αιτήματός του Υπηρεσία ενημερωτικό φυλλάδιο σε γλώσσα που κατανοεί. Στο έντυπο αυτό, που εκδίδεται με μέριμνα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, περιγράφεται η διαδικασία εξέτασης ασύλου, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του, με ιδιαίτερη αναφορά στην υποχρέωσή του να συνεργάζεται πεινά και να ζητεί εαυτόν στη διάθεση των αρμόδιων Αρχών κατά το χρόνο της εξέτασης του αιτήματός του. Οι συνέπειες για τη μη συμμόρφωσή του, καθώς και οι οργανισμοί και οι φορείς που συνδράμουν τους πρόσφυγες στη χώρα μας, στους οποίους οποιαδήποτε αναφέρεται η Υπηρεσία Αρμολογία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. Σε περίπτωση που δεν διατίθεται τέτοιο φυλλάδιο ή δεν υιοθετείται στη γλώσσα που ο αιτών κατανοεί ή αυτές τις γλώσσες ανελασθητός, η σχετική ενημέρωσή του γίνεται πρόσκαιρα από αρμόδιο υπαλληλό της Υπηρεσίας και με τη βοήθεια διερμηνέα. Αν απαιτείται για το γεγονός αυτό γίνεται ειδική μνεία στην έκθεση προφορικής εξέτασης του αιτούντος, που συντάσσεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 2 του παρόντος διατάγματος.

7. Ο αιτών ασύλο δικαιούται να παρευρεθεί οποτεδήποτε από το αίτημα του κωσούν οποιασδήποτε από τις αναφερόμενες στο άρθρο 2 παρ. 1 του παρόντος διατάγματος Αρχής, προς πιστοποίηση του γεγονότος αυτού συντάσσεται σχετική έκθεση. Μετά την υποβολή της αίτησης ασύλου αλλοδαπού ή την συνταγή της έκθεσης πορείτητος από το αίτημα, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης ενημερώνει σχετικά εντός πενήνημερου τον Αντιπρόσωπο της Υπηρεσίας Αρμολογίας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες στη χώρα μας.

Άρθρο 2
Εξέταση αιτημάτων ασύλου - Ενεργειακές υπηρεσίες.

1. Αρμόδιες αρχές για να εξετάσουν το αίτημα και να κινήσουν την διαδικασία παράσης ασύλου είναι οι Υποδιευθυντές ή Ταμάρχες Αλλοδαπών τα Ταμεία Απορροής των Κρατικών Αερολιμένων και οι Υποδιευθυντές ή Ταμάρχες Απορροής των Αεροπορικών Διευθύνσεων.

2. Τα αιτήματα ασύλου εξετάζονται από το συντάκτη Υποδείξεως εντός των 31 ημερών από την υποβολή τους, πλην των περιπτώσεων που ο αιτών παύσεται σε χώρους λιμένων ή αερολιμένων που εξετάζονται συστηματικά. Για την εξέταση των αιτημάτων ασύλου χρησιμοποιείται ειδικά εκπαιδευμένο και εξειδικευμένο για το σκοπό αυτό αστυνομικό και πολιτικό προσωπικό που υπηρετεί στα ειδικά προς τούτο Γραφεία των Υπηρεσιών της παραγωγικής παράρτησης.

3. Η εξέταση προλαμβάνει συνέντευξη του αιτούντα με τη Σοφία διεκρινόμενα, προσκινημένου να επιβεβαιώσει στα ανάθεση στην αίτηση του και να δώσει εξηγήσεις, ιδίως σε ό,τι αφορά τα ακριβή στοιχεία ταυτότητάς του, τη μη κατοχή διαβατηρίου ή άλλου επισήμου ταξιδιωτικού εγγράφου, τα ακριβές δημολόγια που αφορούσαν για να εισέλθει στο Ελληνικό έδαφος και τους λόγους που τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει τη χώρα της υπαρκτότητας ή της μόνιμης διαμονής του, ζητώντας άσυλο στη χώρα μας. Η συνέντευξη ενεργείται από βαθμοφόρο ανακριτικό υπάλληλο ο οποίος συμπράττει, εφόσον υπάρχει δυνατότητα, με άλλο βαθμοφόρο ή πολιτικό υπάλληλο κατηγορίας Γ.Ε. Πριν από τη συνέντευξη χρησιμοποιούνται αιτούντα, εφόσον επιθυμεί, εύλογος χρόνος, πραγματοποιούνται προετοιμασίες κατάλληλα και να συμβουλευθεί δικηγόρο που θα τον εκπαιδεύσει κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Ο εύλογος χρόνος καθορίζεται από την Υπηρεσία που εξετάζει τον αιτούντα, η οποία και τον εφοδιάζει με υπαρκτικά στοιχεία, στο οποίο, εκτός από τα στοιχεία της ταυτότητάς του, αναγράφεται η ακριβής ημερομηνία και το ανακριτικό αριθμό του υπαλλήλου που προκειται να τον εξετάσει. Για την συνέντευξη διατίθεται κατάλληλα διαμορφωμένος χώρος, ο οποίος εξασφαλίζει το απόρρητο της συνέντευξης. Εάν η συνέντευξη αφορά γυναίκα που αιτείται άσυλο, η οποία λόγω των εμπειριών της ή για λόγους πολιτισμικούς δυσκολεύεται να εκθέσει τους λόγους της αιτήσεώς της, η συνέντευξη δίδεται σε ειδικευμένη γυναίκα υπάλληλο παρουσία γυναικείας διαμενείας.

4. Εάν πριν ή κατά τη συνέντευξη ο εξεταζόμενος αλλοδαπός ενημερωθεί ότι έχει υποστεί βασανισμούς ή υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις περί αυτού, παραπέμπεται σε οργανωμένο, ειδικευμένο στα θέματα μεταχείρισης στην θυμάτων βασανιστηρίων, ο οποίος γνωματεύει για την ύπαρξη ή μη κακώσεων ή ενδείξεων σοβαρής μορφής βασανιστηρίων.

5. Στο πλαίσιο της εξέτασης ο αιτών και τα μέλη των 14 ετών προστατευόμενα μέλη της οικογένειάς του φωτογραφίζονται και δεκτυλοσκοπούνται. Τα αποτυπώματα και οι φωτογραφίες χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για τις ανάγκες των διαδικασιών ασύλου και προβάλλονται στα πλαίσια των διεθνών δεσμεύσεων της χώρας μας. Τα αυτά ενημερώνεται ο αιτών.

6. Για τις διαδικασίες που αφορούν κατά την παραρτηρική του συνέντευξη συντάσσεται από τον ενεργούμενο την εξέταση έκθεση, στην οποία, εκτός από τα βασικά στοιχεία ταυτότητας, ημερομηνία, ονοματεπώνυμο συμπραττωντων προσωπικών κ.λπ., καταγράφονται συνοπτικά οι απαντήσεις του επί όλων των ερωτημάτων που του πρόβλη. Η εν λόγω έκθεση, μαζί αναγράφεται με τη Σοφία διεκρινόμενα και επιβεβαιώνει το περιεχόμενο της από 10) αιτώντα,

υπογράφεται από αυτόν, τα διεκρινόμενα, την ενεργούμενο την εξέταση και τον τύχον συμπραττωντα. Μετά την υπογραφή και στο τέλος αυτής διατυπώνεται φωνηκά η γνώμη του υπαλλήλου που έλαβε την συνέντευξη, σχετικά με την συνοχή, την αξιοπιστία των κατατεθέντων καθώς και συμπληρώνεται η σχετική αναμνηστική αυτήν της παράρτησης διατίθεται συμπληρωμένο το ηρώα 1Α της Διατάξεως της Γενικής του 1991. Σε κάθε περίπτωση η διαδικασία ενεργείται από τον αιτώντα. Εφόσον στην αίτηση ή στην συνέντευξη η γνώμη του για το αν συντρέχουν αναρμοστικές εξετάσεις του αιτήματος με την ταχισμένη διαδικασία πλην των περιπτώσεων που οφείλυν παραμένει, τα χρεώσε λιμένων ή αερολιμένων για τις οποίες η εξέταση του αιτήματος γίνεται υποχρεωτικά με τη διαδικασία αυτή. Κατά την εξέταση των αιτημάτων ασύλου οι αρμόδιοι προς τούτο υπάλληλοι λαμβάνουν υπόψη τους τα δημοσκόγια για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμένα, τα χαρακτηριστικά των προσώπων της Υπότης Αεροστατικής του Ο.Η.Ε. και την Κοινή Θέση της 4ης Μαρτίου 1998 του Συμβουλίου Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, βάση του άρθρου Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με την εναρμονισμένη εφαρμογή του ραισμού του «πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 1Α της 2) νωτέρω διεθνούς Συνθήκης.

7. Η αρμόδια για την εξέταση του αιτήματος ασύλου Υπηρεσία εφοδιάζει τον αιτούντα σταλείς με «δελτίο αιτήσαντος άσυλο αλλοδαπού» διάρκειας έξι (6) ημερών, το οποίο ανανεώνεται για ίσα χρόνο από τις κατά το άρθρο 2 παρ. 1 του παρόντος διατάγματος αρμόδιες υπηρεσίες του τόπου κατοικίας του, μέχρι την έκδοση οριστικής απόφασης επί του αιτήματος του. Με τις ίδιες προϋποθέσεις εφοδιάζονται με αντίστοιχο δελτίο και τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειάς του αλλοδαπού. Το εν λόγω δελτίο το εφοδιάζονται υποχρεωτικά από τον αλλοδαπό στην Υπηρεσία κατά την επίδοση αυτού της οριστικής απόφασης επί του αιτήματος ασύλου και εν συνεχεία καταβάλλονται συντασσόμενα προς τούτο του σχετικού πρακτικού.

8. Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, ο αιτών ασύλο υποχρεούται να παραμένει στον τόπο διαμονής του δήλωσε η του καθορισμένη. Σε περίπτωση αβίαστης απόμεικρυνσης του, διακόπτεται η διαδικασία εξέτασης του αιτήματος του με απόφαση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Διεθνούς Ταξεί, η οποία κοινοποιείται στον ενδιαφερόμενο με συνάδου διακρίνη. Αν εντός εύλογου χρόνου που δεν μπορεί να υπερβεί τους τρεις (3) μήνες από την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης ο αιτών επανεισέλθει στη εσωτερική χώρα, προς διεκρινόμενα επί κριτήρια τα οποία να απόδεικνύεται ότι η απόφαση του αλλοδαπού σε λόγους αντιστοίχους, η παραρτηρική απόφαση ανακαλείται και η αίτηση του, που εφοδιάζεται κατ'αίτηση, κρίνεται δύο περιπτώσεων ενημερώνεται ο ενδιαφερόμενος της Υπότης Αεροστατικής του Ο.Η.Ε. με τους προαναφερθέντες στην χώρα μας, ο οποίος δικαιούται να ζητήσει επανεισέλθει σχετικά με την παρτηρική διεκρινόμενα και να ενδείξει τις πλέον πρόσφατες πληροφορίες που διαθέτει σχετικά.

9. Η Υπηρεσία που εξετάζει το αίτημα ασύλου υποβάλλει στη Σοφία διεκρινόμενα τα διεκρινόμενα και την ενεργούμενο, σύμφωνα με την απόφαση της Υπότης Αεροστατικής του Ο.Η.Ε. και την Κοινή Θέση της 4ης Μαρτίου 1998 του Συμβουλίου Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, βάση του άρθρου Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σχετικά με την εναρμονισμένη εφαρμογή του ραισμού του «πρόσφυγα» κατά την έννοια του άρθρου 1Α της 2) νωτέρω διεθνούς Συνθήκης.

στην αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης. Σε περίπτωση που προκύπτει η εξέταση του με την ταχύρρυθμη διαδικασία, τα δικαιολογητικά υποβάλλονται κατά προτεραιότητα, το αργότερο εντός δεκα (10) ημερών. Κατ'εξίραση, οι αιτήσεις ασύλου που κατατίθενται στα σημεία εισόδου της χώρας από αλλοδαπούς αιτούντες, κατά την είσοδό τους, είτε δεν έχουν τις νομίμες προϋποθέσεις να εισέλθουν στο Ελληνικό έδαφος, ή βρίσκονται στη ζώνη διερχομένων φορολογικών ή λιμένων, κατευθύνονται σε άλλη τρίτη χώρα, υποβάλλονται μαζί με την έκθεση και τα λοιπά δικαιολογητικά, εντός 24 ωρών και απευθείας, στην καθ' ύλην αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, κενεποιώντας την ενέργειά τους αυτή στην προϊστάμενή τους υπηρεσία.

10. Τα έξοδα διερμηνείας σε όλες τις φάσεις της διαδικασίας εξέτασης της αίτησης ασύλου βαρύνουν τον πρωτόλογο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης.

11. Ο εκπρόσωπος της Υπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες στη χώρα μας δύναται να επισκέπτεται αυτοπροσώπως ή δια νομίμως εξουσιοδοτημένου προς τούτο αντιπροσώπου τον αιτούντα άσυλο, κατά το χρόνο που κρατούνται για οποιονδήποτε λόγο ή βρίσκονται στη ζώνη διερχομένων αερολιμένα ή λιμένα, στην οποία η πρόσβαση αυτού είναι ελεύθερη. Για τη διασφάλιση του απορρήτου της επικοινωνίας των αιτούντων άσυλο με τον ανωτέρω εκπρόσωπο, διατίθεται ιδιαίτερος χώρος από την Υπηρεσία που δέχεται το αίτημα ασύλου ή στην οποία κρατείται ο αιτών. Επίσης, στον εν λόγω εκπρόσωπο παρέχονται εγκαίρως τα στοιχεία που ορίζονται από το άρθρο 33 παρ. 2 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951.

12. Οι δηλώσεις του αιτούντος άσυλο και τα λοιπά στοιχεία της αίτησής του καταλούν ευαίσθητα δεδομένα, τα οποία προστατεύονται από τις διατάξεις του Ν.2472/1997 (Α' 30).

13. Ο αλλοδαπός που κατέχει εν ισχύει βελτίο αιτήσαντας άσυλο δύναται να επωφεληθεί των μέτρων υποδοχής που προβλέπονται από τις διατάξεις του εδαφ. γ' της παρ. 2 και του εδαφ. β' της παρ. 4 του άρθρου 24 του Ν.1975/1991, όπως τροποποιήθηκε με το Ν.2452/1998, καθώς και των μέτρων πρόσεσης στη βασική εκπαίδευση των ανήλικων τέκνων του.

Άρθρο 3

Κανονική διαδικασία εξέτασης αιτήσεως.

1. Με την επώληση των διατάξεων για εξέταση του αιτήσαντος με την ταχύρρυθμη διαδικασία του άρθρου 5 του παρόντος διατάγματος, ο αιτών άσυλο αναγνωρίζεται ως πρόσφυγας και του παρέχεται άσυλο με απόφαση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, ύστερα από πρόταση της Διεύθυνσης Κρατικής Ασφάλειας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης. Κατά τη σύνταξη της προτάσεως, ο αρμόδιος κρατικής αξιωματικός ή πολιτικός υπάλληλος Π.Ε. συλλέγει κάθε στοιχείο χρήσιμο με την υποβολή και δύναται να ζητήσει απόψεις κατάλλων Αρχών, καθώς και πληροφορίες από την Υπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες ή άλλες οργανώσεις ιδίως σε ό,τι αφορά την κατάσταση σε τρίτες χώρες προέλευσης ή διαλεύσεως. Επίσης, δύναται να προσβεί σε επανεξέταση του ενδιαφερομένου για παροχή διευκολύνσεων ή καταβολή συμπληρωματικών στοιχείων προς τεκμηρίωση της εισηγητής του, εφόσον κρίνει τούτο αναγκαίο ή διαταχθεί σχετικά.

2. Αν αποφασισθεί η αναγνώριση του αλλοδαπού και των μελών της οικογένειάς του ως προσφύγων, ταυτόχρονα με την επίθεση ο αυτούς της αποφάσεως αναγνωρί-

σης, τους τρεφονται, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 27 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951, δέληο ταυταπήτες προσφυγα. Με βάση το δέληο αυτό εφοδιαζονται ατελώς από την κατά τοπο αρμόδια αστυνομική Αρχή με εθεία παρομανης πενταετούς ισχύος, η οποία ανανεώνεται για ίσο χρόνο, εφόσον εν ανακλήθηκε το άσυλο κατ'εφαρμογήν του άρθρου 17 της Σύμβασης της Γενεύης η διατάχθηκε η απέλαση του προσφυγα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 32 αυτής.

3. Σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης ασύλου, ο αιτών δικαιούται να προσφύγει ενώπιον του Υπουργού Δημόσιας Τάξης, εντός ανατρεπτικής προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την ημερομηνία επίδοσης της απόφασης. Στην απόρριπτη απόφαση απλολογούνται πλήρως οι λόγοι της απόρριψης και γίνεται μνεία για την προθεσμία προς άσκηση προσφυγής, καθώς και τις συνέπειες της παροδοσ απόρριψης της προθεσμίας αυτής. Το περιεχόμενο της απόφασης ανακοινώνεται προφορικά στον αιτούντα σε γλώσσα που κατανοεί και περί της ανακωνώσεως αυτής γίνεται μνεία στο αποδοατικό επίδοσέως.

4. Η προσφυγή κατατίθεται στην κατά το άρθρο 2 παρ. 1 του παρόντος διατάγματος αρμόδια Αστυνομική Αρχή του τόπου κατοικίας ή προσωρινής διαμονής του ενδιαφερομένου, η οποία υποχρεούται να τη διαβάσει το ταχύτερο δυνατόν στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης. Κατά το χρόνο που επιτρέπεται η άσκηση της προσφυγής, ως και μετά την άσκηση της, αναοτέλλεται κάθε μέτρο απευακρυνσής του μέχρι την ημερομηνία επίδοσης της απόφασης του Υπουργού Δημόσιας Τάξης.

5. Επί της προσφυγής ο Υπουργός εφορεύεται εντός προθεσμίας εννήντα (90) ημερών από την ημερομηνία ασκήσεώς της, ύστερα από γνώμη εξομελούς επιτροπής που αποτελείται από το Νομικό Σύμβουλο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, ή το νόμιμο αναπληρωτή ως πρόεδρο, και ως μέλη ένα υπέλληλο του διλωματικού κλάδου του Υπουργείου Εξωτερικών, ένα Νομικό Σύμβουλο του ίδιου Υπουργείου και ένα ανώτερο αξιωματικό της Ελληνικής Αστυνομίας, οι οποίοι ορίζονται με τους αναπληρωτές τους από τους οικείους Υπουργούς. Επίσης, στην Επιτροπή μετέχουν ένας εκπρόσωπος του δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, ο οποίος ορίζεται με τον αναπληρωτή του από το Δ.Σ. αυτού και ο Σύμβουλος Νομικής Προστασίας του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες στη χώρα μας ή ειδικά εξουσιοδοτημένο προς τούτο πρόσωπο. Οι αποφάσεις της επιτροπής λαμβάνονται κατά πλειοψηφία και σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του προέδρου.

6. Η ανωτέρω επιτροπή συνέρχεται με προσκληση του προέδρου, η οποία κοινοποιείται στα μέλη αυτής πέντε (5) τουλάχιστον ημέρες πριν τη συνεδρίαση, προκειμένου να λάβουν γνώση των στοιχείων της υπόθεσης, σε κατάλληλο χώρο που διατίθεται από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης. Στην επιτροπή εξασφαρίζεται γραμματειακή και μεταφραστική υποστήριξη από ανάλογο αριθμό αστυνομικών και πολιτικών υπαλλήλων του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης αποκλειστικά απασχολούμενων για το σκοπο αυτό.

7. Η επιτροπή καλεί τον προσφεύγοντα, ο οποίος ενημερώνεται εγκαίρως για τον τόπο και την ημερομηνία εξέτασεως της προσφυγής του, καθώς και για το δικαίωμα του να παροσσει αυτοπροσώπως ή μετά του συνηγόρου του ενώπιον της, για να εκθεσει προφορικά, με τη βοήθεια κατάλληλου διερμηνέα, τα επιχειρήματά του και να δώσει διευκρινίσεις ή να υποβάλει τυχόν συμπληρωματικά στοιχεία.

8. Η απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης επί της

προσφυγής επιδίδεται στον ενδιαφερόμενο. Αν γίνει δεκτή η προσφυγή, εφαρμόζονται οι διατάξεις της παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου. Σε περίπτωση απόρριψης της προσφυγής, στο διατοκικό αυτής αναφέρονται και οι λόγοι της απόρριψης του αιτούντα με ο, η αιτίαση ή αίτηση) του στην Ελλάδα, η επικρατεία ή την αναχώρησή του από τη χώρα ή τον εφορμητικό προθεσμίας ή η δυνατότητα παραμονής του, κατ'εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 8 του παρόντος διατάγματος.

9. Αν κατ'εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης του Λούβλινου 1990, υπεύθυνο προς εξέταση της αίτησης ασύλου αλλοδαπού είναι άλλο κράτος μέλος της Ε.Ε., η Διεύθυνση Κρατικής Ασφάλειας Υ.Δ.Τ. μεριμνά για τον εφορμητικό του με το ταξιδιωτικό έγγραφο (Laissez-passer), ο τύπος και το περιεχόμενό του οποίου καθορίζεται στο Παράρτημα του παρόντος διατάγματος.

10. Όλες οι αποφάσεις που λαμβάνονται στα πλαίσια της διαδικασίας του παρόντος άρθρου κοινοποιούνται στον αντιπρόσωπο της Υπαιτίας Αρμοστικής του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες στη χώρα μας.

Άρθρο 4.

Ταχύρρυθμη διαδικασία εξέτασης αίτησης.

1. Με την ταχύρρυθμη διαδικασία εξετάζεται η αίτηση ασύλου, που υποβάλλεται από αλλοδαπό κατά την άφιξή του σε σημείο εισόδου λιμένος ή αερολιμένος, καθώς και όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παρ. 2 του άρθρου 25 του Ν. 1975/1991, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 του Ν. 2452/1996, σε συνδυασμό με τα οριζόμενα στα ψηφίσματα της 30.11/12-1992 των Υπουργών Μεταστάσεως των κρατών μελών της Ε.Ε., σχετικά με τις έννοιες των «προβλεπόμενων αιτήσεων ασύλου» και της «ασφαλείας τρίτης χώρας». Επίσης λαμβάνονται υπόψη οι σχέσεις των πορισμάτων Νο 30 και Νο 38 της Εκτελεστικής Επιτροπής της Υπαιτίας Αρμοστικής του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες. Για τα θέματα που αφορούν τον τρόπο εξέτασης του αιτούντος και την υποβολή των αιτήσεων και δικαιολογητικών εφορμών, αναλόγως οι διατάξεις του άρθρου 2 του παρόντος διατάγματος.

2. Επί της αίτησης ασύλου της προηγούμενης παραγράφου αποφασίζεται ύστερα από πρόταση της Διεύθυνσης Κρατικής Ασφάλειας Υ.Δ.Τ. ο Προϊστάμενος του Κλάδου Αστυνομίας Ασφάλειας και Τάξης του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης. Εάν ο προϊστάμενος του Κλάδου Αστυνομίας Ασφάλειας και Τάξης κάνει ότι δεν συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις υπαγωγής της εξεταζομένης αίτησης στην ταχύρρυθμη διαδικασία, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 2 του άρθρου 25 του Ν. 1975/1991, αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 του Ν. 2452/1996, παραπέμπει αυτή με απόφασή του στην Υπηρεσία που υπέβαλε την πρόταση, προκειμένου να εξετασθεί με την κανονική διαδικασία.

3. Αν αποφασιστεί η αναγνώριση του αλλοδαπού και των μελών της οικογένειάς του ως προσφύγων εφαρμόζονται οι διατάξεις της παρ. 2 του προηγούμενου άρθρου του παρόντος διατάγματος.

4. Σε περίπτωση που η αίτηση απορριφθεί, ο αιτών δεκαοκτώ (17) ημέρες μετά την ημερομηνία απόφασης ή απόφασης, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την ημερομηνία επίδοσης σ' αυτόν της απόφασης. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις της παρ. 4 του προηγούμενου άρθρου του παρόντος διατάγματος.

5. Επί της προσφυγής αποφασίζει ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την απόφαση της, ύστερα από γνώμη της επιτροπής που προβλέπεται από το άρθρο 3

του παρόντος διατάγματος.

6. Σε περίπτωση που ο αιτών ασύλου βρίσκεται σε ζώνη διερχομένων λιμένος ή αερολιμένος, οι προθεσμίες που αναφέρονται στις προηγούμενες παραγράφους του παρόντος άρθρου μειώνονται στο ήμισυ. Στην περίπτωση αυτή και εφόσον ο αλλοδαπός εικάζεται να βρίσκεται στη ζώνη διερχομένων αερολιμένος ή λιμένος, επιτρέπεται η άμεση διαβατηριακή και λοιπών διατυπώσεων είσοδος του στο ελληνικό έδαφος για όσο διάστημα διαρκεί η εξέταση της αίτησης ασύλου, ύστερα από απόφαση του Διευθυντή της Διεύθυνσης Κρατικής Ασφάλειας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης.

7. Οι διατάξεις της παρ. 10 του προηγούμενου άρθρου εφαρμόζονται ανάλογα και για τις εκδιδόμενες σύμφωνα με τα παρόντα άρθρα αποφάσεις.

Άρθρο 5.

Επανεξέταση αιτήματος ασύλου.

Αίτηση αλλοδαπού για παροχή ασύλου δεν εξετάζεται, εφόσον η προηγούμενη έχει απορριφθεί από τη διεκρίση σε τελευταίο βαθμό. Κατ'εξίρεση ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, κατόπιν αιτήσεως του ενδιαφερομένου, δύναται να διατάξει την εξέταση αίτησης ασύλου, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 2 και 3 του παρόντος διατάγματος, αν προκύπτει από τον αιτούντα νέα κρίσιμα αποδεικτικά στοιχεία που αφορούν το πρόσωπο αυτού ή των μελών της οικογένειάς του και τα οποία, εάν ήταν γνωστά πριν από την έκδοση της οριστικής απόφασης, θα αποτελούσαν βασικό κριτήριο αναγνώρισής του ως πρόσφυγα. Δεν επιτρέπεται επανεξέταση αιτημάτων ασύλου που εξετάστηκαν με την ταχύρρυθμη διαδικασία του άρθρου 4 του παρόντος διατάγματος και απορρίφθηκαν.

Άρθρο 6.

Ανάκληση απόφασης αναγνώρισης πρόσφυγα.

Η ανάκληση της απόφασης αναγνώρισης αλλοδαπού ως πρόσφυγα και η απέλασή του αναγνωρισμένου πρόσφυγα γίνεται με τη διαδικασία που καθορίζεται από τις διατάξεις του άρθρου 2 και 3 του παρόντος διατάγματος, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις των άρθρων 32 και 33 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951.

Άρθρο 7.

Οικογενειακή συνένωση πρόσφυγα.

1. Αλλοδαπός, στον οποίο έχει αναγνωρισθεί η προσωφική ιδιότητα σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος διατάγματος, δύναται, κατ'εφαρμογήν της διατάξεως της παρ. 1 ελέσθ. γ' του άρθρου 1 του Ν. 2452/1996, να ζητήσει στα πλαίσια της οικογενειακής συνένωσης την έλευση και εγκατάσταση πλησίον του των μελών της οικογένειάς του, όπως αυτή καθορίζεται κατά την ελληνική έννομη τάξη. Για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος άρθρου ως μέλη της οικογένειάς του πρόσφυγα, θεωρούνται ο/η σύζυγος αυτού, τα κάτω του 18ου έτους σγασα τέκνα του της, καθώς επίσης και οι γονείς αυτών, εφόσον τα πρόσωπα αυτά σύμφωνα με υπεύθυνη δήλωση του πρόσφυγα συνοικούν και συντηρούνταν από αυτόν πριν την άφιξή τους στη χώρα μας.

2. Η είσοδος και παραμονή στη χώρα μας των μελών οικογενειακής πρόσφυγα επιτρέπεται, εφόσον συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

α. Τα προς έλευση μέλη της οικογένειάς πρόκειται να διαμένουν μαζί με τον πρόσφυγα.

β. Ο πρόσφυγας αποδεικνύει από επίσημα στοιχεία ότι έχει πραγματοποιήσει εισοδήμα ανεξάρτητου ενομή που αντιστοιχεί στο ήμισυ τουλάχιστον των ενομήων γ.

μερών για χρονικό διάστημα ενός έτους πριν από την υποβολή της αίτησης επανένωσης.

γ Τα προς έλευση μέλη της οικογένειας να κατέχουν κανονικά και ισχυρό ταξιδιωτικό έγγραφο ως και ισχύουσα για το σκοπό αυτό Ελληνική Προξενική Θεώρηση εισόδου.

δ Η παρουσία των προς έλευση προσώπων στα Ελληνικά εδάφη να μη κινείται επικίνδυνα για τη δημόσια τάξη ή ασφάλεια της χώρας.

ε Η συγγενική σχέση να προκύπτει από επίσημα έγγραφα.

ζ Για την έλευση στη χώρα μας των μελών της οικογένειας προσώπων υποβαλλόμενα στην Υπηρεσία Αλλοδαπών του τόπου κατοικίας του τα παρακάτω δικαιολογητικά:

α Αίτηση του προσώπου, στην οποία να δηλώνεται δή-
τα ότι επιθυμεί την έλευση των μελών της οικογένειας του στη χώρα μας.

β Υπεύθυνη δήλωση ότι αναλαμβάνει τα έξοδα παραμονής και συντήρησής τους.

γ Αντιγραφο βιβλιαρίου ενσήμων.

δ Επίσημο έγγραφο μεταφρασμένο στην Ελληνική, από το οποίο να προκύπτει ο βαθμός συγγενείας των υπό έλευση προσώπων με τον πρόσωπα, καθώς και η ηλικία τους.

4 Η Υπηρεσία Αλλοδαπών που δέχεται τα δικαιολογητικά, μετά τον απαραίτητο έλεγχο, υποβάλλει αυτά μαζί με τις προτάσεις της στην καθ' ύλην αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, η οποία, εφόσον συντρέχουν οι κατά τα ως άνω νόμιμες προϋποθέσεις για την έλευση των μελών της οικογένειας του πρόσωπα, διαβιβάζει τη σχετική αλληλογραφία στο Υπουργείο Εξωτερικών που μεριμνά για τη χορήγηση Προξενικής Θεώρησης από την οικεία Προξενική Αρχή, με ευθύνη της οποίας αναγράφεται επί της Ε.Π.Θ. ο σκοπός άφιξης του αλλοδαπού καθώς επίσης και ο αριθμός πρωτοκόλλου της ενέγκρισης χορήγησης αυτής. Σε αρνητική περίπτωση επιστρέφονται τα δικαιολογητικά στον ενδιαφερόμενο πρόσωπα και γνωρίζονται σ' αυτόν οι λόγοι μη ικανοποίησης του αιτημάτων του, καθώς και το δικαίωμα του να α-
σκήσει προσφυγή.

5 Τα μέλη οικογένειας αναγνωρισμένου πρόσωπα, που εισήλθαν κανονικά στο ελληνικό έδαφος στα πλαίσια της οικογενειακής επανένωσης, εξομαλύνονται ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους με αυτά του ίδιου, υποχρεούνται δε μέσα σε ένα μήνα από την άφιξη τους να υπαβληθούν αυτοπροσώπως ή σε περίπτωση που προκύπτει για ανηλικούς, δια του αιτούντος την έλευσή τους αίτηση στην Υπηρεσία Αλλοδαπών του τόπου διαμονής τους για χορήγηση ατελούς άδειας παραμονής.

6 Η κατά τα ανωτέρω χρησιμοποιούμενη άδεια παραμονής ακολουθεί, όσον αφορά τη διάρκεια ισχύος της και τις λοιπές προϋποθέσεις ανανέωσης ή ανάκλησής της, την τύχη της άδειας παραμονής του προσώπου από τον οποίο προ-
σκληθήκαν.

7 Η χορήγηση άδειας σε ένα μέλος της οικογένειας άδεια παραμονής υπορεί να ανακληθεί οποτεδήποτε, αν αποδειχθεί ότι αποκλήθηκε με απάτη ή πλαστογραφία.

8 Για τη χορήγηση άδειας παραμονής στα προστατευόμενα μέλη της οικογένειας του πρόσωπου ενημερώνεται ο εκπρόσωπος της Υπαιτης Αρχαιότητας του ΟΗΕ για τους προσφυγές στη χώρα μας.

9 Από τη διαδικασία παραγερσίσης της έλευσης του παρόντος άρθρου εξαιρούνται τα μέλη της οικογένειας ανωνυμοποιημένου πρόσωπου, τα οποία αποδεδειγμένα ζή-
σκονται στο ελληνικό έδαφος κατά την έναρξη ισχύος του παρόντος διατάγματος, με την προϋπόθεση ότι το πρό-
σωπο αυτό θα μεταβεί αυτοπροσώπως στις κατά τόπον

αρμόδιες αστυνομικές Αρχές εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την ημερομηνία αυτή και υποβάλουν αί-
τηση για χορήγηση άδειας παραμονής. Κατά το λοιπό ε-
φαρμόζονται ανάλογα οι διατάξεις των παρ. 5 έως και 8 του παρόντος άρθρου.

Άρθρο 8

Παραμονή για ανθρωπιστικούς λόγους

1 Αλλοδαπός του οποίου έχει αποσπασθεί οριστικά η αίτηση για αναγνώριση της προσωρινικής ιδιότητας, πλην όμως του έχει εγκριθεί για ανθρωπιστικούς ιδίως λόγους η προσωρινή παραμονή στη χώρα μας, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 25 του Ν. 1975/1991 ό-
πως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 του Ν. 2452/1996, ε-
φοδιάζεται από την κατά τόπον αρμόδια Αστυνομική Αρχή, με ειδικό δελτίο παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους επί της διαρκείας. Παρόμοια δελτία χορηγείται και στα μέλη της οικογένειας του. Ο κάτοχος του δελτίου αυτού οφείλει να αναχωρήσει χωρίς άλλη ειδοποίηση μέ-
χρι την ημερομηνία λήξης της ισχύος του, εκτός και αν δε-
καπέντε (15) τουλάχιστον ημέρες πριν την εκπνοή της προθεσμίας υποβάλει στην καθ' ύλην αρμόδια Αστυνομι-
κή Αρχή του τόπου κατοικίας του, αίτηση για ισόχρονη πα-
ράταση της ισχύος του, επί της οποίας αποφαιίνεται ο Γε-
νικός Γραμματέας του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης.

2 Για την έγκριση παραμονής αλλοδαπού για ανθρωπι-
στικούς λόγους λαμβάνονται υπόψη ιδίως η αντικειμενική αδυναμία αποουκλήσεως ή επιστροφής του αλλοδαπού στη χώρα καταγωγής ή συνθήκες διαμονής του για λόγους ανωτέρας βίας (π.χ. σοβαροί λόγοι υγείας του ίδιου ή μέ-
λους της οικογένειάς του, διεθνής απεικονισμός της χώρας του εμφύλιες συρράξεις συνοδευόμενες από μαζικές πα-
ραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων), ή η συνδρομή στο πρόσωπο του ενδιαφερομένου της ρήτρας μη επανόρθη-
σής (non-refoulement) του άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης της Ρώμης του 1950 περί προστασίας των δι-
καιωμάτων του ανθρώπου (Ν.Δ. 53/74 (Α' 256) ή του αντί-
στοιχου άρθρου της Σύμβασης της Ν. Υόρκης της 10ης Δε-
κεμβρίου 1984 κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρώπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τι-
μωρίας (Ν. 1782/1988).

3 Οι διατάξεις της παρ. 13 του άρθρου 2 του παρόντος διατάγματος εφαρμόζονται ανάλογα και για τους αλλο-
δαπούς που εφοδιάζονται με το ειδικό δελτίο παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους.

Άρθρο 9

Κατάργηση διατάξεων.

Απο την έναρξη ισχύος του παρόντος διατάγματος κα-
ταργούνται οι διατάξεις του Π.Δ. 83/1993 (Α' 36).

Άρθρο 10

Έναρξη ισχύος.

Η ισχύς του διατάγματος αυτού αρχίζει μετά από εξή-
ντα (60) ημέρες από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα
της Κυβερνήσεως.

Στον Υπουργό Δημόσιας Τάξης αναθέτουμε τη δημοσί-
ευση και εκτέλεση του παρόντος διατάγματος.

Αθήνα, 30 Μαρτίου 1999

Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΓΕΝ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΡΟΤΕΡΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ

ΚΑΤ' ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΝΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ

ΜΙΛΑΝΑ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ

ΠΡΑΡΤΗΡΙΑ ΣΤΟ Π.Σ.

Υποχρεωτική αναγνώριση αλλοδαπών με κάτοχτο άδειας της αναχώσεως.....

Αθήνα, 11 Μαΐου 1999

Αδελφότητα Ελληνικών Εθνικών Οργανισμών 01-000000001

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ Γ - ΠΡΑΞΕΙΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΡΥΣΧΟΙΔΗΣ

ΑΔΕΙΑ ΔΙΑΒΑΣΕΩΣ
LAISSEZ-PASSER.

Α.Σ. / No. : .....

Εκδίδεται κατ'εφαρμογή των άρθρων 11 και 13 της Σύμβασης του Δουβλίνου της 15ης Ιουνίου 1990 σχετικά με τον καθορισμό του κράτους που είναι υπαίτιο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε ένα κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Issued pursuant to articles 11 and 13 of the Convention of Dublin 1990 relative to determining the State responsible for examining the asylum application of a refugee applicant in one of the member States of the European Union.

Κατάσταση κατά την υποβολή της ..... (1)
Μόλις η κατάσταση αυτή ορισθεί με την απόφαση ..... (2)
The date when the asylum application was filed to one of the member States of the European Union ..... (1)
As soon as the date when the asylum application was filed to one of the member States of the European Union ..... (2)

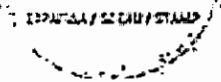
Εκδόθηκε σε .....
Issued at .....
Επίσημο .....
Officially .....
Όνομα: .....
Name: .....
Υποκοινωνία: .....
Nationality: .....

Τόπος γέννησης: .....
Place of birth: .....
Ημερομηνία γέννησης: .....
Date of birth: .....

Τόπος και ημερομηνία έκδοσης: .....
Date and place of issue: .....

ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ
ΚΑΡΥΣΧΟΙΔΗΣ

Chief of Section / Chief of Section

1) Ημερομηνία και τόπος υποβολής της αίτησης ασύλου αναγνωρίζονται από τη χώρα .....
2) Ημερομηνία και τόπος έκδοσης της άδειας .....
3) Ημερομηνία και τόπος υποβολής της αίτησης ασύλου .....
4) Ημερομηνία και τόπος έκδοσης της άδειας .....
5) Ημερομηνία και τόπος υποβολής της αίτησης ασύλου .....
6) Ημερομηνία και τόπος έκδοσης της άδειας .....
7) Ημερομηνία και τόπος υποβολής της αίτησης ασύλου .....
8) Ημερομηνία και τόπος έκδοσης της άδειας .....

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Θ. 0544/14/ΑΞ 232/Μ 4723

(3)

Ανακοίνωση για τη θέση σε ισχύ της Συμφωνίας Ελλάδος - Κούβας για την οικονομική και τεχνολογική συνεργασία. (Αθήνα, 9.5.1997)

Το Υπουργείο Εξωτερικών ανακοινώνει ότι η Συμφωνία μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας της Κούβας για την οικονομική και τεχνολογική συνεργασία η οποία υπεγράφη στην Αθήνα στις 9 Μαΐου 1997 και κυρώθηκε με τον υπ' αριθμ. 2585/1998 Νόμο που δημοσιεύθηκε στο υπ' αριθμ. 46 φύλλο της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως τεύχος Α της 13 Μαρτίου 1998, τέθηκε σε ισχύ σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 6 παράγρ. 1 αυτής, την 17 Μαρτίου 1999.

Αθήνα, 22 Μαρτίου 1999

Με εντολή Υπουργού

Ο Προϊστάμενος της Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΤΡΩΝΑΣ
Νομικός Σύμβουλος

Θ. 0544/13/ΑΞ 230/Μ 4712

(4)

Ανακοίνωση για την θέση σε ισχύ της Συμφωνίας για τις θαλάσσιες μεταφορές μεταξύ Ελλάδος - Εσθονίας (Αθήνα, 17 Απριλίου 1997).

Το Υπουργείο Εξωτερικών ανακοινώνει ότι η Συμφωνία για τις θαλάσσιες μεταφορές μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Εσθονίας, η οποία υπεγράφη στην Αθήνα στις 17 Απριλίου 1997 και κυρώθηκε με το υπ' αριθμ. 2573/1998 Νόμο που δημοσιεύθηκε στο υπ' αριθμ. 21 φύλλο της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως τεύχος Α' της 4 Φεβρουαρίου 1998 θα τεθεί σε ισχύ, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 23 παράγρ. 2 αυτής την 2 Απριλίου 1999.

Αθήνα, 22 Μαρτίου 1999

Με εντολή Υπουργού

Ο Προϊστάμενος της Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΤΡΩΝΑΣ
Νομικός Σύμβουλος

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 140

25 Ιουνίου 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

- 187. Λήψη μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 227/1998 του Συμβουλίου, της 22ας Νοεμβρίου 1998, για την προστασία από τις συνέπειες της εξωεθνικής εφαρμογής ορισμένων νόμων που θεσπίστηκαν από μία τρίτη χώρα και των μέτρων που βασίζονται σ' αυτούς ή απορρέουν σ' από αυτούς..... 1
- 188. Τροποποίηση του Π.Δ. 95/1998 «Τροποποίηση του Π.Δ. 307/1990 «Σύσταση Γενικών Διευθύνσεων και Μονάδες Στρατηγικού Σχεδιασμού και Ανάλυσης Πολιτικής στο Υπουργείο Εργασίας» (Α' 135) (Α' 58) 2
- 189. Προϋποθέσεις και διαδικασία παροχής άδειας εργασίας ή άλλης βοήθειας για επισγγελματική αποκατάσταση των αναγνωρισμένων από την πολιτεία ως προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και των προσωρινά διαμενόντων για λόγους ανθρωπιστικούς 3

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

- Έγκριση της δι' επιτροπής των από 3.3.1998 και 13.3.1998 διακρίσεων συναρθείσας Συμφωνίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Ουδούρα για την κατάργηση των θερμορήσεων στα συνήθη και διπλωματικά διαβαστήρια και τα διαβαστήρια των επισήμων 4
- Έγκριση της Συμφωνίας μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Παραγουάης για την κατάργηση θερμορήσεων εισόδου στους κατόχους διπλωματικών, υπηρεσιακών και κοινών διαβαστηρίων (Λοσειάν, 13.10.1997) 5

ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΓ' ΑΡΙΘΜ. 187

Λήψη μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 227/1998 του Συμβουλίου, της 22ας Νοεμβρίου 1998, για την προστασία από τις συνέπειες της εξωεθνικής εφαρμογής ορισμένων νόμων που θεσπίστηκαν από μία τρίτη χώρα και των μέτρων που βασίζονται σ' αυτούς ή απορρέουν από αυτούς.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εχοντας υποψη:

1. Το διατάγμα του άρθρου 1 του Ν. 1028/1983

«Εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου» (ΦΕΚ Α' 34), όπως τροποποιήθηκε από τις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 4 του Ν. 1440/1984 «Συμμετοχή της Ελλάδας στο κεφάλαιο, στα επεδεμητικά και στις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων Κεφαλαίων, στο κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ανθρακός και Χάλυβος και του Οργανισμού εφοδιασμού ΕΥΡΑΤΟΜ» (ΦΕΚ Α' 70) και του άρθρου 19 του Ν. 2367/96 (ΦΕΚ Α' 251).

2. Τις διατάξεις της παρ. 2 του δεύτερου άρθρου του Ν. 2077/1992 «Κύρωση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση» (ΦΕΚ Α' 135).

3. Τις διατάξεις του άρθρου 29Α του Ν. 1538/1985, όπως προστέθηκε με το άρθρο 27 του Ν. 2681/1992 (ΦΕΚ Α' 154) και αντικαταστάθηκε από το άρθρο 1 παρ. 2α του Ν. 2469/1997 (ΦΕΚ Α' 38) και το γεγονός ότι από τις διατάξεις του παρόντος δεν προκαλείται βλάβη εις βάρος του κρατικού προϋπολογισμού.

4. Την υπ' αριθμ. 381/998 Γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, μετά από πρόταση των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας, Ανάπτυξης, Δικαιοσύνης, Ευρωπαϊκής Ναυτιλίας, Μεταφορών και Επικοινωνιών, εσπεραίζουμε:

Άρθρο 1

Σκοπός του παρόντος Προεδρικού Διατάγματος είναι η λήψη μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού του Συμβουλίου (ΕΚ) 227/1998 για την προστασία από τις συνέπειες της εξωεθνικής εφαρμογής ορισμένων νόμων που θεσπίστηκαν από μία τρίτη χώρα και των μέτρων που βασίζονται σ' αυτούς ή απορρέουν από αυτούς» (Ε.Ε. L 009/29, 1.1.98), σύμφωνα με το άρθρο του 9.

Άρθρο 2

Οι διατάξεις του παρόντος Προεδρικού Διατάγματος εφαρμόζονται στα φυσικά και νομικά πρόσωπα που αναφέρονται στο άρθρο 11 του Κανονισμού 227/1998, ως εξής:

α) σε κάθε φυσικό πρόσωπο που έχει την κατοικία του στην Ελλάδα και ανακηρύχθηκε κράτος μέλος,

β) σε κάθε νομικό πρόσωπο που έχει ενοστήσει στην Ελλάδα,

γ) στα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που αναφέρονται στο άρθρο 1 παράγραφος 2 του Κανονισμού (ΕΟΚ) 4056/86

Άρθρο μόνον

Η περίπτωση 88 της παραγράφου Α του άρθρου μόνου του Π.Δ. 65/1998 «Τροποποίηση του Π.Δ. 337.1990 «Σύσταση Γενικών Διευθύνσεων και Μονάδες Στρατηγικού Σχεδιασμού και Ανάλυσης Παλπιτής στο Υπουργείο Εργασίας» αντικαθίσταται ως εξής:

-88) Εποπτικές Οργανισμών, εκτός του Τμήματος Προϋπολογισμών Νομικών Προσώπων και Δημοσίων Επενδύσεων».

Στον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων αναθέτουμε τη δημοσίευση και εκτέλεση του παρόντος διατάγματος.

Αθήνα, 18 Ιουνίου 1998

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ**

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

**ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΤΕΩΝ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΠΕΚΟΣ**

**ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΤΕΩΝ
ΜΙΛΤ. ΠΑΓΓΙΩΡΑΝΝΟΥ**

(3)

ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 189

Προϋποθέσεις και διαδικασία παροχής άδειας εργασίας ή άλλης βοήθειας για επαγγελματική επανένταξη των αναγνωρισμένων από την πολιτεια ως προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και των προσωρινά διαμενόντων για λόγους ανθρωπιστικούς.

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις της παρ. 4 του άρθρου 24 του Ν. 1979/1991 (Α' 184), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 2452/1996 (Α' 233).

2. Τις διατάξεις του άρθρου 29Α του Ν. 1352/1985, όπως προστέθηκε με το άρθρο 27 του Ν. 2981/1992 (Α' 154), αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 παρ. 2 εδωφ. α' του Ν. 2463/1997.

3. Το γεγονός ότι από τις διατάξεις του παρόντος διατάγματος προκαλείται διακρίση μη δυνευμένη να προσδιοριστεί επακριβώς εκ των προτέρων που θα βεβαιώνει τους παρακάτω ΚΑΣ 414, 521B, 535A, 1251A, 1831 του προϋπολογισμού του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.).

4. Την από 259/98 Γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Δημοσίας Τάξεως, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

Άδεια εργασίας πρόσφυγα

Σε αλλοδαπό, στον οποίο έχει αναγνωρισθεί η προσωρινή ιδιότητα σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 2452/1996, και του κατ' εξουσιοδότηση του νόμου αυτού εκδιδόμενου Π.Δ. και είναι κάτοχος άδειας παραμονής, χορηγείται ισόχρονη διάρκεια άδεια εργασίας από τις κατά τόπον αρμόδιες υπηρεσίες Επιθεωρήσεως Εργασίας της Νομορχιακής Αυτοδιοίκησης, εφόσον υποβάλει αυτοπαρασώπιως τα παρακάτω δικαιολογητικά:

- α) Αίτηση
- β) Θεωρημένο αντίγραφο ταυτότητας πρόσφυγα ή απόφαση αναγνώρισης προσωρινής ιδιότητας.

γ) Θεωρημένο αντίγραφο άδειας παραμονής.

δ) Δήλωση του εργοδότη ότι προτίθεται να τον απασχολήσει. Δεν απαιτείται η δήλωση αυτή στην περίπτωση που ο πρόσφυγας λόγω της φύσεως της εργασίας αναλλάσσει εργοδότες.

ε) Γνησιοποιητικό κρατικού υγειονομικού φορέα, που να βεβαιώνει ότι δεν πάσχει από μολυσματική ασθένεια.

στ) Οποιαδήποτε άλλο δικαιολογητικό απαιτείται και για τον ημεδαπό προς άσκηση της συγκεκριμένης εργασίας.

2. Για την έκδοση της ανωτέρω άδειας εργασίας δεν ακολουθείται η προβλεπόμενη για τους αλλοδαπούς διαδικασία της προέγκρισης. Η χρησιμοποιούμενη αρχική άδεια εργασίας δεν υπόκειται σε τέλος. Επίσης δεν υπόκεινται σε τέλος οι ανανεώσεις της άδειας με την προϋπόθεση ότι ο ενδιαφερόμενος έχει προσκομίσει βεβαίωση της αρμόδιας ΔΟΥ για την υποβολή από αυτόν φορολογικής δήλωσης ή υπεύθυνη δήλωση του Ν. 1559/1986 (Α' 75) για το νόμιμο της απασχόλησης του από την υποχρέωση υποβολής φορολογικής δήλωσης.

3. Με τις αυτές ως άνω προϋποθέσεις χορηγείται άδεια εργασίας και στον ή την σύζυγο του πρόσφυγα, που ανήχθηκε στην Ελλάδα στα πλαίσια της οικογενειακής σύνδεσης και είναι κάτοχος άδειας παραμονής, καθώς και στον αλλοδαπό, ο οποίος διαμένει νόμιμα στη χώρα. Τέλεσε γάμο με αναγνωρισμένο πρόσφυγα και για όσο χρόνο αυτές οι γάμος εξακολουθεί να ισχύει.

4. Οι κατά τόπον αρμόδιες υπηρεσίες των Επιθεωρήσεων Εργασίας της Νομορχιακής Αυτοδιοίκησης κίνησης την κατά τα ανωτέρω χορηγούμενη άδεια εργασίας στην αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως.

Άρθρο 2

Άδεια άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος πρόσφυγα

Σε αλλοδαπό που έχει αναγνωρισθεί η προσωρινή ιδιότητα, χορηγείται άδεια άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος, εφόσον υποβάλει αυτοπαρασώπιως στις αρμόδιες υπηρεσίες των Επιθεωρήσεων Εργασίας της Νομορχιακής Αυτοδιοίκησης, τα παρακάτω δικαιολογητικά:

α) Αίτηση με πλήρη στοιχεία ταυτότητας του αλλοδαπού στην οποία αναγράφεται το είδος και η έδρα της επιχείρησης ή του επαγγέλματος που πρόκειται να ασκηθεί.

β) Παραστατικό και αποδεικτικά στοιχεία παρόμοιας του κεφαλαίου που απαιτείται για την ίδρυση.

γ) Τα προβλεπόμενα από το άρθρο 1 με στοιχεία β. γ. ε' και στ' δικαιολογητικά.

Αρμόδιες για τη χορήγηση της ανωτέρω άδειας είναι οι υπηρεσίες των Επιθεωρήσεων Εργασίας της Νομορχιακής Αυτοδιοίκησης, οι οποίες κατά την εξέταση του αιτήματος εφορμάζουν αναλόγως τη διαδικασία που προβλέπεται για τους αλλοδαπούς. Οι ανωτέρω υπηρεσίες επιμερώνουν για τη χορήγηση ή μη της άδειας την αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως.

Άρθρο 3

Επαγγελματική Κατάσταση Προσφύγων

1. Αλλοδαπό, στον οποίο έχει αναγνωρισθεί η προσωρινή ιδιότητα, εγγράσσονται στις αποδεδειγμένες μονάδες του Ο.Α.Ε.Δ. με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις που ισχύουν και για τους Έλληνες πολίτες. Σε περίπτωση που οι ανωτέρω δεν μπορούν λόγω αντικειμενικών αδυναμιών να προσκομίσουν τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, υποβάλλεται δήλωση του Ν. 1559/1986.

2. Ειδική Τριμελής Επιτροπή του ΟΑΕΔ, η οποία συγκροτείται με απόφαση του Διοικητή και αποτελείται από ένα Κοινωνικό Λειτουργό ή άλλο εκπρόσωπο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ένα Σύμβουλο Επαγγελματικού Προσανατολισμού του ΟΑΕΔ και έναν υπάλληλο της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης του ΟΑΕΔ εξετάζει με ειδικό τρόπο (τεστ), εάν οι πρόσφυγες έχουν τις προϋποθέσεις γλώσσας, ηλικίας και στοιχειώδεις γνώσεις επαγγελματικής κατάρτισης.

Άρθρο 4

Όροι και προϋποθέσεις απασχόλησης των αιτούντων άσυλο αλλοδαπών και προσωρινά διαμενόντων για λόγους ανθρωπιστικούς

1. Οι αιτούντες την αναγνώρισή τους ως πρόσφυγες αλλοδαποί καθώς και οι προσωρινά διαμενόντες για λόγους ανθρωπιστικούς δύνανται να απασχολούνται προσωρινά προς κάλυψη εμέσων βιοτικών αναγκών, υπό τους εξής όρους:

α) Οι αιτούντες την αναγνώρισή τους ως πρόσφυγες είναι κάτοχοι -δελτίου απήγαγτος άσυλο αλλοδαπού- από το οποίο προκύπτει ότι δεν φιλοξενούνται σε ειδικά προς τούτο λειτουργούν Κέντρα Προσωρινής Διαμονής αιτούντων άσυλο αλλοδαπών.

β) Οι προσωρινά διαμενόντες για λόγους ανθρωπιστικούς είναι κάτοχοι ειδικού δελτίου παρεμονής για ανθρωπιστικούς λόγους.

γ) Έχει ερευνηθεί η αγορά εργασίας για το συγκεκριμένο επάγγελμα και δεν έχει εκδηλωθεί σχετικό ενδιαφέρον από ημεδαπό, πολίτη της Ε.Ε., αναγνωρισμένο πρόσφυγα, ουγενή.

2. Στις ανωτέρω περιπτώσεις (α) και (β) της παρ. 1 χορηγείται προσωρινή άδεια εργασίας από τις αρχές του άρθρου 1 παρ. 1, η οποία δεν υπόκειται σε τέλη και η ισχύς της λήγει: -30- ημέρες μετά την ημερομηνία λήξεως των κατεχομένων από τους ενδιαφερόμετους δελτίων.

3. Οι κάτοχοι προσωρινής άδειας εργασίας, οι οποίοι προτίθενται να εργασθούν εκτός της περιφέρειας του τόπου διαμονής των, υποχρεούνται να παρουσιασθούν στις κατά τόπον αρμόδιες υπηρεσίες Επιθεωρήσεων Εργασίας της Νομαρχικής Αυτοδιοίκησης, της Ελληνικής Αστυνομίας και του ΟΑΕΔ, προκειμένου να δηλώσουν τη νέα διεύθυνση διαμονής και εργασίας.

Άρθρο 5

Από της ενδεδειγμένης ισχύος του παρόντος καταργείται το Π.Δ. 209/30.7.1994 (Φ.Ε.Κ.Α' 131).

Άρθρο 6

Η ισχύς του διατάγματος αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Στον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων αναθέτουμε τη δημοσίευση και εκτέλεσή του παρόντος διατάγματος.

Αθήνα, 18 Ιουνίου 1998

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΩΝ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΤΙΣΤΑΥΡΟΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΜΙΑΤ. ΠΑΤΑΓΙΑΣ/ΝΕΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΑΞΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθ. 0.054/2/ΑΣ 319/Μ 4820

(4)

Έγκριση δι' ανταλλαγής των από 3.3.1998 και 13.3.1998 διακανώνσεων συναφθείσας Συμφωνίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Ουδούρα για την κατάργηση των θεωρήσεων στα συνήθη και διπλωματικά διαβατήρια και τα διαβατήρια των επισήμων.

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ

Έχοντας υπόψη τις διατάξεις:

1. Του Νόμου 1538/1983 -Περί Κυβερνήσεως και Κυβερνητικών Όργανων-

2. Το υπ' αριθ. 231/1987 Προεδρικό Διάταγμα που δημοσιεύθηκε στο υπ' αριθ. 101 Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως τόμος Α' της 24.6.1987.

3. Το περιεχόμενο της υπό έγκριση Συμφωνίας, αποφασίζουμε:

Εγκρίνουμε ως έχει και στο σύνολό της τη Συμφωνία που συνήχθη για της ανταλλαγής των από 3.3.1998 και 13.3.1998 διακανώνσεων μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Ουδούρα για την κατάργηση των θεωρήσεων στα συνήθη και διπλωματικά διαβατήρια και στα διαβατήρια των επισήμων, της οποίας το κείμενο σε πρωτότυπο στην ισπανική γλώσσα και σε μετάφραση στην ελληνική έχει ως εξής:

Αθήνα, 18 Ιουνίου 1998

αποστολή

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΑΞΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

Ministerio de Relaciones Exteriores
Tegucigalpa, Honduras

No. 2360/BIAS 277

La Embajada de Grecia saluda muy atentamente al Ministerio de Relaciones Exteriores de la República de Honduras y tiene el honor de hacer de su conocimiento que el Gobierno de la República Helénica, con el deseo de facilitar los viajes de los ciudadanos de ambos países, está dispuesto a celebrar un Acuerdo para la supresión de visas en pasaportes ordinarios, diplomáticos y oficiales, con el Ilustrado Gobierno de la República de Honduras, en los siguientes términos:

1. Los nacionales de la República Helénica y de la República de Honduras, titulares de pasaportes ordinarios válidos, estarán exentos de visas para entrar al territorio griego y hondureño, respectivamente, y podrán permanecer en el por un plazo que no exceda de noventa (90) días, a partir de la fecha de entrada.

2. Los nacionales de la República Helénica y de la República de Honduras, titulares de pasaportes diplomáticos y oficiales, asignados a prestar servicios en sus respectivas Misiones Diplomáticas o Representaciones Consulares, así como los miembros de sus familias que forman parte de su casa, podrán ingresar, permanecer y abandonar el territorio hondureño y griego, respectivamente, sin necesidad de cumplir el requisito de visado, durante el período que dura su misión.

3. Los nacionales de la República Helénica y de la República de Honduras, titulares de pasaportes diplomáti-

Το 1994, μετά τη γενοκτονία στη Ρουάντα, περίπου 250.000 άνθρωποι κατέφυγαν πανικόβλητοι στην Τανζανία μέσα σε 24 ώρες. (UNHCR, 2000, σ.284)

Η έξοδος των Βιετναμέζων «ανθρώπων των πλοιαρίων» μετά το 1975 είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο χιλιάδων είτε από πνιγμό στη θάλασσα είτε από πειρατές. (UNHCR, 2000, σ.92)

Παιδιά πρόσφυγες, που επέστρεψαν στην επαρχία Κατλόν του Τατζικιστάν, παρακολουθούν μαθήματα στο ύπαιθρο, επειδή το σχολείο τους καταστράφηκε από τον πόλεμο. (UNHCR, 2000, σ.227)

**Σκηνές προσφύγων από την Μ. Ασία έξω από το Θησείο.
(Η Καθημερινή, 18.06.1995)**

Στην δεκαετία του 1960 η Ύπατη Αρμοστεία συνέβαλε στην ενσωμάτωση των Αφρικανών προσφύγων σε διάφορες χώρες ασύλου, όπως στην περίπτωση των Μοζαμβικανών προσφύγων στη Ρουτάμπα της Τανζανίας. (UNHCR, 2000, σ. 62)

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αγραφιώτης Δ.(2001), «Πολιτισμικό/ Πολιτιστικό: Το Αβέβαιον της Οριοθέτησης» στο «"εμείς" και ο "άλλοι": αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα», επιμέλεια ΚωνσταντοπούλουΜαράτου-Αλιμπραντή-Γερμανός-Οικονόμου, εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Βέικου Χ.(2000), «Ζώντας ανάμεσα σε «άλλους». Η βίωση ενός εκούσιου αποκλεισμού» στο «Όρια και Περιθώρια: Εντάξεις και Αποκλεισμοί», εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Γεωργιάς Δ.-Παπαστυλιανού Α.(1993), «Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα: Ψυχολογικές Διεργασίες Προσαρμογής», Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, Αθήνα
- Γιαννακού Τ.(1999), «Τα Χαρακτηριστικά και οι Διαφοροποιήσεις της Προσφυγικής Οικογένειας. Προοπτικές και Προκλήσεις για τον Επαγγελματία», στο «Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα», Τόμος Β', ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Cuche D.(2001), «Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες», μετάφραση Σιάτιστας Φ., εκδόσεις ΤυπωθήτωΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα
- Διεθνής Αμνηστία(1995), «Ανθρώπινα δικαιώματα: Οι γυναίκες στο Προσκήνιο», έκδοση της Ελληνικής Επιτροπής της Διεθνούς Αμνηστίας, Αθήνα
- Διεθνής Οργανισμός ΜετανάστευσηςΕλληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, «Οδηγός για τον Μετανάστη & τον Πρόσφυγα», Υπουργείο Εξωτερικών, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, 2001
- Δρανδάκης Π.,(1960) «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια», Εκδόσεις «Ο Φοίνιξ», Αθήνα
- Δροσόπουλος Α.(1996), «Καθοριστικές Νομικές Ρυθμίσεις για Πρόσφυγες και Αλλοδαπούς», στο «Μετακινούμενοι Πληθυσμοί: Μέθοδοι Ψυχοκοινωνικής Αντιμετώπισης», εκδόσεις Έλλην, Αθήνα
- Δώδος Δ.(1999), «Ξενοφοβία και Ρατσισμός στην Ελλάδα 1988-1992 (Μια συγκριτική προσέγγιση και ορισμένες υποθέσεις με βάση τα δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου)», στο «Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα», Τόμος Β'», ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2001), Μίτος «Οδηγός του Πρόσφυγα στην Ελλάδα, έκδοση ΕΣΠ, Αθήνα
- Ζωγράφου Α.(1997), «Η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών των ελλήνων μεταναστών και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής αγωγής στην Ελλάδα», έκδοση Τ.Ε.Ι. Πάτρας, Πάτρα
- Ιακώβου Γ.(1995), «Η κοινωνική και οικονομική διάσταση στην προστασία των προσφύγων», στο «Η προστασία των προσφύγων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα
- Ιωαννίδου-Johnson Α.(1998), «προκατάληψη; Ποιος; Εγώ;», έκδοση Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

- Καλαντζή Ε.(1998), «Πρώθηση στην αγορά εργασίας», στο ««Η Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα υπό το Φως των Νεότερων Εξελίξεων», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- Καλούρη-Αντωνοπούλου Ρ.(1994), «Παιδαγωγική Ψυχολογία», εκδόσεις Έλλην, Αθήνα
- Κανακκίδου Ε., Παπαγιάννη Β.(1998), «Διαπολιτισμική Αγωγή», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Κατσορίδου-Παπαδοπούλου Χ.(1993), «Κοινωνική Εργασία με Ομάδες: Μια μορφή προσέγγισης για συνεργασία & δράση», Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα
- Καψωμενάκης Σ.(1998), «Διαδικασία Ασύλου», στο «Η Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα υπό το Φως των Νεότερων Εξελίξεων», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- Κοκκέβη Ε.(1999), «Πρόσφυγες Επιβίωσαντες Βασανιστηρίων. Εμπειρία του Ιατρικού Κέντρου Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων», στο «Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα τόμος α΄», ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Κοτσαμάκης Β., Πετρονιώτη Μ., Τζωρτζοπούλου Μ.,(1999),«Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα τόμος α΄», ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Λαψάτης Γ.(1999), «Η Κοινωνική Υπηρεσία στο Κέντρο Περιθάλψεως Αλλοδαπών Πολιτικών Προσφύγων Λαυρίου», στο «Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα τόμος β΄», ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Μάρκου Γ.Π.(1997), «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών», έκδοση Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα
- Μαυροειδής Κ.(1998), «Διαδικασία Ασύλου», στο «Η Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα υπό το Φως των Νεότερων Εξελίξεων», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- Μπαρμπασίκα Γ.(1996), «Προσφυγική Οικογένεια: Νομικό Καθεστώς», στο «Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα», τόμος β΄, ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Νάσκου-Περράκη Μ.(1995), «Πορεία για την εναρμόνιση του ασύλου», στο «Η Προστασία των Προσφύγων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα
- «Παιδεία-Πρότυπο Λεξικό της Νέας Ελληνικής» (1976), επιμέλεια Μπουγάς Ν., εκδόσεις Σταφυλίδη, Αθήνα
- Παπαδημητρίου Ζ.Δ.(2000), «Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός: Εισαγωγή στο Φυλετικό μίσος», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Parry G.(1996), «Ψυχολογικές Κρίσεις... και η αντιμετώπιση τους», Β΄ έκδοση, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Πασχαλίδης Γ.(2001), «Η Πολιτισμική Ταυτότητα ως Δικαίωμα και ως Απειλή» στο «"εμείς" και οι "άλλοι": αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα», επιμέλεια ΚωνσταντοπούλουΜαράτου-Αλιμπραντή-Γερμανός-Οικονόμου, εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Πετρινώτη Ξ.(1993), «Η Μετανάστευση προς την Ελλάδα», έκδοση Οδυσσέας & Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα
- Περράκης Σ.(1995), «Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η πολιτική της σε θέματα Ασύλου και Προσφύγων: Προβλήματα και Προοπτικές», ΕΚΚΕ, Αθήνα

- Perruchood R.(1994), «Στοιχεία Διεθνούς Μεταναστευτικού Δικαίου σε σχέση με τους σκοπούς του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης, έκδοση του ΔΟΜ, Αθήνα
- Ποταμιανός Α.(1995), «Οι Σύμβασεις του Δουβλίνου, του Schengen και του Maastricht», στο «Η Προστασία των Προσφύγων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα
- Πρυνεντυ Ζ.(2001), «Πολιτισμική Ταυτότητα: Μεταξύ Μύθου και Πραγματικότητας» στο «"Εμείς" και οι "Άλλοι": Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα», επιμέλεια: ΚωνσταντοπούλουΜαράτου-Αλιμπραντή-Γερμανός-Οικονόμου, Εκδόσεις ΕΚΚΕ-τυπωθήτω, Αθήνα,
- Segall M.H.-Dasen P.R.-Berry J.W.-Poortinga Y.H.(1996), «Διαπολιτισμική Ψυχολογία: Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο πολιτιστικό πλαίσιο», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Σταυρίδη Τ.(1998), «Διαδικασία Ασύλου», στο «Η Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα υπό το Φως των Νεότερων Εξελίξεων», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- Συκιώτου-Ανδρουλάκη Α.(1998), «Προοπτικές και Προβληματισμοί για την Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα: το Σχέδιο του Προεδρικού Διατάγματος για τον Καθορισμό της Διαδικασίας Ασύλου», στο «Η Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα υπό το Φως των Νεότερων Εξελίξεων», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- UNHCR (1996), «Εισαγωγή στη Διεθνή Προστασία των Προσφύγων», Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, Αθήνα
- UNHCR(2000), «Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- UNHCR (2000), «Οι Πρόσφυγες του Κόσμου: Πενήντα χρόνια ανθρωπιστικής δράσης», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- UNHCR (1998), «Οι Πρόσφυγες του Κόσμου: Προβλήματα και στρατηγικές», Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- UNHCR(1996), «Συλλογή Συμβάσεων και Κειμένων Διεθνούς Δικαίου αναφορικά με τους πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους πληθυσμούς», Έκδοση του Τμήματος Διεθνούς Προστασίας του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, Αθήνα
- Χαρτοκόλλης Π.(1989) «Εισαγωγή στην Ψυχιατρική», εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σ.107-108
- Ψημίτης Μ.(2001), «Η Ατομική Επιλογή ως Παράγοντας Πολιτισμικής Ταυτότητας σε Συνθήκες Πολυπλοκότητας: Η Περίπτωση της Αλληλεγγύης», στο «"εμείς" και οι "άλλοι": αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα», επιμέλεια ΚωνσταντοπούλουΜαράτου-Αλιμπραντή-Γερμανός-Οικονόμου, εκδόσεις ΕΚΚΕ, Αθήνα

Συνέδρια – Ημερίδες

- Gammelgaard J.(1995), «Συγκριτικές Διαδικασίες Ασύλου», εισήγηση σε

- Ημερίδα με θέμα: «Η Προστασία των Προσφύγων και των Θυμάτων Εμφυλίων Συρράξεων», Θεσσαλονίκη
- Νάσκου-Περράκη Μ. (1995), «Η Έννοια του Πρόσφυγα κατά την Σύμβαση της Γενεύης», στο «Η Προστασία των Προσφύγων και των Εμφυλίων Συρράξεων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα
- Παπαθανασοπούλου Ε. (2001), «Πρόσφυγες και Αιτούντες Άσυλο: Διαπολιτισμική Συμβουλευτική», εισήγηση στο Ετήσιο Συνέδριο Συμβουλευτικής της Ελληνικής Συμβουλευτικής Εταιρείας, Αθήνα
- Παπασιώπη-Πασιά Ζ. (1995), «Η Σύμβαση της Γενεύης για την Προστασία των προσφύγων και η εφαρμογή της στην ελληνική έννομη τάξη», στο «Προστασία των Προσφύγων και των Θυμάτων Εμφυλίων Συρράξεων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα
- Περράκης Σ. (1995), «Ευρωπαϊκή Ένωση και Πρόσφυγες: Πρόσφατες Εξελίξεις», στο «Η Προστασία των Προσφύγων και των Θυμάτων Εμφυλίων Συρράξεων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα
- Σιδέρης Δ. (1995), «Η ποινική προστασία των πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα», στο «Η Προστασία των Προσφύγων και των Θυμάτων Εμφυλίων Συρράξεων», έκδοση του ΕΣΠ, Αθήνα

Επιστημονικά Περιοδικά

- Βεζυράκης Δ. (1992), «Προβληματισμοί και Προοπτικές για Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Εργασία σε σχέση με Πρόσφυγες και Παλιννοστούντες», Κοινωνική Εργασία, Έτος 7^ο, τεύχος 26^ο, σ. 137-141
- Βουλγαρίδου Μ. (2001), «Διαφορετικότητα χωρίς προκατάληψη (Επισημάνσεις στη συμβουλευτική με εθνικές μειονότητες)», Κοινωνική Εργασία, Έτος 16^ο, τεύχος 62^ο, σ. 95-106
- Γιαννακού Τ. (2000), «Η Προσφυγική Οικογένεια στην Ελλάδα: Τα Χαρακτηριστικά και η Προσαρμογή της», Κοινωνική Εργασία, Έτος 15^ο, Τεύχος 58, Αθήνα, σ. 87-95
- Hoffman Μ. (1997), «Γυναίκες Πρόσφυγες», Κοινωνική Εργασία, Έτος 12^ο, Τεύχος 46^ο, σ. 109-111
- Νάσκου-Περράκη Μ. (2000), «Δικαιώματα και υποχρεώσεις στα πλαίσια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το Καθεώς των Προσφύγων», Κοινωνική Εργασία, Έτος 15^ο, Τεύχος 58^ο, σ. 87-99, Αθήνα
- Rollhauser J. (1992), «Ρατσισμός και Ξενοφοβία: Ομάδα Πρωτοβουλίας κατά του Ρατσισμού Braunschweig Γερμανία», Κοινωνική Εργασία, Έτος 7^ο, Τεύχος 26^ο, σ. 101-105
- Χριστοφορίδου Δ. (1992), «Κοινωνικές υπηρεσίες της Διεθνούς Κοινωνικής Υπηρεσίας Ελληνικός Κλάδος στο Κέντρο Περίθαλψης Αλλοδαπών Πολιτικών Προσφύγων Λαυρίου», Κοινωνική Εργασία, Έτος 7^ο, Τεύχος 26, Αθήνα, σ. 129-131

Εκπαιδευτικές Σημειώσεις

- Compton & Galaway. (1989), "The Social Work Processes", στο Αλεξοπούλου Ο. (2000), Σημειώσεις ΚΕΑ ΙΙΙ, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΤΕΙ Πάτρας, Πάτρα

Εγχειρίδια – Φυλλάδια

- Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2000), «Οι Πρόσφυγες είναι αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους για να σώσουν τη ζωή τους ή την ελευθερία τους.», έκδοση του Ε.Σ.Π., Αθήνα
- Διεθνής Αμνηστία(2000), «Κάνε ένα βήμα, πες όχι στα βασανιστήρια», έκδοση Διεθνούς Αμνηστίας
- Dumper H.(2000), «Συνεργαζόμενες Δυνάμεις για την Ενσωμάτωση στην Ευρώπη, έκδοση PERCO, Αθήνα
- Παπαγεωργίου Γ.(2002), «Η Ευρώπη και τα θέματα ασύλου», έκδοση του Ε.Σ.Π., Αθήνα
- UNHCR(2002), «Παγκόσμια Ημέρα Προσφύγων», Έκδοση του Τμήματος Ενημέρωσης της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Αθήνα
- UNHCR(1996), «Προστατεύοντας τους Πρόσφυγες: ερωτήσεις και απαντήσεις», Έκδοση του Τμήματος Ενημέρωσης της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Αθήνα
- Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες(1993), «Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων: σύμφωνα με την Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 για το καθεστώς των προσφύγων», Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, Β' έκδοση, Αθήνα
- Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (1997), «Η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα», Έκδοση του Τμήματος Ενημέρωσης της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Αθήνα

Άρθρα Εφημερίδων

- Αγτζίδης Β.(1995), «Οι Έλληνες στο μέσον των πολέμων του Καυκάσου», Η Καθημερινή-Επτά Ημέρες, ένθετο: «Πρόσφυγες: Οι απόκληροι του κόσμου», 18-6-95, σ.24-25
- Αλεξανδρή Α.(1995), «Κωνσταντινούπολη και Ίμβρος, Τένεδος», Η Καθημερινή-Επτά Ημέρες, ένθετο: «Πρόσφυγες: Οι απόκληροι του κόσμου», 18-6-95, σ.22
- Βαλεοντής Ν.(2002), «Ευρωουραγός στο άσυλο η Ελλάδα», Ελευθεροτυπία, 11-12-02, σ.61
- Βασιλειάδου Ν.(2002), «Οι άθλιοι του Έβρου», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 14-7-02, σ.48

- Conesa P.(2001), «Μικρές, ξηρασμένες συγκρούσεις: Η γεωγραφία του "άχρηστου κόσμου"», *Le Monde diplomatique*, ελληνική έκδοση στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 29-4-01, σ.29-34
- Δάμα Γ.(2002), «Οι μουσουλμάνοι έχουν τώρα το τζαμί τους», *Ελευθεροτυπία*, 12-6-02, σ.59
- Δάμα Γ.(2001), «Επείγει η δημιουργία κέντρων υποδοχής προσφύγων», *Ελευθεροτυπία*, 7-11-01, σ.49
- Ζέρβας Χ., Μακρή Κ.(2002), «Χαστούκι για τα χαστούκια», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 23-6-02, σ.14
- Κωστόπουλος Τ.(2002), «Ψίχουλα και Απελάσεις για Καατρεγγμένους», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 6-1-02, σ.45-47
- Lubbers R., "Ώρα για δράση στη Σεβίλλη», *Τα Νέα*, 196-02, σ.55
- Μαύρου Λ.Α.(1995), «Κύπρος: 21 χρόνια μετά...», *Η Καθημερινή Επτά Ημέρες*, ένθετο:«Πρόσφυγες: Οι απόκληροι του κόσμου», 18-6-95,σ.23
- Μπερσή Ε.(2002), «Ε.Ε.:Κρίσιμο δεκαπενθήμερο για τους μετανάστες», *Η Καθημερινή*, 9-6-02, σ.24
- Μπουγάνης Π.(2002), «Κλειστή πόρτα για μετανάστες», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 22-9-02, σ.60
- Παπαδάκου Γ.(2002), «Οι άθλιοι του Έβρου», 147-02, σ.48
- Παππά – Σουλούνη Ρ.(2002), «Ναύλα 1.500 \$ για το ... έμβρυο !», 147-02, σ.49
- Ροδάκης Π.(1995), «Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού εμφυλίου», *Η Καθημερινή-Επτά Ημέρες*, ένθετο: «Πρόσφυγες: Οι απόκληροι του κόσμου», 18-6-95,σ.21
- Σπινθουράκης Μ.(2002), «Κρίσιμη σύνοδος με παρασκήνιο, συμμαχίες και διαφωνίες», *Το Βήμα*, 206-02, σ.8
- Σωτήρχου Ι.(2002), «Οι μετανάστες μειώνονται, οι «Λεπέν» αυξάνονται», *Ελευθεροτυπία*, 196-02, σ.20-21
- Φωτιάδης Κ.(1995), «Μικρασιατικός Ελληνισμός και Ελλάδα», *Η Καθημερινή Επτά Ημέρες*, ένθετο: «Πρόσφυγες: Οι απόκληροι του κόσμου», 18-6-95,σ.18-20

Ξενογλωσση Βιβλιογραφία

- Adkins M.A.(1991), "Role of Bilingual/ Bicultural Service Providers in the Delivery of Social Services". "in "Mental Health Services for Refugees", National Institute of Mental Health, Washington
- Allodi F.(1996), "Refugees as Victims of Torture and Trauma", in "Mental Health of Immigrants and Refugees", National Institute of Mental Health, Washington
- Baker R.(1985), "Refugees: An Overview of an International Problem", in "The Psychosocial Problems of Refugees", edited by Baker R, L & T Press Ltd, London
- Balgopal R.P.(2000), "Social Work Practice with Immigrants and Refugees", Columbia University Press, New York
- Ben-Porath,(1991), "The Psychosocial Adjustment", in "Mental Health

- Services for Refugees", National Institute of Mental Health, Washington
- Beiser M.(1996), "Mental Health of Refugees in Resettlement Countries", in "Mental Health of Immigrants and Refugees", National Institute of Mental Health, Washington
- Berry J.W(1996), "Acculturation and Adaptation: A general framework", in "Mental Health of Immigrants and Refugees", National Institute of Mental Health, Washington
- Berry J.W.(1991),"Managing the Process of Acculturation for Problem Prevention",in "Mental Health Services for Refugees", National Institute of Mental Health, Washington
- Cross T., Bazron B., Dennis K. & Isaacs M.(1989), "Towards a Culturally Competent System of Care", Georgetown University Child Development Center, Washington
- Curran J.M.,(1994) "Culture Shock and other factors on Irish Immigrants in London", University of Surrey, London
- European Commission – Council of Europe (2000), "Intercultural Learning", T-Kit Series, No 4, Strasbourg
- European Council on Refugees & Exiles(1999), "Position on the integration Of Refugees in Europe", ECRE, United Kingdom
- Ferris G.(1998), "Uprooted! Refugees and Forced Migrants", Friendship Press, New York
- Gordenker L.,(1987), "Refugees in International Politics", Billing & Sons Limited, Great Britain
- Krumperman A.(1985), "Psychosocial Problems of Violence, Especially Its Effect on Refugees", in "The Psychosocial Problems of Refugees", edited by Baker R, L & T Press Ltd, London
- Parekh B. (1994), "Strangers & Citizens: A positive approach to Migrants and Refugees", Rivers Oram Press, London
- Pfeifer M.E. (1999), "Community Adaptation and the Vietnamese in Toronto", Metropolis Press, Toronto
- Steiner H.J. & Alston P.(1996), "International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals", Clarendon Press, Oxford
- Triandis H.C.(1994) "Culture and Behavior", Mc Craw-Hill, USA
- UNHCR(2001), "Islamic Fundamentalism in the Middle East and Southeast Asia", Centre for Documentation and Research, Geneva

Επιστημονικά Περιοδικά

- Berry J.W., Kim U., Minde T. & Mok D., (1987) "Comparative studies of acculturative stress", International Migration Review, Vol.21, No 3, 1987, p. 491-511
- Hulewat P (1996), "Resettlement: Acultural and psychological crisis", Social Work-Journal of the National Association of Social Workers, Vol.41, No 2, p.129-135
- Hurdle D.E.(2002), "Culturally Based Interventions for Social Work Practise" Social Work-Journal of the National Association of Social Workers, Vol.47, No 2, p.183-191
- Mostwin D., (1976), "Uprootment and Anxiety", International Journal of Mental Health, Vol.5, No.2, p.103-116
- Roer-Strier D. & Rosental M.K., (2001), "Socialization in Changing Cultural

Contexts', Social Work-Journal of the National Association of
Social Workers, Vol. 46, No 3. p.215-228
Rothschild B.(2002), "The dangers of empathy", Social Work-Journal of the
National Association of Social Workers, Vol.47, No 2, p.207-212
Stein B.N., (2001), "The experience of being a refugee: insights from the
research literature", International Migration Review, vol. 15,
No1, p. 16-23

Διευθύνσεις στο Internet

www.caritas.gr

www.gcr.gr

www.loc.gov/exhibits/freud/freud03.html

www.redcross.gr

www.unhcr.gr

